

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Dīghanikāye

Pāthikavaggaṭṭhakathā

1. Pāthikasuttavaṇṇanā

Sunakkhattavattuvaṇṇanā

1. **Evam** (3.0001) **me sutam ...pe... malle**su viharatīti pāthikasuttaṃ. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Malle**su viharatīti mallā nāma jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḥhīsaddena “mallā”ti vuccati, tasmim malle su janapade. “Anupiyaṃ nāma mallānaṃ nigamo”ti **anupiyanti** evaṃnāmako mallānaṃ janapadassa eko nigamo, taṃ gocaragāmaṃ katvā ekasmim chāyūdakasampanne vana- saṇḍe viharatīti attho. Anopiyantipi pāṭho. **Pāvisīti** pavittṭho. Bhagavā pana na tāva pavittṭho, pavississāmīti nikkhantattā pana pāvisīti vutto. Yathā kiṃ, yathā “gāmaṃ gamissāmī”ti nikkhanto puriso taṃ gāmaṃ apattopi “kuhiṃ itthannāmo”ti vutte “gāmaṃ gato”ti vuccati, evaṃ. **Etadahosīti** gāmasamīpe ṭhatvā sūriyaṃ oloken- tassa etadahosi. **Atippago khoti** ativiya pago kho, na tāva kulesu yāgubhattaṃ niṭṭhitanti. Kiṃ pana bhagavā kālaṃ ajānitvā nikkhantoti? Na ajānitvā. Paccūsakā- leyeva hi bhagavā ñāṇajālaṃ pattharivā lokaṃ volokento ñāṇajālassa anto pavittṭhaṃ bhaggavagottaṃ channaparibbājakaṃ disvā “ajjāhaṃ imassa paribbāja- kassa mayā pubbe katakāraṇaṃ samāharivā dhammaṃ kathessāmi, sā dhamma- kathā (3.0002) assa mayi pasādappaṭilābhavasena saphalā bhavissatī”ti ñatvāva paribbājakārāmaṃ pavisitukāmo atippagova nikkhami. Tasmā tattha pavisitukā- matāya evaṃ cittaṃ uppādesi.

2. **Etadvocāti** bhagavantaṃ disvā mānathaddhataṃ akatvā sathāraṃ paccu- ggantvā etaṃ **etu kho, bhanteti**-ādikaṃ vacanaṃ avoca. **Imaṃ pariyāyanti** imaṃ vāraṃ, ajja imaṃ āgamanavāranti attho. Kiṃ pana bhagavā pubbepi tattha gatapu- bboti? Na gatapubbo, lokasamudācāravasena pana evamāha. Lokiyā hi cirassaṃ āgatampi anāgatapubbampi manāpajātikaṃ āgataṃ disvā “kuto bhavaṃ āgato, cirassaṃ bhavaṃ āgato, kathaṃ te idhāgamanamaggo ñāto, kiṃ maggamūḥhosī”- ti-ādīni vadanti. Tasmā ayampi lokasamudācāravasena evamāhāti veditabbo. **Ida- māsananti** attano nisinnāsaṃ papphoṭetvā sampādetvā dadamāno evamāha. **Sunakkhatto licchaviputtoti** sunakkhatto nāma licchavirājaputto. So kira tassa gihi-

sahāyo hoti, kālena kālaṃ tassa santikaṃ gacchati. **Paccakkhātoti** “paccakkhāmi dānāhaṃ, bhante, bhagavantaṃ na dānāhaṃ, bhante, bhagavantaṃ uddissa viharissāmi”ti evaṃ paṭi-akkhāto nissaṭṭho pariccatto.

3. Bhagavantaṃ uddissāti bhagavā me satthā “bhagavato ahaṃ ovādaṃ paṭikaromī”ti evaṃ apadisitvā. **Ko santo kaṃ paccācikkhasīti** yācako vā yācitakaṃ paccācikkheyya, yācitako vā yācakaṃ. Tvaṃ pana neva yācako na yācitako, evaṃ sante, moghapurisa, ko santo ko samāno kaṃ paccācikkhasīti dasseti. **Passa moghapurisāti** passa tucchapurisa. **Yāvañca te idaṃ aparaddhanti** yattakaṃ idaṃ tava aparaddhaṃ, yattako te aparādho tattako dosoti evāhaṃ bhaggava tassa dosaṃ āropesinti dasseti.

4. Uttarimanussadhammāti pañcasīladasasīlasaṅkhātā manussadhammā-uttari. **Iddhipāṭihāriyanti** iddhibhūtaṃ pāṭihāriyaṃ. **Kate vāti** katamhi vā. **Yassatthāyāti** yassa dukkhakkhayassa atthāya. **So niyyāti takkarassāti** (3.0003) so dhammo takkarassa yathā mayā dhammo desito, tathā kārakassa sammā paṭipannassa puggalassa sabbavaṭṭadukkhakkhayāya amatanibbānasacchikiriyāya gacchati, na gacchati, saṃvattati, na saṃvattatīti pucchati. **Tatra sunakkhattāti** tasmim̐ sunakkhatta mayā desite dhamme takkarassa sammā dukkhakkhayāya saṃvattamāne kim̐ uttarimanussadhammā iddhipāṭihāriyaṃ kataṃ karissati, ko tena katena attho. Tasmim̐hi katepi akatepi mama sāsanaṃ parihāni natthi, devamanussānañhi amatanibbānasampāpanatthāya ahaṃ pāramiyo pūresim̐, na pāṭihāriyakaraṇatthāyāti pāṭihāriyassa niratthakataṃ dassetvā “passa, moghapurisā”ti dutiyaṃ dosaṃ āropesi.

5. Aggaññanti lokapaññattim̐. “Idaṃ nāma lokassa aggan”ti evaṃ jānitabbampi aggaṃ mariyādaṃ na taṃ paññapetīti vadati. Sesamettha anantaravādānusāre neva veditabbaṃ.

6. Anekapariyāyena khoti idaṃ kasmā āradhaṃ. Sunakkhatto kira “bhagavato guṇaṃ makkhessāmi, “dosaṃ paññapessāmi”ti ettakaṃ vippalapitvā bhagavato kathaṃ suṇanto appaṭiṭṭho niravo aṭṭhāsi.

Atha bhagavā- “sunakkhatta, evaṃ tvaṃ makkhibhāve ṭhito sayameva garahaṃ pāpuṇissasi”ti makkhibhāve ādīnavadassanattaṃ **anekapariyāyenāti**-ādimāha. Tattha **anekapariyāyenā**Ti anekakāraṇena. **Vajjigāme**Ti vajjirājānaṃ gāme, vesālīnagare **no visahīti** nāsakkhi. **So avisahantoti** so sunakkhatto yassa pubbe tiṇṇaṃ ratanānaṃ vaṇṇaṃ kathentassa mukhaṃ nappahoti, so dāni teneva mukhena avaṇṇaṃ katheti, addhā avisahanto asakkonto brahmacariyaṃ caritum̐ attano bālatāya avaṇṇaṃ kathetvā hīnāyāvatto. Buddho pana subuddhova, dhammo svākkhātova, saṅgho suppaṭipannova. Evaṃ tiṇi ratanāni thomentā manussā tuyheva dosaṃ dassessantīti. **Iti kho te**Ti evaṃ kho te, sunakkhatta, vattāro bhavissanti. Tato evaṃ dose uppanne satthā atītānāgate appaṭihatañāṇo, mayhaṃ evaṃ doso uppajjissatīti jānantopi puretaraṃ na kathesīti vattum̐ na lacchasīti dasseti. **Apakkamevāti** (3.0004) apakkamiyeva, apakkanto vā cutoti attho. **Yathā taṃ āpāyikoti** yathā apāye nibbattanāraho satto apakkameyya, evameva apakkamīti attho.

Korakkhattiyavattuvaṇṇanā

7. **Ekamidāhanti** iminā kiṃ dasseti? Idaṃ suttaṃ dvīhi padehi ābaddhaṃ iddhi-pāṭihāriyaṃ na karotīti ca aggaññaṃ na paññapetīti ca. Tattha “aggaññaṃ na paññapetī”ti idaṃ padaṃ suttapariyosāne dassessati. “Pāṭihāriyaṃ na karotī”ti imassa pana padassa anusandhidassanavasena ayaṃ desanā āradhā.

Tattha **ekamidāhanti** ekasmiṃ ahaṃ. **Samayanti** samaye, ekasmiṃ kāle ahanti attho. **Thūlūsūti** thūlū nāma janapado, tattha viharāmi. **Uttarakā nāmāti** itthilingavasena uttarakāti evaṃnāmako thūlūnaṃ janapadassa nigamo, taṃ nigamaṃ gocaragāmaṃ katvāti attho. **Aceloti** naggo. **Korakkhattiyoti** antovaṅkapādo khattiyo. **Kukkuravatikoti** samādinna-kukkuravato sunakho viya ghāyitvā khādati, uddhanantare nipajjati, aññaṃpi sunakhakiriyameva karoti. **Catukkuṇḍikoti** catusaṅghaṭṭito dve jāṇūni dve ca kappare bhūmiyaṃ ṭhapetvā vicarati. **Chamānikīṇṇanti** bhūmiyaṃ nikiṇṇaṃ pakkhittaṃ ṭhapitaṃ. **Bhakkhasanti** bhakkhaṃ yaṃkiñci khādanīyaṃ bhojanīyaṃ. **Mukhenevāti** hatthena aparāmasitvā khādanīyaṃ mukheneva khādati, bhojanīyaṃpi mukheneva bhujjati. **Sādhurūpoti** sundararūpo. **Ayaṃ samaṇo** Ti ayaṃ arahataṃ samaṇo ekoti. Tattha **vatāti** patthanatthe nipāto. Evaṃ kirassa patthanā ahosi “iminā samaṇena sadiso añño samaṇo nāma natthi, ayañhi appicchatāya vatthaṃ na nivāseti, ‘esa papañco’ti maññaṃāno bhikkhā-bhājanampi na pariharati, chamānikīṇṇameva khādati, ayaṃ samaṇo nāma. Mayaṃ pana kiṃ samaṇā”ti? Evaṃ sabbaññubuddhassa pacchato carantova imaṃ pāpakaṃ vitakkaṃ vitakkesi.

Etadavocāti bhagavā kira cintesi “ayaṃ sunakkhatto pāpajjhāsayo, kiṃ nu imaṃ disvā cintesī”ti? Athevaṃ cinto tassa ajjhāsayaṃ veditvā “ayaṃ moghapuriso mādisassa sabbañño pacchato āgacchanto (3.0005) acelaṃ arahāti maññati, idheva dānāyaṃ bālo niggahaṃ arahati”ti anivattitvāva etaṃ **tvampi nāmāti**-ādivacanamavoca. Tattha **tvampi nāmāti** garahatthe pikāro. Garahanto hi naṃ bhagavā “tvampi nāmā”ti āha. “Tvampi nāma evaṃ hīnajjhāsayo, ahaṃ samaṇo sakyaputtīyoti evaṃ paṭijānissasī”ti ayañhettha adhippāyo. **Kiṃ pana maṃ, bhanteti** mayhaṃ, bhante, kiṃ gārayhaṃ disvā bhagavā “evamāhā”ti pucchati. Athassa bhagavā ācikkhanto “nanu te”ti-ādimāha. **Maccharāyatīti** “mā aññaṃārahattaṃ hotū”ti kiṃ bhagavā evaṃ arahattassa maccharāyatīti pucchati. **Na kho ahanti** ahaṃ, moghapurisa, sadevakassa lokassa arahattappaṭilābhameva paccāsīsāmi, etadatthameva me bahūni dukkarāni karontena pāramiyo pūritā, na kho ahaṃ, moghapurisa, arahattassa maccharāyāmi. **Pāpakaṃ diṭṭhigatanti** na arahantaṃ arahāti, arahante ca anarahantoti evaṃ tassa diṭṭhi uppannā. Taṃ sandhāya “pāpakaṃ diṭṭhigatan”ti āha. **Yaṃ kho panāti** yaṃ etaṃ acelaṃ evaṃ maññasī. **Sattamaṃ divasanti** sattame divase. **Alasakenāti** alasakabyādhinā. **Kālaṅkarissatīti** uddhumāta-udaro marissati.

Kālakañcikāti tesam asurānaṃ nāmaṃ. Tesam kira tigāvuto attabhāvo appamaṃsalohito purāṇapaṇṇasadiṃso kakkāṭakānaṃ viya akkhīni nikkhamitvā

matthake tiṭṭhanti, mukhaṃ sūcipāsakasadiṣaṃ matthakasmimyeva hoti, tena oṇa-
mitvā gocaraṃ gaṇhanti. **Bīraṇatthambake** Ti bīraṇatiṇatthambo tasmim̐ susāne
atthi, tasmā taṃ bīraṇatthambakanti vuccati.

Tenupasaṅkamīti bhagavati ettakaṃ vatvā tasmim̐ gāme piṇḍāya caritvā
vihāraṃ gate vihārā nikkhamitvā upasaṅkami. **Yena tvanti** yena kāraṇena tvaṃ.
Yasmāpi bhagavatā byākato, tasmāti attho. **Mattaṃ mattanti** pamāṇayuttaṃ pamā-
ṇayuttaṃ. “Mantā mantā”tipi pāṭho, paññāya upaparikkhitvā upaparikkhitvāti attho.
Yathā samaṇassa gotamassāti yathā samaṇassa gotamassa micchā vacanaṃ
assa, tathā kareyyāsiti āha. Evaṃ vutte acelo sunakho viya uddhanaṭṭhāne
nipanno sīsaṃ ukkhipitvā akkhini ummiletvā olokeno kiṃ kathesi “samaṇo nāma (3.
gotamo amhākaṃ verī visabhāgo, samaṇassa gotamassa uppannakālato
paṭṭhāya mayaṃ sūriye uggate khajjopanakā viya jātā. Samaṇo gotamo amhe,
evaṃ vācaṃ vadeyya aññathā vā. Verino pana kathā nāma tacchā na hoti,
gaccha tvaṃ ahamettha kattabbaṃ jānissāmī”ti vatvā punadeva nipajji.

8. Ekadvīhikāyā Ti ekaṃ dveti vatvā gaṇesi. **Yathā tanti** yathā asaddahamāno
koci gaṇeyya, evaṃ gaṇesi. Ekadivasañca tikkhattuṃ upasaṅkamitvā eko divaso
atīto, dve divasā atitāti ārocesi. **Sattamaṃ divasanti** so kira sunakkhattassa
vacanaṃ sutvā sattāhaṃ nirāhārova ahosi. Athassa sattame divase eko upa-
ṭṭhāko “amhākaṃ kulūpakasamaṇassa ajja sattamo divaso gehaṃ anāgaccha-
ntassa aphāsu nu kho jātan”ti sūkaramaṃsaṃ pacāpetvā bhattamādāya gantvā
purato bhūmiyaṃ nikkhipi. Acelo disvā cintesi “samaṇassa gotamassa kathā
tacchā vā atacchā vā hotu, āhāraṃ pana khāditvā suhitassa me maraṇampi suma-
raṇan”ti dve hatthe jaṇṇukāni ca bhūmiyaṃ ṭhapetvā kucchipūraṃ bhuñji. So ratti-
bhāge jīrāpetuṃ asakkonto alasakena kālamakāsi. Sacepi hi so “na bhuñje-
n”ti cinteyya, tathāpi taṃ divasaṃ bhuñjitvā alasakena kālaṃ kareyya. Advejjhava-
canā hi tathāgatāti.

Bīraṇatthambaketi titthiyā kira “kālaṅkato korakkhattiyo”ti sutvā divasāni
gaṇetvā idaṃ tāva saccaṃ jātaṃ, idāni naṃ aññattha chaḍḍetvā “musāvādena
samaṇaṃ gotamaṃ niggaṇhissāmā”ti gantvā tassa sarīraṃ vallyā bandhitvā āka-
ḍḍhantā “ettha chaḍḍessāma, ettha chaḍḍessāmā”ti gacchanti. Gatagataṭṭhānaṃ
aṅgaṇameva hoti. Te kaḍḍhamānā bīraṇatthambakasusānaṃyeva gantvā susāna-
bhāvaṃ ñatvā “aññattha chaḍḍessāmā”ti ākaḍḍhim̐su. Atha nesaṃ valli chijjittha,
pacchā cāletuṃ nāsakkhim̐su. Te tatova pakkantā. Tena vuttaṃ- “bīraṇattha-
mbake susāne chaḍḍesun”ti.

9. Tenupasaṅkamīti kasmā upasaṅkami? So kira cintesi “avasesaṃ tāva sama-
ṇassa gotamassa vacanaṃ sameti, matassa pana uṭṭhāya aññena saddhiṃ
kathanaṃ nāma natthi, handāhaṃ gantvā

pucchāmi. Sace katheti, sundaram. No (3.0007) ce katheti, samaṇaṃ gotamaṃ musāvādena niggaṇhissāmī”ti iminā kāraṇena upasaṅkhami. **Ākoṭesīti** pahari. **Jānāmi āvusoti** matasarīraṃ uṭṭhahitvā kathetuṃ samatthaṃ nāma natthi, idaṃ kathaṃ kathesīti? Buddhānubhāvena. Bhagavā kira korakkhattiyaṃ asurayonito ānetvā sarīre adhimocetvā kathāpesi. Tameva vā sarīraṃ kathāpesi, acinteyyo hi buddhavisayo.

10. Tatheva taṃ vipākanti tassa vacanassa vipākaṃ tatheva, udāhu noti liṅgavipallāso kato, tatheva so vipākoti attho. Keci pana “vipakkaṃ”tipi paṭhanti, nibbatanti attho.

Ettha ṭhatvā pāṭihāriyāni samānetabbāni. Sabbāneva hetāni pañca pāṭihāriyāni honti. “Sattame divase marissatī”ti vuttaṃ, so tatheva mato, idaṃ paṭhamamaṃ pāṭihāriyaṃ. “Alasakenā”ti vuttaṃ, alasakeneva mato, idaṃ dutiyaṃ. “Kālakañcikesu nibbattissatī”ti vuttaṃ, tattheva nibbato, idaṃ tatiyaṃ. “Bīraṇatthambake susāne chaḍḍessatī”ti vuttaṃ, tattheva chaḍḍito, idaṃ catutthaṃ. “Nibbattaṭṭhānato āgantvā sunakkhattena saddhiṃ kathessatī”ti vutto, so kathesiyeva, idaṃ pañcamaṃ pāṭihāriyaṃ.

Acelakaḷāramaṭṭakavatthuvaṇṇanā

11. Kaḷāramaṭṭakoti nikkhantadantamattako. Nāmameva vā tassetamaṃ. **Lābhagga-pattoti** lābhaggaṃ patto, aggalābhaṃ pattoti vuttaṃ hoti. **Yasaggappattoti** yasaggaṃ aggaparivāraṃ patto. **Vatapadānīti** vatāniyeva, vatakoṭṭhāsā vā. **Sama-ttānīti** gahitāni. **Samādinnānīti** tasseva vevacanaṃ. **Puratthimena vesālīti** vesālito avidūre puratthimāya disāya. **Cetiyaṃti** yakkhacetiyaṭṭhānaṃ. Esa nayo sabbattha.

12. Yena acelakoti bhagavato vattaṃ katvā yena acelo kaḷāramaṭṭako tenupasaṅkhami. **Pañhaṃ apucchīti** gambhīraṃ tilakkhaṇāhataṃ pañhaṃ pucchi. **Na sampāyāsīti** na sammā ṇāṇagatiyā pāyāsī, andho viya visamaṭṭhāne tattha tattheva pakkhali. Neva ādiṃ, na pariyosānamaddasa. Atha (3.0008) vā “na sampāyāsī”ti na sampādesi, sampādetvā kathetuṃ nāsakki. **Asampāyantoti** kabarakkhīni parivattetvā olokento “asikkhitakassa santike vuṭṭhosi, anokāsepi pabbajito pañhaṃ pucchanto vicarasi, apehi mā etasmīṃ ṭhāne aṭṭhāsī”ti vadanto. **Kopañca dosañca appaccayañca pātvākāsīti** kuppanākāraṃ kopaṃ, dussanākāraṃ dosaṃ, atuṭṭhākārabhūtaṃ domanassasaṅkhātaṃ appaccayañca pākaṭamakāsī. **Āsādimhase** Ti āsādiyimha ghaṭṭayimha. **Mā vata no ahosīti** aho vata me na bhavēyya. Maṃ vata no ahosītipi pāṭho. Tattha **manti** sāmivacanatthe upayogavacanaṃ, ahosi vata nu mamāti attho. Evañca pana cintetvā ukkuṭikaṃ nisīditvā “khamatha me, bhante”ti taṃ khamāpesi. Sopi ito paṭṭhāya aññaṃ kiñci pañhaṃ nāma na pucchissasīti. Āma na pucchissāmīti. Yadi evamaṃ gaccha, khamāmi teti taṃ uyyojesi.

14. Parihitoti paridahito nivatthavattho. **Sānucārikoti** anucārikā vuccati bhariyā, saha anucārikāya sānucāriko, taṃ taṃ brahmacariyaṃ pahāya sabhariyoti attho. **Odanakummāsanti** surāmaṃsato atirekaṃ odanampi kummāsampi bhuñjamāno.

Yasā nihīnoti yaṃ lābhaggayasaggaṃ patto, tato parihīno hutvā. “Kataṃ hoti uttarimanussadhammā iddhipāṭihāriyan”ti idha sattavatapadātikkamavasena satta pāṭihāriyāni veditabbāni.

Acelapāthikaputtavathuvaṇṇanā

15. PāthikaputtoTi pāthikassa putto. **Ñāṇavādenāti** ñāṇavādena saddhiṃ. **Upa-
ḍḍhapathanti** yojanaṃ ce, no antare bhavēyya, gotamo aḍḍhayojanaṃ, ahaṃ
aḍḍhayojanaṃ. Esa nayo aḍḍhayojanādīsu. Ekapadavārampi atikkamma
gacchato jayo bhavissati, anāgacchato parājayoti. **Te tathāti** te mayaṃ tattha
samāgataṭṭhāne. **Taddiḡuṇaṃ taddiḡuṇāhanti** tato tato diḡuṇaṃ diḡuṇaṃ ahaṃ
karissāmi, bhagavatā saddhiṃ pāṭihāriyaṃ kātuṃ asamatthabhāvaṃ jānantopi
“uttamapurisena saddhiṃ paṭṭhapetvā asakkuṇantassāpi pāsamaṃso hoti”ti ṅatvā
evamāha. Nagaravāsīnopi (3.0009) taṃ sutvā “asamattho nāma evaṃ na gajjati,
addhā ayampi arahā bhavissati”ti tassa mahantaṃ sakkāramakaṃsu.

16. Yenāhaṃ tenupasaṅkamīti “sunakkhatto kira pāthikaputto evaṃ vadati”ti
assosi. Athassa hīnajjhāsayaṭṭā hīnadassanāya cittaṃ udapādi.

So bhagavato vattaṃ katvā bhagavati gandhakuṭiṃ pavitṭhe pāthikaputtassa
santikaṃ gantvā pucchi “tumhe kira evarūpiṃ kathaṃ kathethā”ti? “Āma, katha-
mā”ti. Yadi evaṃ “mā bhāyittha vissatthā punappunaṃ evaṃ vadatha, ahaṃ
samaṇassa gotamassa upaṭṭhāko, tassa visayaṃ vijānāmi, tumhehi saddhiṃ pāṭi-
hāriyaṃ kātuṃ na sakkhissati, ahaṃ samaṇassa gotamassa kathetvā bhayaṃ
uppādetvā taṃ aññato gahetvā gamissāmi, tumhe mā bhāyitthā”ti taṃ assāsetvā
bhagavato santikaṃ gato. Tena vuttaṃ “yenāhaṃ tenupasaṅkamī”ti. **Taṃ vāc-
nti-ādīsu** “ahaṃ abuddhova samāno buddhomhīti vicariṃ, abhūtaṃ me kathitaṃ
nāhaṃ buddho”ti vadanto taṃ vācaṃ pajahati nāma. Raho nisīditvā cintayamāno
“ahaṃ ‘ettakaṃ kālaṃ abuddhova samāno buddhomhī’ti vicariṃ, ito dāni paṭṭhāya
nāhaṃ buddho”ti cintayanto taṃ cittaṃ pajahati nāma. “Ahaṃ ‘ettakaṃ kālaṃ abu-
ddhova samāno buddhomhī’ti pāpakaṃ diṭṭhiṃ gahetvā vicariṃ, ito dāni paṭṭhāya
imaṃ diṭṭhiṃ pajahāmi”ti pajahanto taṃ diṭṭhiṃ paṭinissajjati nāma. Evaṃ aka-
ronto pana taṃ vācaṃ appahāya taṃ cittaṃ appahāya taṃ diṭṭhiṃ appaṭinissajji-
tvāti vuccati. **Vipateyyāti** bandhanā muttatālapakkaṃ viya gīvato pateyya,
sattadhā vā pana phaleyya.

17. Rakkhatetanti rakkhatu etaṃ. **Ekamaṣṇenāti** nippariyāyena. **Odhāritāti** bhāsītā.
Acelo ca, bhante, pāthikaputtoti evaṃ ekamaṣṇena bhagavato vācāya odhāritāya
sace acelo pāthikaputto. **Virūparūpenāti** vigatarūpena vigacchitasabhāvena
rūpena attano rūpaṃ pahāya adissamānena kāyena. Sīhabyagghādivasena vā
vividharūpena sammukhībhāvaṃ āgaccheyya. **Tadassa bhagavato musāti** evaṃ
sante bhagavato taṃ vacanaṃ musā bhavēyyāti musāvādena niggaṇhāti.
Ṭhapetvā kira etaṃ na aññena bhagavā musāvādena niggaṇhitapubboti.

18. DvayagāminīTi (3.0010) sarūpena atthibhāvaṃ, atthena natthibhāvanti evaṃ
dvayagāminī. Alikatucchanipphalavācāya etaṃ adhivacanaṃ.

19. Ajitopi nāma licchavīnaṃ senāpatīti so kira bhagavato upaṭṭhāko ahosi, so kālamakāsi. Athassa sarīrakiccaṃ katvā manussā pāthikaputtaṃ pucchimsu “kuhiṃ nibbatto senāpati”ti? So āha- “mahāniraye nibbatto”ti. Idañca pana vatvā puna āha “tumhākaṃ senāpati mama santikaṃ āgamma ahaṃ tumhākaṃ vacana-makatvā samaṇassa gotamassa vādaṃ paṭiṭṭhapetvā niraye nibbattomhi”ti paroditthāti. **Tenupasaṅkami divāvihārāyāti** ettha “pāṭihāriyakaraṇatthāyā”ti kasmā na vadati? Abhāvā. Sammukhībhāvopi hissa tena saddhiṃ natthi, kuto pāṭihāriyakaraṇaṃ, tasmā tathā avatvā “divāvihārāyā”ti āha.

Iddhipāṭihāriyakathāvaṇṇanā

20. Gahapatinecayikāti gahapati mahāsālā. Tesañhi mahādhanadhaññanicayo, tasmā “necayikā”ti vuccanti. **Anekaśahassāti** sahassehipi aparimāṇagaṇanā. Evaṃ mahatiṃ kira pariśaṃ ṭhapetvā sunakkhattaṃ añño sannipātetuṃ samattho natthi. Teneva bhagavā ettakaṃ kālaṃ sunakkhattaṃ gahetvā vicari.

21. Bhayanti cittutrāsabhayaṃ. **Chambhitattanti** sakalasarīracalanaṃ. **Lomaḥṃsoti** lomānaṃ uddhaggabhāvo. So kira cintesi- “ahaṃ atimahantaṃ kathaṃ kathetvā sadevake loke aggapuggalena saddhiṃ paṭiviruddho, mayhaṃ kho pana bbhantare arahattaṃ vā pāṭihāriyakaraṇahetu vā natthi, samaṇo pana gotamo pāṭihāriyaṃ karissati, athassa pāṭihāriyaṃ disvā mahājano ‘tvaṃ dāni pāṭihāriyaṃ kātuṃ asakkonto kasmā attano pamāṇamajānitvā loke aggapuggalena saddhiṃ paṭimallo hutvā gajjasī’ti kaṭṭhaleḍḍudaṇḍādīhi viheṭhessati”ti. Tenassa mahājana-sannipātañceva tena bhagavato ca āgamaṇaṃ sutvā bhayaṃ vā chambhitattaṃ vā lomaḥṃso vā udapādi. So tato dukkhā muccitukāmo tindukakhāṇukaparibbājakārāmaṃ agamāsi. Tamatthaṃ dassetuṃ **atha kho bhagavāti-ādimāha** (3.0011). Tattha **upasaṅkamīti** na kevalaṃ upasaṅkami, upasaṅkamtvā pana dūraṃ aḍḍhaya-jojanantaraṃ paribbājakārāmaṃ pavitṭho. Tatthapi cittassādaṃ alabhamāno antantena āvijjhivā ārāmapaccante ekaṃ gahanaṭṭhānaṃ upadhāretvā pāsāṇaphalake nisīdi. Atha bhagavā cintesi- “sace ayaṃ bālo kassacideva kathaṃ gahetvā idhāgaccheyya, mā nassatu bālo”ti “nisinnapāsāṇaphalakaṃ tassa sarīre allīnaṃ hotū”ti adhiṭṭhāsi. Saha adhiṭṭhānacittena taṃ tassa sarīre allīyi. So mahā-addubandhanabaddho viya chinnapādo viya ca ahosi.

Assosīti ito cito ca pāthikaputtaṃ pariyesamānā pariśā tassa anupadaṃ gantvā nisinnaṭṭhānaṃ ṇatvā āgatena aññatarena purisena “tumhe kaṃ pariyesathā”ti vutte pāthikaputtanti. So “tindukakhāṇukaparibbājakārāme nisinno”ti vuttavacana-ena assosi.

22. Saṃsappatīti osīdati. Tattheva sañcarati. **Pāvaḷā** vuccati ānisadaṭṭhikā.

23. Parābhūtarūpoti parājitarūpo, vinaṭṭharūpo vā.

25. Goyugehīti goyuttehi satamattehi vā sahasamattehi vā yugehi. **Āviñcheyyā-māti** ākaḍḍheyyāma. **Chijjeyyunti** chindeyyuṃ. Pāthikaputto vā bandhaṭṭhāne chijjeyya.

26. Dārupattikantevāsīti dārupattikassa antevāsī. Tassa kira etadahosi “tiṭṭhatu

tāva pāṭihāriyaṃ, samaṇo gotamo ‘acelo pāthikaputto āsanāpi na vuṭṭhahissatī’ti āha. Handāhaṃ gantvā yena kenaci upāyena taṃ āsanā vuṭṭhāpemi. Ettāvatā ca samaṇassa gotamassa parājayo bhavissatī”ti. Tasmā evamāha.

27. Sīhassāti cattāro sīhā tiṇasīho ca kāḷasīho ca paṇḍusīho ca kesarasīho ca. Tesam catunnaṃ sīhānaṃ kesarasīho aggataṃ gato, so idhādhippeto. **Migaraññoti** sabbacattuppadānaṃ rañño. **Āsayanti** nivāsaṃ. **Sīhanādanti** abhītanādaṃ. **Gocarāya** (3.0012) **pakkameyyanti** āhāratthāya pakkameyyaṃ. **Varaṃ varanti** uttamuttamaṃ, thūlaṃ thūlanti attho. **Mudumaṃsānīti** mudūni maṃsāni. “Madhumaṃsānī”tipi pāṭho, madhuramaṃsānīti attho. **Ajjupeyyanti** upagaccheyyaṃ. **Sīhanādaṃ naditvāti** ye dubbalā pāṇā, te palāyantūti attano sūrabhāvasannissitena kāruññaena naditvā.

28. Vighāsasaṃvaḍḍhoti vighāsenā saṃvaḍḍho, vighāsaṃ bhakkhitā tiritta-maṃsaṃ khāditvā vaḍḍhito. **Dittoti** dappito thūlasarīro. **Balavāti** balasampanno. **Etdahosīti** kasmā ahosi? Asmimānadoseṇa.

Tatrāyaṃ anupubbikathā- ekadivasaṃ kira so sīho gocarato nivattamāno taṃ siṅgālaṃ bhayena palāyamānaṃ disvā kāruññaṃ jāto hutvā “vayasa, mā bhāyi, tiṭṭha ko nāma tvan”ti āha. Jambuko nāmāhaṃ sāmīti. Vayasa, jambuka, ito paṭṭhāya maṃ upaṭṭhātum sakkhissasīti. Upaṭṭhahissāmīti. So tato paṭṭhāya upaṭṭhāti. Sīho gocarato āgacchanto mahantaṃ mahantaṃ maṃsakhaṇḍaṃ āharati. So taṃ khāditvā avidūre pāsāṇapiṭṭhe vasati. So katipāhaccayeneva thūlasarīro mahākhandho jāto. Atha naṃ sīho avoca- “vayasa,

jambuka, mama vijambhanakāle avidūre ṭhatvā ‘viroca sāmī’ti vattuṃ sakkhissasī”-
ti. Sakkomi sāmīti. So tassa vijambhanakāle tathā karoti. Tena sīhassa atireko
asmimāno hoti.

Athekadivasam jarasiṅgālo udakasonḍiyam pānīyam pivanto attano chāyam olo-
kento addasa attano thūlasarīratañceva mahākhandhatañca. Disvā ‘jarasiṅgālo-
smī’ti manam akatvā “ahampi sīho jāto”ti maññi. Tato attanāva attānam etada-
voca- “vayasa, jambuka, yuttam nāma tava iminā attabhāvena parassa ucchiṭṭha-
maṃsam khāditum, kiṃ tvam puriso na hosi, sīhassāpi cattāro pādā dve dāṭhā
dve kaṇṇā ekaṃ naṅguṭṭham, tavapi sabbam tatheva, kevalam tava kesarabhāra-
mattameva natthī”ti. Tassevam cintayato asmimāno vaḍḍhi. Athassa tena asmimā-
nadosena etam “ko cāhan”ti-ādi maññitamahosi. Tattha **ko cāhanti** aham ko, sīho
migarājā ko, na me ñāti, na sāmiko, kimaham (3.0013) tassa nipaccakāram karo-
mīti adhippāyo. **Siṅgālakamyevāti** siṅgālaravameva. **Bheraṇḍakamyevāti** appiya-a-
manāpasaddameva. **Ke ca chave siṅgāleti** ko ca lāmako siṅgālo. **Ke pana sīhanā-**
deti ko pana sīhanādo siṅgālassa ca sīhanādassa ca ko sambandhoti adhippāyo.
Sugatāpadānesūti sugatalakkhaṇesu. Sugatassa sāsanasambhūtāsu tīsu
sikkhāsu. Katham panesa tattha jīvati? Etassa hi cattāro paccaye dadamānā silā-
diguṇasampannānam sambuddhānam demāti denti, tena esa abuddho samāno
buddhānam niyāmitapaccaye paribhuñjanto sugatāpadānesu jīvati nāma. **Sugatāti-**
rittānīti tesam kira bhojanāni dadamānā buddhānañca buddhasāvakanāñca datvā
pacchā avasesam sāyanhasamaye denti. Evamesa sugatātirittāni bhuñjati nāma.
Tathāgateti tathāgataṃ arahantaṃ sammāsambuddham āsādetabbaṃ ghaṭṭayi-
tabbaṃ. Atha vā “tathāgate”ti-ādīni upayogabahuvacanāneva. **Āsādetabbanti**
idampi bahuvacanameva ekavacanam viya vuttam. **Āsādanāti** aham buddhena
saddhim pāṭihāriyam karissāmīti ghaṭṭanā.

29. Samekkhiyānā Ti samekkhitvā, maññitvāti attho. **Amaññīti** puna amaññittha
kothūti siṅgālo.

30. Attānam vighāse samekkhiyāti soṇḍiyam ucchiṭṭhodake thūlam attabhāvam
disvā. **Yāva attānam na passatīti** yāva aham sīhavighāsamvaḍḍhitako jarasiṅgā-
loti evam yathābhūtam attānam na passati. **Byagghoti** maññatīti sīhohamasmiti
maññati, sīhena vā samānabalo byagghoyeva ahanti maññati.

31. Bhutvāna bheketi āvāṭamaṇḍūke khāditvā. **Khalamūsikāyoti** khalesu mūsi-
kāyo ca khāditvā. **Kaṭasīsu khittāni ca koṇapānīti** susānesu chaḍḍitakuṇapāni ca
khāditvā. **Mahāvane** Ti mahante vanasmim. **Suññavaneti** tucchavane. **Vivaḍḍhoti**
vaḍḍhito. **Tatheva so siṅgālakam anadīti** evam samvaḍḍhopi migarājāhamasmiti
maññitvāpi yathā pubbe dubbalasiṅgālakāle, tatheva so siṅgālaravamyeva aravīti
Imāyapi gāthāya bhekādīni bhutvā vaḍḍhitasiṅgālo viya lābhasakkāragiddho
tvanti pāthikaputtameva ghaṭṭesi.

Nāgehīti hatthīhi. **Mahābandhanāti** mahatā kilesabandhanā mocetvā. **Mahāvidu-**
ggāti mahāviduggam nāma cattāro oghā. Tato uddharitvā nibbānathale patiṭṭha-
petvā.

Aggaññapaññattikathāvaṇṇanā

36. Iti “bhagavā ettakena kathāmaggena pāṭihāriyaṃ na karoti” ti padassa anu-sandhiṃ dassetvā idāni “na aggaññaṃ paññāpeti” ti imassa anusandhiṃ dassento **aggaññañcāhanti** desanaṃ ārabhi. Tattha **aggaññañcāhanti** ahaṃ, bhaggava, aggaññañca pajānāmi lokuppatticariyavaṃsañca. **Tañca pajānāmīti** na kevalaṃ aggaññañameva, tañca aggaññaṃ pajānāmi. Tato ca uttaritaraṃ sīlasamādhito paṭṭhāya yāva sabbaññutaññāṇā pajānāmi. **Tañca pajānaṃ na parāmasāmīti** tañca pajānantopi ahaṃ idaṃ nāma pajānāmīti taṇhādiṭṭhimānavasena na parā-masāmi. Natthi tathāgatassa parāmāsoti dīpeti. **Paccattaññeva nibbuti veditāti** attanāyeva attani kilesanibbānaṃ viditaṃ. **Yadabhijānaṃ tathāgatoti** yaṃ kilesani-bbānaṃ jānanto tathāgato. **No anayaṃ āpajjatīti** aviditanibbānā titthiyā viya anayaṃ dukkhaṃ byasanaṃ nāpajjati.

37. Idāni yaṃ taṃ titthiyā aggaññaṃ paññāpeti, taṃ dassento **santi bhaggavā**-ti-ādimāha. Tattha **issarakuttaṃ brahmakuttanti** issarakataṃ brahmakataṃ, issara-nimmitaṃ brahmanimmitanti attho. Brahmā eva hi ettha ādhipaccabhāvena issa-roti veditabbo. **Ācariyakanti** ācariyabhāvaṃ ācariyavādaṃ. Tattha ācariyavādo aggaññaṃ. Aggaññaṃ pana ettha desitanti katvā so aggaññaṃ tveva vutto. **Kathaṃ vihitakanti** kena vihitaṃ kinti vihitaṃ. Sesāṃ brahmajāle vitthāritanaye-neva veditabbaṃ.

41. Khiddāpadosikanti khiddāpadosikamūlaṃ.

47. Asatāti (3.0015) avijjamānena, asaṃvijjamānaṭṭhenāti attho. **Tucchāti** tucchena antosāravirahitena. **Musā**Ti musāvādena. **Abhūtenāti** bhūtatthavirahi-tena. **Abbhācikkhantīti** abhi-ācikkhanti. **Viparītoti** viparītasāñño viparītacitto. **Bhikkhavo cāti** na kevalaṃ samaṇo gotamoyeva, ye ca assa anusitṭhiṃ karonti, te bhikkhū ca viparītā. Atha yaṃ sandhāya viparītoti vadanti, taṃ dassetuṃ **samaṇo gotamoti-ādi** vuttaṃ. **Subhaṃ vimokkhanti** vaṇṇakasiṇaṃ. **Asubhantvevāti** subhañca asubhañca sabbaṃ asubhanti evaṃ pajānāti. **Subhantveva tasmim samayeti** subhanti eva ca tasmim samaye pajānāti, na asubhaṃ. **Bhikkhavo cāti** ye te evaṃ vadanti, tesāṃ bhikkhavo ca antevāsikasamaṇā viparītā. **Pahotīti** samattho paṭibalo.

48. Dukkaraṃ khoTi ayaṃ paribbājako yadidaṃ “evaṃpasanno ahaṃ, bhante”-ti-ādimāha, taṃ sāṭheyena kohaññaena āha. Evaṃ kirassa ahosi- “samaṇo gotamo mayhaṃ ettakaṃ dhammakathaṃ kathesi, tamahaṃ sutvāpi pabbajituṃ na sakkomi, mayā etassa sāsanaṃ paṭipannasadisena bhavituṃ vaṭṭati” ti. Tato so sāṭheyena kohaññaena evamāha. Tenassa bhagavā mammaṃ ghaṭṭento viya “dukkaraṃ kho etaṃ, bhaggava tayā aññadiṭṭhikenā” ti-ādimāha. Taṃ poṭṭhapāda-sutte vuttatthameva. **Sādhukamanurakkhāti** suṭṭhu anurakkha.

Iti bhagavā pasādamattānurakkaṇe paribbājakaṃ niyojesi. Sopi evaṃ mahantaṃ suttantaṃ sutvāpi nāsakkhi kilesakkhayaṃ kātuṃ. Desanā panassa āyatiṃ vāsanāya paccayo ahosi. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya

Pāthikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Udumbarikasuttavaṇṇanā

Nigrodhaparibbājakavatthuvaṇṇanā

49. **Evam** (3.0016) **me sutanti** udumbarikasuttaṃ. Tatrāyamaṃpubbapadavaṇṇanā- **paribbājakoti** channaparibbājako. **Udumbarikāya paribbājakārāmeti** udumbarikāya deviyā santake paribbājakārāme. **Sandhāno** Ti tassa nāmaṃ. **Ayaṃ** pana mahānubhāvo parivāretvā vicarantānaṃ pañcannaṃ upāsakasatānaṃ agga-
puriso anāgāmi bhagavatā mahāparisamajjhe evaṃ saṃvaṇṇito-

“Chahi, bhikkhave, aṅgehi samannāgato sandhāno gahapati tathāgate niṭṭha-
ṅgato saddhamme iriyati. Katamehi chahi? Buddhe aveccappasādena dhamme
aveccappasādena saṅghe aveccappasādena ariyena sīlena ariyena ñāṇena
ariyāya vimuttiyā. Imehi kho, bhikkhave, chahi aṅgehi samannāgato sandhāno
gahapati tathāgate niṭṭhaṅgato saddhamme iriyati” ti (a. ni. 6.120-139).

So pātoyeva uposathaṅgāni adhiṭṭhāya pubbaṅhasamaye buddhappamu-
khassa saṅghassa dānaṃ datvā bhikkhūsu vihāraṃ gatesu ghare khuddakamaha-
llakānaṃ dāraṅkaṇaṃ saddena ubbāḷho satthu santike “dhammaṃ sossāmi” ti
nikkhamto. Tena vuttaṃ **divā divassa rājagahā nikkhamīti**. Tattha **divā divassāti**
divasassa divā nāma majjhanhātikkamo, tasmim divasassāpi divābhūte atikkanta-
matte majjhanhike nikkhamīti attho. **Paṭisallīnoti** tato tato rūpādigocarato cittaṃ
paṭisaṃharitvā nilīno jhānaratisevanāvasena ekībhāvaṃ gato. **Manobhāvanīyā-**
nanti manavaḍḍhakānaṃ. Ye ca āvajjato manasikaroto cittaṃ vinīvaraṇaṃ hoti
unnamati vaḍḍhati.

50. **Unnādinīyā** Ti-ādīni poṭṭhapādasutte vitthāritanayeneva veditabbāni.

51. **Yāvatāti** (3.0017) yattakā. **Ayaṃ tesam aññataroti** ayaṃ tesam abbhantaro
eko sāvako, bhagavato kira sāvakā gihi-anāgāminoyeva pañcasatā rājagahe paṭi-
vasanti. Yesam ekekassa pañca pañca upāsakasatāni parivārā, te sandhāya
“ayaṃ tesam aññataro” ti āha. **Appeva nāmāti** tassa upasaṅkamaṇaṃ patthaya-
māno āha. Patthanākāraṇaṃ pana poṭṭhapādasutte vuttameva.

52. **Etadvocāti** āgacchanto antarāmaggeyeva tesam kathāya sutattā etaṃ
aññathā kho imeti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **aññatitthiyāti** dassanenapi ākappe-
napi kuttenapi ācārenapi vihārenapi iriyāpathenapi aññe titthiyāti aññatitthiyā.
Saṅgamma samāgammāti saṅgantvā samāgantvā rāsi hutvā nisinnaṭṭhāne. **Ara-**
ññavanapatthānīti araññavanapatthāni gāmūpacārato muttāni dūrasenāsanāni.
Pantānīti dūratarāni manussūpacāravirahitāni. **Appasaddānīti** vihārūpacārena

gacchato addhikajanassapi saddena mandasaddāni. **Appanigghosānī**ti avibhāvita-tthena nigghosena mandanigghosāni. **Vijanavātānī**ti antosañcārino janassa vātena vigatavātāni. **Manussarāhasseyyakānī**ti manussānaṃ rahassakaraṇassa yuttāni anucchavikāni. **Paṭisallānasāruppānī**ti ekibhāvassa anurūpāni. Iti sandhāno gahapati “aho mama sathā yo evarūpāni senāsanāni paṭisevatī”ti añjaliṃ paggayha uttamaṅge siraṣmiṃ patiṭṭhapetvā imaṃ udānaṃ udānento nisīdi.

53. Evaṃ vutteti evaṃ sandhānena gahapatinā udānaṃ udānentena vutte. Nigrodho paribbājako ayaṃ gahapati mama santike nisinnopi attano sathhāraṃ yeva thometi ukkaṃsati, amhe pana atthītipi na maññati, etasmīṃ uppanakopaṃ samaṇassa gotamassa upari pātesāṃmīti sandhānaṃ gahapatiṃ etadavoca.

Yaggheti codanatthe nipāto. **Jāneyyāsī**ti bujjheyysī passeyyāsī. **Kena samaṇo gotamo saddhiṃ sallapatī**ti kena kāraṇena kena puggalena saddhiṃ samaṇo gotamo sallapati vadati bhāsati. Kiṃ (3.0018) vuttaṃ hoti- “yadi kiñci sallāpakāraṇaṃ bhavēyya, yadi vā koci samaṇassa gotamassa santikaṃ sallāpatthiko gaccheyya, sallapeyya, na pana kāraṇaṃ atthi, na tassa santikaṃ koci gacchati, svāyaṃ kena samaṇo gotamo saddhiṃ sallapati, asallapanto kathaṃ unnādi bhavissati”ti.

Sākacchanti saṃsandanaṃ. **Paññāveyyattiyanti** uttarapaccuttaranayena ñāṇabyattabhāvaṃ. **Suññāgārahātā**ti suññāgāresu naṭṭhā, samaṇena hi gotamena bodhimūle appamattikā paññā adhigatā, sāpissa suññāgāresu ekakassa nisīdato naṭṭhā. Yadi pana mayaṃ viya gaṇasaṅgaṇikaṃ katvā nisīdeyya, nāssa paññā nasseyyāti dasseti. **Aparisāvacaroti** avisāradattā paraṣaṃ otarituṃ na sakkoti. **Nālaṃ sallāpāyāti** na samattho sallāpaṃ kātuṃ. **Antamantānevā**ti koci maṃ pañhaṃ puccheyyāti pañhābhīto

antamantāneva pantasenāsanāni sevati. **Gokāṇāti** ekakkhihatā kāṇagāvī. Sā kira pariyantacārini hoti, antamantāneva sevati. Sā kira kāṇakkhibhāvena vanantābhimukhīpi na sakkoti bhavitum. Kasmā? Yasmā pattena vā sākāya vā kaṇṭakena vā pahārassa bhāyati. Gunnaṃ abhimukhīpi na sakkoti bhavitum. Kasmā? Yasmā siṅgena vā kaṇṇena vā vālena vā pahārassa bhāyati. **Inghāti** codanatthe nipāto. **Saṃsādeyyāmāti** ekapañhapucchaneneva saṃsādanaṃ visādamāpannaṃ kareyyāma. **Tucchakumbhīva nanti** rittaghaṭaṃ viya naṃ. **Orodheyyāmāti** vinandheyyāma. Pūritaghaṭo hi ito cito ca parivattetvā na suvinandhanīyo hoti. Rittako yathārucci parivattetvā sakkā hoti vinandhitum, evameva hatapaññatāya rittakumbhisadisamaṃ samaṇaṃ gotamaṃ vādavinandhanena samantā vinandhissāmāti vadati.

Iti paribbājako satthu suvaṇṇavaṇṇaṃ nalāṭamaṇḍalaṃ apassanto dasabalassa parammukhā attano balaṃ dīpento asambhinnaṃ khattiyakumāraṃ jātiyā ghaṭṭayanto caṇḍālaputto viya asambhinnakesarasīhaṃ migarājānaṃ thāmena ghaṭṭento jarasiṅgālo viya ca nānappakāraṃ tucchagajjitaṃ gajji. Upāsakopi cintesi “ayaṃ paribbājako ati viya gajjati, avīciphusanatthāya pādaṃ, bhavagga-ggahaṇatthāya hatthaṃ pasārayanto viya niratthakaṃ vāyamaṃti. Sace me sathā imaṃ ṭhānamāgaccheyya, imassa paribbājakassa (3.0019) yāva bhavaggā ussitaṃ mānaddhajaṃ ṭhānasova opāteyyā”ti.

54. Bhagavāpi tesam taṃ kathāsallāpaṃ assosiyeva. Tena vuttaṃ “assosi kho imaṃ kathāsallāpan”ti.

Sumāgadhāyāti sumāgadhā nāma pokkharāṇi, yassā tīre nisinno aññataro puriso padumañāntarehi asurabhavanaṃ pavisantaṃ asurasenaṃ addasa. **Moranivāpoti** nivāpo vuccati bhattaṃ, yattha morānaṃ abhayena saddhiṃ nivāpo dinno, taṃ ṭhānanti attho. **Abbhokāseti** aṅgaṇaṭṭhāne. **Assāsapattāti** tuṭṭhipattā somanassapattā. **Ajjhāsayanti** uttamanissayabhūtaṃ. **Ādibrahmacariyanti** purāṇa-brahmacariyasaṅkhātāṃ ariyamaggaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- “ko nāma so, bhante, dhammo yena bhagavatā sāvakā vinitā ajjhāsayaḍibrahmacariyabhūtaṃ ariyamaggaṃ pūretvā arahattādhigamavasena assāsapattā paṭijānanti”ti.

Tapojigucchāvādavaṇṇanā

55. **Vippakatāti** mamāgamanapaccayā aniṭṭhitā, va hutvā ṭhitā, kathehi, ahametaṃ niṭṭhapetvā matthakaṃ pāpetvā dassemīti sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi.

56. **Dujjānaṃ kho** Ti bhagavā paribbājakassa vacanaṃ sutvā “ayaṃ paribbājako mayā sāvakānaṃ desetabbaṃ dhammaṃ tehi pūretabbaṃ paṭipattiṃ pucchati, sacassāhaṃ āditova taṃ kathessāmi, kathitampi naṃ na jānissati, ayaṃ pana vīriyena pāpajigucchanaṃ vādo, handāhaṃ etasseva visaye pañhaṃ pucchāpetvā puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ laddhiyā niratthakabhāvaṃ dassemi. Atha pacchā imaṃ pañhaṃ byākarissāmi”ti cintetvā **dujjānaṃ kho** etanti-ādimāha. Tattha **sake ācariyaket** attano ācariyavāde. **Adhijeguccheti** vīriyena pāpajigucchanaṃ bhāve. **Kathaṃ santāti** kathaṃ bhūtā. **Tapojigucchāti** vīriyena pāpajigucchā pāpavivajjanā.

Paripuṇṇāti parisuddhā. **Kathaṃ aparipuṇṇāti** kathaṃ aparisuddhā hotīti evaṃ pucchāti. **Yatra hi nāmāti** yo nāma.

57. Appasadde (3.0020) **katvāti** nirave appasadde katvā. So kira cintesi-
“samaṇo gotamo ekaṃ pañhampi na katheti, sallāpakathāpissa atibahukā natthi,
ime pana ādito paṭṭhāya samaṇaṃ gotamaṃ anuvattanti ceva pasamsanti ca,
handāhaṃ ime nissadde katvā sayamaṃ kathemi”ti. So tathā akāsi. Tena vuttaṃ
“appasadde katvā”ti. “Tapojigucchavādā”ti-ādīsu tapojigucchaṃ vadāma, mana-
sāpi tameva sārato gahetvā vicarāma, kāyenapimhā tameva allīnā, nānappakā-
rakaṃ attakilamathānuyogamanuyuttā viharāmāti attho.

Upakkilesavaṇṇanā

58. Tapassīti tapanissitako. “Acelako”ti-ādīni sīhanāde (dī. ni. aṭṭha. 1.393)
vitthāritanayeneva veditabbāni. **Tapamaṃ samādiyati**ti acelakabhāvādikaṃ tapamaṃ
sammā ādiyati, daḷhaṃ gaṇhāti. **Attamano hotīti** ko añño mayā sadiso imasmiṃ
tape atthiti tuṭṭhamano hoti. **Paripuṇṇasaṅkappoti** alamettāvatāti evaṃ pariyosita-
saṅkappo, idaṅca titthiyānaṃ vasena āgataṃ. Sāsanāvacaarenāpi pana dīpe-
tabbaṃ. Ekacco hi dhutaṅgaṃ samādiyati, so teneva dhutaṅgena ko añño mayā
sadiso dhutaṅgadharoti attamano hoti paripuṇṇasaṅkappo. **Tapassino upakkilesa**
hotīti duvidhassāpetassa tapassino ayaṃ upakkilesa hoti. Ettāvatāyaṃ tapo upa-
kkilesa hotīti vadāmi.

Attānukkaṃsetīti “ko mayā sadiso atthi”ti attānaṃ ukkaṃsati ukkhipati. **Paraṃ**
vambhetīti “ayaṃ na mādiso”ti paraṃ saṃhāreti avakkhipati.

Majjatiti mānamadakaṇṇena majjati. **Mucchatīti** mucchito hoti gadhito ajjhā-
panno. **Pamādamāpajjati**ti etadeva sāranti pamādamāpajjati. Sāsane pabbajitopi
dhutaṅgasuddhiko hoti, na kammaṭṭhānasuddhiko. Dhutaṅgameva arahattaṃ viya
sārato pacceci.

59. Lābhasakkārasilokanti (3.0021) ettha cattāro paccayā labbhantīti lābhā,
teyeva suṭṭhu katvā paṭisaṅkharitvā laddhā sakkāro, vaṇṇabhaṇanaṃ siloko. **Abhi-**
nibbattetīti acelakādibhāvaṃ terasadhutaṅgasamādānaṃ vā nissāya mahālābho
uppajjati, tasmā “abhinibbattetī”ti vutto. Sesametta purimavāranayeneva duvidha-
ssāpi tapassino vasena veditabbaṃ.

60. Vodāsaṃ āpajjatiti dvebhāgaṃ āpajjati, dve bhāge karoti. **Khamatīti** ruccati.
Nakkhamatīti na ruccati. **Sāpekkho pajahatīti** sataṅho pajahati. Kathaṃ? Pātova
khīrabhattaṃ bhutto hoti. Athassa maṃsabhojanaṃ upaneti. Tassa evaṃ hoti
“idāni evarūpaṃ kadā labhissāma, sace jāneyyāma, pātova khīrabhattaṃ na
bhuñjeyyāma, kiṃ mayā sakkā kātuṃ, gaccha bho, tvameva bhuñjā”ti jīvitaṃ pari-
ccajanto viya sāpekkho pajahati. **Gadhiti**ti gedhajāto. **Mucchitoti** balavataṅhāya
mucchito saṃmuṭṭhassatī hutvā. **Ajjhāpannoti** āmise atilaggo, “bhuñjissatha, āvu-
so”ti dhammanimantanamattampi akatvā mahante mahante kabaḷe karoti. **Anādīna-**
vadassāvīti-ādīnavamattampi na passati. **Anissaraṇapaññoti** idha mattaññutāni-
ssaraṇapaccavekkhaṇaparibhogamattampi na karoti. **Lābhasakkārasilokanikanti-**

hetūti lābhādīsu taṇhāhetu.

61. Saṃbhakkhetīti saṃkhādāti. **Asanivicakkanti** vicakkasaṇṭhānā asaniyeva. Idaṃ vuttaṃ hoti “asanivicakkaṃ imassa dantakūṭaṃ mūlabijādīsu na kiñci na saṃbhuñjati. Atha ca pana naṃ samaṇappavādena samaṇoti sañjānanti” ti. Evaṃ apasādeti avakkhipati. Idaṃ titthiyavasena āgataṃ. Bhikkhuvasena panettha ayaṃ yojanā, attanā dhutaṅgadhāro hoti, so aññaṃ evaṃ apasādeti “kiṃ samaṇā nāma ime samaṇamhāti vadanti, dhutaṅgamattampi natthi, uddesabhattādīni pariyesantā paccayabāhullikā vicaranti” ti. **Lūkhājivinti** acelakādivasena vā dhutaṅgavasena vā lūkhājiviṃ. **Issāmacchariyanti** parassa sakkārādisampattikhīyanalakkhaṇaṃ issaṃ, sakkārādikaraṇa-akkhamanalakkhaṇaṃ macchariyañca.

62. Āpāthakanisādī (3.0022) **hotīti** manussānaṃ āpāthe dassanaṭṭhāne nisīdati. Yattha te passanti, tattha ṭhito vaggulivataṃ carati, pañcātapam tappati, ekapādena tiṭṭhati, sūriyaṃ namassati. Sāsane pabbajitopi samādinnaḍḍhutaṅgo sabbarattim sayitvā manussānaṃ cakkhupathe tapam karoti, mahāsāyanheyeva cīvara-kuṭim karoti, sūriye uggate paṭisaṃharati, manussānaṃ āgatabhāvaṃ ṇatvā ghaṇḍim paharivā cīvaraṃ matthake ṭhapetvā caṅkamaṃ otarati, sammuñjanim gahetvā vihāraṅgaṇaṃ sammajjati.

Attānanti attano guṇaṃ **adassayamānoti** ettha a-kāro nipātamattaṃ, dassayamānoti attho. **Idampi me tapasminti** idampi kammaṃ mameva tapasmiṃ, paccatte vā bhumbaṃ, idampi mama tapoti attho. So hi asukasmiṃ ṭhāne acelako atthi muttācāroti-ādīni sutvā amhākaṃ esa tapo, amhākaṃ so antevāsikoti-ādīni bhaṇati. Asukasmiṃ vā pana ṭhāne paṃsukūliko bhikkhu atthīti-ādīni sutvā amhākaṃ esa tapo, amhākaṃ so antevāsikoti-ādīni bhaṇati.

Kiñcīdevāti kiñci vajjaṃ diṭṭhigataṃ vā. **Paṭicchannaṃ sevātīti** yathā aññaṃ na jānanti, evaṃ sevati. **Akkhamamānaṃ āha khamatīti** aruccamānaṃyeva ruccati meti vadati. Attanā kataṃ atimahantampi vajjaṃ appamattakaṃ katvā paññapeti, parena kataṃ dukkaṭamattaṃ vitikkamampi pārājikasadisam katvā dasseti. **Anuññeyyanti** anujānitabbaṃ anumoditabbaṃ.

63. Kodhano hoti upanāhīti kujjhanalakkhaṇena kodhena, vera-appaṭinissagga-lakkhaṇena upanāhena ca samannāgato. **Makkhī hoti paḷāsīti** paraguṇamakkhanalakkhaṇena makkhena, yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena ca samannāgato.

Issukī hoti maccharīti parasakkārādīsu usūyanalakkhaṇāya issāya, āvāsakulalābhavaṇṇadhammesu maccharāyanalakkhaṇena pañcavidhamaccherena ca samannāgato hoti. **Saṭho hoti māyāvīti** kerāṭikalakkhaṇena sāṭheyena, katappaṭi-cchādanalakkhaṇāya māyāya ca samannāgato (3.0023) hoti. **Thaddho hoti atimānīti** nissinehanikkaruṇathaddhalakkhaṇena thambhena, atikkamitvā maññanalakkhaṇena atimānena ca samannāgato hoti. **Pāpiccho hotīti** asantasambhāvanapa-tthanalakkhaṇāya pāpicchatāya samannāgato hoti. **Pāpikānanti** tāsamaṃyeva lāmakānaṃ icchānaṃ vasaṃ gato. **Micchādiṭṭhiko** Ti natthi dinnanti-ādinayappavattāya ayāthāvadiṭṭhiyā upeto. **Antaggāhikāyāti** sāyeva diṭṭhi ucchedantassa gahitattā “antaggāhikā” ti vuccati, tāya samannāgatoti attho. **Sandiṭṭhiparāmāsīti**-ādīsu sayam diṭṭhi sandiṭṭhi, sandiṭṭhimeva parāmasati gahetvā vadatīti **sandiṭṭhiparā-**

māsi. Ādhānaṃ vuccati daḷhaṃ suṭṭhu ṭhapitaṃ, tathā katvā gaṇhātīti **ādhānaggāhī.** Ariṭṭho viya na sakkā hoti paṭinissajjāpetunti **duppaṭinissaggī.** Yadimeti yadi ime.

Parisuddhapapaṭikappattakathāvaṇṇanā

64. Idha, nigrodha, tapassīti evaṃ bhagavā aññatitthiyehi gahitaladdhiṃ tesam rakkhitaṃ tapaṃ sabbameva saṃkiliṭṭhanti upakkilesapāḷiṃ dassetvā idāni parisuddhapāḷidassanattaṃ desanamārabhanto **idha, nigrodhāti-ādimāha.** Tattha “na attamano”ti-ādīni vuttavipakkhavaseneva veditabbāni. Sabbavāresu ca lūkhatappa-sino ceva dhutaṅgadharassa ca vasena yojanā veditabbā. **Evaṃ so tasmim ṭhāne parisuddho hotīti** evaṃ so tena na attamanatā na paripuṇṇasaṅkappabhāvasa-ṅkhātena kāraṇena parisuddho nirupakkilesa hoti, uttari vāyamamāno kammaṭṭhānasuddhiko hutvā arahattaṃ pāpuṇāti. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

69. Addhā kho, bhanteti bhante evaṃ sante ekaṃseneva vīriyena pāpajigucchana-vādo parisuddho hotīti anujānāti. Ito parañca aggabhāvaṃ vā sārabhāvaṃ vā ajānanto **aggappattā sārappattā cāti āha.** Athassa bhagavā sārappattabhāvaṃ paṭisedhento **na kho nigrodhāti-ādimāha. Papaṭikappattā hotīti** sāravato rukkhassa sāraṃ pheggum tacañca atikkamma bahipapaṭikasadisā hotīti dasseti.

Parisuddhatacappattādikathāvaṇṇanā

70. Aggaṃ (3.0024) pāpetūti desanāvasena aggaṃ pāpetvā desetū, sāraṃ pāpetvā desetūti dasabalaṃ yācati. **Cātuyāmasaṃvarasaṃvuto** Ti catubbidhena saṃvarena pihito. **Na**

pāṇaṃ atipātetīti pāṇaṃ na hanati. **Na bhāvitamāsīsati**ti bhāvitaṃ nāma tesaṃ saññāya pañca kāmagaṇā, te na āsīsati na sevati attho.

Aduṃ cassa hotīti etañcassa idāni vuccamānaṃ “so abhiharati”ti-ādilakkhaṇaṃ. **Tapassitāyā**ti tapassibhāvena hoti. Tattha **so abhiharati**ti so taṃ sīlaṃ abhiharati, uparūpari vaḍḍheti. Sīlaṃ me paripuṇṇaṃ, tapo āraddho, alamettāvatāti na vīriyaṃ vissajjeti. **No hīnāyāvattati**ti hīnāya gihibhāvattāya na āvattati. Sīlato uttari visesādhigamattāya vīriyaṃ karotiyeva, evaṃ karonto so vivittaṃ senāsanaṃ bhajati. “Arañña”ti-ādīni sāmāññaphale (dī. ni. aṭṭha. 1.216) vitthāritāneva. “Mettāsahagatenā”ti-ādīni visuddhimagge vaṇṇitāni. **Tacappattā**ti papaṭikato abbhantaraṃ tacamaṃ pattā. **Phegguppattā**ti tacato abbhantaraṃ phegguṃ pattā, pheggusadisā hotīti attho.

74. “Ettāvatā, kho nigrodha, tapojigucchā aggappattā ca hoti sārappattā cā”ti idaṃ bhagavā titthiyānaṃ vasenāha. Titthiyānañhi lābhasakkāro rukkhassa sākhāpalāsasadiṣo. Pañcasīlamattakaṃ papaṭikasadiṣaṃ. Aṭṭhasamāpattimattaṃ tacasadiṣaṃ. Pubbenivāsaññāvasānā abhiññā pheggusadisā. Dibbacakkuṃ panete arahattanti gahetvā vicaranti. Tena nesaṃ taṃ rukkhassa sārasadiṣaṃ. Sāsane pana lābhasakkāro sākhāpalāsasadiṣo. Sīlasampadā papaṭikasadisā. Jhānasamāpattiyo tacasadisā. Lokiyābhiññā pheggusadisā. Maggaphalaṃ sāro. Iti bhagavatā attano sāsanaṃ onatavinataphalabhārabharitarukkhūpamāya upamitaṃ. So desanākusalatāya tato tacasārasampattito mama sāsanaṃ uttaritarañceva paṇītatañca, taṃ tuvaṃ kadā jānissasīti attanodesanāya visesabhāvaṃ dassetuṃ “iti kho nigrodhā”ti desanaṃ ārabhi (3.0025). **Te paribbājakā**ti te tassa parivārā tiṃsasatasañkhyā paribbājakā. **Ettha mayaṃ anassāmā**ti ettha acelakapāḷi-ādīsu, idaṃ vuttaṃ hoti “amhākaṃ acelakapāḷimattampi natthi, kuto parisuddhapāḷi. Amhākaṃ parisuddhapāḷimattampi natthi, kuto cātuyāmasaṃvarādīni. Cātuyāmasaṃvaropi natthi, kuto araññavāsādīni. Araññavāsopi natthi, kuto nīvaraṇappahānādīni. Nīvaraṇappahānampi natthi, kuto brahmavihārādīni. Brahmavihāramattampi natthi, kuto pubbenivāsādīni. Pubbenivāsaññānamattampi natthi, kuto amhākaṃ dibbacakku. Ettha mayaṃ sa-ācariyakā naṭṭhā”ti. **Ito bhiyyo uttaritari**nti ito dibbacakkuññādhigamato bhiyyo aññaṃ uttaritaraṃ visesādhigamaṃ mayaṃ sutivasenāpi na jānāmāti vadanti.

Nigrodhassapajjhāyanavaṇṇanā

75. Atha nigrodhaṃ paribbājakanti evaṃ kirassa ahosi “ime paribbājakā idāni bhagavato bhāsitaṃ sussūsanti, iminā ca nigrodhena bhagavato parammukhā kakkhaḷaṃ durāsadavacanaṃ vuttaṃ, idāni ayampi sotukāmo jāto, kālo dāni me imassa mānaddhajaṃ nipātetvā bhagavato sāsanaṃ ukkhipitun”ti. Atha nigrodhaṃ paribbājakaṃ etadavoca. Aparampissa ahosi “ayaṃ mayi akathente satthāraṃ na khamāpessati, tadassa anāgate ahitāya dukkhāya saṃvattissati, mayā pana kathite khamāpessati, tadassa bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti. Atha nigrodhaṃ paribbājakaṃ etadavoca. **Aparisāvacaraṃ pana naṃ karoṭhāti**

ettha **panāti** nipāto, atha naṃ aparisāvacaraṃ karoṭhāti attho. “Aparisāvacaretan”-tipi pāṭho, aparisāvacaraṃ vā etaṃ karoṭha, gokāṇādīnaṃ vā aññataranti attho.

Gokāṇanti etthāpi gokāṇaṃ pariyantacāriṇiṃ viya karoṭhāti attho. **Tuṇhībhūto** Ti tuṇhībhāvaṃ upagato. **Maṅkubhūto**ti nittejataṃ āpanno. **Pattakkhandhoti** onatagīvo. **Adhomukhoti** heṭṭhāmukho.

76. Buddho (3.0026) **so bhagavā bodhāyā** Ti sayāṃ buddho sattānampi catusaccabodhatthāya dhammaṃ deseti. **Dantoti** cakkhutopi danto ...pe... manatopi danto. **Damathāyāti** aññesampi damanathāya eva, na vādatthāya. **Santoti** rāgasantatāya santo, dosamohasantatāya sabba akusalasabbābhisāṅkhārasantatāya santo. **Samathāyāti** mahājanassa rāgādisamanathāya dhammaṃ deseti. **Tiṇṇo** Ti cattāro oghe tiṇṇo. **Taraṇāyāti** mahājanassa oghanittharaṇathāya. **Parinibbutoti** kilesaparinibbānena parinibbuto. **Parinibbānāyāti** mahājanassāpi sabbakilesaparinibbānatthāya dhammaṃ deseti.

Brahmacariyapariyosānādivaṇṇanā

77. Accayoti-ādīni sāmāññaphale (dī. ni. aṭṭha. 1.250) vuttāni. **Ujujātikoti** kāyavaṅkādivirahito ujusabhāvo. **Ahamanusāsāmīti** ahaṃ tādisaṃ puggalaṃ anusāsāmi, dhammaṃ assa desemi. **Sattāhanti** sattadivasāni, idaṃ sabbampi bhagavā dandhapaññaṃ puggalaṃ sandhāyāha asaṭho pana amāyāvī ujujātiko taṃ muhutteneva arahattaṃ pattuṃ sakkhissati. Iti bhagavā “asaṭhan”ti-ādivacanena saṭho hi vaṅkavaṅko, mayāpi na sakkā anusāsītunti dīpento paribbājakaṃ pādesu gahetvā mahāmerupādātaḷe viya khipittha. Kasmā? Ayañhi atisaṭho, kuṭilacitto satthari evaṃ kathentepi buddhadhammasaṅghesu nādhimuccati, adhimuccanathāya sotāṃ na odahati, kohaññe ṭhito satthāraṃ khamāpeti. Tasmā bhagavā tassajjhāsayāṃ veditvā “etu viññū puriso asaṭho”ti-ādimāha. Saṭhaṃ panāhaṃ anusāsītum na sakkomīti.

78. Antevāsikamyatā Ti antevāsikamyatāya, amhe antevāsike icchanto. **Evamāhāti** “etu viññūpuriso”ti-ādimāha. **Yo eva vo ācariyoti** yo eva tumhākaṃ pakatiyā ācariyo. **Uddesā no cāvetukāmoti** attano anusāsaniṃ gāhāpetvā amhe amhākaṃ uddesato cāvetukāmo. **So eva vo uddeso hotūti** yo tumhākaṃ pakatiyā uddeso, so tumhākaṃ yeva hotu (3.0027), na mayaṃ tumhākaṃ uddesena atthikā. **Ājivāti** ājivato. **Akusalasāṅkhātāti** akusalāti koṭṭhāsaṃ pattā. **Akusalā dhammāti** dvādasa akusalacittuppādadharmā taṇhāyeva vā visesena. Sā hi punabbhava karaṇato “ponobbhavikā”ti vuttā. **Sadarathāti** kilesadarathasampayuttā. **Jātijarāmarañiyāti** jātijarāmarañānaṃ paccayabhūtā. **Samkilesikā dhammāti** dvādasa akusalacittuppādā. **Vodāniyāti**, samathavipassanā dhammā. Te hi satte vodāpentī, tasmā “vodāniyā”ti vuccanti. **Paññāpāripūrinti** maggapaññāpāripūriṃ. **Vepullattañcāti** phalapaññāvepullataṃ, ubhopi vā etāni aññamaññāvevacanāneva. Idaṃ vuttaṃ hoti “tato tumhe maggapaññānceva phalapaññānceva diṭṭheva dhamme sayāṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharissathā”ti. Evaṃ bhagavā paribbājake ārabha attano ovādānusāsaniyā phalaṃ dassento arahattanikūṭena desanaṃ

niṭṭhapesi.

79. Yathā taṃ mārenāTi yathā mārena pariyuṭṭhitacittā nisīdanti evameva tuṇhībhūtā ...pe... appaṭibhānā nisinnā.

Māro kira satthā ativiya gajjanto buddhabalaṃ dīpetvā imesaṃ paribbājakānaṃ dhammaṃ deseti, kadāci dhammābhisamayo bhavēyya, handāhaṃ pariyuṭṭhā-mīti so tesāṃ cittāni pariyuṭṭhāsi. Appahīnavipallāsānañhi cittaṃ mārasa yathākāmakaraṇīyaṃ hoti. Tepi mārena pariyuṭṭhitacittā thaddhaṅgapaccaṅgā viya tuṇhī appaṭibhānā nisīdiṃsu. Atha satthā ime paribbājakā ativiya niravā hutvā nisinnā, kiṃ nu khoti āvajjanto mārena pariyuṭṭhitabhāvaṃ aññāsi. Sace pana tesāṃ maggaphaluppattihetu bhavēyya, māraṃ paṭibāhitvāpi bhagavā dhammaṃ desēyya, so pana tesāṃ natthi. “Sabbepi me tucchapurisā”ti aññāsi. Tena vuttaṃ “atha kho bhagavato etadahosi sabbepi me moghapurisā”ti-ādi.

Tattha **phuṭṭhā pāpimatāti** pāpimatā mārena phuṭṭhā. **Yatra hi nāmāti** yesu nāma. **Aññāṇatthampīti** jānanatthampi. **Kiṃ karissati sattāhoti** samaṇena gotamena paricchinnasattāho amhākaṃ kiṃ karissati. Idaṃ vuttaṃ hoti “samaṇena gotamena ‘sayāṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharissati sattāhan’ti vuttaṃ, so sattāho amhākaṃ kiṃ apphāsukaṃ karissati. (3.0028) Handa mayaṃ sattāhabbhantare etaṃ dhammaṃ sacchikātuṃ sakkā, na sakkāti aññāṇatthampi brahmācariyaṃ carissāmā”ti. Atha vā jānāma tāvassa dhammanti ekadivase ekavāraṃ aññāṇatthampi etesaṃ cittaṃ nuppannaṃ, sattāho pana etesaṃ kusītānaṃ kiṃ karissati, kiṃ sakkhissanti te sattāhaṃ pūretunti ayamettha adhippāyo. **Sīhanā-danti** paravādabhindanaṃ sakavādasamussāpanaṅca abhītanādaṃ naditvā. **Paccupaṭṭhāsīti** paṭiṭṭhito. **Tāvadevāti** tasmiññeva khaṇe. **Rājagahaṃ pāvisīti** rājagahameva pavitṭho. Tesāṃ pana paribbājakānaṃ kiñcāpi idaṃ suttantaṃ sutvā viseso na nibbatto, āyatimā pana nesaṃ vāsanāya paccayo bhavissatīti. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya

Udumbarikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Cakkavattisuttavaṇṇanā

Attadīpasaraṇatāvaṇṇanā

80. Evaṃ (3.0029) **me sutanti** cakkavattisuttaṃ. Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā- **mātulāyanti** evaṃnāmake nagare. Taṃ nagaraṃ gocaragāmaṃ katvā avidūre vanasaṅḍe viharati. “Tatra kho bhagavā bhikkhū āmantesī”ti ettha ayamanupubbikathā-

Bhagavā kira imassa suttassa samuṭṭhānasamaye paccūsakāle mahākaruṇāsa-
māpattito vuṭṭhāya lokam volokento imāya anāgatavaṃsadīpikāya suttantaka-
thāya mātulanagaravāsīnam caturāsītiyā pāṇasahassānam dhammābhīsamayaṃ
disvā pātova vīsātibhikkhusahassaparivāro mātulanagaraṃ sampatto. Mātulana-
garavāsīno khattiyā “bhagavā āgato”ti sutvā paccuggamma dasabalaṃ nima-
ntetvā mahāsakkārena nagaraṃ pavesetvā nisajjaṭṭhānaṃ saṃvidhāya bhaga-
vantaṃ mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa
mahādānaṃ adamsu. Bhagavā bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā cintesi- “sacāhaṃ
imasmim ṭhāne imesaṃ manussānaṃ dhammaṃ desessāmi, ayaṃ padeso
sambādho, manussānaṃ ṭhātuṃ vā nisīdituṃ vā okāso na bhavissati, mahatā kho
pana samāgama bhavitabban”ti.

Atha rājakulānaṃ bhattānumodanaṃ akatvāva pattaṃ gahetvā nagarato
nikkhami. Manussā cintayimsu- “sathā amhākaṃ anumodanampi akatvā
gacchati, addhā bhattaggaṃ amanāpaṃ ahosi, buddhānaṃ nāma na sakkā cittaṃ
gahetuṃ, buddhehi saddhiṃ vissāsakaraṇaṃ nāma samussitaphaṇaṃ āsīvisaṃ
gīvāya gahaṇasadiṣaṃ hoti; etha bho, tathāgataṃ khamāpessāmā”ti. Sakalanaga-
ravāsīno bhagavatā saheva nikkhantā. Bhagavā gacchantova magadhakkhette
ṭhitam sākhaṃvīṭapasaṃpannaṃ sandacchāyaṃ karīsamattabhūmipatthaṃ ekaṃ
mātularukkaṃ disvā imasmim rukkhamaṃṣe nisīditvā dhamme desiyamāne “mahā-
janassa ṭhānanisajjanokāso bhavissati”ti. Nivattitvā (3.0030) maggā okkamma
rukkhamūlaṃ upasaṅkamitvā dhammabhaṇḍāgārikaṃ ānandattheraṃ olokesi.
Thero olokitasāññāya eva “sathā nisīditukāmo”ti ṇatvā sugatamahācīvaraṃ
paññāpetvā adāsi. Nisīdi bhagavā paññatte āsane. Athassa purato manussā nisī-
diṃsu. Ubhosu passesu pacchato ca bhikkhusaṅgho, ākāse devatā aṭṭhaṃsu,
evaṃ mahāparisamajjhagato tatra kho bhagavā bhikkhū āmantesi.

Te bhikkhūti tatra upaviṭṭhā dhammappaṭiggāhakā bhikkhū. **Attadīpāti** attānaṃ
dīpaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gatiṃ parāyaṇaṃ patiṭṭhaṃ katvā viharathāti attho. **Attasara-**
ṇāti idaṃ tasseva vevacanaṃ. **Anaññasaraṇāti** idaṃ aññasaraṇapaṭikkhepa-
canaṃ. Na hi añño aññassa saraṇaṃ hoti, aññassa vāyāmena aññassa asujjha-
nato. Vuttampi cetam “attā hi attano nātho, ko hi nātho paro siyā”ti (dha. pa. 160).
Tenāha “anaññasaraṇā”ti. Ko panettha attā nāma, lokiyalokuttaro dhammo.
Tenāha-

“dhammadīpā dhammasaraṇā anaññasaraṇā”ti. “Kāye kāyānupassī”ti-ādīni mahā-satipaṭṭhāne vitthāritāni.

Gocareti carituṃ yuttaṭṭhāne. **Saketi** attano santake. **Pettike visayeti** pitito āgata-visaye. **Caratanti** carantānaṃ. “Carantan”tipi pāṭho, ayamevattho. **Na lacchatīti** na labhissati na passissati. **Māroti** devaputtamāropi, maccumāropi, kilesamāropi. **Otā-ranti** randhaṃ chiddaṃ vivaraṃ. Ayaṃ panattho leḍḍuṭṭhānato nikkhamma toraṇe nisīditvā bālātaṃ tapantaṃ lāpaṃ sakuṇaṃ gahetvā. Pakkhandasenasakuṇavattunā dīpetabbo. Vuttañhettaṃ-

“Bhūtapubbaṃ, bhikkhave, sakuṇagghi lāpaṃ sakuṇaṃ sahasā ajjhappattā aggahesi. Atha kho, bhikkhave, lāpo sakuṇo sakuṇagghiyā hariyamāno evaṃ paridevasi ‘mayamevamha alakkhikā, mayaṃ appapuññā, ye mayaṃ agocare carimha paravisaye, sacejja mayaṃ gocare careyyāma sake pettike visaye, na myāyaṃ sakuṇagghi alaṃ abhaviṣsa yadidaṃ yuddhāyā’ti. Ko pana te lāpa gocaro sako pettiko visayoti? Yadidaṃ (3.0031) naṅgalakattakaraṇaṃ leḍḍuṭṭhānanti. Atha kho, bhikkhave, sakuṇagghi sake bale apatthaddhā sake bale asaṃvadamānā lāpaṃ sakuṇaṃ pamuñci gaccha kho tvaṃ lāpa, tatrapī gantvā na mokkhasīti.

Atha kho, bhikkhave, lāpo sakuṇo naṅgalakattakaraṇaṃ leḍḍuṭṭhānaṃ gantvā mahantaṃ leḍḍuṃ abhiruhitvā sakuṇagghiṃ vadamāno aṭṭhāsī “ehi kho dāni me sakuṇagghi, ehi kho dāni me sakuṇagghi”ti. Atha kho sā, bhikkhave, sakuṇagghi sake bale apatthaddhā sake bale asaṃvadamānā ubho pakkhe sannayha lāpaṃ sakuṇaṃ sahasā ajjhappattā. Yadā kho, bhikkhave, aññāsī lāpo sakuṇo bahu-āgatā kho myāyaṃ sakuṇagghīti, atha kho tasseva leḍḍussa antaraṃ paccupādi. Atha kho, bhikkhave, sakuṇagghi tattheva uraṃ paccatā-ḷesi. Evañhi taṃ, bhikkhave, hoti yo agocare carati paravisaye.

Tasmātiha, bhikkhave, mā agocare carittha paravisaye, agocare, bhikkhave, carataṃ paravisaye lacchati māro otāraṃ, lacchati māro ārammaṇaṃ. Ko ca, bhikkhave, bhikkhuno agocaro paravisayo, yadidaṃ pañca kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhaviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, sotaviññeyyā saddā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, ghānaviññeyyā gandhā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, jivhāviññeyyā rasā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā. Ayaṃ, bhikkhave, bhikkhuno agocaro paravisayo.

Gocare, bhikkhave, caratha ...pe... na lacchati māro ārammaṇaṃ. Ko ca, bhikkhave, bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo, yadidaṃ cattāro satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha bhikkhave, bhikkhu kāye kāyānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā, vineyya loke abhijjhādomanassaṃ; vedanāsu vedanānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā, vineyya loke abhijjhādomanassaṃ; citte cittānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā, vineyya loke abhijjhādomanassaṃ; dhammesu dhammānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā, vineyya loke abhijjhādomanassaṃ- ayaṃ, bhikkhave, bhikkhuno gocaro sako pettiko visa-

yoti (saṃ. ni. 5.371).

Kusalānanti anavajjalakkhaṇānaṃ. **Samādānahetūti** samādāya vattanahetu. **Evamidam puññaṃ pavaḍḍhatīti** evaṃ idaṃ lokiya lokuttaraṃ puññaphalaṃ vaḍḍhati, puññaphalanti ca uparūpari puññampi puññavipākopi veditabbo.

Dalhanemicakkavattirājakathāvaṇṇanā

81. Tattha (3.0032) **duvidham kusalam** vaṭṭagāmī ca vivaṭṭagāmī ca. Tattha vaṭṭagāmikusalam nāma mātāpitūnaṃ puttadhītasu puttadhītañca mātāpitūsu sinehavasena mudumaddavacittam. Vivaṭṭagāmikusalam nāma “cattāro satipaṭṭhānā”ti-ādibhedā sattatiṃsa bodhipakkhiyadhammā. Tesu vaṭṭagāmipuññassa pariyosānaṃ manussaloke cakkavattisirivibhavo. Vivaṭṭagāmikusalassa magga-phalanibbānasampatti. Tattha vivaṭṭagāmikusalassa vipākaṃ suttapariyosāne dassessati.

Idha pana vaṭṭagāmikusalassa vipākadassanattam, bhikkhave, yadā puttadhī-taro mātāpitūnaṃ ovāde na aṭṭhaṃsu, tadā āyunāpi vaṇṇenāpi issariyenāpi parihā-yiṃsu. Yadā pana aṭṭhaṃsu, tadā vaḍḍhiṃsūti vatvā vaṭṭagāmikusalānusandhiva-sena “bhūtapubbaṃ, bhikkhave”ti desanaṃ ārabhi. Tattha cakkavattīti-ādīni mahā-padāne (dī. ni. aṭṭha. 2.33) vitthāritāneva.

82. Osakkanti īsakampi avasakkitaṃ. **Ṭhānā cutanti** sabbaso ṭhānā apagataṃ. Tam kira cakkaratanaṃ antepuradvāre akkhāhataṃ viya vehāsaṃ aṭṭhāsi. Athassa ubhosu passesu dve khadiratthambhe nikhaṇitvā cakkaratanaṃ matthake nemi-abhimukhaṃ ekaṃ suttakaṃ bandhiṃsu. Adhobhāgepi nemi-abhimukhaṃ ekaṃ bandhiṃsu. Tesu uparimasuttato appamattakampi ogataṃ cakkaratanaṃ osakkitaṃ nāma hoti, heṭṭhā suttassa ṭhānaṃ uparimakoṭiyā atikkantagataṃ ṭhānā cutam nāma hoti, tadetaṃ atibalavadose sati evaṃ hoti. Suttamattampi eka-ṅguladvāṅgulamattam vā bhaṭṭhaṃ ṭhānā cutameva hoti. Tam sandhāyetaṃ vuttaṃ “osakkitaṃ ṭhānā cutan”ti.

Atha me āroceyyāsīti tāta, tvaṃ ajja ādiṃ katvā divasassa tikkhattuṃ cakkarata-nassa upaṭṭhānaṃ gaccha, evaṃ gacchanta yadā cakkaratanaṃ īsakampi osa-kkitaṃ ṭhānā cutam passasi, atha mayham ācikkheyyāsi. Jīvitañhi me tava hatthe nikkhittanti. **Addasāti** appamatto divasassa tikkhattuṃ gantvā olokento ekadi-vasam addasa.

83. Atha (3.0033) **kho, bhikkhave**ti bhikkhave, atha rājā dalhanemi “cakkara-tanaṃ osakkitaṃ”ti sutvā uppānabalavadomanasso “na dāni mayā ciraṃ jīvi-tabbaṃ bhavissati, appāvasesaṃ me āyu, na me dāni kāme paribhuñjanakālo, pabbajjākālo me idāni”ti roditvā paridevitvā jeṭṭhaputtaṃ kumāraṃ āmantāpetvā etadavoca. **Samuddapariyantanti** parikkhitta-ekasamuddapariyantameva. Idaṃ hissa kulasantakaṃ. Cakkavālapariyantaṃ pana puññiddhivasena nibbattaṃ, na taṃ sakkā dātuṃ. Kulasantakaṃ pana niyyātentō “samuddapariyantanaṃ”ti āha. **Kesamassanti** tāpasapabbajjam pabbajantāpi hi paṭhamaṃ kesamassuṃ ohā-renti. Tato paṭṭhāya parūḷhakese bandhitvā vicaranti. Tena vuttaṃ- “kesamassuṃ

ohāretvā”ti.

Kāsāyānīti kasāyarasapītāni. Ādito evaṃ katvā pacchā vakkalānīpi dhārenti. **Pabbajīti** pabbajito. Pabbajitvā ca attano maṅgalavanuyyāneyeva vasi. **Rājisi-mhīti** rāja-īsimhi. Brāhmaṇapabbajitā hi “brāhmaṇisayo”ti vuccanti. Setacchattaṃ pana pahāya rājapabbajitā rājisayoti. **Antaradhāyīti** antarahitaṃ nibbutadīpasikhā viya abhāvaṃ upagataṃ. **Paṭisaṃvedesīti** kandanto paridevanto jānāpesi. **Pettikanti** pitito āgataṃ dāyajjaṃ na hoti, na sakkā kusītena hīnavīriyena dasa akusala-kamma pathe samādāya vattantena pāpuṇituṃ. Attano pana sukataṃ kammaṃ nissāya dasavidhaṃ dvādasavidhaṃ vā cakkavattivattaṃ pūrentenevettaṃ patta-bbanti dīpeti. Atha naṃ vattapaṭipattiyaṃ codento “iṅha tvan”ti-ādimāha. Tattha ariyeti niddose. **Cakkavattivatteti** cakkavattīnaṃ vatte.

Cakkavatti-ariyavattavaṇṇanā

84. Dhammanti dasakusalakamma pathadhammaṃ. **Nissāyāti** tadadhiṭṭhānena cetasā tameva nissayaṃ katvā. **Dhammaṃ sakkarontoti** yathā kato so dhammo suṭṭhu kato hoti, evametaṃ karonto. **Dhammaṃ garuṃ karontoti** tasmiṃ gāravu-ppattiyā taṃ garuṃ karonto. **Dhammaṃ mānentoti** tameva dhammaṃ piyañca bhāvanīyañca katvā viharanto. **Dhammaṃ pūjentoti** taṃ apadisitvā gandhamālā-dipūjanenassa pūjaṃ karonto. **Dhammaṃ apacayamānoti** tasseva dhammassa añjalikaraṇādīhi nīcavuttitaṃ karonto. **Dhammaddhajo** (3.0034) **dhammaketūti** taṃ dhammaṃ dhajamiva purakkhatvā ketumiva ca ukkhipitvā pavattiyā dhamma-ddhajo dhammaketu ca hutvāti attho. **Dhammādhīpateyyo** Ti dhammādhīpatibhūto āgatabhāvena dhammavaseneva sabbakiriyānaṃ karaṇena dhammādhīpateyyo hutvā. **Dhammikam rakkhāvaraṇaguttiṃ saṃvidahassūti** dhammo assā atthīti dhammikā, rakkhā ca āvaraṇaṃ gutti ca rakkhāvaraṇagutti. Tattha “paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhati”ti (saṃ. ni. 5.385) vacanato khanti-ādayo rakkhā. Vuttañhettaṃ “kathaṃca, bhikkhave, paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhati. Khantiyā avihiṃsāya mettacittatā anuddayatā”ti (saṃ. ni. 5.385). Nivāsanapārūpanagehādīnaṃ nivāraṇā āvaraṇaṃ, corādi-upaddavanivāraṇatthaṃ gopāyanā gutti, taṃ sabbampi suṭṭhu saṃvidahassu pavattaya ṭhāpehīti attho. Idāni yattha sā saṃvidahitabbā, taṃ dassento **antojanasminti**-ādimāha.

Tatrāyaṃ saṅkhepattho- antojanasāṅkhātaṃ tava puttadāraṃ sīlasaṃvare pati-ṭṭhāpehi, vatthagandhamālādīni cassa dehi, sabbopaddave cassa nivārehi. **Balakāyā** Dīsipi eseva nayo. Ayaṃ pana viseso- balakāyo kālaṃ anatikkamitvā bhattave-tanasampadānenapi anuggahetabbo. Abhisittakhattiyā bhadraśājāneyyādiratana-sampadānenapi upasaṅgaṇhitabbā. Anuyantakhattiyā tesam anurūpayānavāha-nasampadānenapi paritoseṭabbā. Brāhmaṇā annapānavatthādīnā deyyadhammena. Gahapatikā bhattabījanaṅgalaphālālibaddādisampadānena. Tathā nigamavāsino negamā, janapadavāsino ca jānapadā. Samitapāpabāhitapāpā samaṇabrāhmaṇā samaṇaparikkhārasampadānena sakkāṭabbā. Migapakkhino abhayadānena samassāseṭabbā.

Vijiteti attano āṇāpavattiṭṭhāne. **Adhammakāroti** adhammakiriyā. **Mā pavatti-
tthāti** yathā nappavattati, tathā naṃ paṭipādehīti attho. **Samaṇabrāhmaṇāti** samita-
pāpabāhitapāpā. **Madappamādā paṭiviratāti** navavidhā mānamadā, pañcasu
kāmaguṇesu cittavossajjanasaṅkhātā pamādā ca paṭiviratā. **Khantisoracce nivi-
tṭhāti** adhivāsanakhantiyañca suratabhāve ca paṭiṭṭhitā. **Ekamattānanti** attano
rāgādīnaṃ damanādīhi ekamattānaṃ damenti samenti parinibbāpentīti vuccanti.
Kālena kālanti kāle kāle (3.0035). **Abhinivajjeyyāsīti** gūthaṃ viya visaṃ viya aggim
viya ca suṭṭhu vajjeyyāsi. **Samādāyāti** surabhikusumadāmaṃ viya amataṃ viya ca
sammā ādāya pavatteyyāsi.

Idha ṭhatvā vattaṃ samānetabbaṃ. Antojanasmiṃ balakāyepi ekaṃ, khattiyesu
ekaṃ, anuyantesu ekaṃ, brāhmaṇagahapatikesu ekaṃ, negamajānapadesu ekaṃ,
samaṇabrāhmaṇesu ekaṃ, migapakkhīsu ekaṃ, adhammakārappaṭikkhepo ekaṃ,
adhanānaṃ dhanānuppādānaṃ ekaṃ samaṇabrāhmaṇe upasaṅkamtivā pañha-
pucchanaṃ ekanti evametaṃ dasavidhaṃ hoti. Gahapatike pana pakkhijāte ca
visuṃ katvā gaṇentassa dvādasavidhaṃ hoti. Pubbe avuttaṃ vā gaṇentena adha-
mmarāgassa ca visamalobhassa ca pahānavasena dvādasavidhaṃ veditabbaṃ.
Idaṃ kho tāta tanti idaṃ dasavidhaṃ dvādasavidhañca ariyacakkavattivattaṃ
nāma. **Vattamānassāti** pūretvā vattamānassa. **Tadahuposatheti-**ādi mahāsuda-
ssane vuttaṃ.

90. Samatenāti attano matiyā. **Sudanti** nipātamattaṃ. **Pasāsātīti** anusāsati. Idaṃ
vuttaṃ hoti- porāṇakaṃ rājavamaṃsaṃ rājapaveṇiṃ rājadhammaṃ pahāya attano
matimatte ṭhatvā janapadaṃ anusāsātīti. Evamayaṃ maghadevavamaṃsassa kaḷāra-
janako viya daḷhanemivamaṃsassa upacchedako antimapuriso hutvā uppanno.
Pubbenāparanti pubbakālena sadisā hutvā aparakālaṃ. **Janapadā na pabbantīti**
na vaḍḍhanti. **Yathā taṃ pubbakānanti** yathā pubbakānaṃ rājūnaṃ pubbe ca
pacchā ca sadisāyeva hutvā pabbimsu, tathā na pabbanti. Katthaci suññā honti
hataviluttā, telamadhuphāṇitādīsu ceva yāgubhattādīsu ca ojāpi parihāyitthāti
attho.

Amaccā pārisajjāti amaccā ceva parisāvacaṃ ca.

Gaṇakamahāmattāti acchiddakādipāṭhagaṇakā ceva mahā-amaccā ca. **Anīka-****ṭṭhā**ti hatthi-ācariyādayo. **Dovārikā**ti dvārarakkhino. **Mantassājīvinoti** mantā vuccati paññā, taṃ nissayaṃ katvā ye jīvanti paṇḍitā mahāmattā, tesam etaṃ nāmaṃ.

Āyuvaṇṇādiparihānikathāvaṇṇanā

91. No (3.0036) **ca kho adhanānanti** balavalobhattā pana adhanānaṃ dalidda-manussānaṃ dhanam nānuppadāsi. **Nānuppadiyamāneti** ananuppadiyamāne, ayameva vā pāṭho. **Dāliddiyanti** daliddabhāvo. **Attanā ca jīvāhīti** sayañca jīvaṃ yāpehīti attho. **Uddhaggikanti-ādīsu** uparūparibhūmīsu phaladānavasena uddhamaggamassāti uddhaggikā. Saggassa hitā tatrūpapattijananatoti sovaggikā. Nibbattaṭṭhāne sukho vipāko assāti sukhavipākā. Suṭṭhu aggānaṃ dibbavaṇṇā-dīnaṃ dasannaṃ viśesānaṃ nibbattanato saggasaṃvattanikā. Evarūpaṃ dakkhiṇaṃ dānaṃ patiṭṭhapetīti attho.

92. Pavaḍḍhissatīti vaḍḍhissati bahuṃ bhavissati. **Sunisedham nisedheyanti** suṭṭhu nisiddham nisedheyam. **Mūlaghaccanti** mūlahataṃ. **Kharassarenāti** pharusasaddena. **Paṇavenāti** vajjhabheriyā.

93. Sīsāni nesaṃ chindissāmāti yesaṃ antamaso mūlakamuṭṭhimpī harissāma, tesam tatheva sīsāni chindissāma, yathā koci haṭabhāvampi na jānissati, amhākaṃ dāni kimettha rājāpi evaṃ uṭṭhāya paraṃ māretīti ayaṃ nesaṃ adhippāyo. **Upakkamiṃsūti** ārabhiṃsu. **Panthaduhananti** panthaghātaṃ, panthe ṭhatvā corakammaṃ.

94. Na hi, devāTi so kira cintesi- “ayaṃ rājā saccaṃ devāti mukhapaṭiññāya dinnāya mārāpeti, handāham musāvādaṃ karomī”ti, maraṇabhayā “na hi devā”ti avoca.

96. Ekidanti ettha **idanti** nipātamattaṃ, eke sattāti attho. **Cārittanti** micchācāraṃ. **Abhijjhābyāpādāti** abhijjhā ca byāpādo ca. **Micchādiṭṭhīti** natthi dinnanti-ādikā antaggāhikā paccanīkadiṭṭhi.

101. AdhammarāgoTi mātā mātucchā pitucchā mātulānīti-ādike ayuttaṭṭhāne rāgo. **Visamalobhoti** paribhogayuttēsupi ṭhānesu atibalavalobho. **Micchādhammo**Ti purisānaṃ purisesu itthīnañca itthīsu chandarāgo.

Amatteyyatāti-ādīsu (3.0037) mātu hito matteyyo, tassa bhāvo matteyyatā, mātari sammā paṭipattiyā etaṃ nāmaṃ. Tassā abhāvo ceva tappaṭipakkhatā ca amatteyyatā. **Apetteyyatā**dīsupi eseva nayo. **Na kule jeṭṭhāpacāyitāti** kule jeṭṭhānaṃ apacitīyā nīcavuttīyā akaraṇabhāvo.

Dasavassāyukasamayavaṇṇanā

103. Yaṃ imesanti yasmiṃ samaye imesaṃ. **Alaṃpateyyāti** patino dātuṃ yuttā. **Imāni rasānīti** imāni loke aggarasāni. **Atibyādippissantīti** ativiya dippissantī, aya-meva vā pāṭho. **Kusalantipi na bhavissatīti** kusalanti nāmampi na bhavissati,

paññattimattampi na paññāyissatīti attho. **Pujjā ca bhavissanti pāsaṃsā cāti** pūjā-rahā ca bhavissanti pasamsārahā ca. Tadā kira manussā “asukena nāma mātā pahatā, pitā pahato, samaṇabrāhmaṇā jīvitā voropitā, kule jeṭṭhānaṃ atthibhāvampi na jānāti, aho puriso” ti tameva pūjessanti ceva pasamsissanti ca.

Na bhavissati mātāti vāti ayaṃ mayhaṃ mātāti garucittaṃ na bhavissati. Gehe mātugāmaṃ viya nānāvidhaṃ asabbhikathaṃ kathayamānā agāravupacārena upasaṅkamissanti. **Mātucchā**dīsupi eseva nayo. Ettha ca **mātucchāti** mātubhaginī. **Mātulānīti** mātulabhariyā. **Ācariyabhariyāti** sippāyatanāni sikkhāpakassa ācariyassa bhariyā. **Garūnaṃ dārāti** cūlapitumahāpitu-ādīnaṃ bhariyā. **Sambhedanti** missībhāvaṃ, mariyādabhedam vā.

Tibbo āghāto paccupaṭṭhito bhavissatīti balavakopo punappunaṃ uppattiva-sena paccupaṭṭhito bhavissati. Aparāni dve etasseva vevacanāni. Kopo hi cittaṃ āghātetīti **āghāto**. Attano ca parassa ca hitasukhaṃ byāpādetīti **byāpādo**. Manopadūsanato **manopadosoti** vuccati. **Tibbaṃ vadhakacittanti** piyamānassāpi paraṃ māraṇatthāya vadhakacittaṃ. Tassa vatthum dassetuṃ **mātupi puttamhīti**-ādi vuttaṃ. **Māgavikassāti** migaluddakassa.

104. Satthantarakappoti (3.0038) satthena antarakappo. Saṃvaṭṭakappaṃ appatvā antarāva lokavināso. Antarakappo ca nāmesa dubbhikkhantarakappo rogantarakappo satthantarakappoti tividho. Tattha lobhussadāya pajāya dubbhikkhantarakappo hoti. Mohussadāya rogantarakappo. Dosussadāya satthantarakappo. Tattha dubbhikkhantarakappena naṭṭhā yebhuyyena pettivisaye upapajjanti. Kasmā? Āhāranikantiyā balavattā. Rogantarakappena naṭṭhā yebhuyyena sagge nibbattanti kasmā? Tesañhi “aho vataññesaṃ sattānaṃ evarūpo rogo na bhavyeyā” ti mettacittaṃ uppajjatīti. Satthantarakappena naṭṭhā yebhuyyena niraye upapajjanti. Kasmā? Aññamaññaṃ balavāghātātāya.

Migasaññanti “ayaṃ migo, ayaṃ migo” ti saññaṃ. **Tiṇhāni satthāni hatthesu pātu-bhavissantīti** tesam kira hatthena phuṭṭhamattaṃ yaṃkiñci antamaso tiṇapaṇṇaṃ upādāya āvudhameva bhavissati. **Mā ca mayaṃ kañcīti** mayaṃ kañci ekapuri-sampi jīvitā mā voropayimha. **Mā ca amhe kocīti** amhepi koci ekapuriso jīvitā mā voropayittha. **Yaṃnūna mayanti** ayaṃ lokavināso paccupaṭṭhito, na sakkā dvīhi ekaṭṭhāne ṭhitehi jīviṃ laddhanti maññaṃ evaṃ cintayimṃsu. **Vanagahananti** vanasaṅkhātehi tiṇagumbalatādīhi gahanaṃ duppavesatṭhānaṃ. **Rukkhagahananti** rukkhehi gahanaṃ duppavesatṭhānaṃ. **Nadīvidugganti** nadīnaṃ antaradīpādīsū duggamaṇatṭhānaṃ. **Pabbatavisamanti** pabbatehi visamaṃ, pabbatesupi vā visamaṇatṭhānaṃ. **Sabhāgāyissantīti** yathā ahaṃ jīvāmi diṭṭhā bho sattā, tvampi tathā jīvasīti evaṃ sammodanakathāya attanā sabhāge karissanti.

Āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā

105. Āyatanti mahantaṃ. **Pāṇātipātā virameyyāmāti** pāṇātipātato osakkeyyāma. Pāṇātipātāṃ virameyyāmātipi sajjhāyanti, tattha pāṇātipātāṃ pajaheyāmāti attho. **Vīsativassāyukāti** mātāpitaro (3.0039) pāṇātipātā paṭiviratā, puttā kasmā vīsativa-

ssāyukā ahesunti khettavisuddhiyā. Tesañhi mātāpitaro sīlavanto jātā. Iti sīla-
gabbhe vaḍḍhitattā imāya khettavisuddhiyā dīghāyukā ahesuṃ. Ye panettha
kālaṃ katvā tattheva nibbattā, te attanova sīlasampattiyā dīghāyukā ahesuṃ.

Assāmāti bhavyeyāma. **Cattārisavassāyukāti**-ādayo koṭṭhāsā adinnādānādīhi
paṭiviratānaṃ vasena veditabbā.

Saṅkharāja-uppattivaṇṇanā

106. Icchāti mayhaṃ bhattaṃ dethāti evaṃ uppajjanakataṇhā. **Anasananti** na
asanaṃ avipphārikabhāvo kāyālasīyaṃ, bhattaṃ bhuttānaṃ bhattasammadapa-
ccayā nipajjitukāmatājanako kāyadubbalabhāvoti attho. **Jarāti** pākaṭajarā. **Kukkuṭa-**
sampātikāti ekagāmassa chadanapiṭṭhato uppativā itaragāmassa chadanapiṭṭhe
patanasāṅkhāto kukkuṭasampāto. Etāsu atthīti kukkuṭasampātikā. “Kukkuṭasa-
mpādikā”tipi pāṭho, gāmantarato gāmantaraṃ kukkuṭānaṃ padasā gamanasa-
ṅkhāto kukkuṭasampādo etāsu atthīti attho. Ubhayampetaṃ ghananivāsataṃyeva
dīpeti. **Avīci maññe puṭo bhavissati** Ti avīcimahānirayo viya nirantarapūrito bhavi-
ssati.

107. “Asītivassasahassāyukesu, bhikkhave, manussesu **metteyyo** nāma
bhagavā loke uppajjissati”ti na vaḍḍhamānakavasena vuttaṃ. Na hi buddhā
vaḍḍhamāne āyumi nibbattanti, hāyamāne pana nibbattanti. Tasmā yadā taṃ
āyu vaḍḍhitvā asaṅkheyyataṃ patvā puna hāyamānaṃ asītivassasahassakāle
ṭhassati, tadā uppajjissati attho. **Pariharissati**ti idaṃ pana parivāretvā vicara-
ntānaṃ vasena vuttaṃ. **Yūpoti** pāsādo. **Raññā mahāpanādena kārāpitoti** raññā
hetubhūtena tassatthāya sakkena devarājena vissakammadevaputtaṃ pesetvā
kārāpito. Pubbe kira dve pitāputtā naḷakārā paccekabuddhassa naḷehi ca udumba-
rehi (3.0040) ca paṇṇasālaṃ kārāpetvā taṃ tattha vāsāpetvā catūhi paccayehi
upaṭṭhahimsu. Te kālaṃ katvā devaloke nibbattā. Tesu pitā devalokeyeva aṭṭhāsi.
Putto devalokā cavitvā surucissa rañño deviyā sumedhāya kucchismiṃ nibbatto.
Mahāpanādo nāma kumāro ahosi. So aparabhāge chattaṃ ussāpetvā mahāpa-
nādo nāma rājā jāto. Athassa puññānubhāvena sakko devarājā vissakammadeva-
puttaṃ rañño pāsādaṃ karohīti paṇiṇi so tassa pāsādaṃ nimmini pañcavīsatiyoja-
nubbedhaṃ sattaratanamayaṃ satabhūmakāṃ. Yaṃ sandhāya jātake vuttaṃ-

“Panādo nāma so rājā, yassa yūpo suvaṇṇayo;
tiriyaṃ soḷasubbedho, uddhamāhu sahasadhā.

Sahassakaṇḍo satageṇḍu, dhajālu haritāmayo;
anaccuṃ tattha gandhabbā, cha sahasāni sattadhā.

Evametaṃ tadā āsi, yathā bhāsasi bhaddaji;

sakko ahaṃ tadā āsiṃ, veyyāvaccakaro tavā”ti. (jā. 5.3.42);

So rājā tattha yāvatāyukaṃ vasitvā kālaṃ katvā devaloke nibbatti. Tasmīṃ
devaloke nibbatte so pāsādo mahāgaṅgāya anusotaṃ pati. Tassa dhurasopānasa-
mmukhaṭṭhāne payāgapatiṭṭhānaṃ nāma nagaraṃ māpitaṃ. Thupikāsammukha-
ṭṭhāne koṭigāmo nāma. Aparabhāge amhākaṃ bhagavato kāle so naḷakāradeva-

putto devalokato cavitvā manussapathe bhaddajiseṭṭhi nāma hutvā satthu santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. So nāvāya gaṅgātaraṇadivase bhikkhusaṅghassa taṃ pāsādaṃ dassetīti vatthu vitthāretabbaṃ. Kasmā panesa pāsādo na antarahitoti? Itarassa ānubhāvā. Tena saddhiṃ puññaṃ katvā devaloke nibbattakulaputto anāgate saṅkho nāma rājā bhavissati. Tassa paribhogathāya so pāsādo uṭṭhahissati, tasmā na antarahitoti.

108. Ussāpetvāti (3.0041) taṃ pāsādaṃ uṭṭhāpetvā. **Ajjhāvasitvāti** tattha vasitvā. **Taṃ datvā vissajjitvāti** taṃ pāsādaṃ dānavasena datvā nirapekkho pariccāgavasena ca vissajjitvā. Kassa ca evaṃ datvāti? Samaṇādīnaṃ. Tenāha- “samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavanibbakayācakānaṃ dānaṃ datvā”ti. Kathaṃ pana so ekaṃ pāsādaṃ bahūnaṃ dassatīti? Evaṃ kirassa cittaṃ uppajjissati “ayaṃ pāsādo vippakiriyatū”ti. So khaṇḍakhaṇḍaso vippakirissati. So taṃ alaggamānova hutvā “yo yattakaṃ icchati, so tattakaṃ gaṇhatū”ti dānavasena vissajjissati. Tena vuttaṃ- “dānaṃ datvā metteyyassa bhagavato ...pe... viharissati”ti. Ettakena bhagavā vaṭṭagāmikusalassa anusandhiṃ dasseti.

109. Idāni vivaṭṭagāmikusalassa anusandhiṃ dassento puna **attadīpā, bhikkhave, viharathāti-ādimāha.**

Bhikkhuno āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā

110. Idam kho, bhikkhave, bhikkhuno āyusminti bhikkhave yaṃ vo ahaṃ āyūnāpi vaḍḍhissathāti avocaṃ, tattha idaṃ bhikkhuno āyusmiṃ idaṃ āyukāraṇanti attho. Tasmā tumhehi āyūnā vaḍḍhitukāmehi ime cattāro iddhipādā bhāvetabbāti dasseti.

Vaṇṇasminti yaṃ vo ahaṃ vaṇṇenapi vaḍḍhissathāti avocaṃ, idaṃ tattha vaṇṇakāraṇaṃ. Sīlavato hi avipparisārādīnaṃ vasena sarīravaṇṇopi kittivasena guṇavaṇṇopi vaḍḍhati. Tasmā tumhehi vaṇṇena vaḍḍhitukāmehi sīlasampannehi bhavitabbanti dasseti.

Sukhasminti yaṃ vo ahaṃ sukhenapi vaḍḍhissathāti avocaṃ, idaṃ tattha vivekajaṃ pītisukhādīnānappakāraṃ jhānasukhaṃ. Tasmā tumhehi sukheṇa vaḍḍhitukāmehi imāni cattāri jhānāni bhāvetabbāni.

Bhogasminti yaṃ vo ahaṃ bhogenapi vaḍḍhissathāti avocaṃ, ayaṃ so appamāṇānaṃ sattānaṃ appaṭikūlatāvaho sukhasayanādi ekādasānisamaṃso sabbadisāvīpphāritabrahmavīhārabhogo. Tasmā tumhehi bhogena vaḍḍhitukāmehi ime brahmavīhārā bhāvetabbā.

Balasminti (3.0042) yaṃ vo ahaṃ balenapi vaḍḍhissathāti avocaṃ, idaṃ āsavakkhayapariyosāne uppannaṃ arahattaphalasaṅkhātaṃ balaṃ. Tasmā tumhehi balena vaḍḍhitukāmehi arahattappattiyā yogo karaṇīyo.

Yathayidaṃ, bhikkhave, mārabalanti yathā idaṃ devaputtamāramaccumārakilesamārānaṃ balaṃ duppasahaṃ durabhisambhavaṃ, evaṃ aññaṃ loke ekabalampi na samanupassāmi. Tampi balaṃ idameva arahattaphalaṃ pasahati abhibhavati ajjhottharati. Tasmā ettheva yogo karaṇīyoti dasseti.

Evamidam puññanti evaṃ idaṃ lokuttarapuññaṃ pi yāva āsavakkhayā pavaḍḍhatīti vivaṭṭagāmikusalānusandhiṃ niṭṭhapento arahattanikūṭeṇa desanaṃ niṭṭhapesi. Suttapariyosāne vīsatī bhikkhusahassāni arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Caturāsīti pāṇasahassāni amatapānaṃ pivīṃsūti.

Sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya

Cakkavattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Aggaññasuttavaṇṇanā

Vāseṭṭhabhāradvājavaṇṇanā

111. Evaṃ (3.0043) **me sutanti** aggaññasuttaṃ. Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā- **pubbārāme migāramātupāsādeti** ettha ayaṃ anupubbikathā. Atīte satasahassakappamatthake ekā upāsikā padumuttaraṃ bhagavantaṃ nimantetvā buddhappamukhassa bhikkhusatasahassassa dānaṃ datvā bhagavato pādāmūle

nipajjitvā “anāgate tumhādisassa buddhassa aggupaṭṭhāyikā homī”ti patthanam akāsi. Sā kappasatasahassam devesu ceva manussesu ca saṃsaritvā amhākam bhagavato kāle bhaddiyanagare meṇḍakaseṭṭhiputtassa dhanañcayaseṭṭhino gehe sumanadeviyā kucchimhi paṭisandhim gaṇhi. Jātakāle tassā visākhāti nāmam akaṃsu. Sā yadā bhagavā bhaddiyanagaram āgamāsi, tadā pañcadāsisa-tehi saddhim bhagavato paccuggamanam katvā paṭhamadassanamhiyeva sotā-pannā ahosi.

Aparabhāge sāvattiyam migāraseṭṭhiputtassa puṇṇavaḍḍhanakumārassa geham gatā. Tattha nam migāraseṭṭhi mātutṭhāne ṭhapesi. Tasmā migāramātāti vuccati. Patikulam gacchantiyā cassā pitā mahālatāpiḷandhanam nāma kārāpesi. Tasmim piḷandhane catasso vajiranāḷiyo upayogam agamaṃsu, muttānam ekā-dasa nāḷiyo, pavāḷassa dvāvīsati nāḷiyo, maṇīnam tettiṃsa nāḷiyo. Iti etehi ca aññehi ca sattahi ratanehi niṭṭhānam agamāsi. Tam sīse paṭimukkam yāva pāda-piṭṭhiyā bhassati. Pañcannam hatthīnam balam dhārayamānāva nam itthi dhāretum sakkoti. Sā aparabhāge dasabalassa aggupaṭṭhāyikā hutvā tam pasā-dhanam vissajjetvā navahi koṭīhi bhagavato vihāram kārayamānā karīsamatte bhūmibhāge pāsādam kāresi. Tassa uparibhūmiyam pañca gabbhasatāni honti, heṭṭhimabhūmiyam pañcāti gabbhasahassappaṭimaṇḍito ahosi. Sā “suddhapāsā-dova na sobhatī”ti tam parivāretvā pañca duvaḍḍhagehasatāni, pañca cūḷapāsāda-satāni, pañca dīghasālasatāni ca kārāpesi. Vihāramaho catūhi māsehi niṭṭhānam agamāsi.

Mātugāmattabhāve (3.0044) ṭhitāya visākhāya viya aññissā buddhasāsane dhanapariccāgo nāma natthi, purisattabhāve ṭhitassa anāthapiṇḍikassa viya aññā-ssāti. So hi catupaṇṇāsakoṭiyo vissajjetvā sāvattiyā dakkhiṇabhāge anurādhapu-rassa mahāvihārasadise ṭhāne jetavanamahāvihāram nāma kāresi. Visākhā sāvā-tthiyā pācīnabhāge uttaradeviyā vihārasadise ṭhāne pubbārāmam nāma kāresi. Bhagavā imesam dvinnam kulānam anukampāya sāvattim nissāya viharanto imesu dvīsu vihāresu nibaddhavāsam vasi. Ekaṃ antovassam jetavane vasati, ekaṃ pubbārāme. Tasmim samaye pana bhagavā pubbārāme viharati. Tena vuttam “pubbārāme migāramātupāsāde”ti.

Vāseṭṭhabhāradvājāti vāseṭṭho ca sāmaṇero bhāradvājo ca. **Bhikkhūsu parivasa-ntīti** te neva titthiyaparivāsam vasanti, na āpattiparivāsam. Aparipuṇṇavassattā pana bhikkhubhāvam patthayamānā vasanti. Tenevāha “bhikkhubhāvam āka-ṅkhamānā”ti. Ubhopi hete udiccabrāhmaṇamahāsālakule nibbattā, cattālīsa cattā-līsa koṭivibhavā tiṇṇam vedānam pāragū majjhimanikāye **vāseṭṭhasuttam** sutvā saraṇam gatā, **tevijjasuttam** sutvā pabbajitvā imasmim kāle bhikkhubhāvam āka-ṅkhamānā parivasanti. **Abbhokāse caṅkamatīti** uttaradakkhiṇena āyatassa pāsā-dassa puratthimadisābhāge pāsādacchāyāyam yantarajjūhi ākaḍḍhiyamānam ratanasatubbedham suvaṇṇa-agghikam viya anilapathe vidhāvantihi chabba-ṇṇāhi buddharasmīhi sobhamāno aparāparam caṅkamati.

113. Anucaṅkamimsūti añjalim paggayha onatasarīrā hutvā anuvattamānā caṅkamimsu. **Vāseṭṭham āmantesīti** so tesam paṇḍitataro gahetabbam vissajjeta-

bbañca jānāti, tasmā taṃ āmantesi. **Tumhe khvatthāti** tumhe kho attha. **Brāhmaṇajaccāti**, brāhmaṇajātikā. **Brāhmaṇakulīnāti** brāhmaṇesu kulīnā kulasampannā. **Brāhmaṇakulāti** brāhmaṇakulato, bhogādisampannaṃ brāhmaṇakulaṃ pahāyāti attho. **Na akkosantīti** dasavidhena akkosavatthunā na akkosanti. **Na paribhāsantīti** nānāvidhāya paribhavakathāya na paribhāsantīti attho. Iti (3.0045) bhagavā “brāhmaṇā ime sāmaṇere akkosanti paribhāsanti”ti jānamānova pucchati. Kasmā? Ime mayā apucchitā paṭhamataraṃ na kathessanti, akathite kathā na samuṭṭhātīti kathāsamuṭṭhāpanatthāya. **Tagghāti** ekaṃsavacane nipāto, ekaṃseneva no, bhante, brāhmaṇā akkosanti paribhāsantīti vuttaṃ hoti. **Attarūpāyāti** attano anurūpāya. **Paripuṇṇāyāti** yathārucci padabyañjanāni āropetvā āropetvā paripūritāya. **No aparipuṇṇāyāti** antarā aṭṭhapitāya nirantaraṃ pavattāya.

Kasmā pana brāhmaṇā ime sāmaṇere akkosantīti? Appatiṭṭhatāya. Ime hi sāmaṇerā aggabrāhmaṇānaṃ puttā tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū jambudīpe brāhmaṇānaṃ antare pākaṭā sambhāvitā tesāṃ pabbajitattā aññe brāhmaṇaputtā pabbajīṃsu. Atha kho brāhmaṇā “apatiṭṭhā mayaṃ jātā”ti imāya appatiṭṭhatāya gāmadvārepi antogāmepe te disvā “tumhehi brāhmaṇasamayo bhinno, muṇḍasamaṇakassa pacchato pacchato rasagiddhā hutvā vicarathā”ti-ādīni ceva pāḷiyaṃ āgatāni “brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo”ti-ādīni ca vatvā akkosanti. Sāmaṇerā tesu akkosante-supi kopaṃ vā āghātaṃ vā akatvā kevalaṃ bhagavatā puṭṭhā “taggha no, bhante, brāhmaṇā akkosanti paribhāsanti”ti ārocesuṃ. Atha ne bhagavā akkosanākāraṃ pucchanto **yathā kathaṃ pana voti** pucchati. Te ācikkhantā **brāhmaṇā bhanteti-ā-dimāhaṃsu**.

Tattha **seṭṭho vaṇṇoti** jātigottādīnaṃ paññāpanaṭṭhāne brāhmaṇova seṭṭhoti dassenti. **Hīnā aññe vaṇṇāti** itare tayo vaṇṇā hīnā lāmakāti vadanti. **Sukkoti** paṇḍaro. **Kaṇhoti** kāḷako. **Sujjhantīti** jātigottādīnaṃ paññāpanaṭṭhāne sujjhanti. **Brahmuno puttāti** mahābrahmuno puttā. **Orasā mukhato jātāti** ure vasitvā mukhato nikkhantā, ure katvā saṃvaḍḍhitāti vā orasā. **Brahmajāti** brahmato nibbattā. **Brahmanimmitāti** brahmunā nimmitā. **Brahmadāyādāti** brahmuno dāyādā. **Hīnamattha vaṇṇaṃ ajjhupagatāti** hīnaṃ vaṇṇaṃ ajjhupagatā attha. **Muṇḍake** (3.0046) **samaṇaketī** nindantā jigucchantā vadanti, na muṇḍakamatta-ñceva samaṇamattañca sandhāya. **Ibbheti** gahapatike. **Kaṇheti** kāḷake. **Bandhūti** mārassa bandhubhūte mārappakkhike. **Pādāpacce**ti mahābrahmuno pādānaṃ apaccabhūte pādato jāteti adhippāyo.

114. “Taggha vo, vāseṭṭha, brāhmaṇā porāṇaṃ assarantā evamāhaṃsū”ti ettha **voti** nipātamattaṃ, sāmivacanaṃ vā, tumhākaṃ brāhmaṇāti attho. **Porāṇanti** porāṇakaṃ aggaññaṃ lokuppatticariyavaṃsaṃ. **Assarantāti** assaramānā. Idaṃ vuttaṃ hoti, ekaṃsena vo, vāseṭṭha, brāhmaṇā porāṇaṃ lokuppattiṃ ananussarantā ajānantā evaṃ vadantīti. “Dissanti kho panā”ti evamādi tesāṃ laddhibhīndanatthāya vuttaṃ. Tattha **brāhmaṇiyoti** brāhmaṇānaṃ puttappaṭilābhatthāya āvāhavivāhavasena kulaṃ ānītā brāhmaṇiyo dissanti. Tā kho panetā aparena samayena utuniyopi honti, sañjātapupphāti attho. **Gabbhiniyoti** sañjātagabbhā. **Vijāyamānāti** putta-dhitaro janayamānā. **Pāyamānāti** dārake thaññaṃ pāyantiyo. **Yonijāva samānāti**

brāhmaṇīnaṃ passāvamaggena jātā samānā. **Evamāhaṃsūti** evaṃ vadanti. Kathaṃ? “Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo ...pe... brahmadāyādā”ti. Yadi pana nesaṃ taṃ saccavacanaṃ siyā, brāhmaṇīnaṃ kucchi mahābrahmassa uro bhavēyya, brāhmaṇīnaṃ passāvamaggo mahābrahmuno mukhaṃ bhavēyya, na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ. Tenāha “te ca brahmūnañceva abbhācikkhantī”ti-ādi.

Catuvāṇṇasuddhivaṇṇanā

Ettāvatā “mayaṃ mahābrahmuno ure vasitvā mukhato nikkhantāti vattum mā labhantū”ti imaṃ mukhacchedakavādaṃ vatvā puna cattāropi vaṇṇā kusale dhamme samādāya vattantāva sujjhantīti dassanattaṃ **cattārome, vāseṭṭha, vaṇṇāti**-ādimāha. **Akusalasaṅkhātāti** akusalāti saṅkhātā akusalakoṭṭhāsabhūtā vā. Esa nayo sabbattha. **Na alamariyāti** ariyabhāve asamatthā. **Kaṇhāti** pakatikālakā. **Kaṇhavipākāti** vipākopi (3.0047) nesaṃ kaṇho dukkhoti attho. **Khattiyepi teti** khattiyamhipi te. **Ekacceci** ekasmiṃ. Esa nayo sabbattha.

Sukkāti nikkilesabhāvena paṇḍarā. **Sukkavipākāti** vipākopi nesaṃ sukko sukhoti attho.

116. Ubhayavokiṇṇesu vattamānesūti ubhayesu vokiṇṇesu missībhūtesu hutvā vattamānesu. Katamesu ubhayesūti? Kaṇhasukkesu dhammesu viññugarahitesu ceva viññuppasatthesu ca. **Yadettha brāhmaṇā evamāhaṃsūti** ettha etesu kaṇhasukkadhammesu vattamānāpi brāhmaṇā yadetaṃ evaṃ vadanti “brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo”ti-ādi. **Taṃ nesaṃ viññū nānujānantīti** ye loke paṇḍitā, te nānumodanti, na pasamsantīti attho. **Taṃ kissa hetu? Imesañhi vāseṭṭhāti**-ādimhi ayaṃ saṅkhepattho. Yaṃ vuttaṃ nānujānantīti, taṃ kasmāti ce? Yasmā imesaṃ catunnaṃ vaṇṇānaṃ yo bhikkhu arahaṃ ...pe... sammadaññā vimutto, so tesam aggamakkhāyati, te ca na evarūpā. Tasmā nesaṃ viññū nānujānantīti.

Arahanti-ādipadesu cettha kilesānaṃ ārakattādīhi kāraṇehi **arahaṃ**. Āsavānaṃ khīṇattā **khīṇāsavo**. Satta sekkhā puthujjanakalyāṇakā ca brahmacariyavāsaṃ vasanti nāma. Ayaṃ pana vutthavāsoti **vusitavā**. Catūhi maggehi catūsu saccesu parijānanādikaraṇīyaṃ kataṃ assāti **katakaraṇīyo**. Kilesabhāro ca khandhabhāro ca ohito assāti **ohitabhāro**. Ohitoti ohārito. Sundaro attho, sako vā attho sadattho,

anuppatto sadattho etenāti **anuppattasadattho**. Bhavasamyojanaṃ vuccati taṇhā, sā parikkhīṇā assāti **parikkhīṇabhavasamyojano**. **Sammadaññā vimuttoti** sammā hetunā kāraṇena jānitvā vimutto. **Janetasminti** jane etasmiṃ, imasmiṃ loketi attho. **Diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāyañcāti** idhattabhāve ca parattabhāve.

117. Anantarāti (3.0048) antaravirahitā, attano kulena sadisāti attho. **Anuyuttāti** vasavattino. **Nipaccakāranti** mahallakatarā nipaccakāraṃ dassenti. Daharatarā abhivādanādīni karonti. Tattha **sāmīcikkammanti** taṃtaṃvattakaraṇādi anucchavikkammaṃ.

118. Niviṭṭhāti abhiniviṭṭhā acalaṭṭhitā. Kassa pana evarūpā saddhā hotīti? Sotāpanna. So hi niviṭṭhasaddho asinā sīse chejjanānēpi buddho abuddhoti vā, dhammo adhammoti vā, saṅgho asaṅghoti vā na vadati. Patiṭṭhitasaddho hoti sūrambaṭṭho viya.

So kira satthu dhammadesanaṃ sutvā sotāpanno hutvā gehaṃ agamāsi. Atha māro dvattiṃsavaraḷakkhaṇappaṭimaṇḍitaṃ buddharūpaṃ māpetvā tassa ghara-dvāre ṭhatvā “satthā āgato”ti sāsanaṃ pahīni. Sūrambaṭṭho cintesi “ahaṃ idāneva satthu santike dhammaṃ sutvā āgato, kiṃ nu kho bhavissati”ti upasaṅkamitvā satthusaññāya vanditvā aṭṭhāsi. Māro āha- “ambaṭṭha, yaṃ te mayā ‘rūpaṃ aniccaṃ ...pe... viññāṇaṃ aniccanti kathitaṃ, taṃ dukkathitaṃ. Anupadhāretvāva hi mayā evaṃ vuttaṃ. Tasmā tvaṃ ‘rūpaṃ niccaṃ ...pe... viññāṇaṃ niccaṃ’ti gaṇhāhi”ti. So cintesi- “aṭṭhānametaṃ yaṃ buddhā anupadhāretvā apaccakkhaṃ katvā kiñci katheyyuṃ, addhā ayaṃ mayhaṃ vicchindajananaṭṭhaṃ māro āgato”ti. Tato naṃ “tvaṃ mārosi”ti āha. So musāvādaṃ kātuṃ nāsakkhi. “Āma mārosmi”ti paṭijānāti. “Kasmā āgatosi”ti? Tava saddhācālanatthanti āha. “Kaṇha pāpima, tvaṃ tāva eko tiṭṭha, tādīsānaṃ mārānaṃ satampi sahasampi satahasampi mama saddhaṃ cāletuṃ asamatthaṃ, maggena āgatasaddhā nāma thirā silāpathaviyaṃ patiṭṭhitasineru viya acalā hoti, kiṃ tvaṃ etthā”ti accharaṃ pahari. So ṭhātuṃ asakko tatheva antaradhāyi. Evarūpaṃ saddhaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “niviṭṭhā”ti.

Mūlajātā patiṭṭhitāti maggamūlassa sañjātattā tena maggamūlena patiṭṭhitā. **Daḷhāti** thirā. **Asaṃhāriyāti** sunikhāta-indakhīlo viya kenaci cāletuṃ asakkuṇeyyā. **Tassettaṃ kallaṃ vacanāyāti** tassa ariyasāvakaṃ yuttametaṃ vattuṃ. Kinti? “Bhagavatomhi putto oraso”ti (3.0049) evamādi. So hi bhagavantaṃ nissāya ariya-bhūmiyaṃ jātoti **bhagavato putto**. Ure vasitvā mukhato nikkhantadhammaghosavasena maggaphalesu patiṭṭhitattā **oraso mukhato jāto**. Ariyadhammato jātattā ariyadhammena ca nimmitattā **dhammajo dhammanimmito**. Navalokuttaradhamma-dāyajjaṃ arahatīti **dhammadāyādo**. **Taṃ kissa hetūti** yadetaṃ “bhagavatomhi putto”ti vatvā “dhammajo dhammanimmito”ti vuttaṃ, taṃ kasmāti ce? Idānissa atthaṃ dassento **tathāgatassa hetanti**-ādimāha. Tattha “dhammakāyo itipī”ti kasmā tathāgato “dhammakāyo”ti vutto? Tathāgato hi teṭṭakaṃ buddhavacanaṃ hadayena cintetvā vācāya abhinīhari. Tenassa kāyo dhammamayattā dhammova. Iti dhammo kāyo assāti **dhammakāyo**. Dhammakāyattā eva **brahmakāyo**. **Dhammo hi seṭṭhatthena brahmāti vuccati**. **Dhammabhūtoti** dhammasabhāvo.

Dhammabhūtatā eva **brahmabhūto**.

119. Ettāvatā bhagavā seṭṭhacchedakavādaṃ dassetvā idāni aparenapi nayena seṭṭhacchedakavādameva dassetuṃ **hoti kho so, vāseṭṭha, samayoti-ādimāha.** Tattha saṃvaṭṭavivaṭṭakathā **brahmajāle** vitthāritāva. **Itthattaṃ āgacchantīti** itthabhāvaṃ manussattaṃ āgacchanti. **Tedha honti manomayāti** te idha manussaloke nibbattamānāpi opapātikā hutvā maneneva nibbattāti manomayā. Brahmaloke viya idhāpi nesaṃ pītiyeva āhārakiccaṃ sādhetīti **pītibhakkhā**. Eteneva nayena **sayampabhā**dīnīpi veditabbānīti.

Rasapathavipātubhāvavaṇṇanā

120. Ekodakībhūtanti sabbaṃ cakkavāḷaṃ ekodakameva bhūtaṃ. **Andhakāro**ti tamo. **Andhakāratimisāti** cakkhuviññāṇupattinivāraṇena andhabhāvakaraṇaṃ bahalatamaṃ. **Samatanīti** patiṭṭhahi samantato patthari. **Payaso tattassāti** tattassa khīrassa. **Vaṇṇasampannāti** vaṇṇena sampannā. Kaṇikārapupphasadiso hissā vaṇṇo ahosi. **Gandhasampannāti** gandhena sampannā (3.0050) dibbagandhaṃ vāyati. **Rasasampannā**ti rasena sampannā pakkhittadibbojā viya hoti. **Khuddama-****dhunti** khuddakamakkhikāhi katamadhuṃ. **Anelakanti** niddosaṃ makkhikaṇḍakavirahitaṃ. **Lolajātikoti** lolasabhāvo. Atītānantarepi kappe loloyeva. **Ambhoti** acchariyajāto āha. **Kimevidaṃ bhavissatīti** vaṇṇopissā manāpo gandhopi, raso panassā kīdiso bhavissatīti attho. Yo tattha uppannalobho, so rasapathaviṃ aṅguliyaṃ sāyi, aṅguliyaṃ gahetvā jivhagge ṭhapesi.

Acchādesīti jivhagge ṭhapitamattā satta rasaharaṇīsaḥassāni pharitvā manāpā hutvā tiṭṭhati. **Taṇhā cassa okkamīti** tattha cassa taṇhā uppajji.

Candimasūriyādipātubhāvavaṇṇanā

121. Āluppakāraṃ upakkamiṃsu paribhuñjitunti ālopaṃ katvā piṇḍe piṇḍe chinditvā paribhuñjituṃ ārabhiṃsu. **Candimasūriyāti** candimā ca sūriyo ca. **Pātura-****hesunti** pātubhaviṃsu.

Ko pana tesāṃ paṭhamāṃ pātubhavi, ko kasmīṃ vasati, kassa kiṃ pamāṇaṃ, ko upari, ko sīghaṃ gacchati, kati nesaṃ vīthiyo, kathaṃ caranti, kittake ṭhāne ālokaṃ karontīti? Ubho ekato pātubhavanti. Sūriyo paṭhamataraṃ paññāyati. Tesañhi sattānaṃ sayampabhāya antarahitāya andhakāro ahosi. Te bhītatasiṭā “bhaddakaṃ vatassa sace āloko pātubhaveyyā”ti cintayiṃsu. Tato mahājanassa sūrabhāvaṃ janayamānaṃ sūriyamaṇḍalaṃ uṭṭhahi. Tenevassa sūriyoti nāmaṃ ahosi. Tasmīṃ divasaṃ ālokaṃ katvā atthaṅgate puna andhakāro ahosi. Te “bhaddakaṃ vatassa sace añño āloko uppajjeyyā”ti cintayiṃsu. Atha nesaṃ chandaṃ ṇatvāva candamaṇḍalaṃ uṭṭhahi. Tenevassa candoti nāmaṃ ahosi.

Tesu cando antomaṇivimāne vasati. Taṃ bahi rajatena parikkhittaṃ. Ubhayampi sītalameva ahosi. Sūriyo antokanakavimāne vasati. Taṃ bāhiraṃ phalika-parikkhittaṃ hoti. Ubhayampi uṇhameva.

Pamāṇato (3.0051) cando ujukaṃ ekūnapaññāsayojo. Parimaṇḍalato tīhi yojanehi ūnadiyaḍḍhasatayojo. Sūriyo ujukaṃ paññāsayojo, parimaṇḍalato diyaḍḍhasatayojo.

Cando heṭṭhā, sūriyo upari, antarā nesam yojanam hoti. Candassa heṭṭhima-
ntato sūriyassa uparimantato yojanasataṃ hoti.

Cando ujukaṃ saṅikaṃ gacchati, tiriyaṃ siḅhaṃ. Dvīsu passesu nakkhattatā-
rakā gacchanti. Cando dhenu viya vacchaṃ taṃ taṃ nakkhattaṃ upasaṅkamati.
Nakkhattāni pana attano ṭhānaṃ na vijahanti. Sūriyassa ujukaṃ gamanaṃ siḅhaṃ,
tiriyaṃ gamanaṃ dandhaṃ. So kāḷapakka-uposathato pāṭipadadivase yoja-
nānaṃ satahassaṃ candamaṇḍalaṃ ohāya gacchati. Atha cando lekhā viya
paññāyati. Pakkassa dutiyāya satahassanti evaṃ yāva uposathadivasā sata-
hassaṃ satahassaṃ ohāya gacchati. Atha cando anukkamena vaḍḍhitvā
uposathadivase paripuṇṇo hoti. Puna pāṭipadadivase yojanānaṃ satahassaṃ
dhāvitvā gaṇhāti. Dutiyāya satahassanti evaṃ yāva uposathadivasā sata-
hassaṃ satahassaṃ dhāvitvā gaṇhāti. Atha cando anukkamena hāyitvā uposa-
thadivase sabbaso na paññāyati. Candaṃ heṭṭhā katvā sūriyo upari hoti. Mahatiyā
pāṭiyā khuddakabhājanaṃ viya candamaṇḍalaṃ pidhiyati. Majjhanhike ge-
hachāyā viya candassa chāyā na paññāyati. So chāyāya apaññāyamānāya dūre
ṭhitānaṃ divā padīpo viya sayampi na paññāyati.

Kati nesam vīthiyoti ettha pana ajavīthi, nāgavīthi, govīthi tisso vīthiyō honti.
Tattha ajānaṃ udakaṃ paṭikūlaṃ hoti, hatthināgānaṃ manāpaṃ. Gunnaṃ sītu-
ṇhasamatāya phāsu hoti. Tasmā yaṃ kālaṃ candimasūriyā ajavīthiṃ āruhanti,
tadā devo ekabindumpi na vassati. Yadā nāgavīthiṃ ārohanti, tadā bhinnaṃ viya
nabhaṃ paggharati. Yadā govīthiṃ ārohanti, tadā utusamatā sampajjati. Candima-
sūriyā chamāse sineruto bahi nikkhamanti, chamāse anto vicaranti. Te hi āsāḷha-
māse sinerusamīpena vicaranti. Tato pare dve māse nikkhamitvā bahi vicarantā
paṭhamakattikamāse majjhena gacchanti. Tato cakkavāḷābhimukhā gantvā tayo
māse cakkavāḷasamīpena caritvā puna nikkhamitvā (3.0052) citramāse majjhena
gantvā tato dve māse sinerubhimukhā pakkhanditvā puna āsāḷhe sinerusamīpena
caranti.

Kittake ṭhāne ālokaṃ karontīti? Ekappahārena tīsu dīpesu ālokaṃ karonti.
Kathaṃ? Imasmiñhi dīpe sūriyuggamanakālo pubbavidehe majjhanhiko hoti, utta-
raturūsu atthaṅgamanakālo, aparagoyāne majjhimayāmo. Pabbavidehamhi ugga-
manakālo uttaturūsu majjhanhiko, aparagoyāne atthaṅgamanakālo, idha majjhi-
mayāmo. Uttaturūsu uggamanakālo aparagoyāne majjhanhiko, idha atthaṅga-
manakālo, pubbavidehe majjhimayāmo. Aparagoyānadīpe uggamanakālo idha
majjhanhiko, pubbavidehe atthaṅgamanakālo, uttaturūsu majjhimayāmoti.

Nakkhattāni tārakarūpānī kattikādinakkhattāni ceva sesatārarakūpāni ca
candimasūriyehi saddhiṃyeva pāturahesum. **Rattindivāti** tato sūriyatthaṅgama-
nato yāva aruṇuggamanā ratti, aruṇuggamanato yāva sūriyatthaṅgamanā divāti
evaṃ rattindivā paññāyīmsu. Atha pañcadasa rattiyo aḍḍhamāso, dve aḍḍha-
māsā māsoti evaṃ māsaḍḍhamāsā paññāyīmsu. Atha cattāro māsā utu, tayo utū

saṃvaccharoti evaṃ utusaṃvaccharā paññāyiṃsu.

122. Vaṇṇavevaṇṇatā cāti vaṇṇassa vivaṇṇabhāvo. **Tesaṃ vaṇṇātimānapaccayāti** tesaṃ vaṇṇaṃ ārabha uppanna-atimānapaccayā. **Mānātimānajātikānanti** punappunaṃ uppajjamānātimānasabhāvānaṃ. **Rasāya pathaviyāti** sampannarasattā rasāti laddhanāmāya pathaviyā. **Anutthuniṃsūti** anubhāsiṃsu. **Aho rasanti** aho amhākaṃ madhurarasam antarahitaṃ. **Aggaññaṃ akkharanti** lokuppattivaṃsakathaṃ. **Anusarantīti** anugacchanti.

Bhūmipappaṭakapātubhāvādivaṇṇanā

123. Evameva pāturahosīti ediso hutvā uṭṭhahi, antovāpiyaṃ uduke chinne sukkhakalalapaṭalaṃ viya ca uṭṭhahi.

124. Padālatāti ekā madhurarasā bhaddālatā. **Kalambukāti** nāḷikā. **Ahu vata noti** madhurarasā vata no padālatā ahosi. **Ahāyi vata noti** sā no etarahi antarahitāti.

125. AkatṭhapākoTi (3.0053) akatṭheyeva bhūmibhāge uppanno. **Akaṇoti** nikkuṇḍako. **Athusoti** nitthuso. **Sugandhoti** dibbagandhaṃ vāyati. **Taṇḍulapphaloti** suparisuddhaṃ paṇḍaraṃ taṇḍulameva phalati. **Pakkaṃ paṭivirūḷhanti** sāyaṃ gahitaṭṭhānaṃ pāto pakkaṃ hoti, puna virūḷhaṃ paṭipākatikameva gahitaṭṭhānaṃ na paññāyati. **Nāpadānaṃ paññāyatīti** alāyitaṃ hutvā anūnameva paññāyati.

Itthipurisaliṅgādipātubhāvavaṇṇanā

126. Itthiyā cāti yā pubbe manussakāle itthī, tassa itthiliṅgaṃ pātubhavati, pubbe purisassa purisaliṅgaṃ. **Mātugāmo** nāma hi purisattabhāvaṃ labhanto anupubbena purisattapaccaye dhamme pūretvā labhati. Puriso itthattabhāvaṃ labhanto kāmesumicchācāraṃ

nissāya labhati. Tadā pana pakatiyā mātugāmassa itthilingaṃ, purisassa purisa-
liṅgaṃ pāturahosi. **Upanijjhāyatanti** upanijjhāyantānaṃ oloketānaṃ. **Pariḷāhoti**
rāgapariḷāho. **Seṭṭhinti** chārikaṃ. **Nibbuyhamānāyāti** niyyamānāya.

127. Adhammasammatanti taṃ paṃsukhipanādi adhammoti sammataṃ. **Tadeta-
rahi dhammasammatanti** taṃ idāni dhammoti sammataṃ, dhammoti taṃ gahetvā
vicaranti. Tathā hi ekaccesu jānapadesu kalahaṃ kurumānā itthiyo “tvam kasmā
kathesi? Yā gomayapiṇḍamattampi nālatthā”ti vadanti. **Pātabyatanti** sevittabbaṃ.
Sannidhikārakanti sannidhiṃ katvā. **Apadānaṃ paññāyitthāti** chinnaṭṭhānaṃ ūna-
meva hutvā paññāyittha. **Sanḍasaṇḍāti** ekekasmim ṭhāne kalāpabandhā viya
gumbagumbā hutvā.

128. Mariyādaṃ ṭhapeyyāmāti sīmaṃ ṭhapeyyāma. **Yatra hi nāmāti** yo hi nāma.
Pāṇinā pahariṃsūti tayo vāre vacanaṃ agaṇhantaṃ pāṇinā pahariṃsu. **Tadagge
khoti** taṃ aggaṃ katvā.

Mahāsammatarājavaṇṇanā

130. Khīyitabbaṃ khīyeyyāti pakāsetabbaṃ pakāseyya khipitabbaṃ khipeyya,
hāretabbaṃ hāreyyāti vuttaṃ hoti. **Yo nesam sattoti** yo (3.0054) tesam satto. Ko
pana soti? Amhākaṃ bodhisatto. **Sāliṇaṃ bhāgaṃ anupadassāmāti** mayaṃ eke-
kassa khettato ambaṇambaṇaṃ āharitvā tuyhaṃ sālibhāgaṃ dassāma, tayā
kiñci kammaṃ na kātabbaṃ, tvam amhākaṃ jeṭṭhakaṭṭhāne tiṭṭhāti.

131. Akkharaṃ upanibbattanti saṅkhā samaññā paññatti vohāro uppanno.
Khattiyo khattiyotveva dutiyaṃ akkharanti na kevalaṃ akkharameva, te panassa
khettasāmino tīhi saṅkhehi abhisekampi akaṃsu. **Rañjetīti** sukheti pineti. **Aggaññe-
nāti** agganti ñātena, agge vā ñātena lokuppattisamaye uppanna abhinibbatti
ahosīti.

Brāhmaṇamaṇḍalādivaṇṇanā

132. Vītaṅgārā vītadhūmāti pacitvā khāditabbābhāvato vigatadhūmaṅgārā.
Pannamusalāti koṭṭetvā pacitabbābhāvato patitamusalā. **Ghāsamesamānāti**
bhikkhācariyavasena yāgubhattaṃ pariyesantā. **Tameṇaṃ manussā disvāti** te ete
manussā passitvā. **Anabhisambhuṇamānā**ti asahamānā asakkontā. **Ganthe karo-
ntāti** tayo vede abhisāṅkharontā ceva vācentā ca. **Acchantīti** vasanti, “acchantī-
tipi pāṭho. Esevatto. **Hīnasammatanti** “mante dhārenti mante vācentī”ti kho,
vāseṭṭha, idaṃ tena samayena hīnasammataṃ. **Tadetarahi seṭṭhasammatanti** taṃ
idāni “ettake mante dhārenti ettake mante vācentī”ti seṭṭhasammataṃ jātaṃ.
Brāhmaṇamaṇḍalassāti brāhmaṇagaṇassa.

133. Methunaṃ dhammaṃ samādāyāti methunadhammaṃ samādiyitvā. **Visuka-
mmante Payojesunti** gorakkha vāṇijakammādike vissute uggate kammante payo-
jesuṃ.

134. Suddā suddāti tena luddācāraṃ kammakuddācāraṃ kammunā suddam

suddaṃ lahuṃ lahuṃ kucchitaṃ gacchanti, vinassantīti attho. **Ahu khoti hoti kho.**

135. Sakam (3.0055) **dhammaṃ garahamānoti** na setacchattaṃ ussāpanamattena sujjhitaṃ sakkāti evaṃ attano khattiyadhammaṃ nindamāno. Esa nayo sabbattha. “Imehi kho, vāsetṭha, catūhi maṇḍalehi”ti iminā imaṃ dasseti “samaṇamaṇḍalaṃ nāma visuṃ natthi, yasmā pana na sakkā jātiyā sujjhitaṃ, attano attano sammāpaṭipattiyā visuddhi hoti. Tasmā imehi catūhi maṇḍalehi samaṇamaṇḍalassa abhinibbatti hoti. Imāni maṇḍalāni samaṇamaṇḍalaṃ anuvattanti, anuvattantāni ca dhammeneva anuvattanti, no adhammena. Samaṇamaṇḍalañhi āgamma sammāpaṭipattiṃ pūretvā suddhiṃ pāpuṇanti”ti.

Duccaritādikathāvaṇṇanā

136. Idāni yathājātiyā na sakkā sujjhitaṃ, sammāpaṭipattiyāva sujjhanti, tamatthaṃ pākaṭaṃ karonto **khattiyopi kho, vāsetṭhāti** desanaṃ ārabhi. Tattha **micchādiṭṭhikammasamādānahetūti** micchādiṭṭhivasena samādinna-kammahetu, micchādiṭṭhikammaṃ vā samādānahetu.

137. Dvayakārīti kālena kusalaṃ karoti, kālena akusalanti evaṃ ubhayakārī. **Sukhadukkhappaṭisaṃvedī hotīti** ekakkaṇṇe ubhayavipākādānaṭṭhānaṃ nāma natthi. Yena pana akusalaṃ bahuṃ kataṃ hoti, kusalaṃ mandaṃ, so taṃ kusalaṃ nissāya khattiyakule vā brāhmaṇakule vā nibbattati. Atha naṃ akusalakammaṃ kāṇampi karoti khujjampi piṭhasappimpi. So rajjassa vā anaraho hoti, abhisittakāle vā evaṃbhūto bhoge paribhuñjitaṃ na sakkoti. Aparassa maraṇakāle dve balavamaṃ vā viya te dvepi kusalākusalakammāni upaṭṭhahanti. Tesu akusalaṃ balavataṃ hoti, taṃ kusalaṃ paṭibāhitvā tiracchānayaṇiyaṃ nibbattāpeti. Kusalakammampi pavattivedaniyaṃ hoti. Tameṃ maṅgalaṃ vā karonti maṅgala-assaṃ vā maṅgala-usabhaṃ vā. So sampattiṃ anubhavati. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “sukhadukkhappaṭisaṃvedī hotīti”ti.

Bodhipakkhiyabhāvanāvaṇṇanā

138. Sattannaṃ bodhipakkhiyānanti “cattāro satipaṭṭhānā”ti ādikoṭṭhāsavasena sattannaṃ, paṭipāṭiyā pana sattatiṃsāya bodhipakkhiyānaṃ dhammānaṃ (3.0056). **Bhāvanamanvāyāti** bhāvanaṃ anugantvā, paṭipajjitvāti attho. **Parinibbāyatīti** kilesaparinibbānena parinibbāyati. Iti bhagavā cattāro vaṇṇe dassetvā vinivattetvā paṭividdhacatusaccaṃ khīṇāsavameva devamanussesu seṭṭhaṃ katvā dassesi.

140. Idāni tamevatthaṃ lokasammatassa brahmunopi vacanadassanānusārena daḷhaṃ katvā dassento **imesaṅhi vāsetṭha catunnaṃ vaṇṇānanti**-ādimāha. “Brahmunāpesā”ti-ādi ambaṭṭhasutte vitthāritaṃ. Iti bhagavā ettakena iminā kathāmaggena seṭṭhacchedakavādameva dassetvā suttantaṃ vinivattetvā arahattanikūṭeṇa desanaṃ niṭṭhāpesi. **Attamanā vāsetṭhabhāradvājāti** vāsetṭhabhāradvāja sāmaṇerāpi hi sakamanā tuṭṭhamanā “sādhu, sādhu”ti bhagavato bhāsitaṃ abhinandiṃsu. Idameva suttantaṃ āvajjantā anumajjantā saha paṭisambhidāhi ara-

hattaṃ pāpuṇiṃsūti.

Sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya

Aggaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sampasādanīyasuttavaṇṇanā

Sāriputtasīhanādavaṇṇanā

141. Evaṃ (3.0057) **me sutanti** sampasādanīyasuttaṃ. Tatrāyamanuttānapada-vaṇṇanā- **nālandāyanti** nālandāti evaṃnāmake nagare, taṃ nagaraṃ gocara-gāmaṃ katvā. **Pāvārikambavaneti** dussapāvārikaseṭṭhino ambavane. Taṃ kira tassa uyyānaṃ ahosi. So bhagavato dhammadeśanaṃ sutvā bhagavati pasanno tasmim̐ uyyāne kuṭiḷena maṇḍapaḍipāṭimaṇḍitaṃ bhagavato vihāraṃ katvā niyyātesī. So vihāro jīvakambavanaṃ viya “pāvārikambavanan” tveva saṅkhyāṃ gato, tasmim̐ pāvārikambavane viharatīti attho. Bhagavantaṃ etadavoca- “evaṃpa-sanno ahaṃ, bhante, bhagavati” ti. Kasmā evaṃ avoca? Attano uppannasomana-ssapavedanaṭṭhaṃ.

Tatrāyamanupubbikathā- thero kira taṃdivasaṃ kālasseva sarīrappaṭijagganaṃ katvā sunivatthanivāsano pattacivaramādāya pāsādikehi abhikkantādīhi devama-nussānaṃ pasādaṃ āvahanto nālandavāsīnaṃ hitasukhamanubrūhayanto piṇḍāya pavisitvā pacchābhattaṃ piṇḍapāṭapaṭikkanto vihāraṃ gantvā satthu vattaṃ dassetvā satthari gandhakuṭim̐ pavitṭhe satthāraṃ vanditvā attano divā-ṭṭhānaṃ agamāsi. Tattha saddhivihārikantevāsikesu vattaṃ dassetvā paṭikka-ntesu divāṭṭhānaṃ sammajjitvā cammakkaṇḍaṃ paññapetvā udakatumbato uda-kena hatthapāde sītale katvā tisandhipallaṅkaṃ ābhujitvā kālaparicchedaṃ katvā phalasaṃpattiṃ samāpajji.

So yathāparicchinna-kālavasena samāpattito vuṭṭhāya attano guṇe anussaritu-māraddho. Athassa guṇe anussarato sīlaṃ āpāthamāgataṃ. Tato paṭipāṭiyāva samādhi paññā vimutti vimuttiñāṇadassanaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ dutiyaṃ jhānaṃ tatiyaṃ jhānaṃ catutthaṃ jhānaṃ ākāśānañcāyatana-samāpatti viññānañcāyata-nasamāpatti ākiñcaññāyatana-samāpatti nevasaññānāsaññāyatana-samāpatti vipa-ssanāññāṇaṃ manomayiddhiññāṇaṃ iddhividhaññāṇaṃ dibbasotaññāṇaṃ cetopariya-ññāṇaṃ pubbenivāsānussatiññāṇaṃ dibbacakkhuññāṇaṃ ...pe... sotāpattimaggo sotāpattiphalaṃ ...pe... arahattamaggo arahattaphalaṃ atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttapaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidā sāvaka-pāramī-ññāṇaṃ. Ito paṭṭhāya kappasatasahassādhikassa asaṅkhyeyyassa upari anomada-ssībuddhassa pādamaṭṭe kataṃ abhinihāraṃ ādiṃ katvā attano guṇe anussarato

yāva nisinnapallaṅkā guṇā upaṭṭhahiṃsu.

Evam (3.0058) therō attano guṇe anussaramāno guṇānaṃ pamāṇaṃ vā paricchedaṃ vā daṭṭhuṃ nāsakkhi. So cintesi- “mayhaṃ tāva padesaṅṅaṇe ʘhitassa sāvakassa guṇānaṃ pamāṇaṃ vā paricchedo vā natthi. Ahaṃ pana yaṃ satthāraṃ uddissa pabbajito, kīdisā nu kho tassa guṇā”ti dasabalassa guṇe anussarituṃ āraddho. So bhagavato sīlaṃ nissāya, samādhiṃ paññaṃ vimuttiṃ vimuttiñāṇadassanaṃ nissāya, cattāro satipaṭṭhāne nissāya, cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde cattāro magge cattāri phalāni catasso paṭisambhidā catuyoniparicchedakaññaṃ cattāro ariyavaṃse nissāya dasabalassa guṇe anussarituṃ āraddho.

Tathā pañca padhāniyaṅgāni, pañcaṅgikaṃsammāsamādhiṃ, pañcindriyāni, pañca balāni, pañca nissaraṇiyā dhātuyo, pañca vimuttāyatanāni, pañca vimutti-paripācaniyā pañña, cha sāraṇiye dhamme, cha anussatiṭṭhānāni, cha gārave, cha nissaraṇiyā dhātuyo, cha satatavihāre, cha anuttariyāni, cha nibbedhabhāgiyā pañña, cha abhiñña, cha asādhāraṇañāṇāni, satta aparihāniye dhamme, satta ariyadhanāni, satta bojjhaṅge, satta sappurisadhamme, satta nijjaravatthūni, satta pañña, satta dakkhiṇeyyapuggale, satta khīṇāsavabalāni, aṭṭha paññaṭṭilābha-hetū, aṭṭha sammattāni, aṭṭha lokadhammātikame, aṭṭha ārambhavatthūni, aṭṭha akkhaṇadesanā, aṭṭha mahāpurisavitakke, aṭṭha abhibhāyatanāni, aṭṭha vimokkhe, nava yonisomanasikāramūlake dhamme, nava pārisuddhipadhāniyaṅgāni, nava sattāvāsadesanā, nava āghāṭappaṭivīnaye, nava pañña, nava nānattāni, nava anupubbavihāre, dasa nāthakaraṇe dhamme, dasa kasiṇāyatanāni, dasa kusalakamma-pathe, dasa tathāgatabalāni, dasa sammattāni, dasa ariyavāse, dasa asekkhadhamme, ekādasa mettānisamaṃse, dvādasa dhammacakkākāre, terasa dhutaṅgaguṇe, cuddasa buddhañāṇāni, pañcadasa vimutti-paripācaniye dhamme, soḷasa-vidhaṃ ānāpānassatiṃ, aṭṭhārasa buddhadhamme, ekūnavīsati paccavekkhaṇañāṇāni, catucattālīsa ñāṇavatthūni, paropaṇṇāsa kusaladhamme, sattasattati ñāṇavatthūni, catuvīsati koṭṭisatasahassasamāpattisañcaramahāvajiraññaṃ nissāya dasabalassa guṇe anussarituṃ ārabhi.

Tasmīmyeva (3.0059) ca divāṭṭhāne nisinnoyeva upari “aparaṃ pana, bhante, etadānuttariyaṃ”ti āgamissanti soḷasa aparaṃpariyadhammā, tepi nissāya anussarituṃ ārabhi. So “kusalapaññattiyaṃ anuttaro mayhaṃ satthā, āyatanapañña-ttiyaṃ anuttaro, gabbhāvakkantiyaṃ anuttaro, ādesanāvidhāsu anuttaro, dassana-samāpattiyaṃ anuttaro, puggalapaññattiyaṃ anuttaro, padhāne anuttaro, paṭipadāsu anuttaro, bhassasamācāre anuttaro, purisasīlasamācāre anuttaro, anusāsa-nīvidhāsu anuttaro, parapuggalavimuttiñāṇe anuttaro, sassatavādesu anuttaro, pubbenivāsaññaṇe anuttaro, dibbacakkhuññaṇe

anuttaro, iddhididhe anuttaro, iminā ca iminā ca anuttaro”ti evaṃ dasabalassa guṇe anussaranto bhagavato guṇānaṃ neva antaṃ, na pamāṇaṃ passi. Thero attanopi tāva guṇānaṃ antaṃ vā pamāṇaṃ vā nāddasa, bhagavato guṇānaṃ kiṃ passissati? Yassa yassa hi paññā mahatī ñāṇaṃ visadaṃ, so so buddhaguṇe mahantato saddahati. Lokiyamahājano ukkāsitvāpi khipitvāpi “namo buddhānaṃ”-ti attano attano upanissaye ṭhatvā buddhānaṃ guṇe anussarati. Sabbalokiyamahājanato eko sotāpanno buddhaguṇe mahantato saddahati. Sotāpannānaṃ satatopi sahasatopi eko sakadāgāmī. Sakadāgāmīnaṃ satatopi sahasatopi eko anāgāmī. Anāgāmīnaṃ satatopi sahasatopi eko arahā buddhaguṇe mahantato saddahati. Avasesa-arahantehi asīti mahātherā buddhaguṇe mahantato saddahanti. Asītimahātherehi cattāro mahātherā. Catūhi mahātherehi dve aggasāvaka. Tesupi sārīputtatthero, sārīputtattheratopi eko paccekabuddho buddhaguṇe mahantato saddahati. Sace pana sakalacakkavāḷagabbhe saṅghāṭikaṇṇena saṅghāṭikaṇṇaṃ pahariyamānā nisinnā paccekabuddhā buddhaguṇe anussareyyuṃ, tehi sabbehipi eko sabbaññubuddhova buddhaguṇe mahantato saddahati.

Seyyathāpi nāma mahājano “mahāsamuddo gambhīro uttāno”ti jānanatthaṃ yottāni vaṭṭeyya, tattha koci byāmappamaṇaṃ yottaṃ vaṭṭeyya, koci dve byāmaṃ, koci dasabyāmaṃ, koci vīsatiabyāmaṃ, koci tiṃsabyāmaṃ, koci cattālīsabyāmaṃ, koci paññāsabyāmaṃ, koci satabyāmaṃ, koci sahasabyāmaṃ (3.0060), koci caturāsītiabyāmasahassaṃ. Te nāvaṃ āruya, samuddamajjhe uggatapabbatādimhi vā ṭhatvā attano attano yottaṃ otāreyyuṃ, tesu yassa yottaṃ byāmamattaṃ, so byāmamattaṭṭhāneyeva udakaṃ jānāti ...pe... yassa caturāsītiabyāmasahassaṃ, so caturāsītiabyāmasahassaṭṭhāneyeva udakaṃ jānāti. Parato udakaṃ ettakanti na jānāti. Mahāsamudde pana na tattakamaṃyeva udakaṃ, atha kho anantamapari-māṇaṃ. Caturāsītiyojanasahassaṃ gambhīro hi mahāsamuddo, evameva ekabyāmayottato paṭṭhāya navabyāmayottena ñāta-udakaṃ viya lokiyamahājanena diṭṭhabuddhaguṇā veditabbā. Dasabyāmayottena dasabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya sotāpannena diṭṭhabuddhaguṇā. Vīsatiabyāmayottena vīsatiabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya sakadāgāminā diṭṭhabuddhaguṇā. Tiṃsabyāmayottena tiṃsabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya anāgāminā diṭṭhabuddhaguṇā. Cattālīsabyāmayottena cattālīsabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya arahatā diṭṭhabuddhaguṇā. Paññāsabyāmayottena paññāsabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya asītimahātherehi diṭṭhabuddhaguṇā. Satabyāmayottena satabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya catūhi mahātherehi diṭṭhabuddhaguṇā. Sahassabyāmayottena sahasabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya mahāmoggallānattherena diṭṭhabuddhaguṇā. Caturāsītiabyāmasahassayottena caturāsītiabyāmasahassaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya dhammasenāpatinā sārīputtattherena diṭṭhabuddhaguṇā. Tattha yathā so puriso mahāsamudde udakaṃ nāma na ettakamaṃyeva, anantamaparimāṇanti gaṇhāti, evameva āyasmā sārīputto dhammanvayena anvayabuddhiyā anumānena nayaggāhena sāvaka-pāramiññaṇe ṭhatvā dasabalassa guṇe anussaranto “buddhaguṇā anantā aparimāṇā”-ti saddahi.

Therena hi diṭṭhabuddhaguṇehi dhammanvayena gahetabbabuddhaguṇāyeva

bahutarā. Yathā katham viya? Yathā ito nava ito navāti aṭṭhārasa yojanāni avattharivā gacchantiyā candabhāgāya mahānadiyā puriso sūcipāsena udakaṃ gaṇheyya, sūcipāsena gahita-udakato aggahitameva bahu hoti. Yathā vā pana puriso mahāpathavito aṅgulyā paṃsum gaṇheyya, aṅgulyā gahitapaṃsuto avasesapaṃsuyeva bahu hoti. Yathā vā pana puriso mahāsamuddābhimukhiṃ aṅguliṃ kareyya, aṅguli-abhimukha-udakato (3.0061) avasesaṃ udakaṃyeva bahu hoti. Yathā ca puriso ākāsābhimukhiṃ aṅguliṃ kareyya, aṅguli-abhimukha-ākāsato sesa-ākāsappadesova bahu hoti. Evaṃ therena diṭṭhabuddhaguṇehi adiṭṭhā guṇāva bahūti veditabbā. Vuttampi cetam-

“Buddhopi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ,
kappampi ce aññaṃabhāsamāno;
khīyetha kappo ciradīghamantare,
vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā”ti.

Evaṃ therassa attano ca satthu ca guṇe anussarato yamakamahānadīmahogho viya abbhantare pītisomanassaṃ avattharamānaṃ vāto viya bhastaṃ, ubbhijjivā uggata-udakaṃ viya mahārahadaṃ sakalasarīraṃ pūreti. Tato therassa “supatthitā vata me patthanā, suladdhā me pabbajjā, yvāhaṃ evaṃvidhassa satthu santike pabbajito”ti āvajjantassa balavataraṃ pītisomanassaṃ uppajji.

Atha thero “kassāhaṃ imaṃ pītisomanassaṃ āroceyyan”ti cintento añño koci samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā mama imaṃ pasādaṃ anucchavikaṃ katvā paṭiggahetuṃ na sakkhissati, ahaṃ imaṃ somanassaṃ satthunoyeva pavedeyyāmi, satthāva me paṭiggaṇhituṃ sakkhissati, so hi tiṭṭhatu mama pītisomanassaṃ, mādisassa samaṇasatassa vā samaṇasahassassa vā samaṇasatasahassassa vā somanassaṃ pavedentassa sabbesaṃ manaṃ gaṇhanto paṭiggahetuṃ sakkoti. Seyyathāpi nāma aṭṭhārasa yojanāni avattharamānaṃ gacchantiṃ candabhāgamahānadiṃ kusumbhā vā kandarā vā sampaṭicchituṃ na sakkonti, mahāsamuddova taṃ sampaṭicchati. Mahāsamuddo hi tiṭṭhatu candabhāgā, evarūpānaṃ nadīnaṃ satampi sahasampi satasahassampi sampaṭicchati, na cassa tena ūnattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyati, evameva satthā mādisassa samaṇasatassa samaṇasahassassa samaṇasatasahassassa vā pītisomanassaṃ pavedentassa sabbesaṃ manaṃ gaṇhanto paṭiggahetuṃ sakkoti. Sesā samaṇabrāhmaṇādayo candabhāgaṃ kusumbhakandarā viya mama somanassaṃ sampaṭicchituṃ na sakkonti (3.0062). Handāhaṃ mama pītisomanassaṃ satthunova āroceṃti pallaṅkaṃ vinibbhujivā cammakkaṇḍaṃ papphoṭetvā ādāya sāyanhasamaye pupphānaṃ vaṇṇato chijjivā paggharaṇakāle satthāraṃ upasaṅkavitvā attano somanassaṃ pavedento **evampasanno ahaṃ, bhanteti-ādimāha**. Tattha **evampasannoti** evaṃ uppannasaddho, evaṃ saddahāmīti attho. **Bhiyyobhiññataroti** bhiyyataro abhiññāto, bhiyyatarābhiñño vā, uttaritaraññaṇoti attho. **Sambodhiyanti** sabbaññutaññaṇe arahattamaggaññaṇe vā, arahattamaggeveva hi buddhaguṇā nippadesā gahitā honti. Dve hi aggasāvaka arahattamaggeveva sāvakaṃpāramiññaṇaṃ paṭilabhanti. Paccekabuddhā paccekabodhiññaṇaṃ.

Buddhā sabbaññutaññāṇaṇceva sakale ca buddhaguṇe. Sabbañhi nesaṃ arahattamaggeneva ijjhati. Tasmā arahattamaggaññaṃ sambodhi nāma hoti. Tena uttaritaro bhagavatā natthi. Tenāha “bhagavatā bhīyyobhiññataro yadidaṃ sambodhiyan”ti.

142. Uḷārāti seṭṭhā. Ayañhi uḷārasaddo “uḷārāni khādaniyāni khādanti”ti-ādīsu (ma. ni. 1.366) madhure āgacchati. “Uḷārāya khalu bhavaṃ, vacchāyano, samaṇaṃ gotamaṃ pasamsāya pasamsati”ti-ādīsu (ma. ni. 3.280) seṭṭhe. “Appamaṇo uḷāro obhāso”ti-ādīsu (dī. ni. 2.32) vipule. Svāyamidha seṭṭhe āgato. Tena vuttaṃ- “uḷārāti seṭṭhā”ti. **Āsabhīti** usabhassa vācāsadisī acalā asampavedhī. **Ekaṃso gahitoti** anussavena vā ācariyaparamparāya vā itikirāya vā piṭakasampadānena vā ākāraparivitakkena vā diṭṭhinijjhānakkhantiyā vā takkahetu vā naya-hetu vā akathetvā paccakkhato ñāṇena paṭivijjhivā viya ekaṃso gahito, sannitṭhā-nakathāva kathitāti attho.

Sīhanādoti seṭṭhanādo, neva dandhāyantena na gagarāyantena sīhena viya uttamanādo naditoti attho. **Kiṃ te sārīputtāti** imaṃ desanaṃ kasmā ārabhīti? Anuyogadāpanatthaṃ. Ekacco hi sīhanādaṃ naditvā attano sīhanāde anuyogaṃ dātuṃ na sakkoti, nighamsanaṃ nakkhamati, lepe patitamakkaṭo viya hoti. Yathā dhamamānaṃ aparisuddhalohaṃ jhāyitvā jhāma-aṅgāro hoti, evaṃ jhāmaṅgāro viya hoti (3.0063). Eko sīhanāde anuyogaṃ dāpiyamāno dātuṃ sakkoti, nighamsanaṃ khamati, dhamamānaṃ niddosajātārūpaṃ viya adhikataraṃ sobhati, tādiso therō. Tena naṃ bhagavā “anuyogakkhamo ayan”ti ñatvā sīhanāde anuyogadāpanatthaṃ imampi desanaṃ ārabhi.

Tattha **sabbe teti** sabbe te tayā. **Evamsīlāti**-ādīsu lokiyalokuttaravasena sīlādīni pucchati. Tesāṃ vitthārakathā mahāpadāne kathitāva.

Kiṃ pana te, sārīputta, ye te bhavissantīti atitā ca tāva niruddhā, apaṇṇattikabhāvaṃ gatā dīpasikhā viya nibbutā, evaṃ niruddhe apaṇṇattikabhāvaṃ gate tvaṃ kathaṃ jānissasi, anāgatabuddhānaṃ pana guṇā kinti tayā attano cittena paricchinditvā viditāti pucchanto evamāha. **Kiṃ pana te, sārīputta, ahaṃ etarahīti** anāgatāpi buddhā ajātā anibbattā anuppannā, tepi kathaṃ tvaṃ jānissasi? Tesañhi jānanaṃ apade ākāse padadassanaṃ viya hoti. Idāni mayā saddhiṃ ekavīhāre vasasi, ekato bhikkhāya carasi, dhammadesanākāle dakkhiṇapasse nisīdasi, kiṃ pana mayhaṃ guṇā attano cetasā paricchinditvā viditā tayāti anuyūñjanto evamāha.

Therō pana pucchite pucchite “no hetamaṃ, bhante”ti paṭikkhipati. Therassa ca viditampi atthi aviditampi atthi, kiṃ so attano viditaṭṭhāne paṭikkhepaṃ karoti, aviditaṭṭhāneti? Viditaṭṭhāne na karoti, aviditaṭṭhāneyeva karotīti. Therō kira anuyoge āraddheyeva aññāsi. Na ayaṃ anuyogo sāvakaṃpāramiññaṇe, sabbaññutaññāṇe ayaṃ anuyogoti attano sāvakaṃpāramiññaṇe paṭikkhepaṃ akatvā aviditaṭṭhāne sabbaññutaññāṇe paṭikkhepaṃ karoti. Tena idampi dīpeti “bhagavā mayhaṃ atitā-nāgatapaccuppannānaṃ buddhānaṃ sīlasamādhipaññāvīmuttikāraṇajānanasamatthaṃ sabbaññutaññāṇaṃ natthi”ti.

Etthāti etesu atitādibhedesu buddhesu. **Atha kiñcarahīti** atha kasmā evaṃ ñāṇe

asati tayā evaṃ kathitanti vadati.

143. DhammanvayoTi dhammassa paccakkhato ñāṇassa anuyogaṃ anugantvā uppannaṃ anumānañāṇaṃ nayaggāho vidito. Sāvakaṃpāramiñāṇe ṭhatvāva imināva (3.0064) ākārena jānāmi bhagavāti vadati. Therassa hi naya-ggāho appamāṇo apariyanto. Yathā sabbaññutaññāṇassa pamāṇaṃ vā pariyanto vā natthi, evaṃ dhammasenāpatino nayaggāhassa. Tena so “iminā evaṃvidho, iminā anuttaro satthā”ti jānāti. Therassa hi nayaggāho sabbaññutaññāṇagatiko eva. Idāni taṃ nayaggāhaṃ pākaṭaṃ kātuṃ upamāya dassento **seyyathāpi, bhante**-ti-ādimāha. Tattha yasmā majjhimapadese nagarassa uddhāpapākārādīni thirāni vā hontu, dubbalāni vā, sabbaso vā pana mā hontu, corāsaṅkā na hoti, tasmā taṃ aggahetvā paccantimanagaranti āha. **Daḷhuddhāpanti** thirapākārapādaṃ. **Daḷhapā-kāratoraṇanti** thirapākārañceva thirapiṭṭhasaṅghāṭaṅca. **Ekadvāranti** kasmā āha? Bahudvāre hi nagare bahūhi paṇḍitadovārikehi bhavitabbaṃ. Ekadvāre ekova vaṭṭati. Therassa ca paññāya sadiso añño natthi. Tasmā attano paṇḍitabhāvassa opammatthaṃ ekaṃyeva dovārikaṃ dassetuṃ ekadvāraṇ”ti āha. **Paṇḍitoti** paṇḍi-cena samannāgato. **Byatto**Ti veyyattiyena samannāgato visadañāṇo. **Medhāvīti** ṭhānuppattikapaññāsaṅkhātāya medhāya samannāgato. **Anupariyāyapathanti** anupariyāyanāmakam pākāramaggaṃ. **Pākārasandhinti** dvinnaṃ iṭṭhakānaṃ apa-gataṭṭhānaṃ. **Pākāravivaranti** pākārassa chinnaṭṭhānaṃ.

Cetaso upakkileseti pañca nīvaraṇāni cittaṃ upakkileseti kiliṭṭhaṃ karonti upa-tāpentī vibādhenti, tasmā “cetaso upakkilesā”ti vuccanti. **Paññāya dubbalīkara-ṇeti** nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya paññāya uppajjituṃ na denti, uppannāya paññāya vaḍḍhituṃ na denti, tasmā “paññāya dubbalīkaraṇā”ti vuccanti. **Suppati-ṭṭhitacittāti** catūsu satipaṭṭhānesu suṭṭhu ṭhapitacittā hutvā. **Satta bojjaṅge yathā-bhūtanti** satta bojjaṅge yathāsabhāvena bhāvetvā. **Anuttaraṃ sammāsambo-dhinti** arahattaṃ sabbaññutaññāṇaṃ vā paṭivijjhimsūti dasseti.

Apicettha satipaṭṭhānāti vipassanā. Sambojjaṅgā maggo. Anuttarāsammāsa-mbodhi arahattaṃ. Satipaṭṭhānāti vā maggāti vā bojjaṅgamissakā. Sammāsa-mbodhi arahattameva. Dīghabhāṇakamahāsīvatthero panāha “satipaṭṭhāne (3.0065) vipassanāti gahetvā bojjaṅge maggo ca sabbaññutaññāṇaṅcāti gahite sundaro pañho bhavēyya, na panevaṃ gahitaṇ”ti. Iti thero sabbaññubuddhānaṃ nīvaraṇa-ppahāne satipaṭṭhānabhāvanāya sambodhiyaṅca majjhe

bhinnasuvaṇṇarajatānaṃ viya nānattābhāvaṃ dasseti.

Idha ṭhatvā upamā saṃsandetabbā- āyasmā hi sārīputto paccantanagaraṃ dassesi, pākāraṃ dassesi, pariyāyapathaṃ dassesi, dvāraṃ dassesi, paṇḍitadovārikaṃ dassesi, nagaraṃ pavesanakanikkhamaṇaṃ oḷārike pāṇe dassesi, paṇḍitadovārikassa tesam pāṇānaṃ pākāṭabhāvaṇca dassesi. Tattha kiṃ kena sadisanti ce. Nagaraṃ viya hi nibbānaṃ, pākāro viya sīlaṃ, pariyāyapatho viya hirī, dvāraṃ viya ariyamaggo, paṇḍitadovāriko viya dhammasenāpati, nagarappavisanakani-kkhamanaṃ oḷārikapāṇā viya atītānāgatapaccuppannā buddhā, dovārikassa tesam pāṇānaṃ pākāṭabhāvo viya āyasmato sārīputtassa atītānāgatapaccuppannabuddhānaṃ sīlasamathādīhi pākāṭabhāvo. Ettāvata therena bhagavā evamaṃ sāvaka-pāramiṇāṇe ṭhatvā dhammanvayena nayaggāhena jānāmīti attano sīhanādassa anuyogo dinno hoti.

144. Idhāhaṃ, bhante, yena bhagavāti imaṃ desanaṃ kasmā ārabhi? Sāvaka-pāramiṇāṇassa nipphattidassanattaṃ. Ayañhettha adhippāyo, bhagavā ahaṃ sāvaka-pāramiṇāṇaṃ paṭilabhanto pañcanavuttipāsaṇḍe na aññaṃ ekampi samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasaṅkamitvā sāvaka-pāramiṇāṇampi paṭilabhiṃ, tumheya upasaṅkamitvā tumhe payirupāsanto paṭilabhinti. Tattha **idhāti** nipāta-mattaṃ. **Upasaṅkamiṃ dhammasavanāyāti** tumhe upasaṅkamanto panāhaṃ na cīvarādihetu upasaṅkamanto, dhammasavanatthāya upasaṅkamanto. Evaṃ upasaṅkamitvā sāvaka-pāramiṇāṇaṃ paṭilabhiṃ. Kadā pana thero dhammasavanatthāya upasaṅkamantoti. Sūkarakhataleṇe bhāgineyyadīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasuttantakathanadivase (ma. ni. 2.205) upasaṅkamanto, tadāyeva sāvaka-pāramiṇāṇaṃ paṭilabhīti. Taṃdivasañhi thero tālavaṇṭaṃ gahetvā bhagavantaṃ bījamāno ṭhito taṃ desanaṃ sutvā tattheva sāvaka-pāramiṇāṇaṃ (3.00) hatthagataṃ akāsi. **Uttaruttaraṃ paṇītapāṇītaṃ** uttaruttarañceva paṇītapāṇītaṇca katvā desesi. **Kaṇhasukkasappaṭibhāganti** kaṇhañceva sukkañca. Tañca kho sappāṭibhāgaṃ savipakkhaṃ katvā. Kaṇhaṃ paṭibāhitvā sukkaṃ, sukkaṃ paṭibāhitvā kaṇhanti evaṃ sappāṭibhāgaṃ katvā kaṇhasukkaṃ desesi, kaṇhaṃ desentopi ca sa-ussāhaṃ savipākaṃ desesi, sukkaṃ desentopi sa-ussāhaṃ savipākaṃ desesi.

Tasmiṃ dhamme abhiññā idhekaccaṃ dhammaṃ dhammesu niṭṭhamagantaṃ tasmiṃ desite dhamme ekaccaṃ dhammaṃ nāma sāvaka-pāramiṇāṇaṃ sañjānitvā dhammesu niṭṭhamagamaṃ. Katamesu dhammesūti? Catusaccadhammesu. Etthāyaṃ therasallāpo, kāḷavallavāsī sumatthero tāva vadati “catusaccadhammesu idāni niṭṭhagamanakāraṇaṃ natthi. Assajimahāsāvakassa hi diṭṭhadivaseyeva so paṭhamamaggena catusaccadhammesu niṭṭhaṃ gato, aparabhāge sūkarakhataleṇadvāre upari tīhi maggehi catusaccadhammesu niṭṭhaṃ gato, imasmiṃ pana ṭhāne ‘dhammesū’ti buddhaguṇesu niṭṭhaṃ gato”ti. Lokantaravāsī cūlasivatthero pana “sabbhaṃ tattheva vatvā imasmiṃ pana ṭhāne ‘dhammesū’ti arahatte niṭṭhaṃ gato”ti āha. Dīghabhāṇakatipiṭakamahāsivatthero pana “tattheva purimavādaṃ vatvā imasmiṃ pana ṭhāne ‘dhammesū’ti sāvaka-pāramiṇāṇe niṭṭhaṃ gato”ti vatvā “buddhaguṇā pana nayato āgatā”ti āha.

Satthari pasīdinti evaṃ sāvakaṃpāramiññāṇadhammesu niṭṭhaṃ gantvā bhiyyosomattāya “sammāsambuddho vata so bhagavā”ti satthari pasīdiṃ. **Svākkhāto bhagavatā dhammoti** suṭṭhu akkhāto sukathito niyyāniko maggo phalatthāya niyyāti rāga-dosamohanimmadanamasattho.

Suppaṭipanno saṅghoti buddhassa bhagavato sāvakasaṅghopi vaṅkādidosavi-rahitaṃ sammāpaṭipadaṃ paṭipannattā suppaṭipannoti pasannomhi bhagavatīti dasseti.

Kusaladhammadesanāvaṇṇanā

145. Idāni divāṭṭhāne nisīditvā samāpajjite soḷasa aparāpariyadhamme dassetuṃ **aparaṃ pana bhante etadānuttariyanti** desanaṃ ārabhi. Tattha (3.0067) **anuttariyanti** anuttarabhāvo. **Yathā bhagavā Dhammaṃ desetī**ti yathā yenākārena yāya desanāya bhagavā dhammaṃ deseti, sā tumhākaṃ desanā anuttarāti vadati. **Kusalesu dhammesū**ti tāya desanāya desitesu kusalesu dhammesupi bhagavāva anuttaroti dīpeti. Yā vā sā desanā, tassā bhūmiṃ dassentopi “kusalesu dhammesū”ti āha. **Tatrimē kusalā dhammā**ti tatra kusalesu dhammesūti vuttapade ime kusalā dhammā nāmāti veditabbā. Tattha ārogyaṭṭhena, anavajjaṭṭhena, kosallasambhūtaṭṭhena, niddarathaṭṭhena, sukhavipākaṭṭhenāti pañcadhā kusalaṃ veditabbaṃ. Tesu jātakapariyāyaṃ patvā ārogyaṭṭhena kusalaṃ vaṭṭati. Suttanta-pariyāyaṃ patvā anavajjaṭṭhena. Abhidhammapariyāyaṃ patvā kosallasambhūtaniddarathasukhavipākaṭṭhena. Imasmiṃ pana ṭhāne bāhitikasuttantapariyāyena (ma. ni. 2.358) anavajjaṭṭhena kusalaṃ daṭṭhabbaṃ.

Cattāro satipaṭṭhānāti cuddasavidhena kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ, navavidhena vedanānupassanāsatiṭṭhānaṃ, soḷasavidhena cittānupassanāsatiṭṭhānaṃ, pañcavidhena dhammānupassanāsatiṭṭhānanti evaṃ nānāyehi vibhajitvā samathavipassanāmaggavasena lokiyalokuttaramissakā cattāro satipaṭṭhānā desitā. Phalasaṭṭhānaṃ pana idha anadhippetā. **Cattāro sammappa-dhānā**ti paggaṭṭhena ekalakkhaṇā, kiccavasena nānākiccā. “Idha bhikkhu anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāyā”ti-ādinā nayena samathavipassanāmaggavasena lokiyalokuttaramissakāva cattāro sammappa-dhānā desitā. **Cattāro iddhipādā**ti ijjanaṭṭhena ekasaṅgahā, chandādivasena nānāsabhāvā. “Idha bhikkhu chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti”ti-ādinā nayena samathavipassanāmaggavasena lokiyalokuttaramissakāva cattāro iddhipādā desitā.

Pañcindriyānīti ādhipeyyaṭṭhena ekalakkhaṇāni, adhimokkhādisabhāvavasena nānāsabhāvāni. Samathavipassanāmaggavaseneva ca lokiyalokuttaramissakāni saddhādīni pañcindriyāni desitāni. **Pañca balānī**ti upatthambhanaṭṭhena akampiyaṭṭhena vā ekasaṅgahāni, salakkhaṇena nānāsabhāvāni (3.0068). Samathavipassanāmaggavaseneva lokiyalokuttaramissakāni saddhādīni pañca balāni desitāni. **Satta bojjaṅgā**ti niyyānaṭṭhena ekasaṅgahā, upaṭṭhānādinā salakkhaṇena nānāsabhāvā. Samathavipassanā maggavaseneva lokiyalokuttaramissakā

satta bojjhaṅgā desitā.

Ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti hetuṭṭhena ekasaṅgaho, dassanādinā salakkhaṇena nānāsabhāvo. Samathavipassanāmaggaseneva lokiyalokuttaramissako ariyo aṭṭhaṅgiko maggo desitoti attho.

Idha, bhante, bhikkhu āsavānaṃ khayāti idaṃ kimatthaṃ āraddhaṃ? Sāsanaṃ pariyosānadassanattaṃ. Sāsanaṃ hi na kevalaṃ maggeneva pariyo-sānaṃ hoti, arahattaphalena pana hoti. Tasmā taṃ dassetaṃ idamāradhanti veditabbaṃ. **Etadānuttariyaṃ, bhante, kusalesu dhammesūti** bhante yā ayaṃ kusalesu dhammesu evaṃdesanā, etadānuttariyaṃ. **Taṃ bhagavāti** taṃ desanaṃ bhagavā asesama sakama abhijānāti. **Taṃ bhagavatoti** taṃ desanaṃ bhagavato asesama abhijānato. **Uttari abhiññeyyaṃ natthīti** taduttari abhijānitabbaṃ natthi, ayaṃ nāma ito añño dhammo vā puggalo vā yaṃ bhagavā na jānātīti idaṃ natthi. **Yadabhijānaṃ añño samaṇo vāti** yaṃ tumhehi anabhiññātaṃ, taṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā abhijānanto bhagavatā bhīyobhiññātarō assa, adhikatarapañño bhavēyya. **Yadidaṃ kusalesu dhammesūti** ettha **yadidanti** nipātamattaṃ, kusalesu dhammesu bhagavatā uttaritara natthīti ayametthattaṃ. Iti bhagavāva kusalesu dhammesu anuttaroti dassento “imināpi kāraṇena evaṃpasanna ahaṃ, bhante, bhagavatī”ti dīpeti. Ito paresu **aparaṃ panāti**-ādīsu visesamattameva vaṇṇayissāma. Purimavārasadisama pana vuttanayeneva veditabbaṃ.

Āyatanapaṇṇattidesanāvaṇṇanā

146. Āyatanapaṇṇattīsūti āyatanapaññāpanāsu. Idāni tā āyatanapaññattiyo dassento **chayimāni, bhanteti**-ādīmāha. Āyatanakathā panesā visuddhimagge vitthārena kathitā, tena na taṃ vitthārayissāma, tasmā tattha vuttanayeneva sā vitthārato veditabbā.

Etadānuttariyaṃ (3.0069), **bhante, āyatanapaṇṇattīsūti** yāyaṃ āyatanapaṇṇattīsūti ajjhattikabāhiravavattānādivasena evaṃ desanā, etadānuttariyaṃ. Sesama vuttanayameva.

Gabbhāvakkantidesanāvaṇṇanā

147. Gabbhāvakkantīsūti gabbhokkamanesu. Tā gabbhāvakkantiyo dassento **catasso imā, bhanteti**-ādīmāha. Tattha **asampajānoti** ajānanto sammūḷho hutvā. **Mātukucchiṃ okkamati**ti paṭisandhivasena pavisati. **Ṭhātīti** vasati. **Nikkhamati**ti nikkhamantopi asampajāno sammūḷhova nikkhamati. **Ayaṃ paṭhamāti** ayaṃ pakatīlokiyamanussānaṃ paṭhamā gabbhāvakkanti.

Sampajāno mātukucchiṃ okkamatiti okkamanto sampajāno asammūḷho hutvā okkamati.

Ayaṃ dutiyāti ayaṃ asītimahātherānaṃ sāvakānaṃ dutiyā gabbhāvakkanti. Te hi pavisantāva jānanti, vasantā ca nikkhamantā ca na jānanti.

Ayaṃ tatiyāti ayaṃ dvinnāṅca aggasāvakānaṃ paccekabodhisattānaṅca tatiyā

gabbhāvakkanti. Te kira kammajehi vātehi adhosirā uddhaṃpādā anekasatapo-
rise papāte viya yonimukhe khittā tālacchiggaḷena hatthī viya sambādhena yoni-
mukhena nikkhamamānā anantaṃ dukkhaṃ pāpuṇanti. Tena nesaṃ “mayaṃ
nikkhamamhā”ti sampajānatā na hoti. Evaṃ pūritapāramīnampi ca sattānaṃ eva-
rūpe ṭhāne mahantaṃ dukkhaṃ uppajjatīti alameva gabbhāvāse nibbindituṃ alaṃ
virajjituṃ.

Ayaṃ catutthāti ayaṃ sabbaññubodhisattānaṃ vasena catutthā gabbhāva-
kkanti. Sabbaññubodhisattā hi mātukucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhantāpi jānanti,
tatha vasantāpi jānanti, nikkhamantāpi jānanti, nikkhamanakālepi ca te kammaja-
vātā uddhaṃpāde adhosire katvā khipituṃ na sakkonti, dve hatthe pasāretvā
akkhīni ummīletvā ṭhitakāva nikkhamanti. Bhavaggaṃ upādāya avīci-antare añño
tīsu kālesu sampajāno nāma natthi ṭhapetvā sabbaññubodhisatte. Teneva nesaṃ
mātukucchiṃ okkamanakāle ca nikkhamanakāle (3.0070) ca dasasahassiloka-
dhātu kampaṭīti. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṃ.

Ādesanavidhādesanāvaṇṇanā

148. Ādesanavidhāsūti ādesanakoṭṭhāsesu. Idāni tā ādesanavidhā dassento
catasso imāti-ādimāha. Nimittena ādisatīti āgatanimittena gatanimittena ṭhitanimi-
ttena vā idaṃ nāma bhavissatīti katheti.

Tatridaṃ vatthu- eko rājā tisso muttā gahetvā purohitaṃ pucchi “kiṃ me, āca-
riya, hatthe”ti? So ito cito ca olokesi. Tena ca samayena ekā sarabū “makkhikaṃ
gahessāmi”ti pakkhandi, gahaṇakāle makkhikā palātā, so makkhikāya muttattā
“muttā mahārājā”ti āha. Mutta tāva hotu, kati muttāti? So puna nimittaṃ olokesi.
Atha avidūre kukkuṭo tikkhattuṃ saddaṃ nicchāresi. Brāhmaṇo “tisso mahārā-
jā”ti āha. Evaṃ ekacco āgatanimittena katheti. Etenupāyena gataṭhitani mittehipi
kathanaṃ veditabbaṃ.

Amanussānanti yakkhapisācādīnaṃ. **Devatānanti** cātumahārājikādīnaṃ. **Saddaṃ
sutvāti** aññassa cittaṃ ñatvā kathentānaṃ saddaṃ sutvā. **Vitakkavipphārasa-
ddanti** vitakkavipphāravasena uppannaṃ vippalapantānaṃ suttapamattādīnaṃ
saddaṃ. **Sutvāti** taṃ saddaṃ sutvā. Yaṃ vitakkayato tassa so saddo uppanno,
tassa vasena “evampi te mano”ti ādisati. **Manosaṅkhārā paṇihitāti** cittasaṅkhārā
suṭṭhapitā. **Vitakkessatīti** vitakkayissati pavattessatīti pajānāti.

Jānanto ca āgamanena jānāti, pubbabhāgena jānāti, antosamāpattiyaṃ cittaṃ oloketvā jānāti. **Āgamanena jānāti** nāma kasiṇaparikkammakāleyeva yenākārena esa kasiṇabhāvanam āraddho paṭhamajjhānam vā ...pe... catutthajjhānam vā aṭṭhasamāpattiyo vā nibbattessatīti jānāti. **Pubbabhāgena jānāti** nāma samathavipassanāya āraddhāyeva jānāti, yenākārena esa vipassanam āraddho sotāpattimaggam vā nibbattessati, sakadāgāmimaggam vā nibbattessati, anāgāmimaggam vā nibbattessati, arahattamaggam vā nibbattessatīti jānāti. **Antosamāpattiyaṃ cittaṃ oloketvā jānāti** nāma yenākārena imassa manosañkhārā suṭṭhapitā, imassa nāma cittassa anantarā (3.0071) imaṃ nāma vitakkaṃ vitakkessati. Ito vuṭṭhitassa etassa hānabhāgiyo vā samādhi bhavissati, ṭhitibhāgiyo vā visesabhāgiyo vā nibbedhabhāgiyo vā abhiññāyo vā nibbattessatīti jānāti.

Tattha puthujjano cetopariyañāṇalābhī puthujjanānaṃyeva cittaṃ jānāti, na ariyānaṃ. Ariyesupi heṭṭhimo heṭṭhimo uparimassa uparimassa cittaṃ na jānāti, uparimo pana heṭṭhimassa jānāti. Etesu ca sotāpanno sotāpattiphalasamāpattiṃ samāpajjati. Sakadāgāmī, anāgāmī, arahā, arahattaphalasangāpattiṃ samāpajjati. Uparimo heṭṭhimaṃ na samāpajjati. Tesañhi heṭṭhimā heṭṭhimā samāpatti tatrūpattiyeva hoti. **Tatheva taṃ hotīti** idaṃ ekaṃsena tatheva hoti. Cetopariyañāṇavasena ñātañhi aññathābhāvī nāma natthi. Sesam purimanayeneva yojetabbaṃ.

Dassanasamāpattidesanāvaṇṇanā

149. ĀtappamanvāyāTi-ādi brahmajāle vitthāritameva. Ayaṃ panettha saṅkhepo, **ātappanti** vīriyaṃ. Tadeva padahitabbato **padhānam**. Anuyuñjitabbato **anuyogo**. **Appamādaṃ** sati-avippavāsaṃ. **Sammāmanasikāraṃ** anicce aniccanti-ādivasena pavattaṃ upāyamanasikāraṃ. **Cetosamādhinti** paṭhamajjhānasamādhim. **Ayaṃ paṭhamā dassanasamāpattīti** ayaṃ dvattiṃ sākāraṃ paṭikūlato manasikatvā paṭikūladassanasavasena uppāditā paṭhamajjhānasamāpatti paṭhamā dassanasamāpatti nāma, sace pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā sotāpanno hoti, ayaṃ nippariyāyeneva paṭhamā dassanasamāpatti.

Atikkamma cāti atikkamitvā ca. **Chavimamsalohitanti** chaviñca maṃsañca lohitañca. **Aṭṭhiṃ paccavekkhatīti** aṭṭhi aṭṭhīti paccavekkhati. Aṭṭhi aṭṭhīti paccavekkhitvā uppāditā aṭṭhi-āramaṇā dibbacakkhupādakajjhānasamāpatti dutiyā dassanasamāpatti nāma. Sace pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā sakadāgāmimaggam nibbatteti. Ayaṃ nippariyāyena dutiyā dassanasamāpatti. Kāḷavallavāsī sumatthero pana “yāva tatiyamaggā vaṭṭati”ti āha.

Viññāṇasotanti (3.0072) viññāṇameva. **Ubhayato abbochinnanti** dvīhipi bhāgehi acchinnaṃ. **Idha loke patitṭhitañcāti** chandarāgavasena imasmiñca loke patitṭhitaṃ. Dutiyapadepe eseva nayo. Kammaṃ vā kammato upagacchantaṃ idha loke patitṭhitaṃ nāma. Kammabhavaṃ ākaḍḍhantaṃ paraloke patitṭhitaṃ nāma. Iminā kiṃ kathitaṃ? Sekkhaputhujjanānaṃ cetopariyañāṇaṃ kathitaṃ. Sekkhaputhujjanānañhi cetopariyañāṇaṃ tatiyā dassanasamāpatti nāma.

Idha loke appatitṭhitañcāti nicchandarāgattā idhaloke ca appatitṭhitaṃ. Dutiyapa-

depi eseva nayo. Kammaṃ vā kammato na upagacchantam idha loke appatiṭṭhitam nāma. Kammabhavam anākaḍḍhantam paraloke appatiṭṭhitam nāma. Iminā kiṃ kathitam? Khīṇāsavassa cetopariyañāṇam kathitam. Khīṇāsavassa hi cetopariyañāṇam catutthā dassanasamāpatti nāma.

Apica dvattiṃsākāre āradhaviṇṇaṇāpi paṭhamā dassanasamāpatti. Aṭṭhi-ārammaṇe āradhaviṇṇaṇā dutiyā dassanasamāpatti. Sekkhaputhujjanānam cetopariyañāṇam khīṇāsavassa cetopariyañāṇanti idam padadvayaṃ niccalameva. Aparo nayo paṭhamajjhānam paṭhamā dassanasamāpatti. Dutiyajjhānam dutiyā. Tatiyajjhānam tatiyā. Catutthajjhānam catutthā dassanasamāpatti. Tathā paṭhamamaggo paṭhamā dassanasamāpatti. Dutiyamaggo dutiyā. Tatiyamaggo tatiyā. Catutthamaggo catutthā dassanasamāpattīti. Sesametta purimanayeneva yojettabbam.

Puggalapaṇṇattidesanāvaṇṇanā

150. Puggalapaṇṇattīsūti lokavohāravasena “satto puggalo naro poso”ti evaṃ paññāpetabbāsu lokapaññattīsu. Buddhānañhi dve kathā sammutikathā, paramatthakathāti poṭṭhapādasutte (dī. ni. aṭṭha. 1.439-443) vitthāritā.

Tattha puggalapaṇṇattīsūti ayaṃ sammutikathā. Idāni ye puggale paññapento puggalapaṇṇattīsu bhagavā anuttaro hoti, te dassento **sattime bhante puggalā. Ubhatobhāgavimuttoti**-ādimāha. Tattha **ubhatobhāgavimutto**ti dvīhi bhāgehi vimutto, arūpasamāpattiyā rūpakāyato (3.0073) vimutto, maggena nāmakāyato. So catunnam arūpasamāpattīnam ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsivā arahattappattānam, catunnam, nirodhā vuṭṭhāya arahattappatta-anāgāmino ca vasena pañcavidho hoti.

Pāḷi panettha “katamo ca puggalo ubhatobhāgavimutto? Idhekacco puggalo aṭṭhavimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti”ti (dhātu. 24) evaṃ aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā. Paññāya vimuttoti **paññāvimutto**. So sukkhavipassako ca, catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattam pattā cattāro cāti imesaṃ vasena pañcavidhova hoti.

Pāḷi panettha aṭṭhavimokkhapattikkhepavaseneva āgatā. Yathāha “na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati. Paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo paññāvimutto”ti (dhātu. 25).

Phuṭṭhantam sacchi karotīti **kāyasakkhi**. So jhānaphassaṃ paṭhamam phusati, pacchā nirodham nibbānam sacchikaroti, so sotāpattiphalaṭṭham ādiṃ katvā yāva arahattamaggaṭṭhā chabbidho hotīti veditabbo. Tenevāha “idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo kāyasakkhi”ti (dhātu. 26).

Diṭṭhantam pattoti **diṭṭhippatto**. Tatridam saṅkhepalakkhaṇam, dukkhā saṅkhārā sukho nirodhoti ñātam hoti diṭṭham viditam sacchikataṃ passitam paññāyāti **diṭṭhippatto**. Vitthārato panesopi kāyasakkhi viya chabbidho hoti. Tenevāha- “idhekacco puggalo idam dukkhanti yathābhūtam pajānāti ...pe... ayaṃ dukkhanirodha-

gāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocarītā, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo diṭṭhippatto”ti (dhātu. 27).

Saddhāya (3.0074) vimuttoti **saddhāvimutto**. Sopi vuttanayeneva chabbidho hoti. Tenevāha- “idhekacco puggalo idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocarītā, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti no ca kho yathā diṭṭhippattassa. Ayaṃ vuccati puggalo saddhāvimutto”ti (dhātu. 28). Etesu hi saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggakkaṇe saddahantassa viya, okappentassa viya, adhimuccantassa viya ca kilesakkhaya hoti. Diṭṭhippattassa pubbabhāgamaggakkaṇe kilesacchedakaṃ ṇāṇaṃ adandhaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ hutvā vahati. Tasmā yathā nāma nātikhīṇena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ na maṭṭhaṃ hoti, asi na sīghaṃ vahati, saddo suyati, balavataro vāyāmo kātabbo hoti, evarūpā saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā. Yathā pana atinisitena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ maṭṭhaṃ hoti, asi sīghaṃ vahati, saddo na suyati, balavataṃ vāyāmakiccaṃ na hoti, evarūpā paññāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā veditabbā.

Dhammaṃ anussaratīti **dhammānusārī**. **Dhammoti** paññā, paññāpubbaṅgamaṃ maggaṃ bhāvetīti attho. **Saddhānusārīhipi** eseva nayo, ubhopete sotāpattimaggaṭṭhāyeva. Vuttampi cetāṃ “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññāvāhiṃ paññāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo dhammānusārī”ti.

Tathā “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhāvāhiṃ saddhāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo saddhānusārī”ti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesā ubhatobhāgavimuttādīkathā visuddhimagge paññābhāvanādhikāre vuttā. Tasmā tattha vuttanayeneva veditabbā. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbā.

Padhānadesanāvaṇṇanā

151. Padhānesūti idha padahanavasena “satta bojjhaṅgā padhānā”ti vuttā. Tesāṃ vitthārakathā mahāsatipaṭṭhāne vuttanayeneva veditabbā. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbā.

Paṭipadādesanāvaṇṇanā

152. Dukkhaṭipadādīsu (3.0075) ayaṃ vitthāranayo- “tattha katamā dukkhaṭipadā dandhābhiññā paññā? Dukkheṇa kasireṇa samādhīṃ uppādentassa dandhaṃ taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā paññā pajānanā ...pe... amoho dhamma-

vicayo sammādiṭṭhi, ayaṃ vuccati dukkhapaṭipadā dandhābhiññā paññā. Tattha katamā dukkhapaṭipadā khippābhiññā paññā? Dukkheṇa kasireṇa sammādiṭṭhi uppādentassa khippaṃ taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā paññā pajānanā ...pe... sammādiṭṭhi, ayaṃ vuccati dukkhapaṭipadā khippābhiññā paññā. Tattha katamā sukhapaṭipadā dandhābhiññā paññā? Akiccheṇa akasireṇa sammādiṭṭhi uppādentassa dandhaṃ taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā paññā pajānanā ...pe... sammādiṭṭhi, ayaṃ vuccati sukhapaṭipadā dandhābhiññā paññā. Tattha katamā sukhapaṭipadā khippābhiññā paññā? Akiccheṇa akasireṇa sammādiṭṭhi uppādentassa khippaṃ taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā paññā pajānanā ...pe... sammādiṭṭhi, ayaṃ vuccati sukhapaṭipadā khippābhiññā paññā”ti (vibha. 801). Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana visuddhimagge vutto. Sesamidhāpi purimanayeneva yojettabbaṃ.

Bhassasamācārādivaṇṇanā

153. Na ceva musāvādūpasañhitanti bhassasamācāre ṭhitopi kathāmaggaṃ anupacchinditvā kathentopi idhekacco bhikkhu na ceva musāvādūpasañhitaṃ bhāsati. Aṭṭha anariyavohāre vajjetvā aṭṭha ariyavohārayuttameva bhāsati. **Na ca vebhūtiyanti** bhassasamācāre ṭhitopi bhedakaravācaṃ na bhāsati. **Na ca pesuṇiyanti** tassāyevetaṃ vevacanaṃ. Vebhūtiyavācā hi piyabhāvassa suññakaraṇato “pesuṇiyan”ti vuccati. Nāmamevassā etanti mahāsivatthero avoca. **Na ca sārambhajanti** sārambhajā ca yā vācā, tañca na bhāsati. “Tvaṃ dussīlo”ti vutte, “tvaṃ dussīlo tavācariyo dussīlo”ti vā, “tuyhaṃ āpattī”ti vutte, “ahaṃ piṇḍāya caritvā pāṭaliputtaṃ gato”ti-ādinā nayena bahiddhā vikkhepakathāpavattaṃ vā karaṇuttariyavācaṃ na bhāsati. **Jayāpekkhoti** jayapurekkhāro hutvā, yathā hatthako sakya-putto titthiyā nāma dhammenapi adhammenapi jetabbāti saccālikaṃ yaṃkiñci bhāsati, evaṃ (3.0076) jayāpekkho jayapurekkhāro hutvā na bhāsatīti attho. **Mantā mantā ca vācaṃ bhāsatīti** ettha mantāti vuccati paññā, mantāya paññāya. Puna mantāti upaparikkhitvā. Idaṃ vuttaṃ hoti, bhassasamācāre ṭhito divasabhāgampi kathento paññāya upaparikkhitvā yuttakathameva kathetīti. **Nidhānavatinti** hadayepi nidahitabbayuttaṃ. **Kālenāti** yuttapattakālena.

Evaṃ bhāsītā hi vācā amusā ceva hoti apisuṇā ca aphaṇṇā ca asaṭhā ca asamphappalāpā ca. Evarūpā ca ayaṃ vācā

catusaccanissitātipi sikkhattayanissitātipi dasakathāvatthunissitātipi terasadhuta-
ṅganissitātipi sattattiṃsabodhipakkhiyadhammanissitātipi magganissitātipi
vuccati. Tenāha **etadānuttariyaṃ, bhante, bhassasamācāreti** taṃ purimanaye-
neva yojetabbaṃ.

Sacco cassa saddho cāti sīlācāre ṭhito bhikkhu sacco ca bhavēyya saccakatho
saddho ca saddhāsampanno. Nanu heṭṭhā saccaṃ kathitameva, idha kasmā puna
vuttanti? Heṭṭhā vācāsaccaṃ kathitaṃ. Sīlācāre ṭhito pana bhikkhu antamaso
hasanakathāyapi musāvādaṃ na karotīti dassetuṃ idha vuttaṃ. Idāni so
dhammena samena jīvitaṃ kappetīti dassanattaṃ **na ca kuhakoti-**ādi vuttaṃ.
Tattha “kuhako”-ti-ādīni brahmajāle vitthāritāni.

Indriyesu guttadvāro, bhojane mattaññūti chasu indriyesu guttadvāro bhojanepi
pamaññaññū. **Samakārīti** samacārī, kāyena vācāya manasā ca kāyavaṅkādīni
pahāya samaṃ caratīti attho. **Jāgariyānuyogamanuyuttoti** rattindivaṃ cha
koṭṭhāse katvā “divasaṃ caṅkameṇa nisajjāyā”-ti vuttanayeneva jāgariyānuyogaṃ
yuttappayutto viharati. **Atanditoti** nittandī kāyālasiyavirahito. **Āraddhavīriyoti** kāyi-
kavīriyenāpi āraddhavīriyo hoti, gaṇasaṅgaṇikaṃ vinodetvā catūsu iriyāpathesu
aṭṭha-ārabbhavatthavasena ekavīhārī. Cetasikavīriyenāpi āraddhavīriyo hoti, kile-
sasaṅgaṇikaṃ pahāya vinodetvā aṭṭhasamāpattivasena ekavīhārī. Api ca yathā
tathā kilesuppattiṃ nivārento cetasikavīriyena āraddhavīriyo hoti. **Jhāyīti** āramma-
ṇalakkhaṇūpanijjhānavasena (3.0077) jhāyī. **Satimāti** cirakatādi-anussaraṇasama-
tthāya satiyā samannāgato.

Kalyāṇapaṭibhānoti vākkaraṇasampanno ceva hoti paṭibhānasampanno ca.
Yuttapaṭibhāno kho pana hoti no muttapaṭibhāno. Sīlasamācārasmiñhi ṭhita-
bhikkhu muttapaṭibhāno na hoti, yuttapaṭibhāno pana hoti vaṅgīsatthero viya. **Gati-**
māti gamanasamatthāya paññāya samannāgato. **Dhitimāti** dhāraṇasamatthāya
paññāya samannāgato. **Matimāti** ettha pana matīti paññāya nāmameva, tasmā
paññavāti attho. Iti tīhipi imehi padehi paññāva kathitā. Tattha heṭṭhā samaṇadha-
mmakaraṇavīriyaṃ kathitaṃ, idha buddhavacanagaṇhanavīriyaṃ. Tathā heṭṭhā
vipassanāpaññā kathitā, idha buddhavacanagaṇhanapaññā. **Na ca kāmesu**
giddhoti vatthukāmakilesakāmesu agiddho. **Sato ca nipako cāti** abhikkantapaṭikka-
ntādīsu sattuṃ ṭhānesu satiyā ceva ñāṇena ca samannāgato caratīti attho. Nepa-
kkanti paññā, tāya samannāgatattā nipakoti vutto. Sesamidhāpi purimanayeneva
yojetabbaṃ.

Anusāsanavidhādivaṇṇanā

154. Paccattaṃ yoniso manasikārāti attano upāyamanasikārena. **Yathānusiṭṭhaṃ**
tathā paṭipajjamāno Ti yathā mayā anusīṭṭhaṃ anusāsani dinnā, tathā paṭipajja-
māno. **Tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayāti-**ādi vuttatthameva. Sesamidhāpi puri-
manayeneva yojetabbaṃ.

155. Parapuggalavimuttiñāṇeti sotāpannādīnaṃ parapuggalānaṃ tena tena
maggena kilesavimuttiñāṇe. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

156. Amutrāsīm evaṃnāmoti eko pubbenivāsaṃ anussaranto nāmagottaṃ pariyādiyamāno gacchati. Eko suddhakhandheyyeva anussarati, eko hi sakkoti, eko na sakkoti. Tattha yo sakkoti, tassa vasena aggahetvā asakkontassa vasena gahitaṃ. Asakkonto pana kiṃ karoti? Suddhakhandheyyeva anussaranto gantvā anekajāti-satasahassamatthake ṭhatvā nāmagottaṃ pariyādiyamāno otarati. Taṃ dassento **evaṃnāmo** Ti-ādimāha (3.0078). **So evamāhāti** so diṭṭhigatiko evamāha. Tattha kiñcāpi sassatoti vatvā “te ca sattā saṃsaranti” ti vadantassa vacanaṃ pubbāparaviruddhaṃ hoti. Diṭṭhigatikattā panesa etaṃ na sallakkhesi. Diṭṭhigatikassa hi ṭhānaṃ vā niyamo vā natthi. Imaṃ gahetvā imaṃ vissajjeti, imaṃ vissajjetvā imaṃ gaṇhātīti brahmajāle vitthāritamevetamaṃ. **Ayaṃ tatiyo sassatavādoti** thero lābhissēva vasena tayo sassatavāde āha. Bhagavatā pana takkivādampi gahetvā brahmajāle cattāro vuttā. Etesamaṃ pana tiṇṇamaṃ vādānaṃ vitthārakathā brahmajāle (dī. ni. aṭṭha. 1.30) vuttanayeneva veditabbā. Sesamidhāpi purimanayeneva vitthāretabbamaṃ.

157. Gaṇanāya vāti piṇḍagaṇanāya. **Saṅkhānenāti** acchiddakavasena manogaṇanāya. Ubhayathāpi piṇḍagaṇanameva dasseti. Idaṃ vuttaṃ hoti, vassānaṃ satavasena sahasavasena satasahasavasena koṭivasena piṇḍamaṃ katvāpi ettakāni vassasatānīti vā ettakā vassakoṭiyoti vā evamaṃ saṅkhātumaṃ na sakkā. Tumhe pana attano dasannaṃ pāramīnaṃ pūritattā sabbaññutaññāṇassa suppaṭividdhattā yasmā vo anāvarenaññāṇamaṃ sūramaṃ vahati. Tasmā desanāññākusalataṃ purakkhatvā vassagaṇanāyapi pariyantikaṃ katvā kappagaṇanāyapi paricchindivā ettakanti dassethāti dīpeti. Pāḷiyattho panettha vuttanayoyeva. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbamaṃ.

158. Etadānuttariyaṃ, bhante, sattānaṃ cutūpapātaññeti bhante yāpi ayaṃ sattānaṃ cutipaṭisandhivasena ñāṇadesanā, sāpi tumhākaṃyeva anuttarā. Atītabuddhāpi evameva desesumaṃ. Anāgatāpi evameva desessanti. Tumhe tesamaṃ atītanāgatabuddhānaṃ ñāṇena saṃsanditvāva desayittha. “Imināpi kāraṇena evaṃpassanno ahaṃ bhante bhagavati” ti dīpeti. Pāḷiyattho panettha vitthāritoyeva.

159. Sāsavā sa-upadhikāti sadosā sa-upārambhā. **No ariyāti vuccatīti** ariyiddhīti na vuccati. **Anāsavā anupadhikāti** niddosā anupārambhā. **Ariyāti vuccatīti** ariyiddhīti vuccati. **Appaṭikūlasaṅñī** (3.0079) **tattha viharatīti** kathaṃ appaṭikūlasaṅñī tattha viharatīti? Paṭikūle satte mettaṃ pharati, saṅkhāre dhātusaṅñāmaṃ upasaṃharati. Yathāha “kathaṃ paṭikūle appaṭikūlasaṅñī viharati (paṭi. ma. 3.97)? Aniṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṃharati” ti. **Paṭikūlasaṅñī tattha viharatīti** appaṭikūle satte asubhasaṅñāmaṃ pharati, saṅkhāre anicca-saṅñāmaṃ upasaṃharati. Yathāha “kathaṃ appaṭikūle paṭikūlasaṅñī viharati? Iṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṃharati” ti. Evamaṃ sesapadesupi attho veditabbo.

Upekkhako tattha viharatīti iṭṭhe arajjanto aniṭṭhe adussanto yathā aññe asamapekkhanena mohamaṃ uppādentī, evamaṃ anuppādento chasu ārammaṇesu chaḷaṅgupekkhāya upekkhako viharati. **Etadānuttariyaṃ, bhante, iddhividhāsūti**, bhante, yā ayaṃ dvīsu iddhīsu evamaṃdesanā, etadānuttariyaṃ. **Tamaṃ bhagavāti** tamaṃ desanaṃ

bhagavā asesam sakalam abhijānāti. **Tam bhagavatoti** tam desanam bhagavato asesam abhijānato. **Uttari abhiññeyyam natthi** Ti uttari abhijānitabbaṃ natthi. Ayam nāma ito añño dhammo vā puggalo vā yaṃ bhagavā na jānāti idaṃ natthi. **Yadabhijānam añño samaṇo vā brāhmaṇo vāti** yaṃ tumhehi anabhiññātaṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā abhijānanto bhagavatā bhiyyobhiññataro assa, adhikatarapañño bhaveyya. **Yadidaṃ iddhividhāsūti** ettha **yadidanti** nipātamattaṃ. Iddhividhāsu bhagavatā uttaritaro natthi. Atītabuddhāpi hi imā dve iddhiyo desesum, anāgatāpi imāva desessanti. Tumhepi tesaṃ ñāṇena saṃsanditvā imāva desayittha. Iti bhagavā iddhividhāsu anuttaroti dassento “imināpi kāraṇena evaṃpasanno ahaṃ, bhante, bhagavati”ti dīpeti. Ettāvata ye dhammasenāpati divāṭṭhāne nisīditvā soḷasa aparampariyadhamme sammasi, teva dassitā honti.

Aññathāsathuguṇadassanādivaṇṇanā

160. Idāni aparenapi ākārena bhagavato guṇe dassento **yaṃ tam bhanteti**-ādīmāha. Tattha **saddhena kulaputtenāti** saddhā kulaputtā (3.0080) nāma atītānāgata-paccuppannā bodhisattā. Tasmā yaṃ sabbaññubodhisattena pattabbanti vuttaṃ hoti. Kiṃ pana tena pattabbaṃ? Nava lokuttaradhammā. **Āraddhavīriyenāti**-ādīsu “vīriyaṃ thāmo”ti-ādīni sabbāneva vīriyavevacanāni. Tattha **āraddhavīriyenāti** paggahitavīriyena. **Thāmavatāti** thāmasampannena thiravīriyena. **Purisathāmenāti** tena thāmavatā yaṃ purisathāmena pattabbanti vuttaṃ hoti. Anantarapada-dvayepi eseva nayo. **Purisadhoraḥenāti** yā asamadhurehi buddhehi vahitabbā dhurā, tam dhuraṃ vahanasamatthena mahāpurisena. **Anuppattaṃ tam bhagavatāti** tam sabbaṃ atītānāgatabuddhehi pattabbaṃ, sabbameva anuppattaṃ, bhagavato ekaguṇopi ūno natthīti dasseti. **Kāmesu kāmasukhallikānuyoganti** vatthukāmesu kāmasukhallikānuyogaṃ. Yathā aññe keṇiyajaṭilādayo samaṇabrāhmaṇā “ko jānāti paralokaṃ. Sukho imissā paribbājikāya mudukāya lomasāya bāhāya samphasso”ti moḷibandhāhi paribbājikāhi paricārenti sampattaṃ sampattaṃ rūpādi-ārammaṇaṃ anubhavamānā kāmasukhamanuyuttā, na evamanuyuttoti dasseti.

Hīnanti lāmakaṃ. **Gammanti** gāma-vāsīnaṃ dhammaṃ. **Pothujjanikanti** puthujjanehi sevitabbaṃ. **Anariyanti** na niddosaṃ. Na vā ariyehi sevitabbaṃ. **Anatthasañhīnanti** anatthasaṃyuttaṃ. **Attakilamathānuyoganti** attano ātāpanaparitāpanānuyogaṃ. **Dukkhanti** dukkhayuttaṃ, dukkhamāṃ vā. Yathā eke samaṇabrāhmaṇā kāmasukhallikānuyogaṃ parivajjessāmāti kāyakilamathaṃ anudhāvanti, tato muñcissāmāti kāmasukhaṃ anudhāvanti, na evaṃ bhagavā. Bhagavā pana ubho ete ante vajjetvā yā sā “atthi, bhikkhave, majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī”ti evaṃ vuttā sammāpaṭipatti, tameva paṭipanno. Tasmā “na ca attakilamathānuyogaṃ”ti-ādīmāha.

Ābhicetasikānanti abhicetasikānaṃ, kāmāvacaracittāni atikkamitvā ṭhitānanti attho. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** imasmimīyeva attabhāve sukhavihārānaṃ. **Poṭṭhapādasuttanta** smiñhi sappītikadutiya-jjhānaphalasaṃpatti kathitā (dī. ni.

1.432). **Pāsādikasuttante** saha maggena vipassanāpādakajjhānaṃ. Dasuttarasuttante (3.0081) catutthajjhānikaphalasangāhāraṃ. Imasmiṃ sampasādanīye diṭṭhadhammasukhavihārajjhānāni kathitāni. **Nikāmalābhīti** yathākāmalābhī. **Akicchālābhīti** adukkhalābhī. **Akasiralābhīti** vipulalābhī.

Anuyogadānappakāraṇaṇā

161. Ekissā lokadhātuyāti dasasahasilokadhātuyā. Tīṇi hi khetāni- jātikhettaṃ āṇākhettaṃ visayakhettaṃ. Tattha **jātikhettaṃ** nāma dasasahassī lokadhātu. Sā hi tathāgatassa mātukucchiṃ okkamanakāle nikkhamanakāle sambodhikāle dhammacakkappavattane āyusaṅkhārossajjane parinibbāne ca kampati. Koṭisatasahassacakkavāḷaṃ pana **āṇākhettaṃ** nāma. Āṇāṇāṭiyamoraparittadhajaggapari-ttaratanaparittādīnañhi ettha āṇā vattati. **Visayakhettaṃ** pana parimāṇaṃ natthi, buddhānañhi “yāvatakaṃ ñāṇaṃ, tāvatakaṃ ñeyyaṃ, yāvatakaṃ ñeyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ ñeyyaṃ, ñeyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ”ti (mahāni. 55) vacanato avisayo nāma natthi.

Imesu pana tīsu khettesu ṭhapetvā imaṃ cakkavāḷaṃ aññasmiṃ cakkavāḷe buddhā uppajjantīti suttaṃ natthi, nuppajjantīti pana atthi. Tīṇi piṭakāni vinayapiṭakaṃ, suttantapiṭakaṃ abhidhammapiṭakaṃ. Tisso saṅgītiyo mahākassapattherassa saṅgīti, yasattherassa saṅgīti, moggaliputtatissattherassa saṅgīti. Imā tisso saṅgītiyo āruḷhe tepiṭake buddhavacane “imaṃ cakkavāḷaṃ muñcitvā aññattha buddhā uppajjantī”ti suttaṃ natthi, nuppajjantīti pana atthi.

Apubbaṃ acarimanti apure apacchā ekato nuppajjanti, pure vā pacchā vā uppajjantīti vuttaṃ hoti. Tattha bodhipallaṅke “bodhiṃ apatvā na uṭṭhahissāmi”ti nisi-nnakālato paṭṭhāya yāva mātukucchismiṃ paṭisandhiggahaṇaṃ, tāva pubbeti na veditabbaṃ.

Bodhisattassa hi paṭisandhiggahaṇe dasasahassacakkavāḷakampaneneva khetta-pariggaho kato. Aññassa buddhassa uppattipi nivāritā hoti. Parinibbānato paṭṭhāya ca yāva sāsapamattāpi dhātuyo tiṭṭhanti, tāva pacchāti na veditabbaṃ. Dhātūsu hi ṭhitāsu (3.0082) buddhāpi ṭhitāva honti. Tasmā etthantare aññassa buddhassa uppatti nivāritāva hoti. Dhātuparinibbāne pana jāte aññassa buddhassa uppatti na nivāritā.

Tipiṭaka-antaradhānakathā

Tiṇi antaradhānāni nāma pariyatti-antaradhānaṃ, paṭivedha-antaradhānaṃ, paṭipatti-antaradhānanti. Tattha **pariyattīti** tiṇi piṭakāni. **Paṭivedhoti** saccappaṭi-vedho. **Paṭipattīti** paṭipadā. Tattha paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Ekasmiñhi kāle paṭivedhakarā bhikkhū bahū honti, esa bhikkhu puthujjanoti aṅguliṃ pasāretvā dassetabbo hoti. Imasmimyeva dīpe ekavāraṃ puthujjanabhikkhu nāma nāhosi. Paṭipattipūrakāpi kadāci bahū honti, kadāci appā. Iti paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Sāsanaṭṭhitiyā pana pariyatti pamāṇaṃ. Paṇḍito hi tepiṭakaṃ sutvā dvepi pūreti.

Yathā amhākaṃ bodhisatto āḷārassa santike pañcābhiññā satta ca samāpattiyo nibbattetvā nevasaññānāsaññāyatanaśamāpattiyā parikammaṃ pucchi, so na jānāmīti āha. Tato udakassa santikaṃ gantvā adhigatavisesaṃ saṃsanditvā nevasaññānāsaññāyatanaśamāpattiyo parikammaṃ pucchi, so ācikkhi, tassa vacanasamanantarameva mahāsatto taṃ jhānaṃ sampādesi, evameva paññavā bhikkhu pariyattimṃ sutvā dvepi pūreti. Tasmā pariyattiyā ṭhitāya sāsanaṃ ṭhitaṃ hoti. Yadā pana sā antaradhāyati, tadā paṭhamaṃ abhidhammapiṭakaṃ nassati. Tattha paṭṭhānaṃ sabbapaṭhamaṃ antaradhāyati. Anukkamena pacchā dhammasaṅgaho, tasmimṃ antarahite itaresu dvīsu piṭakesu ṭhitesupi sāsanaṃ ṭhitameva hoti.

Tattha suttantapiṭake antaradhāyamāne paṭhamaṃ aṅguttaranikāyo ekādasakato paṭṭhāya yāva ekakā antaradhāyati, tadanantaraṃ saṃyuttanikāyo cakkapeyyālato paṭṭhāya yāva oghataraṇā antaradhāyati. Tadanantaraṃ majjhimanikāyo indriyabhāvanato paṭṭhāya yāva mūlapariyāyā antaradhāyati. Tadanantaraṃ dīghanikāyo dasuttarato paṭṭhāya yāva brahmajālā antaradhāyati. Ekissāpi dvinnampi gāthānaṃ pucchā addhānaṃ (3.0083) gacchati, sāsanaṃ dhāretuṃ na sakkoti, sabhiyapucchā āḷavakapucchā viya ca. Etā kira kassapabuddhakālikā antarā sāsanaṃ dhāretuṃ nāsakkhiṃsu.

Dvīsu pana piṭakesu antarahitesupi vinayapiṭake ṭhite sāsanaṃ tiṭṭhati. Parivāra-kkhandhakesu antarahitesu ubhatovibhaṅge ṭhite ṭhitameva hoti. Ubhatovibhaṅge antarahite mātikāyapi ṭhitāya ṭhitameva hoti. Mātikāya antarahitāya pātimokkhabbajjā-upasampadāsu ṭhitāsu sāsanaṃ tiṭṭhati. Liṅgaṃ addhānaṃ gacchati. Setavattasamaṇavaṃso pana kassapabuddhakālato paṭṭhāya sāsanaṃ dhāretuṃ nāsakkhi. **Paṭisambhidāpattehi** vassasahassaṃ aṭṭhāsi. **Chaḷabhiññehi** vassasahassaṃ. **Tevijjehi** vassasahassaṃ. **Sukkhavipassakehi** vassasahassaṃ. **Pātimokkhehi** vassasahassaṃ aṭṭhāsi. Pacchimakassa pana saccappaṭivedhato pacchi-

makassa sīlabhedato paṭṭhāya sāsanaṃ osakkitaṃ nāma hoti. Tato paṭṭhāya aññassa buddhassa uppatti na nivāritā.

Sāsana-antarahitavaṇṇanā

Tīṇi parinibbānāni nāma kilesaparinibbānaṃ khandhapariniibbānaṃ dhātuparinibbānanti. Tattha kilesaparinibbānaṃ bodhipallaṅke ahosi. Khandhapariniibbānaṃ kusinārāyaṃ. Dhātuparinibbānaṃ anāgate bhavissati. Sāsanaṃ kira osakkanakāle imasmiṃ tambapaṇḍīpe dhātuyo sannipatitvā mahācetiyaṃ gamissanti. Mahācetiyaṃ nāgādīpe rājāyatanacetiyaṃ. Tato mahābodhipallaṅkaṃ gamissanti. Nāgabhavanatopi devalokatopi brahmalokatopi dhātuyo mahābodhipallaṅkameva gamissanti. Sāsapamattāpi dhātuyo na antarā nassissanti. Sabba-dhātuyo mahābodhipallaṅke rāsibhūtā suvaṇṇakkhandho viya ekagghanā hutvā chabbaṇṇarasmiyo vissajjessanti.

Tā dasasahassilokadhātuṃ pharissanti, tato dasasahassacakkavāḷadevatā sannipatitvā “ajja satthā parinibbāti, ajja sāsanaṃ osakkati, pacchimadassanaṃ dāni idaṃ amhākaṃ”ti dasabalassa parinibbutadivasato mahantataraṃ kāruṇṇaṃ karissanti. Ṭhapetvā anāgāmikhīṇāsava avasesā (3.0084) sakabhāvena sandhāretuṃ na sakkhissanti. Dhātūsu tejodhātu utthahitvā yāva brahmalokā uggacchissati. Sāsapamattāyapi dhātuyā sati ekajālā bhavissati. Dhātūsu pariyādānaṃ gatāsu upacchijjissati. Evaṃ mahantaṃ ānubhāvaṃ dassetvā dhātūsu antarahitāsu sāsanaṃ antarahitaṃ nāma hoti.

Yāva na evaṃ antaradhāyati, tāva acarimaṃ nāma hoti. Evaṃ apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyaṃ, netamaṃ ṭhānaṃ vijjati. Kasmā pana apubbaṃ acarimaṃ nuppajjantīti? Anacchariyattā. Buddhā hi acchariyamanussā. Yathāha- “ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati acchariyamanusso. Katamo ekapuggalo? Tathāgato arahamaṃ sammāsambuddho”ti (a. ni. 1.172). Yadi ca dve vā cattāro vā aṭṭha vā soḷasa vā ekato uppajjeyyaṃ, anacchariyā bhavessyaṃ. Ekasmiṃhi vihāre dvinnaṃ cetiyānampi lābhasakkāro uḷāro na hoti. Bhikkhūpi bahutāya na acchariyā jātā, evaṃ buddhāpi bhavessyaṃ, tasmā nuppajjanti. Desanāya ca visesābhāvato. Yaṅhi satipaṭṭhānādibhedamaṃ dhammaṃ eko deseti. Aññena uppajjitvāpi sova desetabbo siyā, tato anacchariyo siyā. Ekasmiṃ pana dhammaṃ desente desanāpi acchariyā hoti, vivādabhāvato ca. Bahūsu hi buddhesu uppānesu bahūnaṃ ācariyānaṃ antevāsikā viya amhākaṃ buddho pāsādiko, amhākaṃ buddho madhurassaro lābhī puñṇavāti vivadeyyaṃ. Tasmāpi evaṃ nuppajjanti. Api cetamaṃ kāraṇamaṃ milindaraññāpi puṭṭhena nāgasenattherena vitthāritameva. Vuttaṅhi tattha-

Bhante, nāgasena, bhāsitaṃpi hetamaṃ bhagavatā “aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ ekissā lokadhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyaṃ, netamaṃ ṭhānaṃ vijjati”ti. Desayantā ca, bhante nāgasena, sabbepi tathāgatā sattatiṃsa bodhipakkhiye dhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tisu sikkhāsu sikkhāpentī,

anusāsamānā ca appamādappaṭipattiyaṃ anusāsanti. Yadi, bhante nāgasena, sabbesampi tathāgatānaṃ (3.0085) ekā desanā ekā kathā ekasikkhā ekānusāsani, kena kāraṇena dve tathāgatā ekakkhaṇe nuppajjanti. Ekenapi tāva buddhuppādena ayaṃ loko obhāsajāto, yadi dutiyo buddho bhaveyya, dvinnaṃ pabhāya ayaṃ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya, ovadamānā ca dve tathāgatā sukhaṃ ovadeyyuṃ, anusāsamānā ca sukhaṃ anusāseyyuṃ, tattha me kāraṇaṃ desehi, yathāhaṃ nissaṃsayo bhaveyyan”ti.

Ayaṃ, mahārāja, dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti, yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya, kampeyya, nameyya, oṇameyya, vinameyya, vikireyya, vidhameyya, viddhaṃseyya, na ṭhānamupagaccheyya.

Yathā, mahārāja, nāvā ekapurisasandhāraṇī bhaveyya, ekapurise abhirūḷhe sā nāvā samupādikā bhaveyya, atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisathūlena sabbaṅgapaccaṅgena, so taṃ nāvaṃ abhirūheyya, api nu sā, mahārāja, nāvā dvinnampi dhāreyyāti? Na hi, bhante, caleyya, kampeyya, nameyya, oṇameyya, vinameyya, vikireyya, vidhameyya, viddhaṃseyya, na ṭhānamupagaccheyya osideyya udaketi. Evameva kho, mahārāja, ayaṃ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti, yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya ...pe... na ṭhānamupagaccheyya.

Yathā vā pana, mahārāja, puriso yāvadatthaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya chādentam yāva kaṇṭhamabhipūrayitvā, so dhāto piṇito paripuṇṇo nirantaro tandikato anoṇamitadaṇḍajāto punadeva tāvatakaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya, api nu kho so, mahārāja, puriso sukhito bhaveyyāti? Na hi, bhante (3.0086), sakiṃ bhuttova mareyyāti; evameva kho, mahārāja, ayaṃ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī ...pe... na ṭhānamupagaccheyyāti.

Kiṃ nu kho, bhante nāgasena, atidhammabhārena pathavī calatīti? Idha, mahārāja, dve sakaṭā ratanapūritā bhaveyyuṃ yāva mukhasamā, ekasmā sakaṭato ratanaṃ gahetvā ekasmiṃ sakaṭe ākireyyuṃ, api nu kho taṃ, mahārāja, sakaṭam dvinnampi sakaṭānaṃ ratanaṃ dhāreyyāti? Na hi, bhante, nābhipi tassa phaleyya, arāpi tassa bhijjeyyuṃ, nemipi tassa opateyya, akkhopi tassa bhijjeyyāti. Kiṃ nu kho, mahārāja, atiratanabhārena sakaṭam bhijjatīti? Āma, bhante,ti. Evameva kho, mahārāja, atidhammabhārena pathavī calati.

Apica, mahārāja, imaṃ kāraṇaṃ buddhabalaparidīpanāya osāritaṃ aññampi tattha atirūpaṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi, mahārāja, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuṃ, tesam parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ buddho amhākaṃ buddho”ti, ubhato pakkhajātā bhaveyyuṃ. Yathā, mahārāja, dvinnaṃ balavāmaccānaṃ parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ amacco amhākaṃ amacco”ti, ubhato pakkhajātā honti; evameva kho, mahārāja, yadi dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuṃ, tesam parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho”ti, ubhato pakkhajātā bhaveyyuṃ, idaṃ

tāva, mahārāja, ekaṃ kāraṇaṃ, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Aparampi, mahārāja, uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi, mahārāja, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, “aggo buddho”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhavēyya, “jeṭṭho buddho”ti, seṭṭho buddhoti, visiṭṭho buddhoti, uttamo buddhoti, pavaro buddhoti, asamo buddhoti (3.0087), asamasamo buddhoti, appaṭṭimo buddhoti, appaṭṭibhāgo buddhoti, appaṭṭipuggalo buddhoti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhavēyya. Imampi kho tvaṃ, mahārāja, kāraṇaṃ atthato sampaṭiccha, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Apica kho, mahārāja, buddhānaṃ bhagavantānaṃ sabhāvapakati esā, yaṃ ekoyeva buddho loke uppajjati. Kasmā kāraṇā? Mahantatāya sabbaññubuddhaguṇānaṃ, yaṃ aññampi, mahārāja, mahantaṃ hoti, taṃ ekaṃyeva hoti. Pathavī, mahārāja, mahantī, sā ekāyeva. Sāgaro mahanto, so ekoyeva. Sineru girirājā mahanto, so ekoyeva. Ākāso mahanto, so ekoyeva. Sakko mahanto, so ekoyeva. Māro mahanto, so ekoyeva. Mahābrahmā mahanto, so ekoyeva. Tathāgato arahaṃ sammāsambuddho mahanto, so ekoyeva lokasmiṃ. Yattha te uppajjanti, tattha aññesaṃ okāso na hoti. Tasmā, mahārāja, tathāgato arahaṃ sammāsambuddho ekoyeva loke uppajjatīti. Sukathito, bhante nāgasena, pañho opammehi kāraṇehīti (mi. pa. 5.1.1).

Dhammassa cānudhammanti navavidhassa lokuttaradhammassa anudhammaṃ pubbabhāgappaṭipadaṃ. **Sahadhammikoti** sakāraṇo. **Vādānuvādoti** vādoyeva.

Acchariya-abbhutavaṇṇanā

162. Āyasmā udāyīti tayo therā udāyī nāma- lāḷudāyī, kāḷudāyī, mahā-udāyīti. Idha mahā-udāyī adhippeto. Tassa kira imaṃ suttaṃ ādito paṭṭhāya yāva pariyo-sānā suṇantassa abbhantare pañcavaṇṇā pīti uppajjitvā pādapiṭṭhito sīsama-tthakaṃ gacchati, sīsamatthakato pādapiṭṭhiṃ āgacchati, ubhato paṭṭhāya majjhaṃ otarati, majjhato paṭṭhāya ubhato gacchati. So nirantaraṃ pītiyā phuṭasarīro bala-vasomanassena dasabalassa guṇaṃ kathento **acchariyaṃ bhanteti-ādimāha**. **Appicchatāti** nittaṇhatā. **Santuṭṭhitāti** catūsu paccayesu tihākārehi (3.0088) santoso. **Sallekhatāti** sabbakilesānaṃ sallikhitabhāvo. **Yatra hi nāmāti** yo nāma. **Na attānaṃ pātukarissatīti** attano guṇe na āvi karissati. **Paṭākamaṃ parihareyyunti** “ko amhehi

sadiso atthī” ti vadantā paṭākaṃ ukkhipitvā nāḷandaṃ vicareyyuṃ.

Passa kho tvaṃ, udāyi, tathāgatassa appicchatāti passa udāyi yādisī tathāgatassa appicchatāti therassa vacanaṃ sampañcchanto āha. Kiṃ pana bhagavā neva attānaṃ pātukaroti, na attano guṇaṃ kathetīti ce? Na, na katheti. Appicchatādīhi kathetabbaṃ, cīvarādihetuṃ na katheti. Tenevāha- “passa kho tvaṃ, udāyi, tathāgatassa appicchatā” ti-ādi. Bujjhanakasattaṃ pana āgamma veneyyavasena katheti. Yathāha-

“Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati;

sadevakasmiṃ lokasmiṃ, natthi me paṭipuggalo” ti. (mahāva. 11);

Evaṃ tathāgatassa guṇadīpikā bahū gāthāpi suttantāpi vitthāretabbā.

163. Abhikkhaṇaṃ bhāseyyāsīti punappunaṃ bhāseyyāsi. Pubbaṅhasamaye me kathitanti mā majjhanhikādīsu na kathayittha. Ajja vā me kathitanti mā paradivasādīsu na kathayitthāti attho. **Pavedesīti** kathesi. **Imassa veyyākaraṇassāti** niggaṭhakattā idaṃ suttaṃ “veyyākaraṇaṃ” ti vuttaṃ. **Adhivacananti** nāmaṃ. Idaṃ pana “iti hidan” ti paṭṭhāya padaṃ saṅgītikārehi ṭhapitaṃ. Sesaṃ sabbattha uttānattamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya

Sampasādanīyasuttavaṅṅanaṃ niṭṭhitā.

6. Pāsādikasuttavaṅṅanaṃ

Nigaṅṭhanāṭaputtakālaṅkiriyaṅṅanaṃ

164. Evaṃ (3.0089) **me sutanti** pāsādikasuttaṃ. Tatrāyamanuttānapadavaṅṅanaṃ- **vedhaññā nāma sakyāti** dhanumhi katasikkhā vedhaññanāmakā eke sakyā. **Tesaṃ ambavane pāsādeti** tesaṃ ambavane sippaṃ uggaṅṭhatthāya kato dīghapāsādo atthi, tattha viharati. **Adhunā kālaṅkatoti** sampati kālaṅkato. **Dvedhikajātāti** dvejjhajātā, dvebhāgā jātā. **Bhaṅḍanādīsu** bhaṅḍanaṃ pubbabhāgakalaho, taṃ daṅḍādānādivasena paṅṅattivīttikkamavasena ca vaḍḍhitaṃ **kalaho**. “Na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsī” ti-ādinā nayena viruddhavacanaṃ **vivādo**. **Vitudaṅntāti** vijjhantā. **Sahitaṃ meti** mama vacanaṃ atthasañhitaṃ. **Adhiciṅṅaṃ te viparāvattanti** yaṃ tava adhiciṅṅaṃ cirakālāsevanavasena paguṇaṃ, taṃ mama vādaṃ āgamma nivattaṃ. **Āropito te vādoti** tuyhaṃ upari mayā doso āropito. **Cara vādappamokkhāyāti** bhattapuṭaṃ ādāya taṃ taṃ upasaṅkamitvā vādappamokkhattāya uttari pariyesamāno vicara. **Nibbeṭhehi vāti** atha vā mayā āropitadosato attānaṃ mocehi. **Sace pahosīti** sace sakkosi. **Vadhoyevāti** maraṇameva. **Nāṭaputtiyesūti** nāṭaputtassa antevāsikesu. **Nibbinnarūpāti** ukkaṅṭhitasabhāvā abhivādanā-

dīnipi na karonti. **Virattarūpā**ti vigatapemā. **Paṭivānarūpā**ti tesam sakkaccakiriyato nivattanasabhāvā. **Yathā tanti** yathā durakkhātādisabhāve dhammavinaye nibbinnavirattappaṭivānarūpehi bhavitabbaṃ, tatheva jātāti attho. **Durakkhā**teṭi dukkathite. **Duppavedite**ti duviññāpīte. **Anupasamasamvattanike**ti rāgādīnaṃ upasamaṃ kātuṃ asamatthe. **Bhinnathūpe**ti bhindappaṭiṭṭhe. Ettha hi nāṭaputtova nesaṃ paṭiṭṭhaṭṭhena thūpo. So pana bhinno mato. Tena vuttaṃ “bhinnathūpe”ti. **Appaṭisaraṇe**ti tasseva abhāvena paṭisaraṇavirahite.

Nanu cāyaṃ nāṭaputto nāṇḍavāsiko, so kasmā pāvāyaṃ kālāṅkatoti? So kira upālinā gahapatinā paṭividdhasaccena dasahi (3.0090) gāthāhi bhāsīte buddhaguṇe sutvā uṇhaṃ lohitaṃ chaḍḍesi. Atha naṃ aphāsukaṃ gahetvā pāvaṃ agamaṃsu. So tattha kālamakāsi. Kālaṃ kurumāno ca cintesi- “mama laddhi aniyyānikā sāravirahitā, mayaṃ tāva naṭṭhā, avasesajanopi mā apāyapūrako ahosi, sace panāhaṃ ‘mama sāsanaṃ aniyyānikan’ti vakkhāmi, na saddahissanti, yaṃnūnāhaṃ dvepi jane na ekanīhārena uggaṇhāpeyyaṃ, te mamaccayena añña-maññaṃ vivadissanti, satthā taṃ vivādaṃ paṭicca ekaṃ dhammakathaṃ kathe-ssati, tato te sāsanaṃ mahantabhāvaṃ jānissanti”ti.

Atha naṃ eko antevāsiko upasaṅkamtivā āha- “bhante tumhe dubbalā, mayhampi imasmiṃ dhamme sāraṃ ācikkhatha, ācariyappamaṇaṃ”ti. “Āvuso, tvaṃ mamaccayena sassatanti gaṇheyyāsī”ti. Aparopi upasaṅkami, taṃ ucchedaṃ gaṇhāpesi. Evaṃ dvepi jane ekaladdhike akatvā bahū nānānīhārena uggaṇhāpetvā kālamakāsi. Te tassa sarīrakiccaṃ katvā sannipatitvā añña-maññaṃ pucchiṃsu- “kassāvuso, ācariyo sāraṃ ācikkhī”ti? Eko uṭṭhahitvā mayhanti āha. Kiṃ ācikkhīti? Sassatanti. Aparo taṃ paṭibāhitvā “mayhaṃ sāraṃ ācikkhī”ti āha. Evaṃ sabbe “mayhaṃ sāraṃ ācikkhī, ahaṃ jeṭṭhako”ti añña-maññaṃ vivādaṃ vaḍḍhetvā akkose ceva paribhāse ca hatthapādappahārādīni ca pavattetvā ekamaggena dve agacchantā nānādisāsu pakkamiṃsu.

165. Atha kho cundo samaṇuddesoti ayaṃ thero dhammasenāpatissa kaniṭṭhabhātiko. Taṃ bhikkhū anupasampannakāle “cundo samaṇuddeso”ti samudācaritvā therakālepi tatheva samudācariṃsu. Tena vuttaṃ- “cundo samaṇuddeso”ti.

“Pāvāyaṃ vassaṃvuṭṭho yena sāmāgāmo, yenāyasmā ānando tenupasaṅkami”ti kasmā upasaṅkami? Nāṭaputte kira kālāṅkate jambudīpe manussā tattha tattha kathaṃ pavattayiṃsu “nigaṇṭho nāṭaputto eko satthāti paññāyittha, tassa kālāṅkiriyaṃ sāvakānaṃ evarūpo vivādo jāto. Samaṇo pana gotamo jambudīpe cando viya sūriyo viya ca pākaṭo, sāvakāpissa pākaṭāyeva. Kīdiso nu kho samaṇe gotame parinibbute sāvakānaṃ vivādo bhavissati”ti (3.0091). Thero taṃ kathaṃ sutvā cintesi- “imaṃ kathaṃ gahetvā dasabalassa ārocessāmi, satthā etaṃ aṭṭhuppattim katvā ekaṃ desanaṃ kathe-ssati”ti. So nikkhamitvā yena sāmāgāmo, yenāyasmā ānando tenupasaṅkami.

Sāmāgāmoti sāmākanāṃ ussannattā tassa gāmassa nāmaṃ. **Yenāyasmā ānando**ti ujumeva bhagavato santikaṃ agantvā yenassa upajjhāyo āyasmā ānando tenupasaṅkami.

Buddhakāle kira sārīputtatthero ca ānandatthero ca añña-maññaṃ mamāyiṃsu.

Sāriputtatthero “mayā kātabbaṃ satthu upaṭṭhānaṃ karoti”ti ānandattheraṃ mamāyi. Ānandatthero “bhagavato sāvakānaṃ aggo”ti sāriputtattheraṃ mamāyi. Kuladārake ca pabbājetvā sāriputtattherassa santike upajjhaṃ gaṇhāpesi. Sāriputtattheropi tatheva akāsi. Evaṃ ekamekena attano pattacīvaraṃ datvā pabbājetvā upajjhaṃ gaṇhāpitāni pañca pañca bhikkhusatāni ahesuṃ. Āyasmā ānando paṇitāni cīvarādīnipi labhitvā therassa adāsi.

Dhammaratanapūjā

Eko kira brāhmaṇo cintesi- “buddharatanassa ca saṅgharatanassa ca pūjā paññāyati, kathaṃ nu kho dhammaratanaṃ pūjitaṃ hoti”ti? So bhagavantaṃ upasaṅkamitvā etamatthaṃ pucchi. Bhagavā āha- “sacepi brāhmaṇa dhammaratanaṃ pūjetukāmo, ekaṃ bahussutaṃ pūjehi”ti. Bahussutaṃ, bhante, ācikkhathāti. Bhikkhusaṅghaṃ pucchāti. So bhikkhusaṅghaṃ upasaṅkamitvā “bahussutaṃ, bhante, ācikkhathā”ti āha. Ānandatthero brāhmaṇāti. Brāhmaṇo therāṃ saḥassagghanikena ticīvarena pūjesi. Thero taṃ gahetvā bhagavato santikaṃ agamāsi. Bhagavā “kuto, ānanda, laddhan”ti āha? Ekena, bhante, brāhmaṇena dinnaṃ, idaṃ panāhaṃ āyasmato sāriputtassa dātukāmoti. Dehi, ānandāti. Cārikaṃ pakkanto bhanteti. Āgatakāle dehīti, sikkhāpadaṃ bhante, paññattanti. Kadā pana sāriputto āgamissatīti? Dasāhamattena bhanteti. “Anujānāmi, ānanda, dasāhaparamaṃ atirekacīvaraṃ nikkhipitun”ti sikkhāpadaṃ paññāpesi.

Sāriputtattheropi (3.0092) tatheva yaṃkiñci manāpaṃ labhati, taṃ ānandattherassa deti. So imampi attano kaniṭṭhabhātikaṃ therasseva saddhivihārikaṃ adāsi. Tena vuttaṃ- “yenassa upajjhāyo āyasmā ānando tenupasaṅkamī”ti. Evaṃ kirassa ahosi- “upajjhāyo me mahāpañño, so imaṃ kathaṃ satthu ārocessati, atha satthā tadanurūpaṃ dhammaṃ desessati”ti. **Kathāpābhatanti** kathāya mūlaṃ. Mūlañhi “pābhatan”ti vuccati. Yathāha-

“Appakenāpi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo;

samuṭṭhāpeti attānaṃ, aṇuṃ aggimva sandhaman”ti. (jā. 1.1.4);

Bhagavantaṃ dassanāyāti bhagavantaṃ dassanatthāya. Kiṃ panānena bhagavā na diṭṭhapubboti? No na diṭṭhapubbo. Ayañhi āyasmā divā nava vāre, rattim nava vāreti ekāhaṃ aṭṭhārasa vāre upaṭṭhānameva gacchati. Divasassa pana satavāraṃ vā saḥassavāraṃ vā gantukāmo samānopi na akāraṇā gacchati, ekaṃ pañhuddhāraṃ gahetvāva gacchati. So taṃ divasaṃ tena kathāpābhatena gantukāmo evamāha.

Asammāsambuddhappaveditadhammavinayaṇṇanā

166. Evañhetam, cunda, hotīti bhagavā ānandattherena ārocitepi yasmā na ānandatthero imissā kathāya sāmiko, cundatthero pana sāmiko. Sova tassā ādimajjha-pariyosānaṃ jānāti. Tasmā bhagavā tena saddhim kathento “evañhetam, cunda, hoti”ti-ādimāha. Tassattho- cunda evañhetam hoti durakkhātādisabhāve dhamma-

vinaye sāvakā dvedhikajātā bhaṇḍanādīni katvā mukhasattīhi vitudentā viharanti. Idāni yasmā aniyyānikasāsaneneva niyyānikasāsanam pākaṭam hoti, tasmā ādito aniyyānikasāsanameva dassento **idha cunda satthā ca hoti asammāsambuddhoti-ādimāha**. Tattha **vokkamma ca tamhā dhammā vattatīti** na nirantaram pūreti, okkamitvā okkamitvā antarantaram katvā vattatīti attho. **Tassa te, āvuso, lābhāti** tassa tuyham ete (3.0093) dhammānudhammappaṭipatti-ādayo lābhā. **Suladdhanti** manussattampi te suladdham. **Tathā paṭipajjatūti** evam paṭipajjatu. **Yathā te satthārā dhammo desitoti** yena te ākārena satthārā dhammo kathito. **Yo ca samādapetīti** yo ca ācariyo samādapeti. **Yañca samādapetīti** yaṃ antevāsiṃ samādapeti. **Yo ca samādapitoti** yo ca evam samādapito antevāsiko. Yathā ācariyena samādapitam, tathatthāya paṭipajjati. **Sabbe teti** tayopi te. Ettha hi ācariyo samādapitattā apuññam pasavati, samādinnantevāsiko samādinnattā, paṭipannako paṭipannattā. Tena vuttam- “sabbe te bahum apuññam pasavanti”ti. Etenupāyena sabbavāresu attho veditabbo.

167. Apicettha **ñāyappaṭipannoti** kāraṇappaṭipanno. **Ñāyamārādhessatīti** kāraṇam nipphādessati. **Vīriyam ārabhatīti** attano dukkhanibbattakam vīriyam karoti. Vuttañhetam “durakkhāte, bhikkhave, dhammavinaye yo āradhdhavīriyo, so dukkham viharati. Yo kusīto, so sukham viharatī”ti (a. ni. 1.318).

Sammāsambuddhappaveditadhammavinayādivaṇṇanā

168. Evam aniyyānikasāsanam dassetvā idāni niyyānikasāsanam dassento **idha pana, cunda, satthā ca hoti sammāsambuddhoti-ādimāha**. Tattha **niyyānikoti** maggathāya phalathāya ca niyyāti.

169. **Vīriyam ārabhatīti** attano sukhanipphādakam vīriyam ārabhati. Vuttañhetam “svākkhāte, bhikkhave, dhammavinaye yo kusīto, so dukkham viharati. Yo āradhdhavīriyo,

so sukhaṃ viharatī”ti (a. ni. 1.319).

170. Iti bhagavā niyyānikasāsane sammāpaṭipannassa kulaputtassa pasamsaṃ dassetvā puna desanaṃ vaḍḍhento **idha, cunda, sathā ca loke udapādīti-ādī**māha. Tattha **aviññāpitatthā**ti abodhitatthā. **Sabbasaṅgāhapadakatanti** sabbasaṅgāhapadehi kataṃ, sabbasaṅgāhikaṃ kataṃ na hotīti attho. “Sabbasaṅgāhapadagatan”tipi pāṭho, na sabbasaṅgāhapadesu gataṃ, na ekasaṅgahajātanti attho. **Sappāṭihīrakatanti** niyyānikaṃ. **Yāva** (3.0094) **devamanussehīti** devalokato yāva manussalokā suppakāsitaṃ. **Anutappo hotīti** anutāpakaro hoti. **Sathā ca no loketi** idaṃ tesam anutāpakāradassanattaṃ vuttaṃ. **Nānutappo hotīti** sathāraṃ āgamma sāvakehi yaṃ pattabbaṃ, tassa pattattā anutāpakaro na hoti.

172. Theroti thiro therakārakehi dhammehi samannāgato. “Rattaññū”ti-ādīni vuttatthāneva. **Etehi ce pīti** etehi heṭṭhā vuttehi.

173. **Pattayogakkhemā**Ti catūhi yogehi khemattā arahattaṃ idha yogakkhemaṃ nāma, taṃ pattāti attho. **Alaṃ samakkhātuṃ saddhammassāti** sammukhā gahitattā assa saddhammaṃ sammā ācikkhituṃ samatthā.

174. **Brahmacārinoti** brahmacariyavāsaṃ vasamānā ariyasāvaka. **Kāmabhoginoti** gihisotāpannā. “Iddhañceva”ti-ādīni mahāparinibbāne vitthāritāneva. **Lābhaggayasaggapattanti** lābhaggañceva yasaggañca pattam.

175. **Santi kho pana me, cunda, etarahi therā bhikkhū sāvakā**ti sārīputtamogga-llānādayo therā. **Bhikkhuniyoti** khemātherī-uppalavaṇṇatherī-ādayo. **Upāsakā sāvakā gihī odātavattavasana** **brahmacārinoti** cittaḡahapatihatthaka-āḷavakādayo. **Kāmabhoginoti** cūḷa-anāthapiṇḍikamahā-anāthapiṇḍikādayo. **Brahmacārinīyoti** nandamātādayo. **Kāmabhoginīyoti** khujjuttarādayo.

176. **Sabbākārasampannanti** sabbakāraṇasampannaṃ. **Idameva tanti** idameva brahmacariyaṃ, imameva dhammaṃ sammā hetunā nayena vadamāno vadeyya. **Udakāssudanti udako sudaṃ. Passaṃ na passatīti** passanto na passati. So kira imaṃ pañhaṃ mahājanaṃ pucchi. Tehi “na jānāma, ācariya, kathehi no”ti vutto so āha- “gambhīro ayaṃ pañho āhārasappāye sati thokaṃ cintetvā sakkā kathe-”ti. Tato tehi cattāro māse (3.0095) mahāsakkāre kate taṃ pañhaṃ kathento **kiñca passaṃ na passatīti-ādīmāha**. Tattha **sādhunisitassāti** suṭṭhunisitassa tikhiṇassa, sunisitakhurassa kira talaṃ paññāyati, dhārā na paññāyatīti ayamettha attho.

Saṅgāyitabbadhammādivaṇṇanā

177. **Saṅgamma samāgammāti** saṅgantvā samāgantvā. **Atthena atthaṃ, byañjana** **ena byañjananti** atthena saha atthaṃ, byañjanenapi saha byañjanaṃ samānente-
hīti attho. **Saṅgāyitabbanti** vācetaḡbaṃ sajjhāyitabbaṃ. **Yathayidaṃ brahmacari-**
yanti yathā idaṃ sakalaṃ sāsanaḡbrahmacariyaṃ.

178. **Tatra ceti** tatra saṅghamaḡjhe, tassa vā bhāsīte. **Atthañceva micchā gaṇhāti,**
byañjanāni ca micchā ropetīti “cattāro satipaṭṭhānā”ti ettha ārammaṇaṃ “satipa-
ṭṭhānan”ti atthaṃ gaṇhāti. “Satipaṭṭhānānī”ti byañjanaṃ ropeti. **Imassa nu kho,**

āvuso, atthassāti “satiyeva satipaṭṭhānan”ti. Atthassa “cattāro satipaṭṭhānā”ti kiṃ nu kho imāni byañjanāni, udāhu cattāri satipaṭṭhānāni”ti etāni vā byañjanāni. **Katamāni opāyikatarāni**ti imassa atthassa katamāni byañjanāni upapannatarāni allīnatarāni. **Imesañca byañjanānanti** “cattāro satipaṭṭhānā”ti byañjanānaṃ “satiyeva satipaṭṭhānan”ti kiṃ nu kho ayaṃ attho, udāhu “ārammaṇaṃ satipaṭṭhānan”ti eso atthoti? **Imassa kho, āvuso, atthassāti** “ārammaṇaṃ satipaṭṭhānan”ti imassa atthassa. **Yā ceva etāni**ti yāni ceva etāni mayā vuttāni. **Yā ceva esoti** yo ceva esa mayā vutto. **So neva ussādetabboti** tumhehi tāva sammā atthe ca sammā byañjane ca ṭhātabbaṃ. So pana neva ussādetabbo, na apasādetabbo. **Saññāpetabboti** jānāpetabbo. **Tassa ca atthassāti** “satiyeva satipaṭṭhānan”ti atthassa ca. **Tesañca byañjanānanti** “satipaṭṭhānā”ti byañjanānaṃ. **Nisantiyāti** nisāmanatthaṃ dhāraṇatthaṃ. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

181. Tādisanti tumhādisaṃ. **Atthupetanti** atthena upetaṃ atthassa viññātāraṃ. **Byañjanupetanti** byañjanehi upetaṃ byañjanānaṃ viññātāraṃ. Evaṃ etaṃ bhikkhuṃ (3.0096) pasaṃsatha. Eso hi bhikkhu na tumhākaṃ sāvako nāma, buddho nāma esa cundāti. Iti bhagavā bahussutaṃ bhikkhuṃ attano ṭhāne ṭhapesi.

Paccayānuññātakāraṇādivaṇṇanā

182. Idāni tatopi uttaritaraṃ desanaṃ vaḍḍhento **na vo ahaṃ, cundāti**-ādimāha. Tattha diṭṭhadhammikā āsavā nāma idhaloke paccayahetu uppajjanakā āsavā. Samparāyikā āsavā nāma paraloke bhaṇḍanahetu uppajjanakā āsavā. **Samvarāyāti** yathā te na pavisanti, evaṃ pidahanāya. **Paṭighātāyāti** mūlaghātena paṭihanānāya. **Alaṃ vo taṃ yāvadeva sītassa paṭighātāyāti** taṃ tumhākaṃ sītassa paṭighātāya samatthaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti, yaṃ vo mayā cīvaraṃ anuññātaṃ, taṃ pārupitvā dappaṃ vā mānaṃ vā kurumānā viharissathāti na anuññātaṃ, taṃ pana pārupitvā sītappaṭighātādīni katvā sukhaṃ samaṇadhammaṃ yoniso manasikāraṃ karissathāti anuññātaṃ. Yathā ca cīvaraṃ, evaṃ piṇḍapātādayopi. Anupadasaṃvaṇṇanā panettha visuddhimagge vuttanayeneva veditabbā.

Sukhallikānuyogādivaṇṇanā

183. Sukhallikānuyoganti sukhalliyanānuyogaṃ, sukhasēvanādhimuttanti attho. **Sukhetīti** sukhitāṃ karoti. **Piṇetīti** piṇitaṃ thūlaṃ karoti.

186. Atṭhitadhammāti naṭṭhitasabhāvā. Jivhā no atthīti yaṃ yaṃ icchanti, taṃ taṃ kathenti, kadāci maggaṃ kathenti, kadāci phalaṃ kadāci nibbānanti adhippāyo. **Jānatāti** sabbaññutaññāṇena jānāntena. **Passatāti** pañcahi cakkhūhi passantena. **Gambhīranemoti** gambhīrabhūmiṃ anupaviṭṭho. **Sunikhātoti** suṭṭhu nikhāto. **Evameva kho, āvusoti** evaṃ khīṇāsavo abhabbo nava ṭhānāni ajjhācaritūṃ. Tasmīṃ anajjhācāro acalo asampavedhī. Tattha sañcicca pāṇaṃ jīvitā voropanādīsu sotāpannādayopi abhabbā. **Sannidhikāraṃ kāme paribhuñjitunti**

vatthukāme ca kilesakāme (3.0097) ca sannidhiṃ katvā paribhuñjitum. **Seyyathāpi pubbe agārikabhūtoti** yathā pubbe gihibhūto paribhuñjati, evaṃ paribhuñjitum abhabbo.

Pañhabyākaraṇavaṇṇanā

187. Agāramajjhe vasantā hi sotāpannādayo yāvajīvaṃ gihibyañjanena tiṭṭhanti. Khīṇāsavo pana arahattaṃ patvāva manussabhūto parinibbāti vā pabbajati vā. Cātumahārājikādīsu kāmāvacaradevesu muhuttampi na tiṭṭhati. Kasmā? Vivekaṭṭhānassa abhāvā. Bhummadevattabhāve pana ṭhito arahattaṃ patvāpi tiṭṭhati. Tassa vasena ayaṃ pañho āgato. Bhinnadosattā panassa bhikkhubhāvo vedi-tabbo. **Atīrakanti** atīraṃ aparicchedaṃ mahantaṃ. **No ca kho anāgatanti** anāgataṃ pana addhānaṃ ārabbha evaṃ na paññapeti, atītameva maññe samaṇo gotamo jānāti, na anāgataṃ. Tathā hissa atīte aḍḍhachattasatajātakānussaraṇaṃ paññāyati. Anāgate evaṃ bahuṃ anussaraṇaṃ na paññāyatīti imamatthaṃ maññamānā evaṃ vadeyyuṃ. **Tayidaṃ kiṃ sūti** anāgate apaññāpanaṃ kiṃ nu kho? **Kathaṃ sūti** kena nu kho kāraṇena ajānantoyeva nu kho anāgataṃ nānussarati, ananussarītukāmatāya nānussaratīti. **Aññavihitakena ñāṇadassanenāti** paccakkhaṃ viya katvā dassanasamatthatāya dassanabhūtena ñāṇena aññatthavihitakena ñāṇena aññaṃ ārabbha pavattena, aññavihitakaṃ aññaṃ ārabbha pavattamānaṃ ñāṇadassanaṃ saṅgāhetabbaṃ paññāpetabbaṃ maññanti. Te hi carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṃ samitaṃ ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ maññanti, tādisañca ñāṇaṃ nāma natthi. Tasmā yathariva bālā abyattā, evaṃ maññantīti veditabbo.

Satānusārīti pubbenivāsānussatisampayuttakaṃ. **Yāvatakaṃ ākaṅkhatīti** yattakaṃ ñātuṃ icchati, tattakaṃ jānissāmīti ñāṇaṃ pesesi. Athassa dubbalapattapuṭe pakkhandanārāco viya appaṭihataṃ anivāritaṃ ñāṇaṃ gacchati, tena yāvatakaṃ ākaṅkhati tāvatakaṃ anussarati. **Bodhijanti** bodhimūle jātaṃ. **Ñāṇaṃ uppajjati** catumaggañāṇaṃ uppajjati. **Ayamantimā jāti** (3.0098) tena ñāṇena jātimūlassa pahīnattā puna ayamantimā jāti. **Natthidāni punabbhavoti** aparaṃpi ñāṇaṃ uppajjati. **Anatthasaṃhitanti** na idhalokatthaṃ vā paralokatthaṃ vā nissitaṃ. **Na taṃ tathāgato byākarotīti** taṃ bhāratayuddhasītāharaṇasadisamaṃ aniyyānikakathaṃ tathāgato na katheti. **Bhūtaṃ tacchaṃ anatthasaṃhitanti** rājakathāditiracchāna-kathaṃ. **Kālaññū tathāgato hotīti** kālaṃ jānāti. Sahetukaṃ sakāraṇaṃ katvā yuttapattakāleyeva katheti.

188. **Tasmā tathāgatoti vuccatīti** yathā yathā gaditabbaṃ, tathā tatheva gadanato dakārassa takāraṃ katvā tathāgatoti vuccatīti attho. **Diṭṭhanti** rūpāyatanaṃ. **Sutanti** saddāyatanaṃ. **Mutanti** mutvā patvā gahetabbato gandhāyatanaṃ rasāyatanaṃ phoṭṭhabbāyatanaṃ. **Viññātanti** sukhadukkhādidhammāyatanaṃ. **Pattanti** pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattaṃ. **Pariyesitanti** pattaṃ vā apattaṃ vā pariyesitaṃ. **Anuvicaritaṃ manasāti** cittaṃ anusañcaritaṃ. “Tathāgatena abhisambuddhan”ti iminā etaṃ dasseti, yañhi aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadeva-

kassa lokassa nīlaṃ pītakanti-ādi rūpārammaṇaṃ cakkhuvāre āpāthamāga-
cchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma rūpārammaṇaṃ disvā sumano vā
dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbaṃ taṃ tathāgatassa evaṃ abhisam-
buddhaṃ. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa
bherisaddo mudiṅgasaddoti-ādi saddārammaṇaṃ sotadvāre āpāthamāgacchati.
Mūlagandho tacagandhoti-ādi gandhārammaṇaṃ ghānavāre āpāthamāgacchati.
Mūlaraso khandharasoti-ādi rasārammaṇaṃ jivhādvāre āpāthamāgacchati.
Kakkhaḷaṃ mudukanti-ādi pathaviḍhātutejodhātuvāyodhātubhedaṃ phoṭṭhabbāra-
mmaṇaṃ kāyadvāre āpāthamāgacchati. “Ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma
phoṭṭhabbārammaṇaṃ phusitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti
sabbaṃ taṃ tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Tathā yaṃ aparimāṇāsu loka-
dhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukhadukkhādibhedaṃ dhammāra-
mmaṇaṃ manodvārassa āpāthamāgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe idaṃ
nāma dhammārammaṇaṃ vijānitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti
sabbaṃ taṃ tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ.

Yañhi (3.0099), cunda, imesaṃ sattānaṃ diṭṭhaṃ suttaṃ mutaṃ viññātaṃ tattha
tathāgatena adiṭṭhaṃ vā asuttaṃ vā amuttaṃ vā aviññātaṃ vā natthi. Imassa mahā-
janassa pariyesitvā pattampi atthi, pariyesitvā appattampi atthi. Apariyesitvā
pattampi atthi, apariyesitvā appattampi atthi. Sabbampi taṃ tathāgatassa
appattaṃ nāma natthi, ñāṇena asacchikataṃ nāma. “Tasmā tathāgatoti vuccati”ti.
Yaṃ yathā lokena gataṃ tassa tatheva gatattā “tathāgato”ti vuccati. Pāḷiyaṃ pana
abhisambuddhanti vuttaṃ, taṃ gatasaddena ekatthaṃ. Iminā nayena sabbavā-
resu “tathāgato”ti nigamanassa attho veditabbo, tassa yutti **brahmajāle** tathāgata-
saddavitthāre vuttāyeva.

Abyākataṭṭhānavaṇṇanā

189. Evaṃ attano asamataṃ anuttarataṃ sabbaññutaṃ dhammarājabhāvaṃ kathetvā idāni “puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ laddhīsu mayā aññātaṃ adiṭṭhaṃ nāma natthi, sabbaṃ mama ñāṇassa antoyeva parivattati”ti sīhanādaṃ nadanto **ṭhānaṃ kho panetaṃ, cunda, vijjatīti-ādimāha.** Tattha **tathāgatoti satto. Na hetam, āvuso, atthasaṃhitanti** idhalokaparaloka-atthasaṃhitaṃ na hoti. **Na ca dhammasaṃhitanti** navalokuttaradhammanissitaṃ na hoti. **Na ādibrahmacariyakanti** sikkhattayasaṅgahitassa sakalasāsanabrahmacariyassa ādibhūtaṃ na hoti.

190. **Idaṃ dukkhanti khoti-ādīsu** taṇhaṃ ṭhapetvā avasesā tebhummakā dhammā idaṃ dukkhanti byākataṃ. Tasseva dukkhassa pabhāvikā janikā taṇhā **dukkhasamudayoti** byākataṃ. Ubhinnaṃ appavatti **dukkhanirodhoti** byākataṃ. Dukkhaparijānanaṃ samudayapajahanaṃ nirodhasacchikaraṇo ariyamaggo **dukkhanirodhagāminī paṭipadā**ti byākataṃ. “Etañhi, āvuso, atthasaṃhitanaṃ”ti-ādīsu etaṃ idhalokaparaloka-atthanissitaṃ navalokuttaradhammanissitaṃ sakalasāsanabrahmacariyassa ādi padhānaṃ pubbaṅgamanti ayamatto.

Pubbantasahagatadiṭṭhinissayavaṇṇanā

191. Idāni yaṃ taṃ mayā na byākataṃ, taṃ ajānantaṃ na byākataṃ mā evaṃ saññamakamṃsu. Jānantaṃ ahaṃ evaṃ “etasmim byākatēpi attho natthī”ti (3.0100) na byākarim. Yaṃ pana yathā byākātabbaṃ, taṃ mayā byākatamevāti sīhanādaṃ nadanto puna **yepi te, cundāti-ādimāha.** Tattha diṭṭhiyova **diṭṭhinissayā,** diṭṭhinissitakā diṭṭhigatikāti attho. **Idameva saccanti** idameva dassanaṃ saccaṃ. **Moghamaññanti** aññesaṃ vacanaṃ moghaṃ. **Asayaṃkāroti** asayaṃ kato.

192. **Tatrāti** tesu samaṇabrāhmaṇesu. **Atthi nu kho idaṃ āvuso vuccatīti,** āvuso, yaṃ tumhehi sassato attā ca loko cāti vuccati, idamatthi nu kho udāhu natthīti evamaṃ te pucchāmīti attho. **Yañca kho te evamāhaṃsūti** yaṃ pana te “idameva saccaṃ moghamaññanaṃ”ti vadanti, taṃ tesam nānujānāmi. **Paññattiyāti** diṭṭhipaññattiyā. **Samasamanti** samena ñāṇena samaṃ. **Yadidaṃ adhipaññattīti** yā ayaṃ adhipaññatti nāma. Ettha ahameva bhiyyo uttaritaro na mayā samo atthi. Tattha yañca vuttaṃ “paññattiyāti yañca adhipaññattī”ti ubhayametaṃ atthato ekaṃ. Bhedato hi paññatti adhipaññattīti dvayaṃ hoti. Tattha paññatti nāma diṭṭhipaññatti. Adhipaññatti nāma khandhapaññatti dhātupaññatti āyatanapaññatti indriyapaññatti saccapaññatti puggalapaññattīti evaṃ vuttā cha paññattiyō. Idha pana paññattiyāti etthāpi paññatti ceva adhipaññatti ca adhippetā, adhipaññattīti etthāpi. Bhagavā hi paññattiyāpi anuttaro, adhipaññattiyāpi anuttaro. Tenāha-“ahameva tattha bhiyyo yadidaṃ adhipaññattī”ti.

196. **Pahānāyāti** pajahanatthaṃ. **Samatikkamāyāti** tasseva vevacanaṃ. **Desitāti** kathitā. **Paññattāti** ṭhapitā. Satipaṭṭhānabhāvanāya hi ghanavinibbhogaṃ katvā sabbadhammesu yāthāvato diṭṭhesu “suddhasaṅkhārapuñjoyaṃ nayidha sattūpalabbhati”ti sannīṭṭhānato sabbadiṭṭhinissayānaṃ pahānaṃ hotīti. Tena vuttaṃ. Diṭṭhinissayānaṃ pahānāya samatikkamāya evaṃ mayā ime cattāro satipaṭṭhānā desitā paññattā”ti. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyatthakathāya

Pāsādikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Lakkhaṇasuttavaṇṇanā

Dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā

199. Evaṃ (3.0101) **me sutanti** lakkhaṇasuttaṃ. Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā. **Dvattiṃsimānī**ti dvattiṃsa imāni. **Mahāpurisalakkhaṇānī**ti mahāpurisabyañjanāni mahāpurisanimittāni “ayaṃ mahāpuriso”ti sañjānanakāraṇāni. “Yehi samannāgatassa mahāpurisassā”ti-ādi mahāpadāne vitthāritanayeneva vedittabbaṃ.

“Bāhirakāpi isayo dhārenti, no ca kho jānanti ‘imassa kammassa katattā imaṃ lakkhaṇaṃ paṭilabhatī’ti” kasmā āha? Aṭṭhuppattiyā anurūpattā. Idañhi suttaṃ sa-aṭṭhuppattikaṃ. Sā panassa aṭṭhuppatti kattha samuṭṭhitā? Antogāme manuṣṣānaṃ antare. Tadā kira sāvattvivāsino attano attano gehesu ca gehadvāresu ca santhāgārādīsu ca nisīditvā kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ- “bhagavato asīti-anubyañjanāni byāmapabhā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni, yehi ca bhagavato kāyo, sabbaphāliphullo viya pāricchattako, vikasitamiva kamalavanaṃ, nānāratanavīcittaṃ viya suvaṇṇatorāṇaṃ, tārāmaricivirocamiva gaganatalaṃ, ito cito ca vidhāvamānā vipphandamānā chabbaṇṇarasmiyo muñcanto ativiya sobhati. Bhagavato ca iminā nāma kamma idamaṃ lakkhaṇaṃ nibbattanti kathitaṃ natthi, yāgu-uḷuṅkamattampi pana kaṭacchubbhattamattaṃ vā pubbe dinnapaccayā evaṃ uppaṅgajjati bhagavatā vuttaṃ. Kiṃ nu kho sathā kammaṃ akāsi, yenassa imāni lakkhaṇāni nibbattanti”ti.

Athāyasmā ānando antogāme caranto imaṃ kathāsallāpaṃ sutvā katabhattakicco vihāraṃ āgantvā satthu vattaṃ katvā vanditvā ṭhito “mayā, bhante, antogāme ekā kathā sutā”ti āha. Tato bhagavatā “kiṃ te, ānanda, sutan”ti vutte sabbaṃ ārocesi. Sathā therassa vacanaṃ sutvā parivāretvā nisinne bhikkhū āmantetvā “dvattiṃsimāni, bhikkhave, mahāpurisassa mahāpurisalakkhaṇāni”ti paṭipāṭiyā lakkhaṇāni dassetvā yena kamma yaṃ nibbattaṃ, tassa dassanattaṃ evamāha.

Suppatitṭhitapādatālakkaṇavaṇṇanā

201. Purimaṃ (3.0102) **jātinti-ādīsu** pubbe nivutthakkhandhā jātavasena “jāti”ti vuttā. Tathā bhavanavasena “bhavo”ti, nivutthavasena ālayatṭhena vā “niketo”ti.

Tiṅṅampi padānaṃ pubbe nivutthakkhandhasantāne ṭhitoti attho. Idāni yasmā taṃ khandhasantānaṃ devalokādīsupi vattati. Lakkhaṇanibbattanasamatthaṃ pana kusalakammaṃ tattha na sukaraṃ, manussabhūtasappa sukaraṃ. Tasmā yathābhūtena yaṃ kammaṃ kataṃ, taṃ dassento **pubbe manussabhūto samānoti** āha. Akāraṇaṃ vā etaṃ. Hatthi-assamigamaḥimsavānarādibhūtopi mahāpuriso pāramiyo pūreṭṭiyeva. Yasmā pana evarūpe attabhāve ṭhitena katakammaṃ na sakkā sukkena dīpetuṃ, manussabhāve ṭhitena katakammaṃ pana sakkā sukkena dīpetuṃ. Tasmā “pubbe manussabhūto samāno”ti āha.

Daḥhasamādānoti thiragahaṇo. **Kusalesu dhammesūti** dasakusalakammappaṭhesu. **Avatthitasamādānoti** niccalagahaṇo anivattitagahaṇo. Mahāsattassa hi akusalakammato aggim patvā kukkuṭapattaṃ viya cittaṃ paṭikuṭati, kusalaṃ patvā vitānaṃ viya pasāriyati. Tasmā daḥhasamādāno hoti avatthitasamādāno. Na sakkā kenaci samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kusalasamādānaṃ vissajjāpetuṃ.

Tatrimāni vatthūni- pubbe kira mahāpuriso kalandakayoniyaṃ nibbatti. Atha deve vuṭṭhe ogho āgantvā kulāvakaṃ gahetvā samuddameva pavesesi. Mahāpuriso “puttake nīharissāmī”ti naṅguṭṭhaṃ temetvā temetvā samuddato udakaṃ bahi khiṇi. Sattame divase sakko āvajjitvā tattha āgamma “kiṃ karosī”ti pucchi? So tassa ārocesi. Sakko mahāsamuddato udakassa dunnīharaṇiyabhāvaṃ kathesi. Bodhisatto tādīsena kusītena saddhiṃ kathetumpi na vaṭṭati. “Mā idha tiṭṭhā”ti apasāresi. Sakko “anomapurisena gahitagahaṇaṃ na sakkā vissajjāpetun”-ti tuṭṭho tassa puttake ānetvā adāsi. Mahājanakakālepi mahāsamuddaṃ taramāno “kasmā mahāsamuddaṃ tarasī”ti devatāya puṭṭho “pāraṃ gantvā kulasantake raṭṭhe rajjaṃ gahetvā dānaṃ dātuṃ tarāmī”ti āha. Tato devatāya- “ayaṃ mahāsamuddo gambhīro (3.0103) ceva puthulo ca, kadā naṃ tarissati”ti vutte so āha “taveso mahāsamuddasadiṣo, mayhaṃ pana ajjhāsayaṃ āgamma khuddakamātikā viya khāyati. Tvaṃyeva maṃ dakkhissasi samuddaṃ taritvā samuddapārato dhaṇaṃ āharitvā kulasantakaṃ rajjaṃ gahetvā dānaṃ dadamānaṃ”ti. Devatā “anomapurisena gahitagahaṇaṃ na sakkā vissajjāpetun”ti bodhisattaṃ āliṅgetvā haritvā uyyāne nipajjāpesi. So chattaṃ ussāpetvā divase divase pañcasatasahasapariccāgaṃ katvā aparabhāge nikkhama pabbajito. Evaṃ mahāsatto na sakkā kenaci samaṇena vā ...pe... brahmunā vā kusalasamādānaṃ vissajjāpetuṃ. Tena vuttaṃ- “daḥhasamādāno ahosi kusalesu dhammesu avatthitasamādāno”ti.

Idāni yesu kusalesu dhammesu avatthitasamādāno ahosi, te dassetuṃ **kāyasucaritetti**-ādimāha. **Dānasamvibhāgeti** ettha ca dānameva diyyanavasena dānaṃ, samvibhāgakaraṇavasena samvibhāgo. **Sīlasamādāneti** pañcasīladasasīlacatupārisuddhisīlapūraṇakāle. **Uposathūpavāseti** cātuddasikādhedassa uposathassa upavasanakāle. **Matteyyatāyāti** mātukātabbavatte. Sesapadesupi eseva nayo. **Aññataraññataresu cāti** aññesu ca evarūpesu. **Adhikusalesūti** ettha atthi kusalā, atthi adhikusalā. Sabbepi kāmāvacarā kusalā kusalā nāma, rūpāvacarā adhikusalā. Ubhopi te kusalā nāma, arūpāvacarā adhikusalā. Sabbepi te kusalā nāma, sāvakaṃpāramīpaṭilābhapaccayā kusalā adhikusalā nāma. Tepi kusalā nāma,

paccekabodhipaṭilābhapaccayā kusalā adhikusalā. Tepi kusalā nāma, sabbaññu-
taññāṇappaṭilābhapaccayā pana kusalā idha “adhikusalā”ti adhippetā. Tesu adhi-
kusalesu dhammesu daḷhasamādāno ahosi avatthitasamādāno.

Kaṭattā upacittattāti ettha sakimpi kataṃ katameva, abhiṇhakarāṇena pana upa-
cittam hoti. **Ussannattā**ti piṇḍīkataṃ rāsīkataṃ kammaṃ ussannanti vuccati.
Tasmā “ussannattā”ti vadanto mayā katakammassa cakkavāḷaṃ atisambādham,
bhavaggaṃ atinīcam, evaṃ me ussannaṃ kammanti dasseti. **Vipulattā**ti appamā-
ṇattā. Iminā “anantaṃ aparimāṇaṃ mayā kataṃ kamman”ti dasseti. **Adhiggaṇhā-**
tīti (3.0104) adhibhavati, aññehi devehi atirekaṃ labhatīti attho. **Paṭilabhatīti** adhi-
gacchati.

Sabbāvantehi pādālehīti idaṃ “samaṃ pādaṃ bhūmiyaṃ nikkhipatī”ti etassa
vitthāravacanaṃ. Tattha sabbāvantehīti sabbapadesavantehi, na ekena padesena
paṭhamam phusati, na ekena pacchā, sabbeheva pādālehi samaṃ phusati,
samaṃ uddharati. Sacepi hi tathāgato “anekasataporisaṃ narakaṃ akkamissāmi”-
ti pādaṃ abhinīharati. Tāvadeva ninnaṭṭhānaṃ vātapūritā viya kammārabhastā
unnamitvā pathavisamaṃ hoti. Unnataṭṭhānampi anto pavisati. “Dūre akkamissā-
mi”ti abhinīharantassa sineruppamāṇopi pabbato suseditavettaṅkuro viya ona-
mitvā pādasamīpaṃ āgacchati. Tathā hissa yamakapāṭihāriyaṃ katvā “yugandha-
rapabbataṃ akkamissāmi”ti pāde abhinīhaṭṭe pabbato onamitvā pādasamīpaṃ
āgato. Sopi taṃ akkamitvā dutiyapādena tāvatimsabhavanaṃ akkami. Na hi
cakkalakkhaṇena paṭiṭṭhātabbaṭṭhānaṃ visamaṃ bhavituṃ sakkoti. Khāṇu vā
kaṇṭako vā sakkharā vā kathalā vā uccārapassāvakheḷasiṅghāṇikādīni vā purima-
taraṃ vā apagacchanti, tattha tattheva vā pathaviṃ pavisanti. Tathāgatassa hi sīla-
tejena puññatejena dhammatejena dasannaṃ pāramīnaṃ ānubhāvena ayaṃ
mahāpathavī sammā mudupupphābhikiṇṇā hoti.

202. Sāgarapariyantanti sāgarasīmaṃ. Na hi tassa rajjaṃ karontassa antarā
rukkho vā pabbato vā nadī vā sīmā hoti mahāsamuddova sīmā. Tena vuttaṃ
“sāgarapariyantanti”ti. **Akhilamanimittamakaṇṭakanti** niccoraṃ. Corā hi kharasa-
mphaṣsaṭṭhena khilā, upaddavapaccayaṭṭhena nimittā, vijjhanaṭṭhena kaṇṭakāti
vuccanti. **Iddhanti** samiddham. **Phīti** sabbasampattiphāliphullaṃ. **Khemanti**
nibbhayaṃ. **Sivanti** nirupaddavaṃ. **Nirabbudanti** abbudavirahitaṃ, gumbaṃ
gumbaṃ hutvā carantehi corehi virahitanti attho. **Akkhambhiyoti** avikkhambhaniyo.
Na naṃ koci ṭhānato cāletuṃ sakkoti. **Paccatthikenāti** paṭipakkaṃ icchantena.
Paccāmittenāti paṭiviruddhena amittena. Ubhayampetaṃ sapattavevacanaṃ.
Abbhantarehīti anto uṭṭhitehi rāgādīhi.

Bāhirehīti (3.0105) samaṇādihi. Tathā hi naṃ bāhirā devadattakokālikādayo samaṇāpi soṇadaṇḍakūṭadaṇḍādayo brāhmaṇāpi sakkasadisā devatāpi satta vassāni anubandhamāno māropi bakādayo brahmānopi vikkhambhetuṃ nāsakkhiṃsu.

Ettāvatā bhagavatā kammañca kammaṣarikkhakañca lakkhaṇaṇca lakkhaṇāni-saṃso ca vutto hoti. **Kammaṃ** nāma sataṣaṣṣakappādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni daḷhavīriyena hutvā kataṃ kammaṃ. **Kammaṣarikkhakaṃ** nāma daḷhena hutvā katabhāvaṃ sadevako loko jānātūti suppatiṭṭhitapādamahāpurisalakkhaṇaṃ. **Lakkhaṇaṃ** nāma suppatiṭṭhitapādatā. **Lakkhaṇānisamso** Nāma paccatthikehi avikkhambhaniyatā.

203. Tatthetaṃ vuccatīti tattha vutte kammādibhede aparampi idaṃ vuccati, gāthābandhaṃ sandhāya vuttaṃ. Etā pana gāthā porāṇakattherā “ānandattherena ṭhapitā vaṇṇanāgāthā”ti vatvā gatā. Aparabhāge therā “ekapadiko atthuddhāro”ti āhaṃsu.

Tattha **sacce**ti vacīsacce. **Dhammeti** dasakusalakammāpathadhamme. **Dameti** indriyadamane. **Samyameti** sīlasamyame. “**Soceyyasilālayuposathesu cā**”ti ettha kāyasoceyyādi tividaṃ **soceyyaṃ**. Ālayabhūtaṃ sīlameva **sīlālayo**. Uposathakammaṃ **uposatho**. **Ahiṃsāyāti** avihiṃsāya. **Samattamācarīti** sakalaṃ acari.

Anvabhīti anubhavi. **Veyyañjanikāti** lakkhaṇapāṭhakā. **Parābhibhūti** pare abhibhavanasamattho. **Sattubhīti** sapattehi akkhambhiyo hoti.

Na so gacchati jātu khambhananti so ekaṃseneva aggapuggalo vikkhambhetabbataṃ na gacchati. **Esā hi tassa dhammatāti** tassa hi esā dhammatā ayaṃ sabhāvo.

Pādatalacakkalakkhaṇavaṇṇanā

204. Ubbega-uttāsabhayanti ubbegabhayañceva uttāsabhayañca. Tattha corato vā rājato vā paccatthikato vā vilopanabandhanādinissayaṃ bhayaṃ **ubbego** nāma, taṃmuhuttikaṃ caṇḍahatthi-assādīni vā ahiyakkhādayo vā paṭicca lomaḥsaṃsanakaraṃ bhayaṃ **uttāsabhayaṃ** nāma. Taṃ sabbaṃ apanuditā (3.0106) vūpasametā. **Samvidhātāti** saṃvidahitā. Kathaṃ saṃvidahati? Aṭaviyaṃ sāsāṅkaṭṭhānesu dānasālaṃ kāretvā tattha āgate bhojetvā manusse datvā ativāheti, taṃ ṭhānaṃ pavisitūṃ asakkontānaṃ manusse pesetvā paveseti. Nagarādīsipi tesu tesu ṭhānesu ārakkhaṃ ṭhapeti, evaṃ saṃvidahati. **Saparivārañca dānaṃ adāsīti** annaṃ pānanti dasavidhaṃ dānavatthuṃ.

Tattha **annanti** yāgubhattaṃ. Taṃ dadanto na dvāre ṭhapetvā adāsi, atha kho antonivesane haritupalittaṭṭhāne lājā ceva pupphāni ca vikiritvā āsanaṃ pañṇāpetvā vitānaṃ bandhitvā gandhadhūmādīhi sakkāraṃ katvā bhikkhusaṅghaṃ nisīdāpetvā yāguṃ adāsi. Yāguṃ dento ca sabyañjanaṃ adāsi. Yāgupānāvasāne pāde dhovitvā telena makkhetvā nānappakāraṃ anantaṃ khajjakaṃ datvā pariyosāne anekasūpaṃ anekabyañjanaṃ paṇītabhojanaṃ adāsi. Pānaṃ dento ambapānādi-aṭṭhavidhaṃ pānaṃ adāsi, tampi yāgubhattaṃ datvā. Vatthaṃ dento

na suddhavatthameva adāsi, ekapaṭṭadupaṭṭādipahonakaṃ pana datvā sucimpi adāsi, suttampi adāsi, suttaṃ vaṭṭesi, sūcikkamma karaṇaṭṭhāne bhikkhūnaṃ āsanāni, yāgubhattaṃ, pādamakkhanaṃ, piṭṭhimakkhanaṃ, rajanaṃ, paṇḍupalāsaṃ, rajanadoṇikaṃ, antamaso cīvararajanaṃ kappiyakāraṅkampi adāsi.

Yānanti upāhanaṃ. Taṃ dadantopi upāhanatthavikaṃ upāhanadaṇḍakaṃ makkhanatelaṃ heṭṭhā vuttāni ca annādīni tasseva parivāraṃ katvā adāsi. **Mālaṃ** dentopi na suddhamālamaeva adāsi, atha kho naṃ gandhehi missetvā heṭṭhimāni cattāri tasseva parivāraṃ katvā adāsi. Bodhicetiya-āsanapotthakādipūjanatthāya ceva cetiyagharadhūpanatthāya ca **gandhaṃ** dentopi na suddhagandhameva adāsi, gandhapisanakanisadāya ceva pakkhipanakabhājanena ca saddhiṃ heṭṭhimāni pañca tassa parivāraṃ katvā adāsi. Cetiya-pūjādīnaṃ atthāya haritālamano-silācīnapiṭṭhādīnaṃ **vilepanaṃ** dentopi na suddhavilepanameva adāsi, vilepanabhājanena saddhiṃ heṭṭhimāni cha tassa parivāraṃ katvā adāsi. **Seyyāti** mañcapīṭhaṃ. Taṃ dentopi na suddhakameva adāsi, kojavakambalapaccattharaṇamañcappaṭi-pādahehi saddhiṃ antamaso maṅgulasodhanadaṇḍakaṃ heṭṭhimāni ca satta tassa parivāraṃ katvā adāsi. **Āvasathaṃ** (3.0107) dentopi na gehamattameva adāsi, atha kho naṃ mālākkamma latākamma paṭimaṇḍitaṃ supaññattaṃ mañcapīṭhaṃ kāretvā heṭṭhimāni aṭṭha tassa parivāraṃ katvā adāsi. **Padīpeyyanti** padīpatelaṃ. Taṃ dento cetiyaṅgaṇe bodhiyaṅgaṇe dhammassavanagge vasanagehe potthakavācanaṭṭhāne iminā dīpaṃ jālāpethāti na suddhatelameva adāsi, vaṭṭi kapallakatelabhājanādīhi saddhiṃ heṭṭhimāni nava tassa parivāraṃ katvā adāsi. **Suvibhattantarānīti** suvibhatta-antarāni.

Rājānoti abhisittā. **Bhogiyāti** bhojakā **kumārāti** rājakumārā. Idha **kammaṃ** nāma saparivāraṃ dānaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma saparivāraṃ katvā dānaṃ adāsīti iminā kāraṇena sadevako loko jānātūti nibbattaṃ cakkalakkhaṇaṃ. **Lakkhaṇaṃ** nāma tadeva cakkalakkhaṇaṃ. **Ānisaṃso** mahāparivāratā.

205. Tatthetaṃ vuccatīti imā tadatthaparidīpanā gāthā vuccanti. Duvidhā hi gāthā honti- tadatthaparidīpanā ca visesatthaparidīpanā ca. Tattha pāḷi-āgata-meva atthaṃ paridīpanā **tadatthaparidīpanā** nāma. Pāḷiyaṃ anāgataṃ paridīpanā **visesatthaparidīpanā** nāma. Imā pana tadatthaparidīpanā. Tattha **pureti** pubbe. **Puratthā**ti tasseva vevacanaṃ. **Purimāsu jātisūti** imissā jātiyā pubbekatakkamma-paṭikkhepadīpanaṃ. **Ubbega-uttāsabhayāpanūdanoti** ubbegabhayassa ca uttāsabhayassa ca apanūdano. **Ussukoti** adhimutto.

Satapuññalakkhaṇanti satena satena puññakammaena nibbattaṃ ekekaṃ lakkhaṇaṃ. Evaṃ sante yo koci buddho bhavēyyāti na rocayiṃsu, anantesu pana cakkavāḷesu sabbe sattā ekekaṃ kammaṃ satakkhattuṃ kareyyuṃ, ettakehi janehi kataṃ kammaṃ bodhisatto ekova ekekaṃ sataguṇaṃ katvā nibbatta. Tasmā “satapuññalakkhaṇo”ti imamatthaṃ rocayiṃsu. **Manussāsurasakkarakkhasāti** manussā ca asurā ca sakkā ca rakkhasā ca.

Āyatapaṇhitādītilakkhaṇavaṇṇanā

206. Antarāti paṭisandhito sarasacutiyā antare. Idha **kammaṃ** nāma pāṇātipātā virati. **Kammasarikkhakaṃ** nāma pāṇātipātaṃ karonto padasaddasavanabhayā (3.0 aggapādehi akkamantā gantvā paraṃ pātentī. Atha te iminā kāraṇena tesam taṃ kammaṃ jano jānātūti antovaṅkapādā vā bahivaṅkapādā vā ukkuṭikapādā vā aggakoṇḍā vā paṇhikoṇḍā vā bhavanti. Aggapādehi gantvā parassa amārita-bhāvaṃ pana tathāgatassa sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti **āyatapaṇhi** mahāpurisalakkhaṇaṃ nibbattati. Tathā paraṃ ghātentā unnatakāyena gacchantā aññe passissantīti onatā gantvā paraṃ ghātentī. Atha te evamime gantvā paraṃ ghātayimṣūti nesam taṃ kammaṃ iminā kāraṇena paro jānātūti khujjā vā vāmanā vā piṭhasappi vā bhavanti. Tathāgatassa pana evaṃ gantvā paresam aghātita-bhāvaṃ iminā kāraṇena sadevako loko jānātūti **brahmujugatta** mahāpurisalakkaṇaṃ nibbattati. Tathā paraṃ ghātentā āvudhaṃ vā muggaraṃ vā gaṇhitvā muṭṭhikatahatthā paraṃ ghātentī. Te evaṃ tesam parassa ghātita-bhāvaṃ iminā kāraṇena jano jānātūti rassaṅgulī vā rassahatthā vā vaṅkaṅgulī vā phaṇahatthakā vā bhavanti. Tathāgatassa pana evaṃ paresam aghātita-bhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti **dīghaṅgulī** mahāpurisalakkhaṇaṃ nibbattati. Idamettha **kammasarikkhakaṃ**. Idameva pana lakkhaṇattayaṃ **lakkhaṇaṃ** nāma. Dīghāyuka-bhāvo **lakkhaṇānisamso**.

207. Maraṇavadhabhayattanoti ettha maraṇasaṅkhāto vadho maraṇavadho, maraṇavadhato bhayaṃ **maraṇavadhabhayaṃ**, taṃ attano jānitvā. **Paṭivirato paraṃ māraṇāyāti** yathā mayhaṃ maraṇato bhayaṃ mama jīvitaṃ piyaṃ, evaṃ paresam pīti ñatvā paraṃ māraṇato paṭivirato ahosi. **Sucaritenāti** suciṇṇena. **Saggamaga-māti** saggam gato.

Caviya punaridhāgatoti cavitvā puna idhāgato. **Dīghapāsaṇhikoti** dīghapaṇhiko. **Brahmāva sujūti** brahmā viya suṭṭhu uju.

Subhujoti sundarabhujo. **Susūti** mahallakakālepi taruṇarūpo. **Susaṇṭhitoti** susa-ṇṭhānasampanno. **Mudutalunaṅguliyaṃ** mudū ca talunā ca aṅguliyo assa. **Tībhīti** tīhi. **Purisavaraggalakkhaṇehīti** purisavarassa (3.0109) aggalakkhaṇehi. **Cirayapanāyāti** ciram yāpanāya, dīghāyukabhāvāya.

Ciram yapetīti ciram yāpeti. **Cirataram pabbajati yadi tatoti** tato cirataram yāpeti, yadi pabbajati attho. **Yāpayati ca vasiddhibhāvanāyāti** vasippatto hutvā iddhibhāvanāya yāpeti.

Sattussadatālakkaṇavaṇṇanā

208. Rasitānanti rasasampannānaṃ. “Khādaniyāna”-ti-ādīsu **khādaniyāni** nāma piṭṭhakhajjakādīni. **Bhojanīyānīti** pañca bhojanāni. **Sāyanīyānīti** sāyitabbāni sappinavanītādīni. **Lehanīyānīti** nillehitabbāni piṭṭhapāyāsādīni. **Pānānīti** aṭṭha pānakāni.

Idha **kammaṃ** nāma kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dinnaṃ idaṃ paṇītabhojanadānaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma lūkhabhojane kucchigate lohitaṃ sussati, maṃsam milāyati. Tasmā lūkhadāyakā sattā iminā kāraṇena

nesaṃ lūkhabhojanassa dinnabhāvaṃ jano jānātūti appamaṃsā appalohitā manu-
ssapetā viya dullabhannapānā bhavanti. Paṇṭabhojane pana kucchigate maṃsa-
lohitam vaḍḍhati, paripuṇṇakāyā pāsādikā abhirūpadassanā honti. Tasmā tathāga-
tassa dīgharattam paṇṭabhojanadāyakaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānā-
tūti sattussadamahāpurisalakkhaṇam nibbattati. **Lakkhaṇam** nāma sattussadala-
kkhaṇameva. Paṇṭalābhitā **ānisaṃso**.

209. Khajjabhojjamathaleyyasāyitanti khajjakañca bhojanañca lehaniyañca
sāyaniyañca. **Uttamaggarasadāyakoti** uttamo aggarasadāyako, uttamānaṃ vā
aggarasānaṃ dāyako.

Satta cussadeti satta ca ussade. **Tadatthajotakanti** khajjabhojjādijotakaṃ, tesam
lābhasaṃvattanikanti attho. **Pabbajampi cāti** pabbajamānopi ca. **Tadādhigaccha-**
tīti taṃ adhigacchati. **Lābhiruttamanti** lābhi uttamaṃ.

Karacaraṇādilakkhaṇavaṇṇanā

210. Dānenāti-ādīsu (3.0110) ekacco dāneneva saṅgaṇhitabbo hoti, taṃ
dānena saṅgahesi. Pabbajitānaṃ pabbajitaparikkhāraṃ, gihīnaṃ ghiparikkhāraṃ
adāsi.

Peyyavajjenāti ekacco hi “ayaṃ dātappaṃ nāma deti, ekena pana vacanena
sappaṃ makkhetvā nāseti, kiṃ etassa dānaṃ”ti vattā hoti. Ekacco “ayaṃ kiñcāpi
dānaṃ na deti, kathento pana telena viya makkheti. Eso detu vā mā vā, vacana-
meva tassa saṅgamaṃ agghati”ti vattā hoti. Evarūpo puggalo dānaṃ na paccāsī-
sati, piyavacanameva paccāsīsati. Taṃ piyavacanena saṅgahesi.

Atthacariyāyāti atthasaṃvaḍḍhanakathāya. Ekacco hi neva dānaṃ, na piyava-
canaṃ paccāsīsati. Attano hitakathaṃ vaḍḍhitakathameva paccāsīsati. Evarūpaṃ
puggalaṃ “idaṃ te kātappaṃ, idaṃ te na kātappaṃ.

Evarūpo puggalo sevitabbo, evarūpo puggalo na sevitabbo”ti evaṃ atthacariyāya saṅgahesi.

Samānattatāyāti samānasukhadukkhabhāvena. Ekacco hi dānādīsu ekampi na paccāsīsati, ekāsane nisajjaṃ, ekapallaṅke sayanaṃ, ekato bhojananti evaṃ samānasukhadukkhataṃ paccāsīsati. Tattha jātiyā hīno bhogena adhiko dussaṅgaho hoti. Na hi sakkā tena saddhiṃ ekaparibhogo kātuṃ, tathā akariyamāne ca so kujjhati. Bhogena hīno jātiyā adikopi dussaṅgaho hoti. So hi “ahaṃ jātimā”ti bhogasampannaena saddhiṃ ekaparibhogaṃ na icchati, tasmīṃ akariyamāne kujjhati. Ubhohipi hīno pana susaṅgaho hoti. Na hi so itarena saddhiṃ ekaparibhogaṃ icchati, na akariyamāne ca kujjhati. Ubhohi sadisopi susaṅgahoyeva. Bhikkhūsu dussīlo dussaṅgaho hoti. Na hi sakkā tena saddhiṃ ekaparibhogo kātuṃ, tathā akariyamāne ca kujjhati. Sīlavā susaṅgaho hoti. Sīlavā hi adiyamānepi akariyamānepi na kujjhati. Aññaṃ attanā (3.0111) saddhiṃ paribhogaṃ akarontampi na pāpakena cittaena passati. Paribhogopi tena saddhiṃ sukaro hoti. Tasmā evarūpaṃ puggalaṃ evaṃ samānattatāya saṅgahesi.

Susaṅgahitāssa hontīti susaṅgahitā assa honti. Detu vā mā vā detu, karotu vā mā vā karotu, susaṅgahitāva honti, na bhijjanti. “Yadāssa dātabbaṃ hoti, tadā deti. Idāni maññe natthi, tena na deti. Kiṃ mayaṃ dadamānameva upaṭṭhahāma? Adentaṃ akarontaṃ na upaṭṭhahāmā”ti evaṃ cintenti.

Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ kataṃ dānādīsaṅgahakammaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma yo evaṃ asaṅgāhako hoti, so iminā kāraṇenassa asaṅgāhakahāvaṃ jano jānātūti thaddhahatthapādo ceva hoti, visamaṭṭhitāvayavalakkhaṇo ca. Tathāgatassa pana dīgharattaṃ saṅgāhakahāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni dve lakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṃ** Nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Susaṅgahitaparijanatā **ānisamso**.

211. Kariyāti karitvā. **Cariyāti** caritvā. **Anavamatenā** Ti anavaññātena. “Anapamodenā”tipi pāṭho, na appamodena, na dīnena na gabbhitenāti attho.

Caviyāti cavitvā. **Atirucira suvaggu dassaneyyanti** atirucirañca supāsādikaṃ suvaggu ca suṭṭhu chekaṃ dassaneyyañca daṭṭhabbayuttaṃ. **Susu kumāroti** suṭṭhu sukumāro.

Parijanassavoti parijano assavo vacanakaro. **Vidheyoti** kattabbākattabbesu yathārucci vidhātabbo. **Mahimanti** mahiṃ imaṃ. **Piyavadū hitasukhataṃ jigīsamānoti** piyavado hutvā hitaṃca sukhaṃca pariyesamāno. **Vacanaṭṭhakarassā bhippasannāti** vacanaṭṭhakarā assa abhippasannā. **Dhammānudhammanti** dhammañca anudhammañca.

Ussaṅkhapādādīlakkhaṇavaṇṇanā

212. Atthūpasamhitanti (3.0112) idhalokaparalokatthanissitaṃ. **Dhammūpasamhitanti** dasakusalakammamathanissitaṃ. **Bahujanam nidaṃsesīti** bahujanassa nidaṃsanakathaṃ kathesi. **Pāṇinanti** sattānaṃ. “Aggo”ti-ādīni sabbāni aññaṃaññaṃvevacanāni. Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ bhāsītā uddhaṅgamanīyā atthū-

pasaṃhitā vācā. **Kammasarikkhakam** nāma yo evarūpaṃ uggatavācaṃ na bhāsati, so iminā kāraṇena uggatavācāya abhāsanam jano jānātūti adhosaṅkha-pādo ca hoti adhonatalomo ca. Tathāgatassa pana dīgharattam evarūpāya uggatavācāya bhāsita bhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti **ussaṅkha-pādala-kkhaṇaṅca uddhaggalomalakkhaṇaṅca** nibbattati. **Lakkhaṇam** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Uttamabhāvo **ānisaṃso**.

213. Erayanti bhaṇanto. **Bahujanam nidamsayīti** bahujanassa hitam dasseti. **Dhammayāganti** dhammadānayaṅṅam.

Ubbhamuppatitalomavā sasoti so esa uddhaggatalomavā hoti. **Pādagaṇṭhira-hūti** pādagopphakā ahesum. **Sādhusaṅṭhitāti** suṭṭhu saṅṭhitā. **Maṃsalohitācitāti** maṃsena ca lohiteṇa ca ācitā. **Tacotthatāti** tacena pariyonaddhā niguḥhā. **Vajatīti** gacchati. **Anomanikkamoti** anomavihārī seṭṭhavihārī.

Enijaṅghalakkhaṇavaṇṇanā

214. Sippam vāTi-ādīsu sippam nāma dve sippāni- hīnaṅca sippam, ukkaṭṭhaṅca sippam. Hīnam nāma sippam naḷakārasippam, kumbhakārasippam pesakārasippam nahāpitasippam. Ukkaṭṭham nāma sippam lekhā muddā gaṇanā. **Vijjāti** ahivijjādi-anekavidhā. **Caraṇanti** pañcasīlam dasasīlam pātimokkhasamvarasīlam. **Kammanti** kammassakatājānanapaṅṅā. **Kilisseyyunti** kilameyyum. Antevāsikavattam nāma dukkham, tam nesaṃ mā ciramahosīti cintesi.

Rājārahānīti raṅṅo anurūpāni hatthi-assādīni, tāniyeva raṅṅo senāya aṅgabhūtattā **rājaṅgānīti** vuccanti. **Rājūpabhogānīti** raṅṅo (3.0113) upabhogaparibhogabhaṅḍāni, tāni ceva sattaratanāni ca. **Rājānucchavikānīti** raṅṅo anucchavikāni. Tesamyeva sabbesam idam gahaṇam. **Samaṇārahānīti** samaṇānam anurūpāni cīvarādīni. **Samaṇaṅgānīti** samaṇānam koṭṭhāsabhūtā catasso parisā. **Samaṇūpabhogānīti** samaṇānam upabhogaparikkhārā. **Samaṇānucchavikānīti** tesamyeva adhivācanaṃ.

Idha pana **kammaṃ** nāma dīgharattam sakkaccaṃ sippādivācanaṃ. **Kammasarikkhakam** nāma yo evam sakkaccaṃ sippam avācento antevāsike ukkuṭṭikāsana-jaṅghapesanikādīhi kilameti, tassa jaṅghamaṃsam likhitvā pātitaṃ viya hoti. Tathāgatassa pana sakkaccaṃ vācītabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti anupubba-uggatavaṭṭitaṃ **enijaṅghalakkhaṇam** nibbattati. **Lakkhaṇam** nāma idameva lakkhaṇam. Anucchavikalābhīti **ānisaṃso**.

215. Yadūpaghātāyāti yaṃ sippam kassaci upaghātāya na hoti. **Kilissatīti** kilamissati. **Sukhumattacotthatāti** sukhumattacena pariyonaddhā. Kiṃ pana aṅṅena kammena aṅṅam lakkhaṇam nibbattatīti? Na nibbattati. Yaṃ pana nibbattati, tam anubyaṅjanaṃ hoti, tasmā idha vuttam.

Sukhumacchavilakkhaṇavaṇṇanā

216. Samaṇam vāTi samitapāpaṭṭhena samaṇam. **Brāhmaṇam vāti** bāhitapāpa-

ṭṭhena brāhmaṇaṃ.

Mahāpaññoti-ādīsu mahāpaññādīhi samannāgato hotīti attho. Tatridaṃ mahāpaññādīnaṃ nānattaṃ.

Tattha katamā **mahāpaññā?** Mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti **mahāpaññā**, mahante samādhikkhandhe paññākkhandhe vimuttikkhandhe vimuttiñāṇadassanakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā. Mahantāni ṭhānāṭhānāni mahantā vihārasamāpattiyo mahantāni ariyasaccāni mahante satipaṭṭhāne sammappadhāne iddhipāde mahantāni indriyāni balāni mahante bojjhaṅge mahante ariyamagge mahantāni sāmāññaphalāni mahantā abhiññāyo mahantaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhātīti mahāpaññā.

Katamā (3.0114) **puthupaññā?** Puthunānākkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti **puthupaññā**. Puthunānādhātūsu puthunānā-āyatanesu puthunānāpaṭiccasamuppādesu puthunānāsuññatamanupalabbhesu puthunānā-atthesu dhammesu niruttīsu paṭibhānesu. Puthunānāsīlakkhandhesu puthunānāsamādhipaññāvimuttivimuttiñāḍassanakkhandhesu puthunānāṭhānāṭhānesu puthunānāvihārasamāpattīsu puthunānā-ariyasaccesu puthunānāsatiipaṭṭhānesu sammappadhānesu iddhipādesu indriyesu balesu bojjhaṅgesu puthunānā-ariyamaggesu sāmāññaphalesu abhiññāsu puthujjanasādhāraṇe dhamme samatikkamma paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā.

Katamā **hāsapaññā?** Idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo sīlaṃ paripūreti indriyaṃvaram paripūreti bhojane mattaññutaṃ jāgariyānu-yogaṃ sīlakkhandhaṃ samādhikkhandhaṃ paññākkhandhaṃ vimuttikkhandhaṃ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti hāsapaññā. Hāsabahulo ...pe... pāmojjabahulo ṭhānāṭhānaṃ paṭivijjhatīti hāsapaññā. Hāsabahulo vihārasamāpattiyo paripūretīti hāsapaññā. Hāsabahulo ariyasaccāni paṭivijjhatīti hāsapaññā. Satipaṭṭhāne sammappadhāne iddhipāde indriyāni balāni bojjhaṅge ariyamaggaṃ bhāvetīti hāsapaññā. Hāsabahulo sāmāññaphalāni sacchikarotīti hāsapaññā. Abhiññāyo paṭivijjhatīti hāsapaññā. Hāsabahulo vedatuṭṭhipāmojjabahulo paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti hāsapaññā.

Katamā **javanapaññā?** Yaṃkiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ taṃ rūpaṃ aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā. Dukkhaṃ khippaṃ anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Yā kāci vedanā ...pe... yaṃkiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ, sabbaṃ taṃ viññāṇaṃ aniccato dukkhaṃ anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Cakkhu ...pe... jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccato dukkhaṃ anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena dukkhaṃ bhayaṭṭhena anattā asāraḍṭṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā. Vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ cakkhu ...pe... jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena ...pe... vibhūtaṃ katvā jarāmaṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā. Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ (3.0115). Cakkhuṃ ...pe... jarāmaṇaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāga-

dhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarā-maraṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā.

Katamā **tikkhapaññā**? Khippaṃ kilese chindatīti tikkhapaññā. Uppannaṃ kāma-vitakkaṃ nādhivāseti, uppannaṃ byāpādavitakkaṃ, uppannaṃ vihiṃsāvitakkaṃ, uppannapanne pāpake akusale dhamme uppannaṃ rāgaṃ dosaṃ mohaṃ kodhaṃ upanāhaṃ makkhaṃ paḷāsaṃ issaṃ macchariyaṃ māyaṃ sāṭheyyaṃ thambaṃ sārambaṃ mānaṃ atimānaṃ madaṃ pamādaṃ sabbe kilese sabbe duccharite sabbe abhisaṅkhāre sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati vino-deti byantī karoti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā. Ekasmiṃ āsane cattāro ariya-maggā cattāri sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti tikkhapaññā.

Katamā **nibbedhikapaññā**? Idhekacco sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hoti uttāsabahulo ukkaṅṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo bahimukho na ramati sabbasaṅkhāresu, anibbidhapubbaṃ apadālitapubbaṃ lobhakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā. Anibbidhapubbaṃ apadālitapubbaṃ dosa-kkhandhaṃ mohakkhandhaṃ kodhaṃ upanāhaṃ ...pe... sabbe bhavagāmi-kamme nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññāti (paṭi. ma. 3.3).

217. Pabbajitaṃ upāsitāti paṇḍitaṃ pabbajitaṃ upasaṅkamitvā payirupāsītā. **Atthantaroti** yathā eke randhagavesino upārambhacittatāya dosaṃ abbhantaraṃ karitvā nisāmayanti, evaṃ anisāmetvā atthaṃ abbhantaraṃ katvā atthayuttaṃ kathaṃ nisāmayi upadhārayi.

Paṭilābhagatenāti paṭilābhatthāya gatena. **Uppādanimittakovidāti** uppāde ca nimitte ca chekā. **Avecca dakkhitīti** ñatvā passissati.

pariggāhakāni ñāṇāni, tesūti attho.

Atthānusitṭhīsu pariggaheṣu cāti ye atthānusāsanesu pariggahā atthānatthaṃ pariggāhakāni ñāṇāni, tesūti attho.

Suvaṇṇavaṇṇalakkhaṇavaṇṇanā

218. Akkodhanoti (3.0116) na anāgāmimaggena kodhassa pahīnattā, atha kho sacepi me kodho uppajjeyya, khippameva naṃ paṭivinodeyyanti evaṃ akkodhava-sikattā. **Nābhisajjīti** kuṭilakaṇṭako viya tattha tattha mammaṃ tudanto viya na laggi. **Na kuppi na byāpajjīti**-ādīsu pubbuppattiko **kopo**. Tato balavataro **byāpādo**. Tato balavatarā **patitthiyanā**. Taṃ sabbaṃ akaronto na kuppi na byāpajji na pati-tthiyi. **Appaccayanti** domanassaṃ. **Na pātvākāsīti** na kāyavikārena vā vacīvikā-rena vā pākaṭamakāsi.

Idha kammaṃ nāma dīgharattaṃ akkodhanatā ceva sukhumattharaṇādīdā-nañca. **Kammasarikkhakaṃ** nāma kodhanassa chavivaṇṇo āvilo hoti mukhaṃ duddasiyaṃ vatthacchādanasadisañca maṇḍanaṃ nāma natthi. Tasmā yo kodhano ceva vatthacchādanānañca adātā, so iminā kāraṇenassa jano kodhanā-dibhāvaṃ jānātūti dubbaṇṇo hoti dussaṇṭhāno. Akkodhanassa pana mukhaṃ viro-cati, chavivaṇṇo vippasīdati. Sattā hi catūhi kāraṇehi pāsādikā honti āmisadānena vā vatthadānena vā sammajjanena vā akkodhanatāya vā. Imāni cattāripi kāra-ṇāni dīgharattaṃ tathāgatena katāneva. Tenassa imesaṃ katabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti suvaṇṇavaṇṇaṃ mahāpurisalakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Sukhumattharaṇādīlābhītā **ānisaṃso**.

219. Abhivissajīti abhivissajjesi. **Mahimiva suro abhivassanti** suro vuccati devo, mahāpathaviṃ abhivassanto devo viya.

Suravarataroriva indoti surānaṃ varataro indo viya.

Apabbajamicchanti apabbajjaṃ gihibhāvaṃ icchanto. **Mahatimahinti** mahantiṃ pathaviṃ.

Acchādanavatthamokkhapāvuraṇānanti acchādanānañceva vatthānañca utta-mapāvuraṇānañca. **Panāsoti** vināso.

Kosohitavatthaguyhalakkhaṇavaṇṇanā

220. Mātarampi (3.0117) **puttena samānetā ahoṣīti** imaṃ kammaṃ rajje patiṭṭhi-tena sakkā kātuṃ. Tasmā bodhisattopi rajjaṃ kārayamāno antonagare catukkā-dīsu catūsu nagaradvāresu bahinagare catūsu disāsu imaṃ kammaṃ karoṭhāti manusse ṭhapesi. Te mātaraṃ kuhiṃ me putto puttaṃ na passāmīti vilapantiṃ pariyesamānaṃ disvā ehi, amma, puttaṃ dakkhasīti taṃ ādāya gantvā nahāpetvā bhojetvā puttamassā pariyesitvā dassenti. Esa nayo sabbattha.

Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ ñātīnaṃ samaṅgibhāvakaṇaṃ. **Kammasari-kkhakaṃ** nāma ñātayo hi samaṅgībhūtā aññamaññassa vajjaṃ paṭicchādentī.

Kiñcāpi hi te kalahakāle kalahaṃ karonti, ekassa pana dose uppanne aññaṃ jānāpetuṃ na icchanti. Ayaṃ nāma etassa dosoti vutte sabbe uṭṭhahitvā kena diṭṭhaṃ kena suttaṃ, amhākaṃ ñātisu evarūpaṃ kattā nāma natthīti. Tathāgatena ca taṃ ñātisaṅghaṃ karontena dīgharattaṃ idaṃ vajjappaṭicchādanakammaṃ nāma kataṃ hoti. Athassa sadevako loko iminā kāraṇena evarūpassa kammaṃ katabhāvaṃ jānātūti kosohitavattthaguyhalakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Pahūtaputtatā **ānisaṃso**.

221. Vatthachādiyanti vatthena chādetabbaṃ vatthaguyhaṃ.

Amittatāpanāti amittānaṃ patāpanā. **Gihissa pītiṃ janānāti** ghibhūtassa sato pītijanānā.

Parimaṇḍalādilakkhaṇavaṇṇanā

222. Samaṃ jānātiti “ayaṃ tārukhasamo ayaṃ pokkharasātisamo”ti evaṃ tena tena samaṃ jānāti. **Sāmaṃ jānāti**ti sayaṃ jānāti. **Purisaṃ jānāti**ti “ayaṃ seṭṭhasammato”ti purisaṃ jānāti. **Purisavisesaṃ jānāti**ti muggaṃ māsenā samaṃ akatvā guṇavisiṭṭhassa visesaṃ jānāti. **Ayamidamarahatīti** ayaṃ puriso idaṃ nāma dānasakkāraṃ arahati (3.0118). **Purisavisesakaro ahosi**ti purisavisesaṃ ñatvā kārako ahosi. Yo yaṃ arahati, tasseva taṃ adāsi. Yo hi kahāpaṇārahassa aḍḍhaṃ deti, so parassa aḍḍhaṃ nāseti. Yo dve kahāpaṇe deti, so attano kahāpaṇaṃ nāseti. Tasmā idaṃ ubhayampi akatvā yo yaṃ arahati, tassa tadeva adāsi. **Saddhādhananti**-ādīsu sampattiṭṭhābhāṭṭhena saddhādīnaṃ dhanabhāvo veditabbo.

Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ purisavisesaṃ ñatvā kataṃ samasaṅghakammaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma tadassa kammaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni dve lakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Dhanasampatti **ānisaṃso**.

223. Tuliyāti tulayitvā. **Paṭivicayāti** paṭivicitvā. **Mahājanasaṅghakanti** mahājanasaṅghaṇaṃ. **Samekkhamānoti** samaṃ pekkhamāno. **Atinipuṇā manujāti** atinipuṇā sukhumapaññā lakkhaṇapāṭhakaṃ manussā. **Bahuvividhā gihīnaṃ arahānīti** bahū vividhāni gihīnaṃ anucchavikāni paṭilabhati. **Daharo susu kumāro** “ayaṃ daharo kumāro paṭilabhissati”ti byākaṃsu **mahīpatissāti** rañño.

Sīhapubbaddhakāyādilakkhaṇavaṇṇanā

224. Yogakkhemakāmoti yogato khemakāmo. **Paññāyāti** kammassakatapaññāya. Idha **kammaṃ** nāma mahājanassa atthakāmatā. **Kammasarikkhakaṃ** nāma taṃ mahājanassa atthakāmatāya vaḍḍhimeva paccāsīsitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni samantaparipūrāni aparihīnāni tīṇi lakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇattayaṃ. Dhanādīhi ceva saddhādīhi ca aparihāni **ānisaṃso**.

225. Saddhāyāti okappanasaddhāya pasādasaddhāya. **Sīlenāti** pañcasīlena

dasasīlena. **Sutenāti** pariyattisavanena. **Buddhiyāti** etesaṃ buddhiyā (3.0119), “kinti etehi vaḍḍheyyun”ti evaṃ cintesīti attho. **Dhammenāti** lokiyadhammena. **Bahūhi sādūhīti** aññehipi bahūhi uttamaguṇehi. **Asahānadhammatanti** aparihīna-dhammaṃ.

Rasaggasaggitālakkhaṇavaṇṇanā

226. Samābhivāhiniyo Ti yathā tilaphalamattampi jivhagge ṭhapitaṃ sabbattha pharati, evaṃ samā hutvā vahanti. Idha **kammaṃ** nāma aviheṭṭhanakammaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma pāṇi-ādīhi pahāraṃ laddhassa tattha tattha lohitaṃ saṅṭhāti, gaṅṭhi gaṅṭhi hutvā antova pubbaṃ gaṅṭhāti, antova bhijjati, evaṃ so bahurogo hoti. Tathāgatena pana dīgharattaṃ imaṃ ārogyakaraṇakammaṃ kataṃ. Tadassa sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti ārogyakaraṃ rasaggasaggilakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Appābādhatā **āni-saṃso**.

227. Maraṇavadhenāti “etaṃ māretha etaṃ ghātethā”ti evaṃ āṇattena maraṇavadhena. **Ubbādhanāyāti** bandhanāgārappavesanena.

Abhinīlanettādilakkhaṇavaṇṇanā

228. Na ca visaṭanti kakkaṭako viya akkhīni nīharitvā na kodhavasena pekkhitā ahosi. **Na ca visācīti** vaṅkakkhikoṭiyā pekkhitāpi nāhosi. **Na ca pana viceyya pekkhitāti** viceyya pekkhitā nāma yo kujjhitvā yadā naṃ paro oloketi, tadā nimmīleti na oloketi, puna gacchantaṃ kujjhitvā oloketi, evarūpo nāhosi. “Vineyyapekkhitā”tipi pāṭho, ayamevattho. **Ujumaṃ tathā pasaṭamujumanoti** ujumano hutvā uju pekkhitā hoti, yathā ca ujumaṃ, tathā pasaṭaṃ vipulaṃ vitthataṃ pekkhitā hoti. **Piyadassanoti** piyāyamānehi passitabbo.

Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ mahājanassa piyacakkhunā olokanakammaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma kujjhitvā olokento kāṇo viya kākakkhi viya hoti, vaṅkakkhi pana āvilakkhi ca hotiyeva. Pasannacittassa pana olokayato (3.0120) akkhīnaṃ pañcavaṇṇo pasādo paññāyati. Tathāgato ca tathā olokesi. Athassa taṃ dīgharattaṃ piyacakkhunā olokitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni nettasampattikarāni dve mahāpurisalakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Piyadassanata **āni-saṃso**. **Abhiyoginoti** lakkhaṇasatthe yuttā.

Uṇhīsasīsalakkhaṇavaṇṇanā

230. Bahujanapubbaṅgamo ahosīti bahujanassa pubbaṅgamo ahosi gaṇajeṭṭhako. Tassa diṭṭhānugatiṃ aññe āpajjimsu. Idha **kammaṃ** nāma pubbaṅgamatā. **Kammasarikkhakaṃ** nāma yo pubbaṅgamo hutvā dānādīni kusalakammāni karoti, so amaṅkubhūto sīsaṃ ukkhipitvā pītipāmojjena paripuṇṇasīso vicarati,

mahāpuriso ca hoti. Tathāgato ca tathā akāsi. Athassa sadevako loko iminā kāraṇena idaṃ pubbaṅgamakammaṃ jānātūti uṇḥīsasīsalakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Mahājanānuvattanatā **ānisaṃso**.

231. Bahujanam hessatīti bahujanassa bhavissati. **Paṭibhogiyāti** veyyāvaccakarā, etassa bahū veyyāvaccakarā bhavissantīti attho. **Abhiharanti tadāti** dahara-kāleyeva tadā evaṃ byākaronti. **Paṭihārakanti** veyyāvaccakarabhāvaṃ. **Visavīti** ciṇṇavasī.

Ekekalomatādilakkhaṇavaṇṇanā

232. UpavattatīTi ajjhāsayam anuvattati, idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ saccakathanaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma dīgharattaṃ advejjhakathāya parisuddhakathāya kathitabhāvamassa sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti ekekalomalakkhaṇaṅca uṇṇālakkhaṇaṅca nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Mahājanassa ajjhāsayānukūlena anuvattanatā **ānisaṃso**. **Ekekalomūpacitaṅgavāti** ekekehi lomahi upacitasarīro.

Cattālīsādilakkhaṇavaṇṇanā

234. Abhejjaparisoti (3.0121) abhinditabbapariso. Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ apisuṇavācāya kathanaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma pisuṇavācassa kira samaggabhāvaṃ bhindanato dantā aparipuṇṇā ceva honti viraḷā ca. Tathāgata tassa pana dīgharattaṃ apisuṇavācataṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti idaṃ lakkhaṇadvayaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Abhejjaparisatā **ānisaṃso**. **Caturo dasāti** cattāro dasa cattālīsaṃ.

Pahūtajivhādilakkhaṇavaṇṇanā

236. Ādeyyavāco hotīti gahetabbavacano hoti. Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ aphaṇusavādītā. **Kammasarikkhakaṃ** nāma ye phaṇusavācā honti, te iminā kāraṇena

nesaṃ jivhaṃ parivattetvā parivattetvā pharusavācāya kathitabhāvaṃ jano jānātūti baddhajivhā vā honti, gūḷhajivhā vā dvijivhā vā mammanā vā. Ye pana jivhaṃ parivattetvā parivattetvā pharusavācaṃ na vadanti, te baddhajivhā gūḷhajivhā dvijivhā na honti. Mudu nesaṃ jivhā hoti rattakambalavaṇṇā. Tasmā tathāgatassa dīgharattaṃ jivhaṃ parivattetvā pharusāya vācāya akathitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti pahūtajivhālakkhaṇaṃ nibbattati. Pharusavācaṃ kathentānañca saddo bhijjati. Te saddabhedam katvā pharusavācāya kathitabhāvaṃ jano jānātūti chinnassarā vā honti bhinnassarā vā kākassarā vā. Ye pana sarabhedakaraṃ pharusavācaṃ na kathenti, tesam saddo madhuro ca hoti pemaṇiyo. Tasmā tathāgatassa dīgharattaṃ sarabhedakarāya pharusavācāya akathitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti brahmassaralakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Ādeyyavacanaṭā **ānisaṃso**.

237. Ubbādhikanti akkosayuttatā ābādhakariṃ **bahujanappamaddananti** bahujanānaṃ pamaddaniṃ **abāḷhaṃ giram so na bhaṇi pharusanti** ettha akāro parato bhaṇisaddena yojetabbo. **Bāḷhanti** balavaṃ atipharusaṃ. **Bāḷhaṃ giram so na abhaṇīti** ayamettha attho. **Susaṃhitanti** suṭṭhu pemasañhitaṃ. **Sakhilanti** (3.0122) mudukaṃ. **Vācāti** vācāyo. **Kaṇṇasukhāti** kaṇṇasukhāyo. “Kaṇṇasukhan” tipi pāṭho, yathā kaṇṇānaṃ sukhaṃ hoti, evaṃ erayatīti attho. **Vedayathāti** vedayittha. **Brahmassarattanti** brahmassarataṃ. **Bahuno bahunti** bahujanassa bahuṃ. “Bahūnaṃ bahuntī” pi pāṭho, bahujanānaṃ bahuntī attho.

Sīhahanulakkhaṇavaṇṇanā

238. Appadhaṃsiko hotīti guṇato vā ṭhānato vā padhaṃsetuṃ cāvetuṃ asakkuṇeyyo. Idha **kammaṃ** nāma palāpakathāya akathanaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** Nāma ye taṃ kathenti, te iminā kāraṇena nesaṃ hanukaṃ cāletvā cāletvā palāpakathāya kathitabhāvaṃ jano jānātūti antopaviṭṭhahanukā vā vaṅkahanukā vā pabbhārahanukā vā honti. Tathāgato pana tathā na kathesi. Tenassa hanukaṃ cāletvā cāletvā dīgharattaṃ palāpakathāya akathitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti sīhahanulakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Appadhaṃsikatā **ānisaṃso**.

239. Avikiṇṇavacanabyappatho cāti avikiṇṇavacanānaṃ viya purimabodhisattānaṃ vacanapatho assāti avikiṇṇavacanabyappatho. **Dvidugamavaratarahanuttamalattāti** dvīhi dvīhi gacchatīti dvidugamo, dvīhi dvīhīti catūhi, catuppadānaṃ varatarassa sīhasseva hanubhāvaṃ alatthāti attho. **Manujādhipatīti** manujānaṃ adhipati. **Tathattoti** tathasabhāvo.

Samadantādilakkhaṇavaṇṇanā

240. Suciparivāroti parisuddhaparivāro. Idha **kammaṃ** nāma sammājivatā. **Kammasarikkhakaṃ** nāma yo visamena saṃkiliṭṭhājīvena jīvitaṃ kappeti, tassa dantāpi visamā honti dāṭhāpi kiliṭṭhā. Tathāgatassa pana samena suddhājīvena

jīvitam kappitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti samadantalakkhaṇaṅca susukkadāṭṭhālakkhaṇaṅca nibbattati. **Lakkhaṇam** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Suciparivāratā **ānisamso**.

241. Avassajīti (3.0123) pahāsi **tidivapuravarasamoti** tidivapuravarena sakkena samo. **Lapanajanti** mukhajaṃ, dantanti attho. **Dijasamasukkasucisobhanadantoti** dve vāre jātattā dijanāmakā sukkā suci sobhanā ca dantā assāti dijasamasukkasucisobhanadanto. **Na ca janapadatudananti** yo tassa cakkavāḷaparicchinno janapado, tassa aññaena tudanaṃ piḷā vā ābādho vā natthi. **Hitamapi ca bahujana sukhaṅca carantīti** bahujanā samānasukhadukkhā hutvā tasmim̐ janapade añña-maññaassa hitaṅceva sukhaṅca caranti. **Vipāpoti** vigatapāpo. **Vigatadarathakilamathoti** vigatakāyikadarathakilamatho. **Malakhilakalikilese panudehīti** rāgādimalānaṅceva rāgādikhilānaṅca dosakalīnaṅca sabbakilesānaṅca apanudehi. Sesam̐ sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya

Lakkhaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Siṅgālasuttavaṇṇanā

Nidānavāṇṇanā

242. Evaṃ (3.0124) **me sutanti** siṅgālasuttaṃ. Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā-**veḷuvane kalandakanivāpeti** veḷuvananti tassa uyyānassa nāmaṃ. Taṃ kira veḷūhi parikkhittaṃ ahosi aṭṭhārasahatthena ca pākārena gopuraṭṭālakayuttaṃ nīlo-bhāsaṃ manoramaṃ, tena veḷuvananti vuccati. Kalandakānaṅcetha nivāpaṃ adamsu, tena kalandakanivāpoti vuccati.

Pubbe kira aññataro rājā tattha uyyānakīḷanattaṃ āgato surāmadena matto divā niddaṃ okkami. Parijanopissa “sutto rājā”ti pupphaphalādīhi palobhiyamāno ito cito ca pakkāmi. Atha surāgandhena aññatarasmā susirarukkhā kaṇhasappo nikkhamitvā raṅṅo abhimukho āgacchati, taṃ disvā rukkhadevatā “raṅṅo jīvitam̐ dammī”ti kāḷakavesena āgantvā kaṇṇamūle saddamakāsi. Rājā paṭibujjhi. Kaṇhasappo nivatto. So taṃ disvā “imāya kāḷakāya mama jīvitam̐ dinnan”ti kāḷakānaṃ tattha nivāpaṃ paṭṭhapesi, abhayaghosaṅca ghosāpesi. Tasmā taṃ tato pabhuti “kalandakanivāpo”ti saṅkhyam̐ gataṃ. **Kalandakāti** hi kāḷakānaṃ etaṃ nāmaṃ.

Tena kho pana samayenāti yasmim̐ samaye bhagavā rājagahaṃ gocaragāmaṃ katvā veḷuvane kalandakanivāpe viharati, tena samayena. **Siṅgālakoti gahapatiputtoti** siṅgālakoti tassa nāmaṃ. **Gahapatiputtoti** gahapatissa putto gahapatiputto. Tassa kira pitā gahapatimahāsālo, nidahitvā ṭhapitā cassa gehe cattālisa dhanako-

ṭiyo atthi. So bhagavati niṭṭhaṅgato upāsako sotāpanno, bhariyāpissa sotāpannāyeva. Putto panassa assaddho appasanno. Atha naṃ mātāpitaro abhikkhaṇaṃ evaṃ ovaḍanti- “tāta satthāraṃ upasaṅkama, dhammasenāpatiṃ mahāmoggallānaṃ mahākassapaṃ asītimahāsāvake upasaṅkamā”ti. So evamāha- “natthi mama tumhākaṃ samaṇānaṃ upasaṅkamanakiccaṃ, samaṇānaṃ santikaṃ gantvā vanditabbaṃ hoti, onamitvā vandantassa piṭṭhi rujjati, jāṇukāni kharāni honti, bhūmiyaṃ nisīditabbaṃ (3.0125) hoti, tattha nisinnassa vatthāni kilissanti jīranti, samīpe nisinnakālato paṭṭhāya kathāsallāpo hoti, tasmīṃ sati vissāso uppaḍḍhati, tato nimantevā cīvarapiṇḍapātādīni dātābāni honti. Evaṃ sante attho parihāyati, natthi mayhaṃ tumhākaṃ samaṇānaṃ upasaṅkamanakiccaṃ”ti. Iti naṃ yāvajīvaṃ ovaḍantāpi mātāpitaro sāsane upanetuṃ nāsakkhiṃsu.

Athassa pitā maraṇamañce nipanno “mama puttassa ovādaṃ dātuṃ vaṭṭati”ti cintevā puna cintesi- “disā tāta namassāhī”ti evamassa ovādaṃ dassāmi, so atthaṃ ajānanto disā namassissati, atha naṃ satthā vā sāvaka vā passivā “kiṃ karosī”ti pucchissanti. Tato “mayhaṃ pitā disā namassanaṃ karohīti maṃ ovaḍi”ti vakkhati. Athassa te “na tuyhaṃ pitā etā disā namassāpeti, imā pana disā namassāpeti”ti dhammaṃ desessanti. So buddhasāsane guṇaṃ ṇatvā “puñña-kammaṃ karissati”ti. Atha naṃ āmantāpetvā “tāta, pātova uṭṭhāya cha disā namassēyyāsī”ti āha. Maraṇamañce nipannassa kathā nāma yāvajīvaṃ anussaraṇīyā hoti. Tasmā so gahapatiputto taṃ pituvacanaṃ anussaranto tathā akāsi. Tasmā “kālasseva uṭṭhāya rājagahā nikkhamitvā”ti-ādi vuttaṃ.

243. Puthudisāti bahudisā. Idāni tā dassento **puratthimaṃ disanti-ādimāha. Pāvīsīti** na tāva pavīṭṭho, pavisissāmiti nikkhantattā pana antarāmagge vattamānopi evaṃ vuccati. **Addasā kho bhagavāti** na idāneva addasa, paccūsasamayepi buddhacakkhunā lokaṃ volokento etaṃ disā namassamānaṃ disvā “ajja ahaṃ siṅgālassa gahapatiputtassa gihivinayaṃ siṅgālasuttantaṃ kathessāmi, mahājanassa sā kathā saphalā bhavissati, gantabbaṃ mayā etthā”ti. Tasmā pātova nikkhamitvā rājagahaṃ piṇḍāya pāvīsi, pavisanto ca naṃ tatheva addasa. Tena vuttaṃ- “addasā kho bhagavā”ti. **Etadavocāti** so kira avidūre ṭhitampi satthāraṃ na passati, disāyeva namassati. Athaṃ naṃ bhagavā sūriyasmisamphassena vikasamānaṃ mahāpadumaṃ viya mukhaṃ vivaritvā “kiṃ nu kho tvaṃ, gahapatiputtā”ti-ādikaṃ etadavoca.

Chadisādivaṇṇanā

244. Yathā (3.0126) **kathaṃ pana, bhanteti** so kira taṃ bhagavato vacanaṃ sutvāva cintesi “yā kira mama pitarā cha disā namassitabbā”ti vuttā, na kira tā etā, aññā kira ariyasāvakena cha disā namassitabbā. Handāhaṃ ariyasāvakena namassitabbā disāyeva pucchitvā namassāmiti. So tā pucchanto **yathā kathaṃ pana, bhanteti-ādimāha**. Tattha **yathāti** nipātamattaṃ. **Kathaṃ panā** Ti idameva pucchāpadaṃ. **Kammakilesāti** tehi kammehi sattā kilissanti, tasmā kammakilesāti vuccanti. **Ṭhānehīti** kāraṇehi. **Apāyamukhānīti** vināsamukhāni. **Soti** so sotāpanno

ariyasāvako. **Cuddasa pāpakāpagatoti** etehi cuddasahi pāpakehi lāmakehi apagato. **Chaddisāpaṭicchādīti** cha disā paṭicchādentō. **Ubholokavijayāyāti** ubhinnaṃ idhalokaparalokānaṃ vijinanatthāya. **Ayañceva loko āraddho hotīti** evarūpassa hi idha loke pañca verāni na honti, tenassa ayañceva loko āraddho hoti paritosito ceva nipphādito ca. Paralokepi pañca verāni na honti, tenassa paro ca loko āraddhito hoti. Tasmā so kāyassa bhedā parammaraṇā sugatiṃ saggamaṃ lokamaṃ upapajjati.

245. Iti bhagavā saṅkhepena mātikaṃ ṭhapetvā idāni tameva vitthārento **kata-massa cattāro kammakilesāti**-ādimāha. **Kammakilesoti** kammañca taṃ kilesasampayuttatā kilesa cāti kammakilesa. Sakilesoyeva hi pāṇamaṃ hanati, nikkilesa na hanati, tasmā pāṇātipāto “kammakilesa”ti vutto. **Adinnādānādīsupi** eseva nayo. **Athāparanti** aparampi etadatthaparidīpakameva gāthābandhamaṃ avocāti attho.

Catuṭhānādivaṇṇanā

246. Pāpakammaṃ karotīti idamaṃ bhagavā yasmā kārake dassite akārako pākaṭo hoti, tasmā “pāpakammaṃ na karotī”ti mātikaṃ ṭhapetvāpi desanākusala-tāya paṭhamataramaṃ kārakamaṃ dassento āha (3.0127). Tattha **chandāgatiṃ gacchantoti** chandena pemena agatiṃ gacchanta akattabbaṃ karonto. Parapadesupi eseva nayo. Tattha yo “ayamaṃ me mitto vā sambhatto vā sandiṭṭho vā ñātako vā lañjamaṃ vā pana me deti”ti chandavasena assāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayamaṃ chandāgatiṃ gacchanta pāpakammaṃ karoti nāma. Yo “ayamaṃ me verī”ti pakativaravasena taṅkhaṇuppannakodhavasena vā sāmikaṃ assāmikaṃ karoti, ayamaṃ dosāgatiṃ gacchanta pāpakammaṃ karoti nāma. Yo pana mandattā momūhattā yamaṃ vā taṃ vā vatvā assāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayamaṃ mohāgatiṃ gacchanta pāpakammaṃ karoti nāma. Yo pana “ayamaṃ rājavallabho vā visamanissito vā anattampi me kareyyā”ti bhīto assāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayamaṃ bhayāgatiṃ gacchanta pāpakammaṃ karoti nāma. Yo pana yaṃkiñci bhājento “ayamaṃ me sandiṭṭho vā sambhatto vā”ti pemavasena atirekamaṃ deti, “ayamaṃ me verī”ti dosavasena ūnakaṃ deti, momūhattā dinnādinnaṃ ajānamāno kassaci ūnaṃ kassaci adhikaṃ deti, “ayamaṃ imasmiṃ adhiyamāne mayamaṃ anattampi kareyyā”ti bhīto kassaci atirekamaṃ deti, so catubbidhopi yathānukkamena chandāgati-ādīni gacchanta pāpakammaṃ

karoti nāma.

Ariyasāvako pana jīvitakkhayaṃ pāpuṇantopi chandāgati-ādīni na gacchati. Tena vuttaṃ- “imehi catūhi ṭhānehi pāpakammaṃ na karotī” ti.

Nihīyati yaso tassāti tassa agatigāmino kittiyasopi parivārayasopi nihīyati parihāyati.

Cha-apāyamukhādivaṇṇanā

247. Surāmerayamajjappamādaṭṭhānānuyogoti ettha **surāti** piṭṭhasurā pūvasurā odanasurā kiṇṇapakkhittā sambhārasaṃyuttāti pañca surā. **Merayanti** pupphā-savo phalāsavo madhvāsavo guḷāsavo sambhārasaṃyuttoti pañca āsavā. Taṃ sabbampi madakaraṇavasena **majjaṃ. Pamādaṭṭhānanti** pamādakāraṇaṃ. Yāya cetanāya taṃ majjaṃ pivati, tassa etaṃ adhivacanaṃ. **Anuyogoti** tassa surāmerayamajjappamādaṭṭhānassa anu-anuyogo punappunaṃ karaṇaṃ. Yasmā panetaṃ anuyuttassa uppannā ceva bhogā parihāyanti, anuppannā ca nuppajjanti, tasmā “bhogānaṃ apāyamukhaṃ” ti (3.0128) vuttaṃ. **Vikālavisikhācariyānuyogoti** avelāya visikhāsu cariyānuyuttatā.

Samajjābhicaraṇanti naccādidassanavasena samajjāgamaṇaṃ. **Ālasyānuyogoti** kāyālasīyatāya yuttappayuttatā.

Surāmerayassa cha-ādīnavādivaṇṇanā

248. Evaṃ channaṃ apāyamukhānaṃ mātikaṃ ṭhapetvā idāni tāni vibhajanto **cha kho me, gahapatiputta ādīnavāti-ādīmāha.** Tattha **sandiṭṭhikāti** sāmaṃ passi-tabbā, idhalokabhāvinī. **Dhanajānīti** dhanahāni. **Kalahappavaḍḍhanīti** vācākalahassa ceva hatthaparāmāsādikāyakalahassa ca vaḍḍhanī. **Rogānaṃ āyatananti** tesam tesam akkhirogādīnaṃ khettaṃ. **Akittisañjananīti** suraṃ pivitvā hi mātarampi paharanti pitarampi, aññaṃ bahumpi avattabbaṃ vadanti, akattabbaṃ karonti. Tena garahampi daṇḍampi hatthapādādichedampi pāpuṇanti, idhalokepi paralokepi akittiṃ pāpuṇanti, iti tesam sā surā akittisañjananī nāma hoti. **Kopīnani-daṃsanīti** gūyhaṭṭhānañhi vivariyamānaṃ hiriṃ kopeti vināseti, tasmā “kopīnaṃ” ti vuccati, surāmadamattā ca taṃ taṃ aṅgaṃ vivaritvā vicaranti, tena nesam sā surā kopīnassa nidaṃsanato “kopīnanidaṃsaṃ” ti vuccati. **Paññāya dubbalikaraṇīti** sāgatattherassa viya kammassakatapaññaṃ dubbalaṃ karoti, tasmā “paññāya dubbalikaraṇī” ti vuccati. Maggapaññaṃ pana dubbalaṃ kātuṃ na sakkoti. Adhigatamaggānañhi sā antomukhameva na pavisati. **Chaṭṭhaṃ padanti** chaṭṭhaṃ kāraṇaṃ.

249. Attāpissa agutto arakkhito hotīti avelāya caranto hi khāṇukaṇṭakādīnīpi akkamati, ahināpi yakkhādīhipi samāgacchati, taṃ taṃ ṭhānaṃ gacchatīti ṇatvā verinopi naṃ niliyitvā gaṇhanti vā hananti vā. Evaṃ attāpissa agutto hoti arakkhito. Puttadārāpi “amhākaṃ pitā amhākaṃ sāmī rattiṃ vicarati, kimaṅgaṃ pana mayan” - ti itissa puttadhitaropi bhariyāpi bahi patthanaṃ katvā rattiṃ carantā anayabya-

sanam pāpuṇanti. Evaṃ **puttadāropissa agutto arakkhito hoti. Sāpateyyanti** tassa puttadāraparijanassa rattim caraṇakabhāvaṃ ñatvā corā suññaṃ (3.0129) gehaṃ pavisitvā yaṃ icchanti, taṃ haranti. Evaṃ **sāpateyyampissa aguttaṃ arakkhitaṃ hoti. Saṅkiyo ca hotīti** aññehi katapāpakammesupi “iminā kataṃ bhavissati”ti saṅkitabbo hoti. Yassa yassa gharadvārena yāti, tattha yaṃ aññena corakammaṃ paradārikakammaṃ vā kataṃ, taṃ “iminā katan”ti vutte abhūtaṃ asantampi tasmim rūhati patiṭṭhāti. **Bahūnañca dukkhadhammānanti** ettakaṃ dukkhaṃ, ettakaṃ domanassanti vattum na sakkā, aññasmim puggale asati sabbaṃ vikāla-cārimhi āharitabbaṃ hoti, iti so bahūnaṃ dukkhadhammānaṃ purakkhato pure-gāmī hoti.

250. Kva naccanti “kasmim ṭhāne naṭanāṭakādinaccaṃ atthi”ti pucchitvā yasmim gāme vā nigame vā taṃ atthi, tattha gantabbaṃ hoti, tassa “sve naccada-ssanaṃ gamissāmi”ti ajja vatthagandhamālādīni paṭiyādentasseva sakaladiva-sampi kammacchedo hoti, naccadassanena ekāhampi dvīhampi tīhampi tattheva hoti, atha vuṭṭhisampattiyādīni labhitvāpi vappādikāle vappādīni akarontassa anu-ppannā bhogā nuppajjanti, tassa bahi gatabhāvaṃ ñatvā anārakkhe gehe corā yaṃ icchanti, taṃ karonti, tenassa uppannāpi bhogā vinassanti. **Kva gīnti-ādī-**supi eseva nayo. Tesam nānākaraṇaṃ brahmajāle vuttameva.

251. Jayaṃ veranti “jitaṃ mayā”ti parisamajjhe parassa sāṭakaṃ vā veṭhanaṃ vā gaṇhāti, so “parisamajjhe me avamānaṃ karosi, hotu, sikkhāpessāmi nan”ti tattha veraṃ bandhati, evaṃ jinanto sayaṃ veraṃ pasavati. **Jinoti** aññena jito samāno yaṃ tena tassa veṭhanaṃ vā sāṭako vā aññaṃ vā pana hiraññasuvaṇṇā-divittaṃ gahitaṃ, taṃ anusocati “ahosi vata me, taṃ taṃ vata me natthī”ti tappa-ccayā socati. Evaṃ so jino vittaṃ anusocati. **Sabhāgatassa vacanaṃ na rūhatīti** vinicchayaṭṭhāne sakkhipuṭṭhassa sato vacanaṃ na rūhati, na patiṭṭhāti, “ayaṃ akkhasoṇḍo jūtakaro, mā tassa vacanaṃ gaṇhitthā”ti vattāro bhavanti. **Mittāma-ccānaṃ paribhūto hotīti** tañhi mitāmaccā evaṃ vadanti- “samma, tvampi nāma kulaputto jūtakaro chinnabhinnako hutvā vicarasi, na te idaṃ jātigottānaṃ anu-rūpaṃ, ito paṭṭhāya mā evaṃ kareyyāsī”ti. So evaṃ vuttopi tesam vacanaṃ na karoti. Tato tena saddhim ekato na tiṭṭhanti (3.0130) na nisīdanti. Tassa kāraṇā sakkhipuṭṭhāpi na kathenti. Evaṃ mittāmaccānaṃ paribhūto hoti.

Āvāhavivāhakānanti āvāhakā nāma ye tassa gharato dārikaṃ gahetukāmā. Vivāhakā nāma ye tassa gehe dārikaṃ dātukāmā. **Apatthito hotīti** anicchito hoti. **Nālaṃ dārabharaṇāyāti** dārabharaṇāya na samattho. Etassa gehe dārikā dinnāpi etassa gehato āgatāpi amhehi eva positabbā bhavissatiyeva.

Pāpamittatāya cha-ādīnavādivaṇṇanā

252. Dhuttāti akkhadhuttā. **Soṇḍāti** itthisoṇḍā bhattasoṇḍā pūvasoṇḍā mūlaka-soṇḍā. **Pipāsā**ti pānasoṇḍā. **Nekatikāti** patirūpakena vañcanakā. **Vañcanikāti** sammukhāvañcanāhi vañcanikā. **Sāhasikāti** ekāgārikādisāhasikakammakārino. **Tyāssa mittā hontīti** te assa mittā honti. Aññehi sappurisehi saddhim na ramati

gandhamālādīhi alaṅkaritvā varasayanam āropitasūkaro gūthakūpamiva, te pāpamitteyeva upasaṅkamati. Tasmā diṭṭhe ceva dhamme samparāyañca bahum anattham nigacchati.

253. Atisīnti kammaṃ na karotī manussehi kālasseva vuṭṭhāya “etha bho kammantaṃ gacchāmā”ti vutto “atisītaṃ tāva, aṭṭhīni bhijjanti viya, gacchatha tumhe pacchā jānissāmi”ti aggim tapanto nisīdati. Te gantvā kammaṃ karonti. Itarassa kammaṃ parihāyati. **Ati-uṇhanti-ādīsipi** eseva nayo.

Hoti pānasakhā nāmāti ekacco pānaṭṭhāne surāgeheyeva sahāyo hoti. “Panna-sakhā”tipi pāṭho, ayamevattho. **Sammiyasammiyoti** samma sammāti vadanto sammukheyeva sahāyo hoti, parammukhe verīsadiso otārameva gavesati. **Atthesujātesūti** tathārūpesu kiccesu samuppannesu. **Verappasavoti** verabahulatā. **Anatthātī** anattakāritā. **Sukadariyatāti** suṭṭhu kadariyatā thaddhamacchariyabhāvo (3.013) **Udakamiva iṇaṃ vigāhatīti** pāsāṇo udakaṃ viya saṃsīdanto iṇaṃ vigāhati.

Rattinuṭṭhānadessināti rattim anuṭṭhānasīlena. **Atisāyamidaṃ ahūti** idaṃ atisāyaṃ jātanti ye evaṃ vatvā kammaṃ na karonti. **Iti vissaṭṭhakammanteti** evaṃ vatvā pariccattakammante. **Atthā accenti māṇaveti** evarūpe puggale atthā atikkamanti, tesu na tiṭṭhanti.

Tiṇā bhiiyoti tiṇatopi uttari. **So sukhaṃ na vihāyatīti** so puriso sukhaṃ na jahāti, sukhasamaṅgiyeva hoti. Iminā kathāmaggena imamatthaṃ dasseti “gihibhūtena satā ettakaṃ kammaṃ na kātabbaṃ, karontassa vaḍḍhi nāma natthi. Idhaloke paraloke garahameva pāpuṇāti”ti.

Mittapatirūpakādivaṇṇanā

254. Idāni yo evaṃ karoto anatto uppajjati, aññāni vā pana yāni kānici bhayāni yekeci upaddavā yekeci upasaggā, sabbe te bālaṃ nissāya uppajjanti. Tasmā “evarūpā bālā na sevittabbā”ti bāle mittapatirūpake amitte dassetuṃ **cattārome, gahapatiputta amittāti-ādīmāha.** Tattha **aññadatthuharoti** sayam tucchahattho āgantvā ekaṃsena yaṃkiñci haratiyeva. **Vacīparamoti** vacanaparamo vacanamatteneva dāyako kārako viya hoti. **Anuppiyabhāṇīti** anuppiyaṃ bhaṇāti. **Apāyasahāyoti** bhogānaṃ apāyesu sahāyo hoti.

255. Evaṃ cattāro amitte dassetvā puna tattha ekekaṃ catūhi kāraṇehi vibhājanto **catūhi kho, gahapatiputtāti-ādīmāha.** Tattha **aññadatthuharo hotīti** ekaṃsena hārakoyeva hoti. Sahāyassa gehaṃ rittahattho āgantvā nivatthasāṭṭakādīnaṃ vaṇṇaṃ bhāsati, so “ativiya tvaṃ samma imassa vaṇṇaṃ bhāsasi”ti aññaṃ nivāsetvā taṃ deti. **Appena bahumicchati**ti yaṃkiñci appakaṃ datvā tassa santikā bahum pattheti. **Bhayassa kiccaṃ karotīti** attano bhaye uppanne tassa dāso viya hutvā taṃ taṃ kiccaṃ karoti, ayaṃ sabbadā na karoti, bhaye (3.0132) uppanne karoti, na pemeṇāti amitto nāma jāto. **Sevati atthakāraṇāti** mittasanthavavasena na sevati, attano atthameva paccāsīsanto sevati.

256. Atītena paṭisantharatīti sahāye āgate “hiyyo vā pare vā na āgatosi, amhākaṃ imasmim vāre sassaṃ ativiya nipphannaṃ, bahūni sāliyavabijādīni

ṭhapetvā maggaṃ oloKentā nisīdimha, ajja pana sabbaṃ khīṇaṃ”ti evaṃ atītena saṅgaṇhāti. **Anāgatenā**ti “imasmim vāre amhākaṃ sassaṃ manāpaṃ bhavissati, phalabhārabharitā sāli-ādayo, sassasaṅgahe kate tumhākaṃ saṅgahaṃ kātuṃ samatthā bhavissāmā”ti evaṃ anāgatenā saṅgaṇhāti. **Niratthakenā**ti hatthikkhandhe vā assapiṭṭhe vā nisinno sahāyaṃ disvā “ehi, bho, idha nisīdā”ti vadati. Manāpaṃ sāṭakaṃ nivāsetvā “sahāyakassa vata me anucchaviko añño pana mayhaṃ natthi”ti vadati, evaṃ niratthakena saṅgaṇhāti nāma. **Paccuppanesu kicesu byasanaṃ dassetī**ti “sakaṭena me attho”ti vutte “cakkamassa bhinnaṃ, akkho chinno”ti-ādīni vadati.

257. Pāpakampissa anujānātīti pāṇātipātādīsu yaṃkiñci karomāti vutte “sādhu samma karomā”ti anujānāti. Kalyāṇepi eseva nayo. **Sahāyo hotī**ti “asukatṭhāne suraṃ pivanti, ehi tattha gacchāmā”ti vutte sādhuṭi gacchati. Esa nayo sabbattha. **Iti viññāyāti** “mittapatirūpakā ete”ti evaṃ jānitvā.

Suhadamittādivaṇṇanā

260. Evaṃ na sevitabbe pāpamitte dassetvā idāni sevitabbe kalyāṇamitte dassento puna **cattārome, gahapatiputtāti**-ādīmāha. Tattha **suhadāti** sundaraha-dayā.

261. Pamattaṃ rakkhatīti majjaṃ pivitvā gāmamajjhe vā gāmadvāre vā magge vā nipannaṃ disvā “evaṃnipannassa kocideva nivāsanapārūpanampi hareyyā”ti samīpe nisīditvā pabuddhakāle gahetvā gacchati. **Pamattassa sāpateyyanti** sahāyo (3.0133) bahigato vā hoti suraṃ pivitvā vā pamatto, gehaṃ anārakkhaṃ “kocideva yaṃkiñci hareyyā”ti gehaṃ pavisitvā tassa dhanaṃ rakkhati. **Bhīta-ssāti** kismiñcideva bhaye uppanne “mā

bhāyi, mādisse sahāye ṭhite kiṃ bhāyasi”ti taṃ bhayaṃ haranto paṭisaraṇaṃ hoti. **Taddiguṇaṃ bhoganti** kiccakaraṇīye uppanne sahāyaṃ attano santikaṃ āgataṃ disvā vadati “kasmā āgatosi”ti? Rājakule kammaṃ atthīti. Kiṃ laddhuṃ vaṭṭatīti? Eko kahāpaṇoti. “Nagare kammaṃ nāma na ekakahāpaṇena nipphajjati, dve gaṇhāhī”ti evaṃ yattakaṃ vadati, tato diguṇaṃ deti.

262. Guyhamassa ācikkhatīti attano guyhaṃ nigūhituṃ yuttakathaṃ aññassa akathetvā tasseva ācikkhati. **Guyhamassa parigūhatīti** tena kathitaṃ guyhaṃ yathā añño na jānāti, evaṃ rakkhati. **Āpadāsu na vijahatīti** uppanne bhaye na pariccajati. **Jīvitampissa atthāyāti** attano jīvitampi tassa sahāyassa atthāya pariccatta-meva hoti, attano jīvitaṃ agaṇetvāpi tassa kammaṃ karotiyeva.

263. Pāpā nivāretīti amhesu passantesu passantesu tvaṃ evaṃ kātuṃ na labhasi, pañca verāni dasa akusalakammapathe mā karohīti nivāreti. **Kalyāṇe nivesetīti** kalyāṇakamme tīsu saraṇesu pañcasīlesu dasakusalakammapatthesu vattassu, dānaṃ dehi puññaṃ karohi dhammaṃ suṇāhīti evaṃ kalyāṇe niyojati. **Assutaṃ sāvētīti** assutapubbaṃ sukhumaṃ nipuṇaṃ kāraṇaṃ sāveti. **Saggassa magganti** idaṃ kammaṃ katvā sagge nibbantanti evaṃ saggassa maggaṃ ācikkhati.

264. Abhavenassa na nandatīti tassa abhavana avuḍḍhiyā puttadārassa vā pariyanassa vā tathārūpaṃ pārijuññaṃ disvā vā sutvā vā na nandati, anattamano hoti. **Bhavenāti** vuḍḍhiyā tathārūpassa sampattiṃ vā issariyappaṭilābhaṃ vā disvā vā sutvā vā nandati, attamano hoti. **Avaññaṃ bhaṇamānaṃ nivāretīti** “asuko virūpo na pāsādiko dujjātiko dussilo”ti vā vutte “evaṃ mā bhaṇi, rūpavā ca so pāsādiko (3.0134) ca sujāto ca sīlasampanno cā”ti-ādīhi vacanehi paraṃ attano sahāyassa avaññaṃ bhaṇamānaṃ nivāreti. **Vaññaṃ bhaṇamānaṃ pasamsatīti** “asuko rūpavā pāsādiko sujāto sīlasampanno”ti vutte “aho suṭṭhu vadasi, subhāsitaṃ tayā, evametaṃ, esa puriso rūpavā pāsādiko sujāto sīlasampanno”ti evaṃ attano sahāyakassa paraṃ vaññaṃ bhaṇamānaṃ pasamsati.

265. Jalaṃ aggīva bhāsatiti rattiṃ pabbatamatthake jalamāno aggi viya virocāti. **Bhoge saṃharamānassāti** attānampi parampi apīletvā dhammena samena bhoge sampiṇḍentassa rāsīṃ karontassa. **Bhamarasseva irīyatoti** yathā bhamaro pupphānaṃ vañṇagandhaṃ apothayaṃ tuṇḍenapi pakkhehipi rasaṃ āharitvā anupubbena cakkappamāṇaṃ madhupaṭalaṃ karoti, evaṃ anupubbena mahantaṃ bhogarāsīṃ karontassa. **Bhogā sannicayaṃ yantīti** tassa bhogā nicayaṃ gacchanti. Kathaṃ? Anupubbena upacikāhi saṃvaḍḍhiyamāno vammiko viya. Tenāha “vammikovupaciyati”ti. Yathā vammiko upaciyati, evaṃ nicayaṃ yantīti attho.

Samāhatvāti samāharitvā. **Alamatthoti** yuttasabhāvo samattho vā pariyattarūpo gharāvāsaṃ saṅṭhāpetuṃ.

Idāni yathā vā gharāvāso saṅṭhapetabbo, tathā oবাদanto **catudhā vibhaje bhogeti**-ādimāha. Tattha **sa ve mittāni ganthatīti** so evaṃ vibhajanto mittāni ganthati nāma abhejjamānāni ṭhapeti. Yassa hi bhogā santi, so eva mitte ṭhapetuṃ sakkoti, na itaro.

Ekena bhoge bhuñjeyyāti ekena koṭṭhāsenā bhoge bhuñjeyyā. **Dvīhi kammaṃ payojayeti** dvīhi koṭṭhāsehi kasivāñijjādikammaṃ payojeyyā. **Catutthañca nidhāpeyyā**ti catutthaṃ koṭṭhāsaṃ nidhāpetvā ṭhapeyyā. **Āpadāsu bhavissatīti** kulānañhi na sabbakālaṃ ekasadisāṃ vattati, kadāci rājādivasena āpadāpi uppajjanti, tasmā evaṃ āpadāsu uppannāsu bhavissatīti “ekāṃ koṭṭhāsaṃ nidhāpeyyā”ti āha (3.0135) lmesu pana catūsu koṭṭhāsesu katarakoṭṭhāsaṃ gahetvā kusalaṃ kātābbanti? “Bhoge bhuñjeyyā”ti vuttakoṭṭhāsaṃ. Tato gaṇhitvā bhikkhūnampi kapaṇaddhikā-dīnampi dātābbaṃ, pesakāraṇhāpitādīnampi vetanaṃ dātābbaṃ.

Chaddisāpaṭicchādānakaṇḍavaṇṇanā

266. Iti bhagavā ettakena kathāmaggena evaṃ gahapatiputtassa ariyasāvako catūhi kāraṇehi akusalaṃ pahāya chahi kāraṇehi bhogānaṃ apāyamukhaṃ vajjetvā soḷasa mittāni sevanto gharāvāsaṃ saṅṭhapetvā dārabharaṇaṃ karonto dhammikenā ājīvena jīvati, devamanussānañca antare aggikkhandho viya virocattīti vajjanīyadhammavajjanatthaṃ sevitābhadhammasevanatthañca ovādaṃ datvā idāni namassitābbā cha disā dassento **kathañca gahapatiputtā**ti-ādīmāha.

Tattha **chaddisāpaṭicchādī**ti yathā chahi disāhi āgamanabhayaṃ na āgacchati, khemaṃ hoti nibbhayaṃ evaṃ viharanto “chaddisāpaṭicchādī”ti vuccati. “Purattimā disā mātāpitāro veditābbā”ti-ādīsu **mātāpitāro** pubbupakāritāya **purattimā disā**ti veditābbā. **Ācariyā** dakkhiṇeyyatāya **dakkhiṇā disā**ti. **Puttadārā** piṭṭhito anubandhanavasena **pacchimā disā**ti. **Mittāmaccā** yasmā so mittāmacce nissāya te te dukkhavisese uttarati, tasmā **uttarā disā**ti. **Dāsakammakarā** pādāmūle patiṭṭhānavasena **hetṭhimā disā**ti. **Samaṇabrāhmaṇā** guṇehi upari ṭhitabhāvena **uparimā disā**ti veditābbā.

267. Bhato ne bharissāmīti ahaṃ mātāpitūhi thaññaṃ pāyetvā hatthapāde vaḍḍhetvā mukhena siṅghāṇikaṃ apanetvā nahāpetvā maṇḍetvā bhato bharito jaggito, svāhaṃ ajja te mahallake pādadhovanānāpanayāgubhattadānādīhi bharissāmi.

Kiccaṃ nesāṃ karissāmīti attano kammaṃ ṭhapetvā mātāpitūnaṃ rājakulādīsu uppannaṃ kiccaṃ gantvā karissāmi. **Kulavaṃsaṃ saṅṭhapessāmī**ti mātāpitūnaṃ santakaṃ khetvatthuhiraññasuvaṇṇādīṃ avināsetvā rakkhantopi kulavaṃsaṃ saṅṭhapeti nāma. Mātāpitāro adhammikavaṃsato hāretvā (3.0136) dhammikavaṃse ṭhapentopi, kulavaṃsena āgatāni salākabhattādīni anupacchinditvā pavattentopi kulavaṃsaṃ saṅṭhapeti nāma. Idaṃ sandhāya vuttaṃ- “kulavaṃsaṃ saṅṭhapessāmī”ti.

Dāyajjaṃ paṭipajjāmīti mātāpitāro attano ovāde avattamāne micchāpaṭipanne dārake vinicchayaṃ patvā aputte karonti, te dāyajjārahā na honti. Ovāde vattamāne pana kulasantakassa sāmike karonti, ahaṃ evaṃ vattissāmīti adhippāyena “dāyajjaṃ paṭipajjāmī”ti vuttaṃ.

Dakkhiṇaṃ anuppadassāmīti tesāṃ pattidānaṃ katvā tatiyādivasato paṭṭhāya dānaṃ anuppadassāmī. **Pāpā nivārentīti** pāṇātipātādīnaṃ diṭṭhadhammikasampa-

rāyikaṃ ādinavaṃ vatvā, “tāta, mā evarūpaṃ karī”ti nivārenti, katampi garahanti. **Kalyāṇe nivesentīti** anāthapiṇḍiko viya lañjaṃ datvāpi sīlasamādānādīsu nive-senti. **Sippaṃ sikkhāpentīti** attano ovāde ṭhitabhāvaṃ ṇatvā vaṃsānugataṃ muddāgaṇanādisippaṃ sikkhāpenti. **Patirūpenāti** kulasīlarūpādīhi anurūpena.

Samaye dāyajjaṃ niyyādentīti samaye dhanaṃ denti. Tattha niccasamayo kāla-samayoti dve samayā. **Niccasamaye** denti nāma “uṭṭhāya samuṭṭhāya imaṃ gaṇhitabbaṃ gaṇha, ayaṃ te paribbayo hotu, iminā kusalaṃ karohī”ti denti. **Kālasa-maye** denti nāma sikkhāṭhapana-āvāhavivāhādisamaye denti. Apica pacchime kāle maraṇamañce nipannassa “iminā kusalaṃ karohī”ti dentāpi samaye denti nāma. **Paṭicchannā hotīti** yaṃ puratthimadisato bhayaṃ āgaccheyya, yathā taṃ nāgacchati, evaṃ pihitā hoti. Sace hi puttā vippaṭipannā, assu, mātāpitaro dahara-kālato paṭṭhāya jagganādīhi sammā paṭipannā, ete dārakā, mātāpitūnaṃ appatirū-pāti etaṃ bhayaṃ āgaccheyya. Puttā sammā paṭipannā, mātāpitaro vippaṭipannā, mātāpitaro puttānaṃ nānurūpāti etaṃ bhayaṃ āgaccheyya. Ubhosu vippaṭipa-nesu duvidhampi taṃ bhayaṃ hoti. Sammā paṭipannesu sabbaṃ na hoti. Tena vuttaṃ- “paṭicchannā hoti khemā appaṭibhayā”ti.

Evañca pana vatvā bhagavā siṅgālakam etadavoca- “na kho te, gahapatiputta, pitā lokasammataṃ puratthimaṃ disaṃ namassāpeti. Mātāpitaro pana (3.0137) puratthimadisāsadise katvā namassāpeti. Ayañhi te pitarā puratthimā disā akkhātā, no aññā”ti.

268. Uṭṭhānenāti āsanā uṭṭhānena. Antevāsikena hi ācariyaṃ dūratova āga-cchantam disvā āsanā vuṭṭhāya paccuggamaṃ katvā hatthato bhaṇḍakaṃ gahetvā āsanaṃ paññapetvā nisīdāpetvā bījanapādadhovanapādamakhanāni kātabbāni. Taṃ sandhāya vuttaṃ “uṭṭhānenā”ti. **Upaṭṭhānenāti** divasassa tikkhattuṃ upaṭṭhānagamanena. Sippuggahaṇakāle pana avassakameva gantabbaṃ hoti. **Sussūsāyāti** saddahitvā savanena. Asaddahitvā suṇanto hi visesaṃ nādhigacchati. **Pāricariyāyāti** avasesakhuddakapāricariyāya. Antevāsi-kena hi ācariyassa pātova vuṭṭhāya mukhodakadantakaṭṭhaṃ datvā bhattakiccakā-lepi pānīyaṃ gahetvā paccupaṭṭhānādīni katvā vanditvā gantabbaṃ. Kiliṭṭhavatthā-dīni dhovitaṃ, sāyaṃ nahānodakaṃ paccupaṭṭhapetabbaṃ. Aphāsukāle upa-ṭṭhātabbaṃ. Pabbajitenapi sabbaṃ antevāsikavattaṃ kātabbaṃ. Imaṃ sandhāya vuttaṃ- “pāricariyāyā”ti. **Sakkaccaṃ sippapaṭiggahaṇenāti** sakkaccaṃ paṭigga-haṇaṃ nāma thokaṃ gahetvā bahuvāre sajjhāyakaraṇaṃ, ekapadampi visuddha-meva gahetabbaṃ.

Suvinītaṃ vinentīti “evaṃ te nisīditabbaṃ, evaṃ ṭhātabbaṃ, evaṃ khāditabbaṃ, evaṃ bhuñjitabbaṃ, pāpamittā vajjetabbā, kalyāṇamittā sevitaṃ”ti evaṃ ācāraṃ sikkhāpenti vinenti. **Suggahitaṃ gāhāpentīti** yathā suggahitaṃ gaṇhāti, evaṃ atthañca byañjanañca sodhetvā payogaṃ dassetvā gaṇhāpenti. **Mittāmaccesu paṭiyādentīti** “ayaṃ amhākaṃ antevāsiko byatto bahussuto mayā samasamo, etaṃ sallakkheyyāthā”ti evaṃ guṇaṃ kathetvā mittāmaccesu paṭiṭṭhapenti.

Disāsu parittānaṃ karontīti sippasikkhāpanenevassa sabbadisāsu rakkhaṃ karonti. Uggahitasippo hi yaṃ yaṃ disaṃ gantvā sippaṃ dasseti, tattha tatthassa

lābhasakkāro uppajjati. So ācariyena kato nāma hoti, guṇaṃ kathentopissa mahā-jano ācariyapāde dhovitvā vasita-antevāsiko (3.0138) vata ayanti paṭhamam āca-riyasseva guṇaṃ kathenti, brahmalokappamāṇopissa lābho uppajjamāno ācariya-santakova hoti. Apica yaṃ vijjaṃ parijappitvā gacchantam aṭaviyaṃ corā na passanti, amanussā vā dīghajāti-ādayo vā na viheṭhenti, taṃ sikkhāpentāpi disāsu parittāṇam karonti. Yaṃ vā so disam gato hoti, tato kaṅkham uppādetvā attano santikaṃ āgatamanusse “etissam disāyaṃ amhākaṃ antevāsiko vasati, tassa ca mayhañca imasmiṃ sippe nānākaraṇam natthi, gacchatha tameva pucchathā”ti evam antevāsikaṃ paggaṇhantāpi tassa tattha lābhasakkāruppattiyā parittāṇam karonti nāma, patiṭṭham karontiti attho. Sesamettha purimanayeneva yojetabbaṃ.

269. Tatiyadisāvāre **sammānanāyāti** devamāte tissamātetī evam sambhāvitaka-thākathanena. **Anavamānanāyāti** yathā dāsakammakarādayo pothetvā viheṭhetvā kathenti, evam hīletvā vimānetvā akathanena. **Anaticariyāyāti** taṃ atikkamitvā bahi aññāya itthiyā saddhiṃ paricaranto taṃ aticarati nāma, tathā akaraṇena. **Issa-riyavossaggenāti** itthiyo hi mahālatāsadisampi ābharaṇam labhitvā bhattaṃ vicā-retuṃ alabhamānā kujjhanti, kaṭacchuṃ hatthe ṭhapetvā tava ruciyā karohīti bhattagehe vissaṭṭhe sabbaṃ issariyaṃ vissaṭṭham nāma hoti, evam karaṇenāti attho. **Alaṅkārānuppādānenāti** attano vibhavānurūpena alaṅkārādānena. **Susamvi-hitakammantāti** yāgubhattapacanakālādīni anatikkamitvā tassa tassa sādhuṃ karaṇena suṭṭhu samvihitakammantā. **Saṅgahitaparijanāti** sammānanādīhi ceva paheṇakapesanādīhi ca saṅgahitaparijanā. Idha parijano nāma sāmikassa ceva attano ca ñātijano. **Anaticārinīti** sāmikaṃ muñcitvā aññaṃ

manasāpi na pattheti. **Sambhatanti** kasivāṇijjādīni katvā ābhatadhanaṃ. **Dakkhā ca hotīti** yāgubhattasampādanādīsu chekā nipuṇā hoti. **Analasā** Ti nikkosajjā. Yathā aññā kusītā nisinnaṭṭhāne nisinnāva honti ṭhitaṭṭhāne ṭhitāva, evaṃ ahutvā vipphāritena cittaena sabbakiccāni nipphādeti. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

270. Catutthadisāvāre (3.0139) **avisamvādanatāyā** Ti yassa yassa nāmaṃ gaṇhāti, taṃ taṃ avisamvādetvā idampi amhākaṃ gehe atthi, idampi atthi, gahetvā gacchāhīti evaṃ avisamvādetvā dānena. **Aparapajā cassa paṭipūjenti** sahāyassa puttadhītarō pajā nāma, tesam̐ pana puttadhītarō ca nattupanattakā ca aparapajā nāma. Te paṭipūjenti keḷāyanti mamāyanti maṅgalakālādīsu tesam̐ maṅgalādīni karonti. Sesamidhāpi purimanayeneva veditabbaṃ.

271. Yathābalaṃ kammantasamvidhānenāti daharehi kātappaṃ mahallakehi, mahallakehi vā kātappaṃ daharehi, itthīhi kātappaṃ purisehi, purisehi vā kātappaṃ itthīhi akāretvā tassa tassa balānurūpeneva kammantasamvidhānena. **Bhattavetanānuppadānenāti** ayaṃ khuddakaputto, ayaṃ ekavihārīti tassa tassa anurūpaṃ sallakkhetvā bhattadānena ceva paribbayadānena ca. **Gilānupaṭṭhānenāti** aphāsukakāle kammaṃ akāretvā sappāyabhesajjādīni datvā paṭijagganena. **Acchariyānaṃ rasānaṃ samvibhāgenāti** acchariye madhurarase labhitvā sayameva akhādītvā tesampi tato samvibhāgakaraṇena. **Samaye vossaggenāti** niccasamaye ca kālasamaye ca vossajjanena. **Niccasamaye** vossajjanaṃ nāma sakala-divasaṃ kammaṃ karontā kilamanti. Tasmā yathā na kilamanti, evaṃ velaṃ ṇatvā vissajjanaṃ. **Kālasamaye** vossaggo nāma chaṇanakkhattakīlādīsu alaṅkārabhaṇḍakhādaniyabhojanīyādīni datvā vissajjanaṃ. **Dinnādāyīnoti** corikāya kiñci agahetvā sāmikehi dinnasseva ādāyīno. **Sukatakammakarāti** “kiṃ etassa kammena katena, na mayaṃ kiñci labhāmā” ti anujjhāyītvā tuṭṭhahadayā yathā taṃ kammaṃ sukataṃ hoti, evaṃ kārakā. **Kittivaṇṇaharāti** parisamajjhe kathāya sampattāya “ko amhākaṃ sāmikehi sadiso atthi, mayaṃ attano dāsabhāvampi na jānāma, tesam̐ sāmikabhāvampi na jānāma, evaṃ no anukampanti” ti guṇakathāhārakā. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

272. Mettena kāyakammenāti ādīsu mettacittaṃ paccupaṭṭhapetvā katāni kāyakammādīni mettāni nāma vuccanti. Tattha bhikkhū nimantessāmīti vihāragamaṃ (3.0140), dhamakaraṇaṃ gahetvā udakaparissāvanaṃ, piṭṭhiparikamma-pādaparikammādikaraṇaṅca mettaṃ **kāyakammaṃ** nāma. Bhikkhū piṇḍāya pavīṭṭhe disvā “sakkaccaṃ yāguṃ detha, bhattaṃ dethā” ti ādivacanaṅceva, sādhu-kāraṃ datvā dhammasavanaṅca sakkaccaṃ paṭisanthāra-karaṇādīni ca mettaṃ **vacīkammaṃ** nāma. “Amhākaṃ kulūpakattherā averā hontu abyāpajjā” ti evaṃ cintanaṃ mettaṃ **manokammaṃ** nāma. **Anāvaṭadvāratāyāti** apihitadvāratāya. Tattha sabbadvārāni vivarītvāpi sīlavantānaṃ adāyako akārako pihitadvāroyeva. Sabbadvārāni pana pidahītvāpi tesam̐ dāyako kārako vivaṭadvāroyeva. Iti sīlavantesu gehadvāraṃ āgatesu santam̐yeva natthīti avatvā dātappaṃ. Evam̐ anāvaṭadvāratā nāma hoti.

Āmisānuppadānenāti purebhattaṃ paribhuñjitabbaṃ āmisam̐ nāma, tasmā sīlavantānaṃ yāgubhattasampadānenāti attho. **Kalyāṇena manasā anukampa-**

ntīti “sabbe sattā sukhitā hontu averā arogā abyāpajjā”ti evaṃ hitapharaṇena. Apica upatṭhākānaṃ gehaṃ aññe silavante sabrahmacārī gahetvā pavisantāpi kalyāṇena cetasā anukampanti nāma. **Sutaṃ pariyodāpentīti** yaṃ tesāṃ pakatiyā sutāṃ atthi, tassa atthaṃ kathetvā kaṅkhaṃ vinodenti, tathattāya vā paṭipajjāpentī. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

273. Alamattoti puttadārabharaṇaṃ katvā agāraṃ ajjhāvasanasamattho. **Paṇḍitoti** disānamassanaṭṭhāne paṇḍito hutvā. **Saṅhoti** sukhumatthadassanena saṅhavācābhaṇanena vā saṅho hutvā. **Paṭibhānavāti** disānamassanaṭṭhāne paṭibhānavā hutvā **nivātavuttīti** nīcavutti. **Atthaddhoti** thambharahito. **Uṭṭhānakoti** uṭṭhānavīriyasampanno. **Analasoti** nikkosajjo. **Acchinnavuttīti** nirantarakaraṇavasena akhaṇḍavutti. **Medhāvīti** ṭhānuppattiyā paññāya samannāgato.

Saṅgāhakoti catūhi saṅgahavatthūhi saṅgahakaro. **Mittakaroti** mittagavesano. **Vadaññūti** pubbakārinā, vuttavacanaṃ jānāti. Sahāyakassa gharaṃ gatakāle “mayhaṃ sahāyakassa veṭhanaṃ detha, sāṭakaṃ detha, manussānaṃ bhattave-tanaṃ dethā”ti vuttavacanamannussaranto tassa attano gehaṃ (3.0141) āgatassa tattakaṃ vā tato atirekaṃ vā paṭikattāti attho. Apica sahāyakassa gharaṃ gantvā imaṃ nāma gaṇhissāmīti āgataṃ sahāyakaṃ lajjāya gaṇhituṃ asakkantaṃ anicchāritampi tassa vācaṃ ṇatvā yena atthena so āgato, taṃ nipphādentō vadaññū nāma. Yena yena vā pana sahāyakassa ūnaṃ hoti, oloketvā taṃ taṃ dentopi vadaññūyeva. **Netāti** taṃ taṃ atthaṃ dassento paññāya netā. Vividhāni kāraṇāni dassento netīti **vinetā**. Punappunaṃ netīti **anunetā**.

Tattha tatthāti tasmim̐ tasmim̐ puggale. **Rathassāṇiva yāyatoti** yathā āṇiyā satiyeva ratho yāti, asati na yāti, evaṃ imesu saṅgahesu satiyeva loko vattati, asati na vattati. Tena vuttaṃ- “ete kho saṅgahā loke, rathassāṇiva yāyato”ti.

Na mātā puttakāraṇāti yadi mātā ete saṅgahe puttassa na kareyya, puttakāraṇā mānaṃ vā pūjaṃ vā na labheyya.

Saṅgahā eteti upayogavacane paccattaṃ. “Saṅgahe ete”ti vā pāṭho. **Sammapekkhantīti** sammā pekkhanti. **Pāsaṃsā ca bhavantīti** pasaṃsanīyā ca bhavanti.

274. Iti bhagavā yā disā sandhāya te gahapatiputta pitā āha “disā namasseyyāsi”ti, imā tā cha disā. Yadi tvaṃ pitu vacanaṃ karosi, imā disā namassāti dassento siṅgālassa pucchāya ṭhatvā desanaṃ matthakaṃ pāpetvā rājagahaṃ piṇḍāya pāvīsi. Siṅgālakopi saraṇesu patiṭṭhāya cattālīsakoṭidhanaṃ buddhasāsane viki-ritvā puññakammaṃ katvā saggaparāyaṇo ahosi. Imasmiṃca pana sutte yaṃ gihīhi kattabbaṃ kammaṃ nāma, taṃ akathitaṃ natthi, **gihivinayo nāmāyaṃ suttanto**. Tasmā imaṃ sutvā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamānassa vuddhiyeva pāṭi-kaṅkhā, no parihānīti.

Sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya

Siṅgālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Āṭānāṭiyasuttavaṇṇanā

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā

275. Evaṃ (3.0142) **me sutanti** āṭānāṭiyasuttaṃ. Tatrāyamaṃpubbapadavaṇṇanā-catuḍḍisaṃ rakkhaṃ ṭhapetvāti asurasenāya nivāraṇatthaṃ sakkassa devānamindassa catūsu disāsu ārakkhaṃ ṭhapetvā. **Gumbaṃ ṭhapetvāti** balagumbaṃ ṭhapetvā. **Ovaraṇaṃ ṭhapetvāti** catūsu disāsu ārakkhake ṭhapetvā. Evaṃ sakkassa devānamindassa ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ katvā āṭānāṭanagare nisinnā satta buddhe ārabha imaṃ parittaṃ bandhitvā “ye satthu dhamma-āṇaṃ amhākañca rāja-āṇaṃ na suṇanti, tesāṃ idañcidañca karissāmā”ti sāvanaṃ katvā attanopi catūsu disāsu mahatiyā ca yakhasenāyāti-ādīhi catūhi senāhi ārakkhaṃ saṃvidahitvā abhikkantāya rattiyā ...pe... ekamantaṃ nisīdiṃsu.

Abhikkantāya rattiyāti ettha abhikkantasaddo khayasundarābhirūpa-abbhanumodanādīsu dissati. Tattha “abhikkantā, bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho uddisatu, bhante, bhagavā bhikkhūnaṃ pātimokkhaṇ”ti (a. ni. 8.20) evamādīsu khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro paṇītataro cā”ti (a. ni. 4.100) evamādīsu sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṃ;

abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti. (vi. va. 857);

Evamādīsu abhirūpe. “Abhikkantaṃ, bho gotamāti (pārā. 15) evamādīsu abbhanumodane. Idha pana khaye. Tena abhikkantāya rattiyā, parikkhīṇāya rattiyāti vuttaṃ hoti.

Abhikkantavaṇṇāti idha abhikkantasaddo abhirūpe. Vaṇṇasaddo pana chavithutikulavaggakāraṇasaṅghānapamāṇarūpāyatanādīsu dissati. Tattha “suvaṇṇavaṇṇosi bhagavā”ti (ma. ni. 2.399) evamādīsu chaviyaṃ. “Kadā saññūḷhā pana te, gahapati, ime samaṇassa gotamassa vaṇṇā”ti (ma. ni. 2.77) evamādīsu thutiyaṃ. “Cattārome (3.0143), bho gotama, vaṇṇā”ti (dī. ni. 1.266) evamādīsu kulavagge. “Atha kena nu vaṇṇena gandhathenoti vuccatī”ti-ādīsu (saṃ. ni. 1.234) kāraṇe. “Mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti (saṃ. ni. 1.138) evamādīsu saṅghāne. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti (pārā. 602) evamādīsu pamāṇe. “Vaṇṇo gandho raso ojā”ti evamādīsu rūpāyatane. So idha chaviyaṃ daṭṭhabbo. Tena “abhikkantavaṇṇā abhirūpacchavī”ti vuttaṃ hoti.

Kevalakappanti ettha kevalasaddo anavasesayebhuyya-abyāmissānatirekadalhatthavisamṃyogādi-anekattho. Tathā hissa “kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṇ”ti (pārā. 1) evamādīsu anavasesatā attho. “Kevalakappā ca aṅga-māgadhā pahūtaṃ khādaniyaṃ bhojanīyaṃ ādāya abhikkamitukāmā hontī”ti (mahāva. 43) evamādīsu yebhuyyatā. “Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī”ti (mahāva. 1) evamādīsu abyāmissatā. “Kevalaṃ saddhāmatṭakaṃ nūna aya-māyasmā”ti (a. ni. 6.55) evamādīsu anatirekatā. “Āyasmato, bhante, anuru-

ddhassa bāhiko nāma saddhivihāriko kevalakappaṃ saṅghabhedāya ṭhito”ti (a. ni. 4.243) evamādīsu daḷhatthatā. “Kevalī vusitavā uttamapurisoti vuccati”ti (a. ni. 10.12) evamādīsu viṣaṃyogo. Idha panassa anavasesattho adhippeto.

Kappasaddo panāyaṃ abhisaddahanavohārakālapaññattichedanavikappalesa-samantabhāvādi-anekattho. Tathā hissa “okappaniyametaṃ bhoto gotamassa. Yathā taṃ arahato sammāsambuddhassā”ti (ma. ni. 1.387) evamādīsu abhisaddahanamattho. “Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitun”ti (cūḷava. 250) evamādīsu vohāro. “Yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmī”ti (ma. ni. 1.387) evamādīsu kālo. “Iccāyasmā kappo”ti (su. ni. 1098) evamādīsu paññatti. “Alaṅkato kappitakesamassū”ti (vi. va. 1094) evamādīsu chedanaṃ. “Kappati dvaṅgulakappo”ti (cūḷava. 446) evamādīsu vikappo, atthi kappo nipajjitun”ti (a. ni. 8.80) evamādīsu lesa. “Kevalakappaṃ veḷuvanaṃ obhāsetvā”ti (saṃ. ni. 1.94) evamādīsu (3.0144) samantabhāvo. Idha pana samantabhāvo attho adhippeto. Tasmā “kevalakappaṃ gijjhakūṭan”ti ettha anavasesaṃ samantato gijjhakūṭanti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti vatthamālālaṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharivā, candimā viya sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekapajjotaṃ karivāti attho. **Ekamantaṃ nisīdiṃsūti** devatānaṃ dasabalassa santike nisinnaṭṭhānaṃ nāma na bahu, imasmiṃ pana sutte parittagāravavasena nisīdiṃsu.

276. Vessavaṇoti kiñcāpi cattāro mahārājāno āgatā, vessavaṇo pana dasabalassa viṣāsiko kathāpavattane byatto susikkhito, tasmā vessavaṇo mahārājā bhagavantaṃ etadavoca. **Uḷārāti** mahesakkhānubhāvasampannā. **Pāṇātipātā veraṃaṇiyāti** pāṇātipāte diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ ādīnavaṃ dassetvā tato veraṃaṇiyā dhammaṃ deseti. Sesesupi eseva

nayo. **Tattha santi uḷārā yakkhā nivāsinoti** tesu senāsanesu santi uḷārā yakkhā nibaddhavāsino. **Āṭānāṭiyanti** āṭānāṭanagare baddhattā evaṃnāmaṃ. Kiṃ pana bhagavato apaccakkhadhammo nāma atthīti, natthi. Atha kasmā vessavaṇo “uggaṇhātu, bhante, bhagavā”ti-ādimāha? Okāsakaraṇattham. So hi bhagavantam imaṃ parittam sāvetum okāsam kārento evamāha. Satthu kathite imaṃ parittam garu bhavissatītipi āha. **Phāsuvihārāyāti** gamanaṭṭhānādīsu catūsu iriyāpathesu sukhavihārāya.

277. Cakkhumantassāti na vipassīyeva cakkhumā, sattapi buddhā cakkhumanto, tasmā ekekassa buddhassa etāni satta satta nāmāni honti. Sabbepi buddhā cakkhumanto, sabbe sabbabhūtānukampino, sabbe nhātakilesattā nhātakā. Sabbe mārasenāpamaddino, sabbe vusitavanto, sabbe vimuttā, sabbe aṅgato rasmīnaṃ nikkhantattā aṅgīrasā. Na kevalaṅca buddhānaṃ etāneva satta nāmāni asaṅkhyeyyāni nāmāni sagaṇena mahesinoti vuttaṃ.

Vessavaṇo pana attano pākaṭānāmasena evamāha. **Te janāti** idha khīṇāsavā janāti adhippetā. **Apisuṇāthāti** desanāsīsamattametaṃ, amusā apisuṇā apharusā mantabhāṇinoti attho. **Mahattāti** (3.0145) mahantabhāvaṃ pattā. “Mahantā”tipi pāṭho, mahantāti attho. **Vitasāradāti** nissāradā vigatalomahaṃsā.

Hitanti mettāpharaṇena hitaṃ. **Yaṃ namassantīti** ettha yanti nipātamattaṃ. **Mahattanti** mahantaṃ. Ayameva vā pāṭho, idaṃ vuttaṃ hoti “ye cāpi loke kilesanibbānena nibbutā yathābhūtaṃ vipassisum, vijjādiguṇasampannaṅca hitaṃ devamanussānaṃ gotamaṃ namassanti, te janā apisuṇā, tesampi namatthū”ti. Atṭhā-kathāyaṃ pana te janā apisuṇāti te buddhā apisuṇāti evaṃ paṭhamagāthāya buddhānaṃyeva vaṇṇo kathito, tasmā paṭhamagāthā sattannaṃ buddhānaṃ vasena vuttā. Dutiyagāthāya “gotama”ti desanāmukhamattametaṃ. Ayampi hi sattannaṃyeva vasena vuttāti veditabbā. Ayañhettha attho- loke paṇḍitā devamanussā yaṃ namassanti gotamaṃ, tassa ca tato purimānaṅca buddhānaṃ namatthūti.

278. Yato uggacchatī Ti yato ṭhānato udeti. **Ādiccoti** aditīyā putto, vevacana-mattaṃ vā etaṃ sūriyasaddassa. Mahantaṃ maṇḍalaṃ assāti **maṇḍalīmahā**. **Yassa cuggacchamānassāti** yamhi uggacchamāne. **Samvarīpi nirujjhatīti** ratti antaradhāyati. **Yassa cuggateti** yasmīṃ uggate.

Rahadoti udakarahado. **Tatthāti** yato uggacchati sūriyo, tasmīṃ ṭhāne. **Samuddoti** yo so rahadoti vutto, so na añño, atha kho samuddo. **Saritodakoti** visaṭodako, saritā nānappakārā nadiyo assa udake pavitṭhāti vā **saritodako**. **Evaṃ taṃ tattha jānantīti** taṃ rahadaṃ tattha evaṃ jānanti. Kinti jānanti? Samuddo saritodakoti evaṃ jānanti.

Itoti sineruto vā tesam nisinnaṭṭhānato vā. **Janoti** ayaṃ mahājano. **Ekanāmāti** indanāmena ekanāmā. Sabbesaṃ kira tesam sakkassa devaraṅṅo nāmameva nāmamakamsu. **Asīti dasa eko cāti** ekanavutijanā. **Indanāmāti** indoti evaṃnāmā. **Buddhaṃ ādiccabandhunanti** kilesaniddāpagamanenāpi buddhaṃ. Ādiccena samānagottatāyapi ādiccabandhunaṃ. **Kusalena samekkhasīti** anavajjena nipuṇena vā sabbaññutaññāṇena mahājanaṃ olokesi. **Amanussāpi taṃ vandantīti**

amanussāpi taṃ “sabbaññutaññāṇena (3.0146) mahājanaṃ olokesī”ti vatvā vandanti. **Sutaṃ netam abhiṇhasoti** etaṃ amhehi abhikkhaṇaṃ sutam. **Jinaṃ vandatha gotamaṃ, jinaṃ vandāma gotamanti** amhehi puṭṭhā jinaṃ vandāma gotamanti vadanti.

279. Yena petā pavuccantīti petā nāma kālaṅkatā, te yena disābhāgena nīhariyantūti vuccanti. **Pisuṇā piṭṭhimamsikāti** pisuṇāvācā ceva piṭṭhimamsaṃ khādantā viya parammukhā garahakā ca. Ete ca yena nīhariyantūti vuccanti, sabbepi hete dakkhiṇadvārena nīharitvā dakkhiṇato nagarassa ḍayhantu vā chijjantu vā haññantu vāti evaṃ vuccanti. **Ito sā dakkhiṇā disāti** yena disābhāgena te petā ca pisuṇādikā ca nīhariyantūti vuccanti, ito sā dakkhiṇā disā. **Ito** Ti sineruto vā tesam nisinnaṭṭhānato vā. **Kumbhaṇḍānanti** te kira devā mahodarā honti, rahassa-ṅampi ca nesaṃ kumbho viya mahantaṃ hoti. Tasmā kumbhaṇḍāti vuccanti.

280. Yattha coggacchati sūriyoti yasmim disābhāge sūriyo atthaṃ gacchati.

281. Yenāti yena disābhāgena. **Mahānerūti** mahāsineru pabbatarājā. **Sudassanoti** sovaṇṇamayattā sundaradassano. Sinerussa hi pācīnapassaṃ rajatamayaṃ, dakkhiṇapassaṃ maṇimayaṃ, pacchimapassaṃ phalikamayaṃ, uttarapassaṃ sovaṇṇamayam, taṃ manuññadassanaṃ hoti. Tasmā yena disābhāgena sineru sudassanoti ayametthattho. **Manussā tattha jāyantīti** tattha uttarakurumhi manussā jāyanti. **Amamāti** vatthābharaṇapānabhojanādīsipi mamattavirahitā. **Apariggahāti** itthipariggahena apariggahā. Tesam kira “ayaṃ mayhaṃ bhariyā”ti mamattaṃ na hoti, mātaraṃ vā bhaginiṃ vā disvā chandarāgo nuppajjati.

Napi nīyanti naṅgalāti naṅgalānipi tattha “kasikammaṃ karissāmā”ti na khettaṃ nīyanti. **Akaṭṭhapākimanti** akaṭṭhe bhūmibhāge araññe sayameva jātaṃ. **Taṇḍulapphalanti** taṇḍulāva tassa phalaṃ hoti.

Tuṇḍikīre pacitvānāti ukkhaliyaṃ ākiritvā niddhumaṅgārena agginā pacitvā. Tattha kira jotikapāsāṇā nāma honti. Atha (3.0147) kho te tayo pāsāṇe ṭhapetvā taṃ ukkhalim āropenti. Pāsāṇehi tejo samuṭṭhahitvā taṃ pacati. **Tato bhuñjanti bhojananti** tato ukkhalito bhojanameva bhuñjanti, añño sūpo vā byañjanaṃ vā na hoti, bhuñjantānaṃ cittānukūloyevassa raso hoti. Te taṃ ṭhānaṃ sampattānaṃ dentiyeva, macchariyacittaṃ nāma na hoti. Buddhapaccekabuddhādayopi mahiddhikā tattha gantvā piṇḍapātaṃ gaṇhanti.

Gāvim ekakhuraṃ katvāti gāvim gahetvā ekakhuraṃ vāhanameva katvā. Taṃ abhiruyha vessavaṇassa paricārakā yakkhā. **Anuyanti disodisanti** tāya tāya disāya caranti. **Pasum ekakhuraṃ katvāti** ṭhapetvā gāvim avasesacatuppadaajātikaṃ pasum ekakhuraṃ vāhanameva katvā disodisaṃ anuyanti.

Itthim vā vāhanaṃ katvāti Ti yebhuyyena gabbhiniṃ mātugāmaṃ vāhanaṃ karitvā. Tassā piṭṭhiyā nisīditvā caranti. Tassā kira piṭṭhi onamituṃ sahati. Itarā pana itthiyo yāne yojenti. **Purisaṃ vāhanaṃ katvāti** purise gahetvā yāne yojenti. Gaṇhantā ca sammādiṭṭhike gahetuṃ na sakkonti. Yebhuyyena paccantimamila-kkhuvāsike gaṇhanti. Aññataro kirettha jānapado ekassa therassa samīpe nisīditvā niddāyati, thero “upāsaka ativiya niddāyasi”ti pucchi. “Ajja, bhante, sabbarattim vessavaṇadāsehi kilamitomhī”ti āha.

Kumāriṃ vāhanam katvāti kumāriyo gahetvā ekakhuraṃ vāhanam katvā rathe yojenti. **Kumāravāhanepi** eseva nayo. **Pacārā tassa rājinoti** tassa rañño paricārikā. **Hatthiyānam assayānanti** na kevalam goyānādīniyeva, hatthi-assayānādīnīpi abhiruhitvā vicaranti. **Dibbam yānanti** aññampi nesam bahuvidham dibbayānam upaṭṭhitameva hoti, etāni tāva nesam upakappanayānāni. Te pana pāsāde varasayanamhi nipannāpi pīthasivikādīsu ca nisinnāpi vicaranti. Tena vuttam “pāsādā sivikā cevā”ti. **Mahārājassa yasassinoti** evam ānubhāvasampannassa yasassinomahārājassa etāni yānāni nibbattanti.

Tassa (3.0148) **ca nagarā ahu antalikkhe sumāpitā**ti tassa rañño ākāse suṭṭhu māpitā ete āṭānāṭādikā nagarā ahesum, nagarāni bhaviṃsūti attho. Ekañhissa nagaram āṭānāṭā nāma āsi, ekaṃ kusināṭā nāma, ekaṃ parakusināṭā nāma, ekaṃ nāṭasūriyā nāma, ekaṃ parakusiṭanāṭā nāma.

Uttarena kasivantoti tasmim ṭhatvā ujum uttaradisāya kasivanto nāma aññam nagaram. **Janoghamaparena cāti** etassa aparabhāge janogham nāma aññam nagaram. **Navanavatiyo**Ti aññampi navanavatiyo nāma ekaṃ nagaram. Aparam ambara-ambaravatiyo nāma. **Ālakamandāti** aparampi ālakamandā nāma rājadhāni.

Tasmā kuvero mahārājāti ayam kira anuppanne buddhe kuvero nāma brāhmaṇo hutvā ucchuvappam kāretvā satta yantāni yojesi. Ekissāya yantasālāya uṭṭhitam āyam āgatāgatassa mahājanassa datvā puñnam akāsi. Avasesasālāhi tattheva bahutaro āyo uṭṭhāsi, so tena pasīditvā avasesasālāsūpi uppajjanakam gahetvā vīsati vassasahassāni dānam adāsi. So kālam katvā cātumahārājikesu kuvero nāma devaputto jāto. Aparabhāge visāṇāya rājadhāniyā rajjam kāresi. Tato paṭṭhāya vessavaṇoti vuccati.

Paccesanto pakāsentiti paṭi-esanto visum visum atthe upaparikkhamānā anusāsamānā aññe dvādasā yakkharaṭṭhikā pakāsenti. Te kira yakkharaṭṭhikā sāsanaṃ gahetvā dvādasannaṃ yakkhadovārikānam nivedenti. Yakkhadovārikā tam sāsanaṃ mahārājassa nivedenti. Idāni tesam yakkharaṭṭhikānam nāmam dassento **tatolāti**-ādimāha. Tesu kira eko tatolā nāma, eko tattalā nāma, eko tato talā nāma, eko ojasi nāma, eko tejasi nāma, eko tatojasi nāma. **Sūro rājāti** eko sūro nāma, eko rājā nāma, eko sūrorājā nāma, **ariṭṭho nemi**Ti eko ariṭṭho nāma, eko nemi nāma, eko ariṭṭhanemi nāma.

Rahadopi (3.0149) **tattha dharaṇi nāmāti** tattha paneko nāmena dharaṇi nāma udakarahado atthi, paṇṇāsayojanā mahāpokkharāṇi atthīti vuttam hoti. **Yato meghā pavassanti**ti yato pokkharāṇito udakam gahetvā meghā pavassanti. **Vassā yato patāyantīti** yato vuṭṭhiyo avattharamānā nigacchanti. Meghesu kira uṭṭhitesu tato pokkharāṇito purāṇa-udakam bhassati. Upari megho uṭṭhahitvā tam pokkharāṇim navodakena pūreti. Purāṇodakam heṭṭhimam hutvā nikkhamati. Paripuṇṇāya pokkharāṇiyā valāhakā vigacchanti. **Sabhāpīti** sabhā. Tassā kira pokkharāṇiyā tīre sālavatiyā nāma latāya parikkhitto dvādasayojaniko ratanamaṇḍapo atthi, tam sandhāyetaṃ vuttam.

Payirupāsantiti nisīdanti. **Tattha niccaphalā rukkhāti** tasmim ṭhāne tam

maṇḍapaṃ parivāretvā sadā phalitā ambajambu-ādayo rukkhā niccapupphitā ca campakamālādayoti dasseti. **Nānāḍijagaṇāyutā**ti vividhapakkhisaṅghasamākulā. **Mayūra**koṅcābhirudāti mayūrehi koṅcasakuṇehi ca abhirudā upagītā.

Jivañjīvakasaddetthāti “jīva jīvā”ti evaṃ viravantānaṃ jīvañjīvakasakuṇānampi ettha saddo atthi. **Oṭṭhvacittakā**ti “uṭṭhehi, citta, uṭṭhehi cittā”ti evaṃ vassamānā uṭṭhvacittakasakuṇāpi tattha vicaranti. **Kukkuṭakā**ti vanakukkuṭakā. **Kuḷīrakā**ti suvaṇṇakakkaṭakā. **Vaneti** padumavane. **Pokkharasātakā**ti pokkharasātakā nāma sakuṇā.

Sukasāḷikasaddetthāti sukānañca sālīkānañca saddo ettha. **Daṇḍamāṇavakāni cā**ti manussamukhasakuṇā. Te kira dvīhi hatthehi suvaṇṇadaṇḍaṃ gahetvā ekaṃ pokkharapattaṃ akkamitvā anantare pokkharapatte suvaṇṇadaṇḍaṃ nikkhipantā vicaranti. **Sobhati sabbakālaṃ sāti** sā pokkharāṇi sabbakālaṃ sobhati. **Kuveranaḷi-**nīti kuverassa naḷinī padumasarabhūtā, sā dharaṇi nāma pokkharāṇi sadā nira-

ntaraṃ sobhati.
282. Yassa kassacīti idaṃ vessavaṇo āṭānāṭiyaṃ rakkhaṃ niṭṭhapetvā tassā parikammaṃ dassento āha. Tattha **suggahitā**ti atthañca byañjanañca pariso-

dhetvā suṭṭhu uggahitā.

Samattā pariyāputāti padabyañjanāni ahāpetvā (3.0150) paripuṇṇaṃ uggahitā. Atthampi pāḷimpi viṣaṃvādetvā sabbaso vā pana appaṇṇaṃ katvā bhaṇantassa hi parittaṃ tejavantaṃ na hoti, sabbaso paṇṇaṃ katvā bhaṇantasseva tejavantaṃ hoti. Lābhahetu uggahetvā bhaṇantassāpi atthaṃ na sādheti, nissaraṇa-pakkhe ṭhatvā mettaṃ purecārikaṃ katvā bhaṇantasseva atthāya hotīti dasseti. **Yakkhapacāroti** yakkhaparicārako.

Vatthum vāti gharavatthum vā. **Vāsaṃ vāti** tattha nibaddhavāsaṃ vā. **Samitinti** samāgamaṃ. **Anāvayhanti** na āvāhayuttaṃ. **Avivayhanti** na vivāhayuttaṃ. Tena saha āvāhavivāhaṃ na kareyyunti attho. **Attāhipi paripuṇṇāhīti** “kaḷārakkhi kaḷāradantā”ti evaṃ etesaṃ attabhāvaṃ upanetvā vuttāhi paripuṇṇabyañjanāhi paribhāsāhi paribhāseyyum yakkha-akkosehi nāma akkoseyyunti attho. **Rittampissa pattanti** bhikkhūnaṃ pattasadisameva lohapattaṃ hoti. Taṃ sīse nikkujjitaṃ yāva galavāṭakā bhassati. Atha naṃ majjhe ayokhīlena ākoṭenti.

Caṇḍāti kodhanā. **Ruddhāti** viruddhā. **Rabhasāti** karaṇuttariyā. **Neva mahārājānaṃ ādiyantīti** vacanaṃ na gaṇhanti, āṇaṃ na karonti. **Mahārājānaṃ purisakānanti** aṭṭhavīsatiyakkhasenāpatīnaṃ. **Purisakānanti** yakkhasenāpatīnaṃ ye manassā tesam. **Avaruddhā nāmāti** paccāmittā verino. **Ujjhāpetabbanti** parittaṃ vatvā amanusse paṭikkamāpetum asakkontena etesaṃ yakkhānaṃ ujjhāpetabbaṃ, ete jānāpetabbāti attho.

Parittaparikkammakathā

Idha pana ṭhatvā parittassa parikkammaṃ kathetabbaṃ. Paṭhamameva hi āṭānāṭṭiyasuttaṃ na bhaṇitabbaṃ, mettasuttaṃ dhajaggasuttaṃ ratanasuttanti imāni sattāhaṃ bhaṇitabbāni. Sace muñcati, sundaraṃ. No ce muñcati, āṭānāṭṭiyasuttaṃ bhaṇitabbaṃ, taṃ bhaṇantena bhikkhunā piṭṭhaṃ vā maṃsaṃ vā na khāditabbaṃ, susāne na vasitabbaṃ. Kasmā? Amanussā okāsaṃ labhanti. Parittakaraṇaṭṭhānaṃ haritupalittaṃ kāretvā tattha parisuddhaṃ āsanaṃ paññāpetvā nisīditabbaṃ.

Parittakārako (3.0151) bhikkhu vihārato gharaṃ nentehi phalakāvudhehi parivāretvā netabbo. Abbhokāse nisīditvā na vattabbaṃ, dvāravātapānāni pidahitvā nisinnena āvudhahatthehi saṃparivāritena mettacittaṃ purecārikaṃ katvā vattabbaṃ. Paṭhamaṃ sikkhāpadāni gāhāpetvā sīle patiṭṭhitassa parittaṃ kātabbaṃ. Evampi mocetum asakkontena vihāraṃ ānetvā cetiyaṅgaṇe nipajjāpetvā āsanapūjaṃ kāretvā dīpe jālāpetvā cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā maṅgalakathā vattabbā. Sabbasannipāto ghosetabbo. Vihārassa upavane jeṭṭhakarukkho nāma hoti, tattha bhikkhusaṅgho tumhākaṃ āgamaṃ paṭimānetīti paṇṇitabbaṃ. Sabbasannipātaṭṭhāne anāgantum nāma na labbhati. Tato amanussagahitako “tvaṃ ko nāmā”ti pucchitabbo. Nāme kathite nāmeneva ālapitabbo. Itthannāma tuyhaṃ mālāgandhādīsu patti āsanapūjāya patti piṇḍapāte patti, bhikkhusaṅghena tuyhaṃ paṇṇā-kāratthāya mahāmaṅgalakathā vuttā, bhikkhusaṅghe gāravena etaṃ muñcāhīti mocetabbo. Sace na muñcati, devatānaṃ ārocetabbaṃ “tumhe jānātha, ayaṃ

amanusso amhākaṃ vacanaṃ na karoti, mayaṃ buddha-āṇaṃ karissāmā”ti parittaṃ kātabbaṃ. Etaṃ tāva gihīnaṃ parikammaṃ. Sace pana bhikkhu amanu-ssena gahito hoti, āsanāni dhovitvā sabbasannipātaṃ ghosāpetvā gandhamālā-dīsu pattiṃ datvā parittaṃ bhaṇitabbaṃ. Idaṃ bhikkhūnaṃ parikammaṃ.

Vikkanditabbanti sabbasannipātaṃ ghosāpetvā aṭṭhavīsati yakkhasenāpatayo kanditabbā. **Viravitabbanti** “ayaṃ yakkho gaṇhāti”ti-ādīni bhaṇantena tehi saddhiṃ kathetabbaṃ. Tattha **gaṇhātīti** sarīre adhimuccati. **Āvisatīti** tasseva vevacanaṃ. Atha vā laggati na apetīti vuttaṃ hoti. **Heṭhetīti** uppannaṃ rogaṃ vaḍḍhento bādhati. **Viheṭhetīti** tasseva vevacanaṃ. **Himsatīti** appamaṃsalohitaṃ karonto dukkhāpeti. **Vihimsatīti** tasseva vevacanaṃ. **Na muñcatīti** appamādagāho hutvā muñcituṃ na icchati, evaṃ etesaṃ viravitabbaṃ.

283. Idāni yesaṃ evaṃ viravitabbaṃ, te dassetuṃ **katamesaṃ yakkhānanti**-ādi-māha. Tattha **indo somoti**-ādīni tesāṃ nāmāni. Tesu **vessāmittoti** (3.0152) vessā-mittapabbatavāsī eko yakkho. **Yugandharopi** yugandharapabbatavāsīyeva. **Hiri netti ca mandiyoti** hiri ca netti ca mandiyō ca. **Maṇi māṇi varo dīghoti** maṇi ca māṇi ca varo ca dīgho ca. **Atho serīsako sahāti** tehi saha añño serīsako nāma. “Imesaṃ yakkhānaṃ ...pe... ujjhāpetabban”ti ayaṃ yakkho imaṃ heṭheti vihe-ṭheti na muñcatīti evaṃ etesaṃ yakkhasenāpatīnaṃ ārocetabbaṃ. Tato te bhikkhusaṅgho attano dhamma-āṇaṃ karoti, mayampi amhākaṃ yakkharā-ja-āṇaṃ karomāti ussukkaṃ karissanti. Evaṃ amanussānaṃ okāso na bhavissati, buddhasāvakaṇaṃ phāsuvihāro ca bhavissatīti dassento “ayaṃ kho sā, mārisa, āṭānāṭiyā rakkhā”ti-ādimāha. Taṃ sabbāṃ, tato parañca uttānatthame-vāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya

Āṭānāṭiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Saṅgītisuttavaṇṇanā

296. **Evaṃ** (3.0153) **me sutanti** saṅgītisuttaṃ. Tatrāyamapubbapadavaṇṇanā-**cārikaṃ caramānoti** nibaddhacārikaṃ caramāno. Tadā kira sathā dasasahassa-cakkavāḷe ñāṇajālaṃ pattharivā lokaṃ volokayamāno pāvānagaravāsino mallarā-jāno disvā ime rājāno mayhaṃ sabbaññutaññāṇajālassa anto paññāyanti, kiṃ nu khoti āvajjanto “rājāno ekaṃ sandhāgāraṃ kāresuṃ, mayi gate maṅgalaṃ bhaṇā-pessanti, ahaṃ tesāṃ maṅgalaṃ vatvā uyyojetvā ‘bhikkhusaṅghassa dhamma-kathaṃ kathehi’ti sārīputtaṃ vakkhāmi, sārīputto tīhi piṭakehi sammāsivā cuddasa-pañhādhikena pañhasahassena paṭimaṇḍetvā bhikkhusaṅghassa saṅgītisuttaṃ nāma kathessati, suttantaṃ āvajjetvā pañca bhikkhusatāni saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇissanti”ti imamattaṃ disvā cārikaṃ pakkanto. Tena vuttaṃ-

“mallesu cārikaṃ caramāno”ti.

Ubbhatakanavasandhāgāraṇṇanā

297. Ubbhatakanti tassa nāmaṃ, uccattā vā evaṃ vuttaṃ. **Sandhāgāranti** naga-ramajjhe sandhāgārasālā. **Samaṇena vāti** ettha yasmā gharavatthupariggahakāle-yeva devatā attano vasanaṭṭhānaṃ gaṇhanti. Tasmā devena vāti avatvā “sama-ṇena vā brāhmaṇena vā kenaci vā manussabhūtenā”ti vuttaṃ. **Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti** bhagavato āgamaṃ sutvā “amhehi gantvāpi na bhagavā ānīto, dūtaṃ pesetvāpi na pakkosāpito, sayameva pana mahābhikkhusaṅghapari-vāro amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ sampatto, amhehi ca sandhāgārasālā kārītā, ettha mayaṃ dasabalaṃ ānetvā maṅgalaṃ bhaṇāpessāmā”ti cintetvā upasaṅkamimsu.

298. Yena sandhāgāraṃ tenupasaṅkamimsūti taṃ divasaṃ kira sandhāgāre cittakammaṃ niṭṭhapetvā aṭṭakā muttamattā honti, buddhā ca nāma araṇṇajjhā-sayā araṇṇārāmā, antogāme vaseyyuṃ vā no vā. Tasmā bhagavato manaṃ jāni-tvāva paṭijaggissāmāti cintetvā te bhagavantaṃ upasaṅkamimsu. Idāni pana manaṃ labhitvā paṭijaggitukāmā yena sandhāgāraṃ tenupasaṅkamimsu (3.0154). **Sabbasantharinti** yathā sabbam santhataṃ hoti, evaṃ. **Yena bhagavā tenupasa-ṅkamimsūti** ettha pana te mallarājāno sandhāgāraṃ paṭijaggitvā nagaravīthiyopi sammajjāpetvā dhaje ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadaliyo ca ṭhapā-petvā sakalanagaraṃ dīpamālādīhi vippakiṇṇatārakaṃ viya katvā khīrapāyake dārake khīraṃ pāyyetha, dahare kumāre lahuṃ lahuṃ bhojāpetvā sayāpetha, uccāsaddaṃ mā karittha, ajja ekarattiṃ satthā antogāme vasissati, buddhā nāma appasaddakāmā hontīti bheriṃ carāpetvā sayam daṇḍadīpikaṃ ādāya yena bhagavā tenupasaṅkamimsu.

299. Bhagavantaṃyeva purakkhatvāti bhagavantaṃ purato katvā. Tattha bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno ativiya virocāti, samanta-pāsādiko suvaṇṇavaṇṇo abhirūpo dassanīyo. Purimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmi uṭṭahitvā asītihatthaṃ ṭhānaṃ gaṇhāti. Pacchimakāyato. Dakkhiṇahatthato. Vāmahatthato suvaṇṇavaṇṇā rasmi uṭṭahitvā asītihatthaṃ ṭhānaṃ gaṇhāti. Upari kesantato paṭṭhāya sabbakesāvaṭṭehi moragivavaṇṇā rasmi uṭṭahitvā gaga-natale asītihatthaṃ ṭhānaṃ gaṇhāti. Heṭṭhā pādātalehi pavāḷavaṇṇā rasmi uṭṭa-hitvā ghanapathaviyaṃ asītihatthaṃ ṭhānaṃ gaṇhāti. Evaṃ samantā asīti hattha-mattaṃ ṭhānaṃ chabbaṇṇā buddharasmiyo vijjotamānā vipphandamānā vidhā-vanti. Sabbe disābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyamānā viya suvaṇṇa-ghaṭato nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi siñcamānā viya pasāritasuvaṇṇapaṭapari-kkhattā viya verambhavātasamuṭṭhitakimsukakaṇikārapupphacuṇṇasamākiṇṇā viya ca vippakāsanti.

Bhagavatopi asīti-anubyañjanabyāmapabhādvattiṃsavaralakkhaṇasamujjalaṃ sarīraṃ samuggatatārakaṃ viya gaganatalaṃ, vikasitamiva padumavanaṃ, sabbapāliphullo viya yojanasatiko pāricchattako paṭipāṭiyā ṭhapitānaṃ dvattiṃsa-candānaṃ dvattiṃsasūriyānaṃ dvattiṃsacakkavattirājānaṃ dvattiṃsadevarā-

jānaṃ dvattiṃsamahābrahmānaṃ siriyā sirim abhibhavamānaṃ viya virocati. Parivāretvā nisinnā bhikkhūpi sabbeva appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṃsaṭṭhā āraddhavīriyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahino sīlasampannā samādhisampannā (3.0155) paññāvimutti vimuttiñāṇadassanasampannā. Tehi parivārito bhagavā rattakambalaparikkhitto viya suvaṇṇakkhandho, rattapadumavanasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhitto viya suvaṇṇapāsādo virocittha.

Asītimahātherāpi naṃ meghavaṇṇaṃ paṃsukūlaṃ pārupitvā maṇivammavammittā viya mahānāgā parivārayiṃsu vantarāgā bhinnakilesā vijaṭṭhitaṭṭhā chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā. Iti bhagavā sayāṃ vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamohēhi, nittaṇho nittaṇhehi, nikkilesō nikkilesehi, sayāṃ buddho bahussutabuddhehi parivārito pattaparivāritaṃ viya kesaraṃ, kesaraparivāritā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārito viya chaddanto nāgarājā, navutihamsasahassaparivārito viya dhataratṭho haṃsarājā, senaṅgaparivārito viya cakkavattirājā, marugaṇaparivārito viya sakko devarājā, brahmagaṇaparivārito viya hārito mahābrahmā, asamena buddhavesena aparimāṇena buddhaviḷāsena tassaṃ parisati nisinnō pāveyyake malle bahudeva rattiṃ dhammiyā kathāya sandassetvā uyyojesi.

Ettha ca **dhammikathā** nāma sandhāgāra-anumodanappaṭisaṃyuttā pakiṇṇakakathā veditabbā. Tadā hi bhagavā ākāsagaṅgaṃ otārento viya pathavojaṃ ākaḍḍhanto viya mahājambuṃ matthake gahetvā cārento viya yojaniyamadhugaṇḍaṃ cakkayantena piḷetvā madhupānaṃ pāyamāno viya ca pāveyyakānaṃ mallānaṃ hitasukhāvahaṃ pakiṇṇakakathaṃ kathesi.

300. Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtanti yaṃ yaṃ disaṃ anuviloketi, tattha tattha tuṇhībhūtameva. **Anuviloketvāti** maṃsacakkhunā dibbacakkhunāti dvīhi cakkhūhi tato tato viloketvā. Maṃsacakkhunā hi nesaṃ bahiddhā iriyāpathaṃ pariggahesi. Tattha ekabhikkhussāpi neva hatthakukkuccaṃ na pādakukkuccaṃ ahosi, na koci sīsamukhipi, na kathaṃ kathesi, na niddāyanto nisīdi. Sabbepi tīhi sikkhāhi sikkhitā nivāte padīpasikhā viya niccalā nisīdiṃsu. Iti nesaṃ imaṃ iriyāpathaṃ maṃsacakkhunā pariggahesi. Ālokaṃ pana (3.0156) vaḍḍhayitvā dibbacakkhunā hadayarūpaṃ disvā abhantaragataṃ sīlaṃ olokesi. So anekasatānaṃ bhikkhūnaṃ antokumbhiyaṃ jalamānaṃ padīpaṃ viya arahattupagaṃ sīlaṃ addasa. Āraddhavipassakā hi te bhikkhū. Iti nesaṃ sīlaṃ disvā “imepi bhikkhū mayhaṃ anucchavikā, ahampi imesaṃ anucchaviko”ti cakkhutaḷesu nimittaṃ ṭhapetvā bhikkhusaṅghaṃ oloketvā āyasmantaṃ sārīputtaṃ āmantesi “piṭṭhi me āgilāyati”ti. Kasmā āgilāyati? Bhagavato hi chabbassāni mahāpadhānaṃ padahantassa mahantaṃ kāyadukkhaṃ ahosi.

Athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajji.

Saṅghāṭiṃ paññāpetvāti sandhāgārassa kira ekapasse te rājāno kappiyamañcakaṃ paññapesuṃ “appeva nāma satthā nipajjeyyā”ti. Satthāpi catūhi iriyāpathēhi paribhuttaṃ imesaṃ mahapphalaṃ bhavissatīti tattha saṅghāṭiṃ paññāpetvā nipajji.

Bhinnanigaṇṭhavatthuvaṇṇanā

301. Tassa kālaṅkiriyati-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ heṭṭhā vuttameva.

302. Āmantesīti bhaṇḍanādivūpasamakaraṃ svākhyātaṃ dhammaṃ desetukāmo āmantesi.

Ekakavaṇṇanā

303. Tatthāti tasmim̐ dhamme. **Saṅgāyitabbanti** samaggehi gāyitabbaṃ, ekavacanehi aviruddhavacanehi bhaṇitabbaṃ. **Na vivaditabbanti** atthe vā byañjane vā vivādo na kātabbo. **Eko dhammoti** ekakadukatikādivasena bahudhā sāmaggirasam̐ dassetukāmo paṭhamaṃ tāva “eko dhammo”ti āha. **Sabbe sattā**ti kāmabhavādīsu saññābhavādīsu ekavokārabhavādīsu ca sabbabhavesu sabbe sattā. **Āhāraṭṭhitikā**ti āhārato ṭhiti etesanti āhāraṭṭhitikā. Iti sabbasattānaṃ ṭhiti hetu āhāro nāma eko dhammo amhākaṃ satthārā yāthāvato ñatvā sammadakkhāto āvusoti dīpeti.

Nanu (3.0157) ca evaṃ sante yaṃ vuttaṃ “asaññasattā devā ahetukā anāhārā aphasakā”ti-ādi, (vibha. 1017) taṃ vacanaṃ virujjhatīti, na virujjhati. Tesañhi jhānaṃ āhāro hoti. Evaṃ sante pi “cattārome, bhikkhave, āhārā bhūtānaṃ vā sattānaṃ ṭhitiyā sambhavesīnaṃ vā anuggahāya. Katame cattāro? Kabaḷikāro āhāro oḷāriko vā sukhumo vā, phasso dutiyo, manosañcetanā tatiyā, viññāṇaṃ catutthānaṃ”ti (saṃ. ni. 2.11) idampi virujjhatīti, idampi na virujjhati. Etasmiñhi sutte nipariyāyena āhāralakkhaṇāva dhammā āhārāti vuttā. Idha pana pariyāyena paccayo āhārōti vutto. Sabbadhammānañhi paccayo laddhuṃ vaṭṭati. So ca yaṃ yaṃ phalaṃ janeti, taṃ taṃ āharati nāma, tasmā āhārōti vuccati. Tenevāha “avijjāmpāhaṃ, bhikkhave, sāhāraṃ vadāmi, no anāhāraṃ. Ko ca, bhikkhave, avijjāya āhāro? Pañcanīvaraṇātissa vacanīyaṃ. Pañcanīvaraṇepāhaṃ, bhikkhave, sāhāre vadāmi, no anāhāre. Ko ca, bhikkhave, pañcanaṃ nīvaraṇānaṃ āhāro? Ayoniso-manasikārotissa vacanīyaṃ”ti (a. ni. 10.61). Ayaṃ idha adhippeto.

Etasmiñhi paccayāhāre gahite pariyāyāhāropi nipariyāyāhāropi sabbo gahitova hoti. Tattha asaññābhava paccayāhāro labbhati. Anuppanne hi buddhe titthāyatane pabbajitā vāyokasiṇe parikammaṃ katvā catutthajjhānaṃ nibbattetvā tato vuṭṭhāya dhī cittaṃ, dhibbatetaṃ cittaṃ cittassa nāma abhāvoyeva sādhu, cittañhi nissāyeva vadhabandhādipaccayaṃ dukkhaṃ uppajjati. Citte asati natthetanti khantiṃ ruciṃ uppādetvā aparihīnajjhānā kālaṅkatvā asaññābhava nibbattanti. Yo yassa iriyāpatho manussaloke paṇihito ahosi, so tena iriyāpathena nibba-

ttitvā pañca kappasatāni t̥hito vā nisinno vā nipanno vā hoti. Evarūpānampi sattānaṃ paccayāhāro labbhati. Te hi yaṃ jhānaṃ bhāvetvā nibbattā, tadeva nesāṃ paccayo hoti. Yathā jiyāvegena khittasaro yāva jiyāvego atthi, tāva gacchati, evaṃ yāva jhānapaccayo atthi, tāva tiṭṭhanti. Tasmīṃ niṭṭhite khīṇavego saro viya patanti. Ye pana te nerayikā neva uṭṭhānaphalūpajīvī na puññaphalūpajīvīti vuttā, tesāṃ ko āhāroti (3.0158)? Tesāṃ kammameva āhāro. Kiṃ pañca āhārā atthīti ce. Pañca, na pañcāti idaṃ na vattabbaṃ. Nanu paccayo āhāroti vuttametāṃ. Tasmā yena kammena te niraye nibbattā, tadeva tesāṃ t̥hitipaccayattā āhāro hoti. Yaṃ sandhāya idaṃ vuttaṃ “na ca tāva kālaṅkaroti, yāva na taṃ pāpakkammaṃ byantī hotī”ti (ma. ni. 3.250).

Kabaḷikāraṃ āhāraṃ ārabba cettha vivādo na kātabbo. Mukhe uppanno kheḷopi hi tesāṃ āhāraṃ sādheti. Kheḷopi hi niraye dukkhavedaniyo hutvā paccayo hoti, sagge sukhavedaniyo. Iti kāmabhava nippariyāyena cattāro āhārā. Rūpārūpabhavesu t̥hapetvā asaññaṃ sesānaṃ tayo. Asaññānañceva avasesānañca paccayāhāroti iminā āhārena “sabbe sattā āhāraṭṭhitikā”ti etaṃ pañhaṃ kathetvā “ayaṃ kho āvuso”ti evaṃ niyyātanampi “atthi kho āvuso”ti puna uddharaṇampi akatvā “sabbe sattā saṅkhāraṭṭhitikā”ti dutiyapañhaṃ vissajjesi.

Kasmā pana na niyyātesī na uddharittha? Tattha tattha niyyātiyamānepi uddhāriyamānepi pariyāpuṇitum vācetuṃ dukkhaṃ hoti, tasmā dve ekābaddhe katvā vissajjesi. Imasmīpi vissajjane heṭṭhā vuttapaccayova attano phalassa saṅkharaṇato saṅkhāroti vutto. Iti heṭṭhā āhārapaccayo kathito, idha saṅkhārapaccayoti ayamettha heṭṭhimato viseso. “Heṭṭhā nippariyāyāhāro gahito, idha pariyāyāhāroti evaṃ gahite viseso pākaṭo bhavēyya, no ca gaṇhiṃsū’ti mahāsīvatthero āha. Indriyabaddhassapi hi anindriyabaddhassapi paccayo laddhuṃ vaṭṭati. Vinā paccayena dhammo nāma natthi. Tattha anindriyabaddhassa tiṇarukkhalatādino pathavīraso āporaso ca paccayo hoti. Deve avassante hi tiṇādīni milāyanti, vassante ca pana haritāni honti. Iti tesāṃ pathavīraso āporaso ca paccayo hoti. Indriyabaddhassa avijjā taṇhā kammaṃ āhāroti evamādayo paccayā, iti heṭṭhā paccayoyeva āhāroti kathito, idha saṅkhāroti. Ayamevettha viseso.

Ayaṃ (3.0159) **kho, āvusoti** āvuso amhākaṃ satthārā mahābodhimaṇḍe nisīditvā sayāṃ sabbaññutaññāṇena sacchikatvā ayaṃ ekadhammo desito. Tattha ekadhamme tumhehi sabbeheva saṅgāyitabbaṃ na vivaditabbaṃ. **Yathayidaṃ brahmacariyanti** yathā saṅgāyamānānaṃ tumhākaṃ idaṃ sāsana brahmacariyaṃ addhaniyaṃ assa. Ekena hi bhikkhunā “atthi, kho āvuso, eko dhammo sammadakkhāto. Katamo eko dhammo? Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Sabbe sattā saṅkhāraṭṭhitikā”ti kathite tassa kathaṃ sutvā añño kathessati. Tassapi aññoti evaṃ paramparakathāniyamena idaṃ brahmacariyaṃ ciraṃ tiṭṭhamānaṃ sadevakassa lokassa atthāya hitāya bhavissatīti ekakavasena dhammasenāpati sārīputtatthero sāmaggirasāṃ dassesīti.

Ekakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dukavaṇṇanā

304. Iti ekakavasena sāmaggirasam dassetvā idāni dukavasena dassetuṃ puna desanam ārabhi. Tattha nāmarūpaduke **nāmanti** cattāro arūpino khandhā nibbānañca. Tattha cattāro khandhā nāmanatṭhena **nāmaṃ**. Nāmanatṭhenāti nāmakaraṇatṭhena. Yathā hi mahājanasammatattā mahāsammatassa “mahāsammato”ti nāmaṃ ahosi, yathā mātāpitaro “ayaṃ tisso nāma hotu, phusso nāma hotū”ti evaṃ puttassa kittimanāmaṃ karonti, yathā vā “dhammakathiko vinayadhāro”ti guṇato nāmaṃ āgacchati, na evaṃ vedanādīnaṃ. Vedanādayo hi mahāpathavi-ādayo viya attano nāmaṃ karontāva uppajjanti. Tesu uppannesu tesam nāmaṃ uppannameva hoti. Na hi vedanaṃ uppannaṃ “tvaṃ vedanā nāma hohi”ti, koci bhaṇati, na cassā yena kenaci kāraṇena nāmaggaṇakiccaṃ atthi, yathā pathaviyā uppannāya “tvaṃ pathavi nāma hohi”ti nāmaggaṇakiccaṃ natthi, cakkavālasinerumhi candimasūriyanakkhattesu uppannesu “tvaṃ cakkavālaṃ nāma, tvaṃ nakkhattaṃ nāma hohi”ti nāmaggaṇakiccaṃ natthi, nāmaṃ uppannameva hoti, opapātikā paññatti nipatati, evaṃ vedanāya uppannāya “tvaṃ vedanā nāma hohi”ti nāmaggaṇakiccaṃ natthi, tāya uppannāya vedanāti (3.0160) nāmaṃ uppannameva hoti. Saññādīsipi eseva nayo atītepi hi vedanā vedanāyeva. Saññā. Saṅkhārā. Viññāṇaṃ viññāṇameva. Anāgatepi. Paccuppannepi. Nibbānaṃ pana sadāpi nibbānamevāti. Nāmanatṭhena nāmaṃ. Nāmanatṭhenāpi cettha cattāro khandhā nāmaṃ. Te hi ārammaṇābhimukhaṃ namanti. Nāmanatṭhena sabbampi nāmaṃ. Cattāro hi khandhā ārammaṇe aññamaññaṃ nāmenti, nibbānaṃ ārammaṇādhipatipaccayatāya attani anavajjadhamme nāmeti.

Rūpanti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ, taṃ sabbampi ruppanatṭhena **rūpaṃ**. Tassa vitthārakathā visuddhimagge vuttanāyeneva veditabbā.

Avijjāti dukkhādīsū aññāṇaṃ. Ayampi vitthārato visuddhimagge kathitāyeva. **Bhavataṇhāti** bhavapatthanā. Yathāha “tattha katamā bhavataṇhā? Yo bhavesu bhavacchando”ti-ādi (dha. sa. 1319).

Bhavadiṭṭhīti bhavo vuccati sassataṃ, sassatavasena uppajjanakadiṭṭhi. Sā “tattha katamā bhavadiṭṭhi? ‘Bhavissati attā ca loko cā’ti yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan”ti-ādinā (dha. sa. 1320) nayena abhidhamme vitthāritā. **Vibhavadiṭṭhīti** vibhavo vuccati ucchedaṃ, ucchedavasena uppajjanakadiṭṭhi. Sāpi “tattha katamā vibhavadiṭṭhi? ‘Na bhavissati attā ca loko cā’ti (dha. sa. 285). Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan”ti-ādinā (dha. sa. 1321) nayena tattheva vitthāritā.

Ahrikanti “yaṃ na hiriyati hiriyitabbenā”ti (dha. sa. 1328) evaṃ vitthāritā nillajjatā. **Anottappanti** “yaṃ na ottappati ottappitabbenā”ti (dha. sa. 1329) evaṃ vitthāritā abhāyanaka-ākāro.

Hirī ca ottappañcāti “yaṃ hiriyati hiriyitabbena, ottappati ottappitabbenā”ti (dha. sa. 1330-31) evaṃ vitthāritāni hiri-ottappāni. Api cettha ajjhattasamuṭṭhānā **hirī**, bahiddhāsamuṭṭhānaṃ **ottappaṃ**. Attādhipateyyā hirī, lokādhipateyyaṃ ottappaṃ.

Lajjāsabhāvasaṅṅhitā hirī, bhayasabhāvasaṅṅhitam ottappam. Vitthārakathā panettha sabbākārena visuddhimagge vuttā.

Dovacassatāti (3.0161) dukkham vaco etasmiṃ vippaṭikūlagāhimhi vipaccanīka-sāte anādare puggaleti dubbaco, tassa kammaṃ dovacassaṃ, tassa bhāvo **dovacassatā**. Vitthārato panesā “tattha katamā dovacassatā? Sahadhammike vuccamāne dovacassāyan”ti (dha. sa. 1332) abhidhamme āgatā. Sā atthato saṅkhāra-kkhandho hoti. “Catunnaṅca khandhānaṃ etenākārena pavattānaṃ etaṃ adhivācānaṃ”ti vadanti. **Pāpamittatā**ti pāpā assaddhādayo puggalā etassa mittatī pāpamitto, tassa bhāvo pāpamittatā. Vitthārato panesā- “tattha katamā pāpamittatā? Ye te puggalā assaddhā dussilā appassutā maccharino duppaññā. Yā tesam sevanā nisevanā saṃsevanā bhajanā saṃbhajanā bhatti saṃbhatti taṃsampavaṅkatā”ti (dha. sa. 1333) evaṃ āgatā. Sāpi atthato dovacassatā viya daṭṭhabbā.

Sovacassatā ca kalyāṇamittatā ca vuttappaṭipakkhanayena veditabbā. Ubhopi panetā idha lokiyalokuttaramissakā kathitā.

Āpattikusalatāti “pañcapi āpattikkhandhā āpattiyo, sattapi āpattikkhandhā āpattiyo. Yā tāsam āpattīnaṃ āpattikusalatā paññā pajānanā”ti (dha. sa. 1336) evaṃ vutto āpattikusalabhāvo.

Āpattivuṭṭhānakusalatāti “yā tāhi āpattīhi vuṭṭhānakusalatā paññā pajānanā”ti (dha. sa. 1337) evaṃ vuttā saha kammavācāya āpattīhi vuṭṭhānaparicchedajānanā paññā.

Samāpattikusalatāti “atthi savitakkasavicārā samāpatti, atthi avitakkavicāramattā samāpatti, atthi avitakka-avicārā samāpatti. Yā tāsam samāpattīnaṃ kusalatā paññā pajānanā”ti (dha. sa. 1338) evaṃ vuttā saha parikammaṃ appanāparicchedajānanā paññā. **Samāpattivuṭṭhānakusalatā**ti “yā tāhi samāpattīhi vuṭṭhānakusalatā paññā pajānanā”ti (dha. sa. 1339) evaṃ vuttā yathāparicchinnaṃ samāpattivaṣeṇa samāpattito vuṭṭhānasamatthā “ettakaṃ gate sūriye uṭṭhahissāmi”ti vuṭṭhānakālaparicchedakā paññā.

Dhātukusalatāti “aṭṭhārasa dhātuyo cakkhudhātu ...pe... manoviññāṇadhātu. Yā tāsamaṃ dhātūnaṃ kusalatā paññā pajānanā”ti (dha. sa. 1340) evamaṃ vuttā aṭṭhārasannaṃ (3.0162) dhātūnaṃ sabhāvaparicchedakā savanadhāraṇasammasana-
paṭivedhapaññā. **Manasikārakusalatāti** “yā tāsamaṃ dhātūnaṃ manasikārakusalatā paññā pajānanā”ti (dha. sa. 1341) evamaṃ vuttā tāsamyeva dhātūnaṃ sammasana-
paṭivedhapaccavekkhaṇapaññā.

Āyatanakusalatāti “dvādasāyatanāni cakkhāyatanamaṃ ...pe... dhammāyatanamaṃ. Yā tesamaṃ āyatanānaṃ āyatanakusalatā paññā pajānanā”ti (dha. sa. 1342) evamaṃ vuttā dvādasannaṃ āyatanānaṃ uggahamanasikārapajānanā paññā. Apica dhātukusalatāpi uggahamanasikārasavanasammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇesu vattati manasikārakusalatāpi āyatanakusalatāpi. Ayaṃ panettha viseso, savana-
uggahapaccavekkhaṇā lokiyā, paṭivedho lokuttaro, sammasanamanasikārā lokiya-
lokuttaramissakā. **Paṭiccasamuppādakusalatāti** “avijjāpaccayā saṅkhārā ...pe...
samudayo hotīti yā tattha paññā pajānanā”ti (dha. sa. 1343) evamaṃ vuttā dvāda-
sannaṃ paccayākārānaṃ uggahādivasena pavattā paññā.

Ṭhānakusalatāti “ye ye dhammā yesamaṃ yesamaṃ dhammānaṃ hetupaccayā uppā-
dāya taṃ taṃ ṭhānanti yā tattha paññā pajānanā”ti (dha. sa. 1344) evamaṃ vuttā
“cakkhumaṃ vatthumaṃ katvā rūpaṃ ārammaṇamaṃ katvā uppannassa cakkhuviññā-
ṇassa cakkhurūpaṃ (dha. sa. aṭṭha. 1344) ṭhānañceva kāraṇaṅcā”ti evamaṃ ṭhāna-
paricchindanasamatthā paññā. **Aṭṭhānakusalatāti** “ye ye dhammā yesamaṃ yesamaṃ
dhammānaṃ na hetū na paccayā uppādāya taṃ taṃ aṭṭhānanti yā tattha paññā
pajānanā”ti (dha. sa. 1345) evamaṃ vuttā “cakkhumaṃ vatthumaṃ katvā rūpaṃ āra-
mmaṇamaṃ katvā sotaviññāṇādīni nuppajjanti, tasmā tesamaṃ cakkhurūpaṃ na
ṭhānaṃ na kāraṇaṃ”ti evamaṃ aṭṭhānaparicchindanasamatthā paññā apica etasmiṃ
duke “kittāvatā pana, bhante, ṭhānāṭṭhānakusalo bhikkhūti alaṃ vacanāyāti. Idhā-
nanda, bhikkhu aṭṭhānametaṃ anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno puggalo kañci
saṅkhāraṃ niccato upagaccheyya, netaṃ ṭhānaṃ vijjatīti pajānāti. Ṭhānañca kho
etaṃ vijjati, yaṃ puthujjano kañci saṅkhāraṃ niccato upagaccheyyā”ti (ma. ni.
3.127) imināpi suttena attho veditabbo.

Ajjavanti (3.0163) gomuttavaṅkatā candavaṅkatā naṅgalakoṭivaṅkatāti tayo ana-
jjavā. Ekacco hi bhikkhu paṭhamavaye ekavīsatiyā anesanāsu chasu ca agoca-
resu carati, majjhimapacchimavayesu lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, ayaṃ
gomuttavaṅkatā nāma. Eko paṭhamavayepi pacchimavayepi catupārisuddhisīlaṃ
pūreti, lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, majjhimapavaye purimasadiso, ayaṃ canda-
vaṅkatā nāma. Eko paṭhamavayepi majjhimapavayepi catupārisuddhisīlaṃ pūreti,
lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, pacchimavaye purimasadiso ayaṃ naṅgalakoṭi-
vaṅkatā nāma. Eko sabbametaṃ vaṅkataṃ pahāya tīsupi vayesu pesalo lajjī
kukkuccako sikkhākāmo hoti. Tassa yo so ujubhāvo, idaṃ ajjavaṃ nāma. Abhidha-
mmepi vuttaṃ- “tattha katamo ajjavo. Yā ajjavatā ajimhatā avaṅkatā akuṭilatā,
ayaṃ vuccati ajjavo”ti (dha. sa. 1346). **Lajjavanti** “tattha katamo lajjavo? Yo hirī-
yati hirīyitabbena hirīyati pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā.
Ayaṃ vuccati lajjavo”ti evamaṃ vutto lajjibhāvo.

Khantīti “tattha katamā khanti? Yā khanti khamanatā adhivāsanatā acaṇḍikkam anassuropo attamanatā cittassā”ti (dha. sa. 1348) evaṃ vuttā adhivāsanakhanti. **Soraccanti** “tattha katamaṃ soraccaṃ? Yo kāyiko avītikkamo, vācasiko avītkkamo, kāyikavācasiko avītkkamo. Idaṃ vuccati soraccaṃ. Sabbopi sīlasaṃvaro soraccan”ti (dha. sa. 1349) evaṃ vutto suratabhāvo.

Sākhalyanti “tattha katamaṃ sākhalyaṃ? Yā sā vācā aṇḍakā kakkasā parakaṭukā parābhisajjanī kodhasāmantā asamādhisaṃvattanikā, tathārūpiṃ vācaṃ pahāya yā sā vācā neḷā kaṇṇasukhā pemaṇiyā hadayaṅgamā porī bahujanakantā bahujanamanāpā, tathārūpiṃ vācaṃ bhāsītā hoti. Yā tattha saṅhavācatā sakhilavācatā aphaṇṇasavācatā. Idaṃ vuccati sākhalyan”ti (dha. sa. 1350) evaṃ vutto sammodakamudukabhāvo. **Paṭisanthāroti** ayaṃ lokasannivāso āmisena dhammena cāti dvīhi chiddo, tassa taṃ chiddaṃ yathā na paññāyati, evaṃ piṭhassa viya paccattharaṇena āmisena dhammena ca paṭisantharaṇaṃ. Abhidhammepi vuttaṃ “tattha katamo paṭisanthāro (3.0164)? Āmisapaṭisanthāro ca dhammapaṭisanthāro ca. Idhekacco paṭisanthārako hoti āmisapaṭisanthārena vā dhammapaṭisanthārena vā. Ayaṃ vuccati paṭisanthāro”ti (dha. sa. 1351). Ettha ca āmisena saṅgaho āmisapaṭisanthāro nāma. Taṃ karontena mātāpitūnaṃ bhikkhugatikassa veyyāvaccakarassa rañño corānañca aggamaṃ aggahetvāpi dātuṃ vaṭṭati. Āmasitvā dinne hi rājāno ca corā ca anathampi karonti jīvitakkhayampi pāpenti, anāmasitvā dinne attamanā honti. Coranāgavatthu-ādīni cettha vatthūni kathetabbāni. Tāni samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāyaṃ (pāci. aṭṭha. 185-7) vitthāritāni. Sakkaccaṃ uddesadānaṃ pāḷivaṇṇanā dhammakathākathananti evaṃ dhammena saṅgaho dhammapaṭisanthāro nāma.

Avihimsāti karuṇāpi karuṇāpubbabhāgopi. Vuttampi cetamaṃ- “tattha katamā avihimsā? Yā sattesu karuṇā karuṇāyanā karuṇāyitattaṃ karuṇācetovimutti, ayaṃ vuccati avihimsā”ti. **Soceyyanti** mettāya ca mettāpubbabhāgassa ca vasena suci-bhāvo. Vuttampi cetamaṃ- “tattha katamaṃ soceyyaṃ? Yā sattesu metti mettāyanā mettāyitattaṃ mettācetovimutti, idaṃ vuccati soceyyan”ti.

Muṭṭhassaccanti sativippavāso, yathāha “tattha katamaṃ muṭṭhassaccaṃ? Yā asati ananussati appaṭissati assaraṇatā adhāraṇatā pilāpanatā sammussanatā, idaṃ vuccati muṭṭhassaccaṃ” (dha. sa. 1356). **Asampajaññanti**, “tattha katamaṃ asampajaññaṃ? Yaṃ aññaṇaṃ adassanaṃ avijjālaṅgī moho akusalamūlan”ti evaṃ vuttā avijjāyeva. **Sati** satiyeva. **Sampajaññaṃ** ññaṃ.

Indriyesu aguttadvāratāti “tattha katamā indriyesu aguttadvāratā? Idhekacco cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hoti”ti-ādīnā (dha. sa. 1352) nayena vitthārito indriyasaṃvarabhedo. **Bhojane amattaññutāti** “tattha katamā bhojane amattaññutā? Idhekacco appaṭisaṅkhā ayoniso āhāraṃ āhāreti davāya madāya maṇḍanāya vibhūsanāya. Yā tattha asantuṭṭhitā amattaññutā appaṭisaṅkhā bhojane”ti evaṃ āgato bhojane amattaññubhāvo. Anantaraduko vuttappaṭipakkhanayena veditabbo.

Paṭisaṅkhānabalanti (3.0165) “tattha katamaṃ paṭisaṅkhānabalaṃ? Yā paññā pajānanā”ti evaṃ vitthāritaṃ appaṭisaṅkhāya akampanaññaṃ. **Bhāvanābalanti**

bhāventassa uppannaṃ balaṃ. Atthato vīriyasambojjhaṅgasīsena satta bojjhaṅgā honti. Vuttampi cetam- “tattha katamaṃ bhāvanābalaṃ? Yā kusalānaṃ dhammānaṃ āsevanā bhāvanā bahulikammaṃ, idaṃ vuccati bhāvanābalaṃ. Sattabojjhaṅgā bhāvanābalaṃ”ti.

Satibalanti assatiyā akampanavasena satiyeva. **Samādhibalanti** uddhacce akampanavasena samādhiyeva. **Samatho** samādhi. **Vipassanā** paññā. Samathova taṃ ākāraṃ gahetvā puna pavattetabbassa samathassa nimittavasena **samathanimittam paggāhanimittepi** eseva nayo. **Paggāho** vīriyaṃ. **Avikkhepo** ekaggatā. Imehi pana sati ca sampajaññaṃ ca paṭisaṅkhānabalaṃ ca bhāvanābalaṃ ca satibalaṃ ca samādhibalaṃ ca samatho ca vipassanā ca samathanimittānaṃ paggāhanimittānaṃ paggāho ca avikkhepo cāti chahi dukehi parato siladiṭṭhisampadādukena ca lokiya lokuttaramissakā dhammā kathitā.

Sīlavipattīti “tattha katamā sīlavipattī? Kāyiko vītikamo ...pe... sabbampi dussīlyaṃ sīlavipattī”ti evaṃ vutto sīlavināsako asaṃvaro. **Diṭṭhivipattīti** “tattha katamā diṭṭhivipattī? Natthi dinnam natthi yiṭṭhan”ti evaṃ āgatā sammādiṭṭhivinā-sikā micchādiṭṭhi.

Sīlasampadāti “tattha katamā sīlasampadā? Kāyiko avītikamo”ti evaṃ pubbe vuttasoraccameva sīlassa sampādanato paripūraṇato “sīlasampadā”ti vuttaṃ. Ettha ca “sabbopi sīlasaṃvaro sīlasampadā”ti idaṃ mānasikapariyādānatthaṃ vuttaṃ. **Diṭṭhisampadāti** “tattha katamā diṭṭhisampadā? Atthi dinnam atthi yiṭṭham ...pe... sacchikatvā pavedentīti yā evarūpā paññā pajānanā”ti evaṃ āgataṃ diṭṭhipāripūribhūtaṃ ñāṇam.

Sīlavisuddhīti visuddhiṃ pāpetuṃ samatthaṃ sīlam. Abhidhamme panāyaṃ “tattha katamā sīlavisuddhi? Kāyiko avītikamo vācasiko avītikamo kāyikavācasiko avītikamo, ayaṃ vuccati sīlavisuddhi”ti evaṃ vibhattā. **Diṭṭhivisuddhīti** visuddhiṃ pāpetuṃ samatthaṃ dassanaṃ. Abhidhamme panāyaṃ “tattha katamā diṭṭhivisuddhi? Kammassakatañāṇam saccānulomikañāṇam maggasamaṅgissañāṇam phalasamaṅgissañāṇam”ti evaṃ vuttā. Ettha ca tividham duccharitaṃ attanā (3.0166) katampi parena katampi sakaṃ nāma na hoti atthabhañjanato. Sucaritaṃ sakaṃ nāma atthajanantoti evaṃ jānanaṃ kammassakatañāṇam nāma. Tasmīṃ ṭhatvā bahuṃ vaṭṭagāmikammaṃ āyūhitvā sukhatō sukheveva arahattaṃ pattā gaṇanapathaṃ vītivattā. **Vipassanāñāṇam** pana vacīsaccañca anulometi, paramatthasaccañca na vilometīti saccānulomikaṃ ñāṇanti vuttaṃ.

“Diṭṭhivisuddhi kho pana yathādiṭṭhissa ca padhānan”ti ettha **diṭṭhivisuddhīti** ñāṇadassanaṃ kathitaṃ. **Yathādiṭṭhissa ca padhānanti** taṃsampa-yuttameva vīriyaṃ. Api ca purimapadena catumaggañāṇam. Pacchimapadena taṃsampa-yuttaṃ vīriyaṃ. **Abhidhamme** pana “diṭṭhivisuddhi kho panāti yā paññā pajānanā amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Yathādiṭṭhissa ca padhānanti yo cetasiko vīriyārambho sammāvāyāmo”ti evaṃ ayaṃ duko vibhatto.

“Saṃvego ca saṃvejanīyesu ṭhānesū”ti ettha “**saṃvego** Ti jātibhayaṃ jarābhayaṃ byādhībhayaṃ maraṇabhayaṃ”ti evaṃ jāti-ādīni bhayato dassanañāṇam. Saṃvejanīyaṃ ṭhānanti jātijarābyādhimaraṇam. Etāni hi cattāri jāti dukkhā, jarā

dukkhā, byādhi dukkho, maraṇaṃ dukkhanti evaṃ saṃveguppattikāraṇattā **saṃvejanīyaṃ ṭhānanti** vuttāni. **Samviggassa ca yoniso padhānanti** evaṃ saṃvegajātassa upāyapadhānaṃ. “Idha bhikkhu anuppannaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya chandaṃ janeti”ti evaṃ āgatavīriyassettaṃ adhivācanaṃ.

Asantuṭṭhitā ca kusalesu dhammesūti yā kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asantuṭṭhassa bhiyyokamyatā, tāya hi samaṅgībhūto puggalo sīlaṃ pūretvā jhānaṃ uppādeti. Jhānaṃ labhitvā vipassanaṃ ārabhati. Āraddhavipassako arahattaṃ agahetvā antarā vosānaṃ nāpajjati. **Appaṭivānitā ca padhānasminti** “kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya sakkaccakiriyatā sātaccakiriyatā aṭṭhitakiriyatā anolīnavuttitā anikkhattachandataṃ anikkhattadhuratā āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ”ti evaṃ vuttā rattindivaṃ cha koṭṭhāse katvā jāgariyānuyogavasena āraddhe padhānasmimā arahattaṃ apatvā anivattanātaṃ.

Vijjāti (3.0167) tisso vijjā. **Vimuttīti** dve vimuttiyo, cittassa ca adhimutti, nibbānañca. Ettha ca aṭṭha samāpattiyo nīvaraṇādīhi suṭṭhu muttattā adhimutti nāma. Nibbānaṃ sabbasaṅkhatato muttattā vimuttīti veditabbaṃ.

Khaye ñāṇanti kilesakkhayakare ariyamagge ñāṇaṃ. **Anuppāde ñāṇanti** paṭisandhivasena anuppādabhūte taṃtaṃmaggavajjhakilesānaṃ vā anuppādapariyosāne uppanne ariyaphale ñāṇaṃ. Tenevāha “khaye ñāṇanti maggasamaṅgissa ñāṇaṃ. Anuppāde ñāṇanti phalāsamaṅgissa ñāṇaṃ”ti. **Ime kho, āvusoti-**ādi ekake vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti pañcatimsāya dukānaṃ vasena thero sāmaggirasamā dassesīti.

Dukavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tikavaṇṇanā

305. Iti dukavasena sāmaggirasamā dassetvā idāni tikavasena dassetuṃ puna ārabhi. Tattha lubbhatīti **lobho**.

Akusalañca taṃ mūlañca, akusalānaṃ vā mūlanti **akusalamūlaṃ**. Dussatīti **doso**. Muyhatīti **moho**. Tesam paṭipakkhanayena alobhādayo veditabbā.

Duṭṭhu caritāni, virūpāni vā caritānīti **duccaritāni**. Kāyena duccharitaṃ, kāyato vā pavattaṃ duccharitanti **kāyaduccharitaṃ**. Sesesupi eseva nayo. Suṭṭhu caritāni, sundarāni vā caritānīti **sucaritāni**. Dvepi cete tikā paṇṇattiyā vā kamma pathehi vā kathetabbā. Paññattiyā tāva kāyadvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo **kāyaduccharitaṃ**. Avītikkamo **kāyasucaritaṃ**. Vacīdvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo **vacīduccaritaṃ**, avītikkamo **vacīsucaritaṃ**. Ubhayattha paññattassa sikkhāpadassa vītikkamova **manoduccharitaṃ**, avītikkamo **manosucaritaṃ**. Ayaṃ paṇṇattikathā. Pāṇātipātādayo pana tisso cetanā kāyadvārepi vacīdvārepi uppannā **kāyaduccharitaṃ**. Catasso musāvādādicetanā **vacīduccaritaṃ**. Abhijjhā byāpādo micchādiṭṭhīti tayo cetanāsampayuttadhammā **manoduccharitaṃ**. Pāṇātipātādīhi viramantassa uppannā tisso (3.0168) cetanāpi viratīyopi kāyasucaritaṃ. Musāvādādīhi viramantassa catasso cetanāpi viratīyopi vacīsucaritaṃ. Anabhijjhā abyāpādo sammādiṭṭhīti tayo cetanāsampayuttadhammā manosucaritanti ayaṃ kamma patthakathā.

Kāmapaṭisaṃyutto vitakko **kāmavitakko**. Byāpādapaṭisaṃyutto vitakko **byāpādavitakko**. Vihimsāpaṭisaṃyutto vitakko **vihimsāvitakko**. Tesu dve sattesupi saṅkhāresupi uppajjanti. Kāmavitakko hi piye manāpe satte vā saṅkhāre vā vitakke ntassa uppajjati. Byāpādavitakko appiye amanāpe satte vā saṅkhāre vā kujjhivā olokanakālato paṭṭhāya yāva vināsanā uppajjati. Vihimsāvitakko saṅkhāresu nuppajjati. Saṅkhāro hi dukkhāpetabbo nāma natthi. Ime sattā haññantu vā ucchi jjanu vā vinassantu vā mā vā ahesunti cintanakāle pana sattesu uppajjati.

Nekkhammapaṭisaṃyutto vitakko **nekkhammavitakko**. So asubhapubbabhāge kāmāvacaro hoti. Asubhajjhāne rūpāvacaro. Taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā uppannamaggaphalakāle lokuttaro. Abyāpādapaṭisaṃyutto vitakko **abyāpādavitakko**. So mettāpubbabhāge kāmāvacaro hoti. Mettājhāne rūpāvacaro. Taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā uppannamaggaphalakāle lokuttaro. Avihimsāpaṭisaṃyutto vitakko **avihimsāvitakko**. So karuṇāpubbabhāge kāmāvacaro. Karuṇājhāne rūpāvacaro. Taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā uppannamaggaphalakāle lokuttaro. Yadā alobho sīsaṃ hoti, tadā itare dve tadanvāyikā bhavanti. Yadā mettā sīsaṃ hoti, tadā itare dve tadanvāyikā bhavanti. Yadā karuṇā sīsaṃ hoti, tadā itare dve tadanvāyikā bhavanti. Kāmasaṅkappādayo vuttanayeneva veditabbā. Desanā mattameva hetam. Atthato pana kāmavitakkādīnañca kāmasaṅkappādīnañca nānākaraṇaṃ natthi.

Kāmapaṭisaṃyuttā saññā **kāmasaññā**. Byāpādapaṭisaṃyuttā saññā **byāpādasaññā**. Vihimsāpaṭisaṃyuttā saññā **vihimsāsaññā**. Tāsampi kāmavitakkādīnaṃ (3.0168) viya uppajjanākāro veditabbo. Taṃsampayuttāyeva hi etā. **Nekkhammasaññādayo** nekkhammavitakkādisampayuttāyeva. Tasmā tāsampi tatheva kāmāvacarādibhāvo veditabbo.

Kāmadhātu-ādīsu “kāmapaṭisaṃyutto takko vitakko micchāsaṅkappo. Ayaṃ vuccati kāmadhātu. Sabbepi akusalā dhammā kāmadhātū”ti ayaṃ **kāmadhātu**.

“Byāpādapaṭisaṃyutto takko vitakko micchāsaṅkappo. Ayaṃ vuccati byāpāda-dhātu. Dasasu āghātavattḥūsu cittassa āghāto paṭighāto anattamanatā cittassā”ti ayaṃ **byāpādadhātu**. “Vihimsā paṭisaṃyutto takko vitakko micchāsaṅkappo. Ayaṃ vuccati vihiṃsādhātu. Idhekacco paṇinā vā leḍḍunā vā daḍḍena vā satthena vā rajjuyā vā aññataraññatarena vā satte viheṭṭeti”ti ayaṃ **vihiṃsādhātu**. Tattha dve kathā sabbasaṅgāhikā ca asambhinnā ca. Tattha kāmādhātuyā gahitāya itarā dve gahitāva honti, tato pana nīharitvā ayaṃ byāpādadhātu ayaṃ vihiṃsādhātūti dasseti ayaṃ sabbasaṅgāhikakathā nāma. Kāmādhātuṃ kathento pana bhagavā byāpādadhātuṃ byāpādadhātuṭṭhāne, vihiṃsādhātuṃ vihiṃsādhātuṭṭhāne ṭhapetvā avasesaṃ kāmādhātu nāmāti kathesīti ayaṃ asambhinnakathā nāma.

Nekkhammadhātu-ādīsu “nekkhammapaṭisaṃyutto takko vitakko sammāsaṅkappo. Ayaṃ vuccati nekkhammadhātu. Sabbepi kusalā dhammā nekkhammadhātū”ti ayaṃ **nekkhammadhātu**. “Abyāpādapaṭisaṃyutto takko ...pe... ayaṃ vuccati abyāpādadhātu. Yā sattesu metti ...pe... mettācetovimutti”ti ayaṃ **abyāpādadhātu**. “Avihimsāpaṭisaṃyutto takko ...pe... ayaṃ vuccati avihimsādhātu. Yā sattesu karuṇā ...pe... karuṇācetovimutti”ti ayaṃ **avihimsādhātu**. Idhāpi vuttana-yeneva dve kathā veditabbā.

Aparāpi tisso dhātuyoti aññāpi suññataṭṭhena tisso dhātuyo. Tāsu “tattha katamā kāmādhātu? Heṭṭhato avīcinirayaṃ pariyantaṃ karitvā”ti evaṃ vitthārito kāmabhavo **kāmādhātu** nāma. “Heṭṭhato brahmalokaṃ pariyantaṃ karitvā ākāsānañcāyatanupage deve pariyantaṃ karitvā”ti evaṃ vitthāritā pana rūpārūpabhavā itarā dve dhātuyo. Dhātuyā āgataṭṭhānamhi hi bhavena paricchinditabbā. Bhavassa āgataṭṭhāne dhātuyā paricchinditabbā. Idha bhavena paricchedo kathito. Rūpadhātu-ādīsu (3.0170) rūpārūpadhātuyo rūpārūpabhavāyeva. Nirodhadhātuyā nibbānaṃ kathitaṃ.

Hīnādīsu hīnā dhātūti dvādasa akusalacittuppādā. Avasesā tebhūmakadhammā majjhimadhātu. Nava lokuttaradhammā **pañitadhātu**.

Kāmataṇhāti pañcakāmaguṇiko rāgo. Rūpārūpabhavesu pana rāgo jhānanikaṅtisassatadiṭṭhisahagato rāgo bhavavasena patthanā **bhavataṇhā**. Ucchedadiṭṭhisahagato rāgo **vibhavataṇhā**. Apica ṭhapetvā pacchimaṃ taṇhādvayaṃ sesataṇhā kāmataṇhā nāma. Yathāha “tattha katamā bhavataṇhā? Bhavadiṭṭhisahagato rāgo sārāgo cittassa sārāgo. Ayaṃ vuccati bhavataṇhā. Tattha katamā vibhavataṇhā? Ucchedadiṭṭhisahagato rāgo sārāgo cittassa sārāgo, ayaṃ vuccati vibhavataṇhā. Avasesā taṇhā kāmataṇhā”ti. Puna kāmataṇhādīsu pañcakāmaguṇiko rāgo kāmataṇhā. Rūpārūpabhavesu chandarāgo itarā dve taṇhā. Abhidhamme panetā “kāmādhātupaṭisaṃyutto ...pe... arūpadhātupaṭisaṃyutto”ti evaṃ vitthāritā. Iminā vārena kiṃ dasseti? Sabbepi tebhūmakā dhammā rajanīyaṭṭhena taṇhāvattḥkāti sabbataṇhā kāmataṇhāya pariyādiyitvā tato nīharitvā itarā dve taṇhā dasseti. Rūpataṇhādīsu rūpabhavā chandarāgo **rūpataṇhā**. Arūpabhavā chandarāgo **arūpataṇhā**. Ucchedadiṭṭhisahagato rāgo **nirodhataṇhā**.

Samyojanattike vaṭṭasmiṃ samyojayanti bandhantīti **samyojanāni**. Sati rūpādi-

bhede kāye diṭṭhi, vijjamānā vā kāye diṭṭhīti **sakkāyadīṭṭhi**. Vicinanto etāya kicchati, na sakkoti sannīṭṭhānaṃ kātunti **vicikicchā**. Sīlañca vatañca parāmasatīti **sīlabbata-parāmāso**. Atthato pana “rūpaṃ attato samanupassati”ti-ādinā nayena āgatā vīsativattukā diṭṭhi **sakkāyadīṭṭhi** nāma. “Satthari kaṅkhati”ti-ādinā nayena āgatā aṭṭhavattukā vimati **vicikicchā** nāma. “Idhekacco sīlena suddhi vatena suddhi sīlabbatena suddhīti sīlaṃ parāmasati, vataṃ parāmasati, sīlabbataṃ parāmasati. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan”ti-ādinā nayena āgato vipariyesaggāho **sīlabbataparāmāso** nāma.

Tayo (3.0171) **āsavāti** ettha cirapārivāsiyaṭṭhena vā āsavanaṭṭhena vā **āsavā**. Tattha “purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati avijjāya, ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā samabhavi”ti, “purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati bhavataṇhāya bhavadiṭṭhiyā, ito pubbe bhavadiṭṭhi nāhosi, atha pacchā samabhavi”ti evaṃ tāva cirapārivāsiyaṭṭhena āsavā veditabbā. Cakkhuto rūpe savati āsavati sandati pavattati. Sotato sadde. Ghānato gandhe. Jivhāto rase. Kāyato phoṭṭhabbe. Manato dhamme savati āsavati sandati pavattatīti evaṃ āsavanaṭṭhena āsavāti veditabbā.

Pāḷiyaṃ pana katthaci dve āsavā āgatā “diṭṭhadhammikā ca āsavā samparāyikā ca āsavā”ti, katthaci “tayome, bhikkhave, āsavā. Kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavo”-ti tayo. Abhidhamme teyeva diṭṭhāsavena saddhiṃ cattāro. Nibbedhikapariyāye “atthi, bhikkhave, āsavā nirayagāminiyā, atthi āsavā tiracchānayanigāminiyā, atthi āsavā pettivisayagāminiyā, atthi āsavā manussalokagāminiyā atthi āsavā devalokagāminiyā”ti evaṃ pañca. Chakkanipāte āhuneyyasutte “atthi, bhikkhave, āsavā saṃvarā pahātabbā, atthi āsavā paṭisevanā pahātabbā, atthi āsavā parivaḷḷanā pahātabbā, atthi āsavā adhivāsanaṃ pahātabbā, atthi āsavā vinodanā pahātabbā, atthi āsavā bhāvanā pahātabbā”ti evaṃ cha. Sabbāsavapariyāye teyeva dassanāpahātabbehi saddhiṃ satta. Imasmiṃ pana saṅgītisutte tayo. Tattha “yo kāmesu kāmacchando”ti evaṃ vutto pañcakāmaguṇiko rāgo **kāmāsavo** nāma. “Yo bhavesu bhavacchando”ti evaṃ vutto sassatadiṭṭhisahagato rāgo, bhavava-sena vā patthanā **bhavāsavo** nāma. “Dukkhe aññāṇaṃ”ti-ādinā nayena āgatā avijjā **avijjāsavo** Nāmāti. Kāmabhavādayo kāmadhātu-ādivasena vuttāyeva.

Kāmesanādīsu “tattha katamā kāmesanā? Yo kāmesu kāmacchando kāmajjhosaṇaṃ, ayaṃ vuccati kāmesanā”ti evaṃ vutto kāmagavesanarāgo **kāmesanā** nāma. “Tattha katamā bhavesanā? Yo bhavesu (3.0172) bhavacchando bhavajjhosaṇaṃ, ayaṃ vuccati bhavesanā”ti evaṃ vutto bhavagavesanarāgo **bhavesanā** nāma. “Tattha katamā brahmacariyesanā? Sassato lokoti vā ...pe... neva hoti na nahoti tathāgato parammaṇāti vā, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ vipariyesaggāho, ayaṃ vuccati brahmacariyesanā”ti evaṃ vuttā diṭṭhigatikasammatassa brahmacariyassa gavesanadiṭṭhi **brahmacariyesanā** nāma. Na kevalaṅca bhavarāgadiṭṭhiyova, tadekaṭṭhaṃ kammampi esanāyeva. Vuttañhetam “tattha katamā kāmesanā? Kāmarāgo tadekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ, ayaṃ vuccati kāmesanā. Tattha katamā bhavesanā? Bhavarāgo tadekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ, ayaṃ vuccati bhavesanā. Tattha katamā brahmacariyesanā? Antaggāhikā diṭṭhi tadekaṭṭhaṃ

akusalaṃ kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ, ayaṃ vuccati brahmacariyesanā”ti.

Vidhāsu “kathaṃvidhaṃ sīlavantaṃ vadanti, kathaṃvidhaṃ paññavantaṃ vadanti”ti-ādīsu (saṃ. ni. 1.95) ākārasaṅghānaṃ vidhā nāma. “Ekavidhena ñāṇavatthu duvidhena ñāṇavatthū”ti-ādīsu (vibha. 751) koṭṭhāso. “Seyyohamasmīti vidhā”ti-ādīsu (vibha. 920) māno vidhā nāma. Idha so adhippeto. Māno hi seyyādivasena vidahanato **vidhāti** vuccati. **Seyyohamasmīti** iminā seyyasadisahīnānaṃ vasena tayo mānā vuttā. Sadisahīnesupi eseva nayo.

Ayañhi **māno** nāma seyyassa tividho, sadisassa tividho, hīnassa tividhoti **nava-vidho** hoti. Tattha “seyyassa seyyohamasmī”ti māno rājūnañceva pabbajitānañca uppajjati.

Rājā hi raṭṭhena vā dhanavāhanehi vā “ko mayā sadiso atthī”ti etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajitopi sīladhutaṅgādīhi “ko mayā sadiso atthī”ti etaṃ mānaṃ karoti. “Seyyassa sadisohamasmī”ti mānopi etesaṃyeva uppajjati. Rājā hi raṭṭhena vā dhanavāhanehi vā aññarājūhi saddhiṃ mayhaṃ kiṃ nānākaraṇanti etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajitopi sīladhutaṅgādīhipi aññena bhikkhunā mayhaṃ kiṃ nānākaraṇanti etaṃ mānaṃ karoti. “Seyyassa hīnohamasmī”ti mānopi etesaṃyeva uppajjati. Yassa (3.0173) hi rañño raṭṭhaṃ vā dhanavāhanādīni vā nātisampannāni honti, so mayhaṃ rājāti vohāramukhamattameva, kiṃ rājā nāma ahanti etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajitopi appalābhasakkāro ahaṃ dhammakathiko bahussuto mahātheroti kathāmattakameva, kiṃ dhammakathiko nāmāhaṃ kiṃ bahussuto kiṃ mahāthero yassa me lābhasakkāro natthīti etaṃ mānaṃ karoti.

“Sadisassa seyyohamasmī”ti mānādayo amaccādīnaṃ

uppajjanti. Amacco vā hi raṭṭhiyo vā bhogayānavāhanādīhi ko mayā sadiso añño rājapuriso atthīti vā mayhaṃ aññehi saddhiṃ kiṃ nānākaraṇanti vā amaccoti nāmameva mayhaṃ, ghāsacchādanamattampī me natthi, kiṃ amacco nāmāhanti vā ete māne karoti.

“Hīnassa seyyohamasmī”ti mānādayo dāsādīnaṃ uppajjanti. Dāso hi mātito vā pitito vā ko mayā sadiso añño dāso nāma atthi, aññe jīvitum asakkontā kucchihetu dāsā jātā, ahaṃ pana paveṇī-āgatattā seyyoti vā paveṇī-āgatabhāvena ubhatosuddhikadāsattena asukadāsena nāma saddhiṃ kiṃ mayhaṃ nānākaraṇanti vā kucchivasenāhaṃ dāsabya upagato, mātāpitukoṭiyā pana me dāsaṭṭhānaṃ natthi, kiṃ dāso nāma ahanti vā ete māne karoti. Yathā ca dāso, evaṃ pukkusaçaṇḍālādayopi ete māne karontiyeva.

Ettha ca seyyassa seyyohamasmīti, ca sadisassa sadisohamasmīti ca hīnassa hīnohamasmīti ca ime tayo mānā yāthāvamānā nāma arahattamaggavajjhā. Sesā cha mānā ayāthāvamānā nāma paṭhamamaggavajjhā.

Tayo addhāti tayo kālā. **Atīto addhāti**-ādīsu dvepariyāyā suttantapariyāyo ca abhidhammapariyāyo ca. Suttantapariyāyena paṭisandhito pubbe **atīto addhā** Nāma. Cutito pacchā **anāgato addhā** nāma. Saha cutipaṭisandhīhi tadantaraṃ **paccuppanno addhā** Nāma. Abhidhammapariyāyena tīsu khaṇesu bhaṅgato uddhaṃ **atīto addhā** nāma. Uppādato pubbe **anāgato addhā** Nāma. Khaṇattaye **paccuppanno addhā** nāma. Atītādibhedo ca nāma ayaṃ dhammānaṃ hoti, na kālāssa. Atītādibhede (3.0174) pana dhamme upādāya idha paramatthato avijjamānopi kālo teneva vohārena vuttoti veditabbo.

Tayo antāti tayo koṭṭhāsā. “Kāyabandhanassa anto jīratī”ti-ādīsu (cūḷava. 278) hi antoyeva anto. “Esevanto dukkhassā”ti-ādīsu (saṃ. ni. 2.51) parabhāgo anto. “Antamidaṃ, bhikkhave, jīvikānan”ti (saṃ. ni. 3.80) ettha lāmakabhāvo anto. “Sakkāyo kho, āvuso, paṭhamo anto”ti-ādīsu (a. ni. 6.61) koṭṭhāso anto. Idha koṭṭhāso adhippeto. **Sakkāyoti** pañcupādānakkhandhā. **Sakkāyasamudayoti** tesam nibbattikā purimataṇhā. **Sakkāyanirodhoti** ubhinnaṃ appavattibhūtaṃ nibbānaṃ. Maggo pana nirodhādhiḡamassa upāyattā nirodhe gahite gahitovāti veditabbo.

Dukkhadukkhatāti dukkhabhūtā dukkhatā. Dukkavedanāyetaṃ nāmaṃ. **Saṅkhāradukkhatāti** saṅkhārabhāvena dukkhatā. Adukkhamasukhāvedanāyetaṃ nāmaṃ. Sā hi saṅkhatattā uppādajarābhāṅgapīḷitā, tasmā aññadukkhāsabhāvavivirahato saṅkhāradukkhatāti vuttā. **Vipariṇāmadukkhatāti** vipariṇāme dukkhatā. Sukhavedanāyetaṃ nāmaṃ. Sukhassa hi vipariṇāme dukkhaṃ uppajjati, tasmā sukhaṃ vipariṇāmadukkhatāti vuttaṃ. Apica ṭhapetvā dukkhavedanaṃ sukhave-danañca sabbepi tebhūmakā dhammā “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti vacanato saṅkhāradukkhatāti veditabbā.

Micchattaniyatoti micchāsabhāvo hutvā niyato. Niyatamicchādiṭṭhiyā saddhiṃ ānantariyakammassetam nāmaṃ. Sammāsabhāve niyato **sammattaniyato**. Catunnaṃ ariyamaggānametaṃ nāmaṃ. Na niyatoti **aniyato**. Avasesānaṃ dhammānametaṃ nāmaṃ.

Tayo tamāti “tamandhakāro sammoho avijjogho mahābhayo”ti vacanato avijjā

tamo nāma. Idha pana avijjāsīsenā vicikicchā vuttā. **Ārabbhāti** āgamma. **Kaṅkha-**
tīti kaṅkhaṃ uppādeti. **Vicikicchati** vicinanto kiccham āpajjati, sannitthātum na
sakkoti. **Nādhimucchatīti** tattha adhimucchitum na sakkoti. **Na sampasīdatīti** taṃ
ārabhā pasādam āropetum na sakkoti.

Arakkheyānīti (3.0175) na rakkhitabbāni. Tīsu dvāresu paccekam rakkhaṇa-
kiccaṃ natthi, sabbāni satiyā eva rakkhitānīti dīpeti. **Natthi tathāgatassāti**. “Idaṃ
nāma me sahasā uppannam kāyaduccaritam, imāham yathā me paro na jānāti,
tathā rakkhāmi, paṭicchādemī”ti evam rakkhitabbaṃ natthi tathāgatassa kāyadu-
ccaritam. Sesesupi eseva nayo. Kiṃ pana sesakhīṇāsavānam kāyasamācārā-
dayo aparisuddhāti? No aparisuddhā. Na pana tathāgatassa viya parisuddhā.
Appassutakhīṇāsavo hi kiñcāpi lokavajjam nāpajjati, paṇṇattiyam pana akovidattā
vihārakāram kuṭikāram sahaḡāram sahasēyyanti evarūpā kāyadvāre āpattiyo āpa-
jjati. Sañcarittam padasodhammam uttarichappañcavācam bhūtārocananti evarūpā
vacīdvāre āpattiyo āpajjati. Upanikkhittasādiyanavasena manodvāre rūpiya-
ppaṭiggāhaṇāpattim āpajjati, dhammasenāpatisadisassāpi hi khīṇāsavassa mano-
dvāre sa-upārambhavasena manoduccaritam uppajjati eva.

Cātumavatthusmiñhi pañcahi bhikkhusatehi saddhim sārīputtamoggallānānam
paṇāmitakāle tesam atthāya cātumeyyakehi sakyehi bhagavati khamāpite therō
bhagavatā “kinti te sārīputta ahosi mayā bhikkhusaṅghe paṇāmite”ti puṭṭho aham
parisāya abyattabhāvena satthārā paṇāmito. Ito dāni paṭṭhāya param na ovaḡissā-
mīti cittam uppādetvā āha “evam kho me, bhante, ahosi bhagavatā bhikkhu-
saṅgho paṇāmito, appossukko dāni bhagavā diṭṭhadhammasukhavihāram anu-
yutto viharissati, mayampi dāni appossukkā diṭṭhadhammasukhavihāram anuyuttā
viharissāmā”ti.

Athassa tasmim manoduccarite upārambham āropento satthā āha- “āgamehi
tvam, sārīputta na kho te, sārīputta, punapi evarūpaṃ cittam uppādetabban”ti.
Evam param na ovaḡissāmi nānusāsissāmīti vitakkitamattampi therassa manu-
duccaritam nāma jātam. Bhagavato pana ettakam nāma natthi, anacchariyañcetaṃ.
Sabbaññutam pattassa duccaritam na bhavēyya. Bodhisattabhūmiyam ṭhitassa
chabbassāni padhānam anuyuñjantassāpi panassa nāhosi. Udaracchaviyā piṭṭhi-
kaṇṭakam allīnāya “kālaṅkato samaṇo gotamo”ti devatānam vimatiyā uppajjamā-
nāyapi “siddhattha kasmā kilamasi? Sakkā bhoge (3.0176) ca bhuñjitum puññāni
ca kātun”ti mārena pāpimatā vuccamānassa “bhoge bhuñjissāmī”ti vitakkama-
ttampi nuppajjati. Atha nam māro bodhisattakāle chabbassāni buddhakāle ekaṃ
vassam anubandhitvā kiñci vajjam apassitvā idaṃ vatvā pakkāmi-

“Sattavassāni bhagavantam, anubandhim padāpadam;

otāram nādhigacchissam, sambuddhassa satīmato”ti. (su. ni. 448);

Apica aṭṭhārasannaṃ buddhadhammānam vasenāpi bhagavato duccaritābhāvo
veditabbo. **Aṭṭhārasa buddhadhammā** nāma natthi tathāgatassa kāyaduccaritam,
natthi vacīduccaritam, natthi manoduccaritam, atīte buddhassa appaṭihatañāṇam,
anāgate, paccuppanne buddhassa appaṭihatañāṇam, sabbam kāyakammaṃ
buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti, sabbam vacīkammaṃ, sabbam mano-

kammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti, natthi chandassa hāni, natthi vīriyassa hāni, natthi satiyā hāni, natthi davā, natthi ravā, natthi calitaṃ natthi sahasā, natthi abyāvaṭo mano, natthi akusalacittanti.

Kiñcanāti palibodhā. **Rāgo kiñcananti** rāgo uppajjamāno satte bandhati palibudhati tasmā kiñcananti vuccati. Itaresupi dvīsu eseva nayo.

Aggīti anudahanatṭhena **aggi**. **Rāgaggī**ti rāgo uppajjamāno satte anudahati jhāpeti, tasmā aggīti vuccati. Itaresupi eseva nayo. Tattha vatthūni ekā daharabhi-kkhunī cittalapabbatavihāre uposathāgāraṃ gantvā dvārapālarūpakaṃ olokayamānā ṭhitā. Athassā anto rāgo uppanno. Sā teneva jhāyitvā kālamakāsi. Bhikkhuniyo gacchamānā “ayaṃ daharā ṭhitā, pakkosatha, nan”ti āhaṃsu. Ekā gantvā kasmā ṭhitāsīti hatthe gaṇhi. Gahitamattā parivattitvā papatā. Idaṃ tāva rāgassa anudahanatāya vatthu. Dosassa pana anudahanatāya **manopadosikā** devā. Mohassa anudahanatāya **khiḍḍāpadosikā** devā daṭṭhabbā. Mohavasena hi tāsāṃ satisammoso hoti. Tasmā khiḍḍāvasena āhārakālaṃ ativattitvā kālaṅkaronti.

Āhuneyyaggīti-ādīsu (3.0177) āhunaṃ vuccati sakkāro, āhunaṃ arahantīti **āhuneyyā**. Mātāpitaro hi puttānaṃ bahūpakāratāya āhunaṃ arahanti. Tesu vippaṭṭipajjamānā puttā nirayādīsu nibbattanti. Tasmā kiñcāpi mātāpitaro nānudahanti, anudahanassa pana paccayā honti. Iti anudahanatṭhena āhuneyyaggīti vuccanti. Svāyamattho mittavindakavatthunā dīpetabbo-

Mittavindako hi mātārā “tāta, ajja uposathiko hutvā vihāre sabbarattīṃ dhammassavanaṃ suṇa, sahasaṃ te dassāmī”ti vutto dhanalobhena uposathaṃ samādāya vihāraṃ gantvā idaṃ ṭhānaṃ akutobhayanti sallakkhetvā dhammāsanassa hetṭhā nipanno sabbarattīṃ niddāyitvā gharaṃ agamāsi. Mātā pātova yāguṃ pacitvā upanāmesi. So sahasaṃ gahetvāva pivi. Athassa etadahosi- “dhanam saṃharissāmī”ti. So nāvāya samuddaṃ pakkhanditukāmo ahosi. Atha naṃ mātā “tāta, imasmiṃ kule cattālīsakoṭidhanaṃ atthi, alaṃ gamanenā”ti nivāresi. So tassā vacanaṃ anādiyitvā gacchati eva. Mātā purato aṭṭhāsi. Atha naṃ kujjhitvā “ayaṃ mayhaṃ purato tiṭṭhati”ti pādena paharitvā patitaṃ antaraṃ katvā agamāsi.

Mātā utṭhahitvā “mādisāya mātari evarūpaṃ kammaṃ katvā gatassa te gataṭṭhāne sukhaṃ bhavissatīti evaṃsaññī nāma tvaṃ puttā”ti āha. Tassa nāvaṃ āruyha gacchato sattame divase nāvā aṭṭhāsi. Atha te manussā “addhā ettha pāpapuriso atthi salākaṃ dethā”ti āhaṃsu. Salākā diyyamānā tasseva tikkhattuṃ pāpuṇāti. Te tassa uḷumpaṃ datvā taṃ samudde pakkhipiṃsu. So ekaṃ dīpaṃ gantvā vimānapetīhi saddhiṃ sampattīṃ anubhavanto tāhi “purato purato mā agamāsi”ti vuccamānopi taddiguṇaṃ taddiguṇaṃ sampattīṃ passanto anupubbena khuracakkadharaṃ ekaṃ addasa. Tassa taṃ cakkaṃ padumapupphaṃ viya upaṭṭhāsi. So taṃ āha- “ambho, idaṃ tayā piḷandhitaṃ padumaṃ mayhaṃ dehi”ti. “Na idaṃ sāmī padumaṃ, khuracakkaṃ etan”ti. So “vañcesi maṃ, tvaṃ kiṃ mayā padumaṃ adiṭṭhapubban”ti vatvā tvaṃ lohita candanaṃ vilimpitvā piḷandhanaṃ padumapupphaṃ mayhaṃ na dātukāmoti āha. So cintesi “ayampi mayā katasa-disaṃ kammaṃ katvā tassa phalaṃ (3.0178) anubhavitukāmo”ti. Atha naṃ

“handa re” ti vatvā tassa matthake cakkam pakkhipi. Tena vuttam-

“Catubbhi aṭṭhājḥagamā, aṭṭhāhipi ca soḷasa;

Soḷasāhi ca bāṭṭiṃsa, atricchaṃ cakkamāsado;

lcchāhatassa posassa, cakkam bhamati matthake” ti. (jā. 1.1.104).

Gahapatīti pana gehasāmiko vuccati. So mātugāmassa sayanavatthālaṅkāra-
di-anuppadānena bahūpakāro. Taṃ aticaranto mātugāmo nirayādīsu nibbattati.
tasmā sopi purimanayeneva anudhanaṭṭhena gahapataggīti vutto.

Tattha vatthu- kassapabuddhassa kāle sotāpannassa upāsakassa bhariyā aticā-
rinī ahoṣi. So taṃ paccakkhato disvā “kasmā tvaṃ evaṃ karosi” ti āha. Sā
“sacāhaṃ evarūpaṃ karomi, ayaṃ me sunakho viluppamāno khādatū” ti vatvā
kālaṅkatvā kaṇṇamuṇḍakadahe vemānikapetī hutvā nibbattā. Divā sampattiṃ anu-
bhavati, rattiṃ dukkhaṃ. Tadā bārāṇasīrājā migavaṃ caranto araṅṅaṃ pavisitvā
anupubbena kaṇṇamuṇḍakadahaṃ sampatto tāya saddhiṃ sampattiṃ anubha-
vati. Sā taṃ vañcetvā rattiṃ dukkhaṃ anubhavati. So ñatvā “kattha nu kho
gacchatī” ti piṭṭhito piṭṭhito gantvā avidūre ṭhito kaṇṇamuṇḍakadahato nikkhamitvā
taṃ “paṭapaṭan” ti khādamānaṃ ekaṃ sunakhaṃ disvā asinā dvidhā chindi. Dve
ahesuṃ. Puna chinne cattāro. Puna chinne aṭṭha. Puna chinne soḷasa ahesuṃ.
Sā “kiṃ karosi sāmī” ti āha. So “kiṃ idan” ti āha. Sā “evaṃ akatvā kheḷapiṇḍaṃ
bhūmiyaṃ niṭṭhubhitvā pādena ghaṃsāhi” ti āha. So tathā akāsi. Sunakhā antara-
dhāyiṃsu. Taṃ divasaṃ tassā kammaṃ khīṇaṃ.

Rājā vipphaṭṭisārī hutvā gantum āradhho. Sā “mayhaṃ, sāmi, kammaṃ khiṇaṃ mā agama”ti āha. Rājā asutvāva gato.

Dakkhiṇeyyaggīti ettha pana **dakkhiṇāti** cattāro paccayā, bhikkhusaṅgho dakkhiṇeyyo. So gihīnaṃ tisu saraṇesu pañcasu silesu dasasu silesu mātāpitu-upaṭṭhāne dhammikasamaṇabrāhmaṇa-upaṭṭhāneti evamādīsu kalyāṇadhammesu niyojanena bahūpakāro, tasmim micchāpaṭipannā gihī bhikkhusaṅghaṃ (3.0179) akkositvā paribhāsītva nirayādīsu nibbattanti, tasmā sopi purimanayeneva anudhanaṭṭhena dakkhiṇeyyaggīti vutto. Imassa panatthassa vibhāvanatthaṃ vimānavatthusmim revatīvatthu vitthāretabbaṃ.

“Tividhena rūpasāṅgaho”ti ettha **tividhenāti** tīhi koṭṭhāsehi. **Saṅgahoti** jātisañjātikiriyagaṇanavasena catubbidho saṅgaho. Tattha sabbe khattiyā āgacchantūti-ādiko (ma. ni. 1.462) jātisaṅgaho. Sabbe kosalakāti-ādiko sañjātisaṅgaho. Sabbe hatthārohāti-ādiko kiriyasaṅgaho. Cakkhāyatanaṃ katamaṃ khandhagaṇanaṃ gacchatīti? Cakkhāyatanaṃ rūpakkhandhagaṇanaṃ gacchatīti. Hañci cakkhāyatanaṃ rūpakkhandhena saṅgahitanti ayaṃ gaṇanasāṅgaho, so idha adhippeto. Tasmā tividhena rūpasāṅgahoti tīhi koṭṭhāsehi rūpagaṇanāti attho.

Sanidassanādīsu attānaṃ ārabba pavattena cakkhuvīññāṇasaṅkhātena saha nidassananti **sanidassanaṃ**. Cakkhupaṭihananasamatthato saha paṭighenāti **sappaṭighaṃ**. Taṃ atthato rūpāyatanaṃ eva. Cakkhuvīññāṇasaṅkhātaṃ nāssa nidassananti **anidassanaṃ**. Sotādiupaṭihananasamatthato saha paṭighenāti **sappaṭighaṃ**. Taṃ atthato cakkhāyatanaṃ nava āyatanaṃ. Vuttappakāraṃ nāssa nidassananti **anidassanaṃ**. Nāssa paṭighoti **appaṭighaṃ**. Taṃ atthato ṭhapetvā dasāyatanaṃ avasesaṃ sukkumarūpaṃ.

Tayo saṅkhārāti saha jātadhamme ceva samparāye phaladhamme ca saṅkharonti rāsī karontīti saṅkhārā. Abhisāṅkharontīti abhisāṅkhāro. Puñño abhisāṅkhāro **puññābhisāṅkhāro**.

“Tattha katamo puññābhisāṅkhāro? Kusalā cetanā kāmāvacarā rūpāvacarā dānamayā silamayā bhāvanāmayā”ti evaṃ vuttānaṃ aṭṭhannaṃ kāmāvacarakusalamahācittacetanānaṃ, pañcannaṃ rūpāvacarakusalacetanānañcetaṃ adhivacanaṃ. Ettha ca dānasīlamayā aṭṭheva cetanā honti. Bhāvanāmayā terasāpi. Yathā hi paguṇaṃ dhammaṃ sajjhāyamāno ekaṃ dve anusandhiṃ gatopi na jānāti, pacchā āvajjanto jānāti, evameva kasiṇaparikkammaṃ (3.0180) karontassa paguṇajjhānaṃ paccavekkhantassa ñāṇavippayuttāpi bhāvanā hoti. Tena vuttaṃ “bhāvanāmayā terasāpi”ti.

Tattha dānamayādīsu “dānaṃ ārabba dānamadhikicca yā uppajjati cetanā sañcetanā cetayitattaṃ, ayaṃ vuccati dānamayo puññābhisāṅkhāro. Sīlaṃ ārabba, bhāvanaṃ ārabba, bhāvanamadhikicca yā uppajjati cetanā sañcetanā cetayitattaṃ, ayaṃ vuccati bhāvanāmayo puññābhisāṅkhāro”ti ayaṃ saṅkhepadesanā.

Cīvarādīsu pana catūsu paccayesu rūpādīsu vā chasu ārammaṇesu annādīsu vā dasasu dānavatthūsu taṃ taṃ dentassa tesāṃ uppādanato paṭṭhāya pubba-bhāge, pariccāgakāle, pacchā somanassacittena anussaraṇe cāti tisu kālesu

pavattā cetanā dānamayā nāma. Silapūraṇatthāya pana pabbajissāmiti vihāraṃ gacchantassa, pabbajantassa manorathaṃ matthakaṃ pāpetvā pabbajito vatamhi sādhu sādhuṭi āvajjantassa, pātimokkhaṃ saṃvarantassa, cīvarādayo paccaye paccavekkhantassa, āpāthagatesu rūpādīsu cakkhudvārādīni saṃvarantassa, ājīvaṃ sodhentassa ca pavattā cetanā sīlamayā nāma.

Paṭisambhidāyaṃ vuttena vipassanāmaggena “cakkhuṃ aniccato dukkhato anattato bhāventassa ...pe... manaṃ. Rūpe. Dhamme. Cakkhuvīññāṇaṃ ...pe... manovīññāṇaṃ. Cakkhusaṃphassaṃ ...pe... manosamphassaṃ. Cakkhusaṃphassajaṃ vedanaṃ ...pe... manosamphassajaṃ vedanaṃ. Rūpasaññaṃ, jarā-maraṇaṃ aniccato dukkhato anattato bhāventassa pavattā cetanā bhāvanāmayā nāmā”ti ayaṃ vitthārakathā.

Apuñño ca so abhisāṅkhāro cāti **apuññābhisāṅkhāro**. Dvādasa-akusalacittasam-payuttānaṃ cetanānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Vuttampi cetam “tattha katamo apuññābhisāṅkhāro? Akusalacetanā kāmāvacarā, ayaṃ vuccati apuññābhisāṅkhāro”-ti. Āneñjaṃ niccalaṃ santaṃ vipākabhūtaṃ arūpameva abhisāṅkharotīti **āneñjābhisāṅkhāro**. Catunnaṃ arūpāvacarakusalacetanānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Yathāha “tattha katamo āneñjābhisāṅkhāro? Kusalacetanā arūpāvacarā, ayaṃ vuccati āneñjābhisāṅkhāro”ti.

Puggalattike (3.0181) sattavidho purisapuggalo, tisso sikkhā sikkhatīti **sekkho**. Khīṇāsavo sikkhitasikkhattā puna na sikkhissatīti **asekkho**. Puthujjano sikkhāhi paribāhiyattā **nevasekkho nāsekkho**.

Therattike jātimahallako gihī **jātitthero** nāma. “Cattārome, bhikkhave, therakaraṇā dhammā. Idha, bhikkhave, thero sīlavā hoti, bahussuto hoti, catunnaṃ jhānānaṃ lābhī hoti, āsavānaṃ khayā bahussuto hoti, catunnaṃ jhānānaṃ lābhī hoti, āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati. Ime kho, bhikkhave, cattāro therakaraṇā dhammā”ti (a. ni. 4.22). Evaṃ vuttesu dhammesu ekena vā anekehi vā samannāgato **dhammathero** nāma. Aññataro theranāmako bhikkhūti evaṃ theranāmako vā, yaṃ vā pana mahallakakāle pabbajitaṃ sāmaṇerādayo disvā thero theroti vadanti, ayaṃ **sammutithero** nāma.

Puññakiriyavatthūsu dānameva **dānamayaṃ**. Puññakiriyā ca sā tesam tesam ānisaṃsānaṃ vatthu cāti **puññakiriyavatthu**. Itaresupi dvīsu eseva nayo. Atthato pana pubbe vuttadānamayacetanādivaseneva saddhiṃ pubbabhāga-aparabhāga-cetanāhi imāni tīṇi puññakiriyavatthūni veditabbāni. Ekamekañcetha pubbabhā-gato paṭṭhāya kāyena karontassa kāyakammaṃ hoti. Tadatthaṃ vācaṃ nicchārentassa vacīkammaṃ. Kāyaṅgavācaṅgaṃ acopetvā manasā cintentassa manokammaṃ. Annādīni dentassa cāpi annadānādīni demīti vā dānapāramiṃ āvajjetvā vā dānakāle dānamayaṃ puññakiriyavatthu hoti. Vattasīse ṭhatvā dadato sīlamayaṃ. Khayato vayato sammāsanaṃ paṭṭhapetvā dadato bhāvanāmayam puññakiriyavatthu hoti.

Aparānīpi satta puññakiriyavatthūni apacitisahagataṃ puññakiriyavatthu, veyyāvaccasahagataṃ, pattānuppādānaṃ, pattabbhanumodanaṃ, desanāmayam,

savanamayaṃ, diṭṭhijugataṃ puññakiriyavatthūti. Tattha mahallakaṃ disvā paccu-
ggamanapattacīvarappaṭiggahaṇa-abhivādanamaggasampadānādivasena apaci-
tisahagataṃ veditabbaṃ. Vuḍḍhatarānaṃ vattappaṭipattikaraṇavasena, gāmaṃ
piṇḍāya pavitṭhaṃ bhikkhuṃ disvā pattaṃ gahetvā gāme bhikkhaṃ samādapetvā
upasaṃharaṇavasena, “gaccha bhikkhūnaṃ pattaṃ āharā”ti sutvā vegena gantvā
pattāharaṇādivasena ca veyyāvaccasahagataṃ (3.0182) veditabbaṃ. Cattāro
paccaye datvā sabbasattānaṃ patti hotūti pavattanavasena pattānuppadānaṃ
veditabbaṃ. Parehi dinnāya pattiyā sādhu suṭṭhūti anumodanāvasena pattabbha-
numodanaṃ veditabbaṃ. Eko “evaṃ maṃ ‘dhammakathiko’ti jānissanti”ti icchāya
ṭhatvā lābhagaruko hutvā deseti, taṃ na mahapphalaṃ. Eko attano paguṇa-
dhammaṃ apaccāsīsamāno paresaṃ deseti, idaṃ desanāmayaṃ puññakiriya-
vatthu nāma. Eko suṇanto “iti maṃ ‘saddho’ti jānissanti”ti suṇāti, taṃ na maha-
pphalaṃ. Eko “evaṃ me mahapphalaṃ bhavissati”ti hitappharaṇena muducittena
dhammaṃ suṇāti, idaṃ savanamayaṃ puññakiriyavatthu. Diṭṭhijugataṃ pana
sabbesaṃ niyamalakkhaṇaṃ. Yaṃkiñci puññaṃ karontassa hi diṭṭhiyā ujubhāve-
neva mahapphalaṃ hoti.

Iti imesaṃ sattannaṃ puññakiriyavatthūnaṃ purimeheva tīhi saṅgaho vedi-
tabbo. Ettha hi apacitiveyyāvaccāni silamaye. Pattidānapattabbhanumodanāni
dānamaye. Desanāsavanāni bhāvanāmaye. Diṭṭhijugataṃ tīsupi saṅgahaṃ
gacchati.

Codanāvattūnīti codanākāraṇāni. **Diṭṭhenāti** maṃsacakkhunā vā dibbaca-
kkhunā vā vītikkamaṃ disvā codeti. **Sutenāti** pakatisotena vā dibbasotena vā
parassa saddaṃ sutvā codeti. **Parisaṅkāya vāti** diṭṭhaparisaṅkitena vā sutaparisa-
ṅkitena vā mutaparisaṅkitena vā codeti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana sama-
ntapāsādikāyaṃ vuttanayeneva veditabbo.

Kāmūpapattiyoti kāmūpasevanā kāmappaṭilābhā vā. **Paccupaṭṭhitakāmāti** niba-
ddhakāmā nibaddhārammaṇā. **Seyyathāpi manussāti** yathā manussā. Manussā
hi nibaddheyeva vatthusmiṃ vasaṃ vattenti. Yattha paṭibaddhacittā honti,
satampi sahasampi datvā mātugāmaṃ ānetvā nibaddhabhogaṃ bhuñjanti.
Ekacce devā Nāma catudevalokavāsino. Tepi nibaddhavatthusmiṃyeva vasaṃ
vattenti. **Ekacce vinipātikā** nāma nerayike ṭhapetvā avasesā macchakacchapāda-
yopi hi nibaddhavatthusmiṃyeva vasaṃ vattenti. Maccho attano macchiyā
kacchapo kacchapiyāti (3.0183). **Nimminivā nimminivāti** nīlapītādivasena
yādisaṃ yādisaṃ attano rūpaṃ icchanti, tādisaṃ tādisaṃ nimminivā āyasmato
anuruddhassa purato manāpakāyikā devatā viya. **Nimmānaratīti** evaṃ sayaṃ
nimmite nimmite nimmāne rati etesanti nimmānaratī. **Paranimitakāmāti** parehi
nimmitakāmā. Tesañhi manaṃ ñatvā pare yathārucitaṃ kāmabhogaṃ nimmi-
nanti, te tattha vasaṃ vattenti. Kathaṃ parassa manaṃ jānantīti? Pakatisevanava-
sena. Yathā hi kusalo sūdo rañño bhuñjantassa yaṃ yaṃ so bahuṃ gaṇhāti, taṃ
taṃ tassa rucati jānāti, evaṃ pakatiyā abhirucitārammaṇaṃ ñatvā tādisakaṃ-
yeva nimminanti. Te tattha vasaṃ vattenti, methunaṃ sevanti. Keci pana therā
“hasitamattena olokitamattena āliṅgitamattena ca tesāṃ kāmakkiccam ijjhatī”ti

vadanti, taṃ aṭṭhakathāyaṃ “etaṃ pana natthī”ti paṭikkhittaṃ. Na hi kāyena aphusantassa phoṭṭhabbaṃ kāmakkiccaṃ sādheti. Channampi hi kāmāvacarānaṃ kāmā pākatikā eva. Vuttampi cetaṃ-

“Cha ete kāmāvacarā, sabbakāmasamiddhino;

sabbesaṃ ekasaṅkhātaṃ, āyu bhavati kittakan”ti. (vibha. 1023);

Sukhūpapattiyoti sukhappaṭilābhā. **Uppādetvā uppādetvā sukhaṃ viharantīti** te heṭṭhā paṭhamajjhānasukhaṃ nibbattetvā upari vipākajjhānasukhaṃ anubhavanantīti attho. **Sukhena abhisannāti** dutiyajjhānasukhena tintā. **Parisannāti** samantato tintā. **Paripūrāti** paripuṇṇā. **Paripphuṭāti** tasseva vevacanaṃ. Idampi vipākajjhānasukhameva sandhāya vuttaṃ. **Ahosukhaṃ ahosukhanti** tesaṃ kira bhavalobho mahā uppajjati. Tasmā kadāci karahaci evaṃ udānaṃ udānenti. **Santamevāti** paṇītameva. **Tusitāti** tato uttariṃ sukhasa apatthanato santuṭṭhā hutvā. **Sukhaṃ paṭivedentīti** tatiyajjhānasukhaṃ anubhavanti.

Sekkhā paññāti satta ariyapaññā. Arahato paññā **asekkhā**. Avasesā paññā **nevasekkhānāsekkhā**.

Cintāmayādīsu (3.0184) ayaṃ vitthāro- “tattha katamā cintāmayā paññā? Yogavihitesu vā kammāyatanesu yogavihitesu vā sippāyatanesu yogavihitesu vā vijjāṭṭhānesu kammassakataṃ vā saccānulomikaṃ vā rūpaṃ aniccanti vā ...pe... viññāṇaṃ aniccanti vā yaṃ evarūpaṃ anulomikaṃ khantiṃ diṭṭhiṃ ruciṃ muttiṃ pekkhaṃ dhammanijjhānakkhantiṃ parato asutvā paṭilabhati, ayaṃ vuccati **cintāmayā paññā**. Tattha katamā sutamayā paññā? Yogavihitesu vā kammāyatanesu ...pe... dhammanijjhānakkhantiṃ parato sutvā paṭilabhati, ayaṃ vuccati **sutamayā paññā**. (tattha katamā bhāvanāmayā paññā?) Sabbāpi samāpannassa paññā **bhāvanāmayā paññāti** (vibha. 768-69).

Sutāvudhanti sutameva āvudhaṃ. Taṃ atthato tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ. Tañhi nissāya bhikkhu paññāvudhaṃ nissāya sūro yodho

avikampamāno mahākantāraṃ viya saṃsārakantāraṃ atikkamati avihaññamāno. Teneva vuttaṃ- “sutāvudho, bhikkhave, ariyasāvako akusalaṃ pajahati, kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati, anavajjaṃ bhāveti, suddhamattānaṃ pariharati”ti (a. ni. 7.67).

Pavivekāvudhanti “kāyaviveko cittaviveko upadhiviveko”ti ayaṃ tividhopi vivekova āvudhaṃ. Tassa nānākaraṇaṃ kāyaviveko vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiraṭānaṃ. Cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ. Upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ. Imasmiñhi tividhe viveke abhirato, na kutoci bhāyati. Tasmā ayampi avassayaṭṭhena āvudhanti vutto. Lokiyalokuttarapaññāva āvudhaṃ **paññāvudhaṃ**. Yassa sā atthi, so na kutoci bhāyati, na cassa koci bhāyati. Tasmā sāpi avassayaṭṭheneva āvudhanti vuttā.

Anaññātaññassāmīndriyanti ito pubbe anaññātaṃ aviditaṃ dhammaṃ jānissāmīti paṭipannassa uppannaṃ indriyaṃ. Sotāpattimaggaññassetāṃ adhivacanaṃ. **Aññīndriyanti** aññābhūtaṃ ājānanabhūtaṃ indriyaṃ. Sotāpattiphalato paṭṭhāya chasu ṭhānesu ñāṇassetāṃ adhivacanaṃ. **Aññātāvīndriyanti** aññātāvīsu jānanakiccapariyosānappattesu dhammesu indriyaṃ. Arahattaphalaññassetāṃ adhivacanaṃ.

Mamsacakkhu (3.0185) cakkhupasādo. **Dibbacakkhu** ālokanissitaṃ ñāṇaṃ. **Paññācakkhu** lokiyalokuttarapaññā.

Adhisīlasikkhādīsu adhisīlañca taṃ sikkhitabbato sikkhā cāti **adhisīlasikkhā**. Itarasmīṃ dvayepi eseva nayo. Tattha sīlaṃ adhisīlaṃ, cittaṃ adhicittaṃ, paññā adhipaññāti ayaṃ pabhedo veditabbo-

Sīlaṃ nāma pañcasīladasasīlāni, pātimokkhasaṃvaro **adhisīlaṃ** nāma. Aṭṭha samāpattiyo cittaṃ, vipassanāpādaḥkajjhānaṃ **adhicittaṃ**. Kammassakataññaṃ paññā, vipassanāpaññā **adhipaññā**. Anuppannepi hi buddhuppāde pavattatīti pañcasīladasasīlāni sīlameva, pātimokkhasaṃvarasīlaṃ buddhuppādeyeva pavattatīti adhisīlaṃ. Cittapaññāsupi eseva nayo. Apica nibbānaṃ patthayantena samādinnaṃ pañcasīlāni dasasīlāni adhisīlameva. Samāpannā aṭṭha samāpattiyopi adhicittameva. Sabbaṃ vā lokiyaṃ sīlameva, lokuttaraṃ adhisīlaṃ. Cittapaññāsupi eseva nayo.

Bhāvanāsu khīṇāsavassa pañcadvārikakāyo **kāyabhāvanā** nāma. Aṭṭha samāpattiyo **cittabhāvanā** nāma. Arahattaphalapaññā **paññābhāvanā** nāma. Khīṇāsavassa hi ekanteneva pañcadvārikakāyo subhāvito hoti. Aṭṭha samāpattiyo cassa na aññesaṃ viya dubbalā, tasseva ca paññā bhāvitā nāma hoti paññāvepullapaṭṭiyā. Tasmā evaṃ vuttaṃ.

Anuttariyesu vipassanā **dassanānuttariyaṃ** maggo **paṭipadānussariyaṃ**. Phalaṃ **vimuttānuttariyaṃ**. Phalaṃ vā dassanānuttariyaṃ. Maggo paṭipadānuttariyaṃ. Nibbānaṃ vimuttānuttariyaṃ. Nibbānaṃ vā dassanānuttariyaṃ, tato uttariñhi daṭṭhabbaṃ nāma natthi. Maggo paṭipadānuttariyaṃ. Phalaṃ vimuttānuttariyaṃ. **Anuttariyanti** uttamaṃ jeṭṭhakaṃ.

Samādhīsu paṭhamajjhānasamādhī **savitakkasavicāro**. Pañcakanayena dutiya-jjhānasamādhī **avitakkavicāramatto**. Seso **avitakka-avicāro**.

Suññatādisu tividhā kathā āgamanato, saguṇato, ārammaṇatoti. Āgamanato nāma eko bhikkhu anattato abhinivisitvā anattato disvā anattato vuṭṭhāti, tassa vipassanā **suññatā** nāma hoti. Kasmā? Asuññatattakārakānaṃ kilesānaṃ abhāvā. Vipassanāgamanena (3.0186) maggasamādhi suññato nāma hoti. Maggāgama- nena phalasamādhi suññato nāma. Aparo aniccato abhinivisitvā aniccato disvā aniccato vuṭṭhāti. Tassa vipassanā animittā nāma hoti. Kasmā? Nimittakārakile- sābhāvā. Vipassanāgamanena maggasamādhi **animitto** nāma hoti. Maggāgama- nena phalaṃ animittaṃ nāma. Aparo dukkhato abhinivisitvā dukkhato disvā dukkhato vuṭṭhāti, tassa vipassanā **appaṇihitā** nāma hoti. Kasmā? Paṇidhikāra- kilesābhāvā. Vipassanāgamanena maggasamādhi appaṇihito nāma. Maggāgama- nena phalaṃ appaṇihitaṃ nāmāti ayaṃ **āgamanato** kathā. Maggasamādhi pana rāgādīhi suññatattā suññato, rāganimittādīnaṃ abhāvā animitto, rāgapaṇidhi-ā- dīnaṃ abhāvā appaṇihitoti ayaṃ **saguṇato** kathā. Nibbānaṃ rāgādīhi suññatattā rāgādīnimittapaṇidhīnaṃca abhāvā suññataṅceva animittaṅca appaṇihitaṅca. Tadārammaṇo maggasamādhi suññato animitto appaṇihito. Ayaṃ **ārammaṇato** kathā.

Soceyyānīti sucibhāvakarā soceyyappaṭipadā dhammā. Vitthāro panettha “tattha katamaṃ **kāyasoceyyaṃ?** Pāṇātipātā veramaṇī”ti-ādinā nayena vuttānaṃ tiṇṇaṃ sucaritānaṃ vasena veditabbo.

Moneyyānīti munibhāvakarā moneyyappaṭipadā dhammā. Tesam vitthāro “tattha katamaṃ **kāyamoneyyaṃ?** Tividhakāyaduccaritassa pahānaṃ kāyamo- neyyaṃ, tividhaṃ kāyasucaritaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyārammaṇe ñāṇaṃ kāyamo- neyyaṃ, kāyapariññā kāyamoneyyaṃ, kāyapariññāsahagato maggo kāyamo- neyyaṃ, kāyasmim chandarāgappahānaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyasaṅkhāranirodhā catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṃ. Tattha katamaṃ **vacimoneyyaṃ?** Catu- bbidhavacīduccaritassa pahānaṃ vacimoneyyaṃ, catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ vacimoneyyaṃ, vācārammaṇe ñāṇaṃ vacimoneyyaṃ vācāpariññā vacimoneyyaṃ pariññāsahagato maggo, vācāya chandarāgappahānaṃ, vacīsaṅkhāranirodhā dutiyajjhānasamāpatti vacimoneyyaṃ. Tattha katamaṃ **manomoneyyaṃ?** Tividha- manoduccaritassa pahānaṃ manomoneyyaṃ, tividhaṃ manosucaritaṃ manomo- neyyaṃ, manārammaṇe ñāṇaṃ manomoneyyaṃ, manopariññā manomoneyyaṃ. Pariññāsahagato maggo, manasmim chandarāgappahānaṃ (3.0187), cittasaṅkhā- ranirodhā saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyyaṃ”ti (mahāni. 14).

Kosallesu **āyoti** vuḍḍhi. **Apāyoti** avuḍḍhi. Tassa tassa kāraṇaṃ **upāyo**. Tesam pajānanā kosallaṃ. Vitthāro pana vibhaṅge vuttoyeva.

Vuttaṅghetaṃ- “tattha katamaṃ āyakosallaṃ? Ime dhamme manasikaroto anu- ppannā ceva akusalā dhammā nuppajjanti, uppannā ca akusalā dhammā niru- jjhanti. Ime vā pana me dhamme manasikaroto anuppannā ceva kusalā dhammā uppajjanti, uppannā ca kusalā dhammā bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāri- pūriyā saṃvattantīti, yā tattha paññā pajānanā ...pe... sammādiṭṭhi. Idaṃ vuccati āyakosallaṃ. Tattha katamaṃ apāyakosallaṃ? Ime dhamme manasikaroto anu- ppannā ceva kusalā dhammā na uppajjanti, uppannā ca kusalā dhammā niru-

jjhanti. Ime vā pana me dhamme manasikaroto anuppannā ceva akusalā dhammā uppajjanti, uppannā ca akusalā dhammā bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattantīti, yā tattha paññā pajānanā ...pe... sammādiṭṭhi. Idaṃ vuccati apāyakosallaṃ. Sabbāpi tatrūpāyā paññā upāyakosallan”ti (vibha. 771). Idaṃ pana accāyikakicce vā bhaye vā uppanne tassa tikicchanatthaṃ ṭhānuppatiyā kāraṇajānanavaseneva veditabbaṃ.

Madāti majjanākāravasena pavattamānā. Tesu “ahaṃ nirogo saṭṭhi vā sattati vā vassāni atikkantāni, na me harītakīkhaṇḍampi khāditapubbaṃ, ime panaññe asukaṃ nāma ṭhānaṃ rujjati, bhesajjaṃ khādāmāti vicaranti, ko añño mādiso nirogo nāmā”ti evaṃ mānakaraṇaṃ **ārogyamado**. “Mahallakakāle puññaṃ kari-s-sāma, daharamha tāvā”ti yobbane ṭhatvā mānakaraṇaṃ **yobbanamado**. “Ciraṃ jīviṃ, ciraṃ jīvāmi, ciraṃ jīvissāmi; sukhaṃ jīviṃ, sukhaṃ jīvāmi, sukhaṃ jīvissāmi”ti evaṃ mānakaraṇaṃ **jīvitamado**.

Ādhipateyyesu adhipatito āgataṃ ādhipateyyaṃ. “Ettakomhi sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā, na me etaṃ patirūpan”ti evaṃ attānaṃ adhipattiṃ (3.0188) jeṭṭhakaṃ katvā pāpassa akaraṇaṃ **attādhipateyyaṃ** nāma. Lokaṃ adhipattiṃ katvā akaraṇaṃ **lokādhipateyyaṃ** nāma. Lokuttaradhammaṃ adhipattiṃ katvā akaraṇaṃ **dhammādhipateyyaṃ** nāma.

Kathāvatthūnīti kathākāraṇāni. **Atītaṃ vā addhānanti** atītaṃ dhammaṃ, atīta-kkhandheti attho. Apica “yaṃ, bhikkhave, rūpaṃ atītaṃ niruddhaṃ vipariṇataṃ, ‘ahosi’ti tassa saṅkhā, ‘ahosi’ti tassa paññatti ‘ahosi’ti tassa samaññā, na tassa saṅkhā ‘atthi’ti, na tassa saṅkhā ‘bhavissati’ti (saṃ. ni. 3.62) evaṃ āgatena nirutti-pathasuttenapettha attho dīpetabbo.

Vijjāti tamavijjhanatṭhena vijjā. Viditakaraṇatṭhenāpi vijjā. Pubbenivāsānussati-ñāṇaṃhi uppajjamānaṃ pubbenivāsaṃ chādetvā ṭhitaṃ tamaṃ vijjhati, pubbenivāsaṅca viditaṃ karotīti vijjā. Cutūpapātañāṇaṃ cutipaṭisandhicchādakaṃ tamaṃ vijjhati, tañca viditaṃ karotīti vijjā. Āsavānaṃ khaye ñāṇaṃ catusaccacchādakaṃ tamaṃ vijjhati, catusaccadhammañca viditaṃ karotīti vijjā.

Vihāresu atṭha samāpattiyo **dibbo vihāro**. Catasso appamaññā **brahmā vihāro**. Phalasaṃpatti **ariyo vihāro**.

Pāṭihāriyāni kevaṭṭasutte vitthāritāneva.

“Ime kho, āvuso”ti-ādīsu vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti samasaṭṭhiyā tikānaṃ vasena asītisatapañhe kathento thero sāmaggiraṃ dassesīti.

Tikavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catukkavaṇṇanā

306. Iti tikavasena sāmaggiraṃ dassetvā idāni catukkavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha “satipaṭṭhānacatukkaṃ” pubbe vitthāritameva.

Sammappadhānacatukke (3.0189) **chandaṃ janetīti** “yo chando chandikatā

kattukamyatā kusalo dhammacchando”ti evaṃ vuttaṃ kattukamyataṃ janeti. **Vāyamatīti** vāyāmaṃ karoti. **Vīriyaṃ ārabhatīti** vīriyaṃ janeti. **Cittaṃ paggaṇhātīti** cittaṃ upatthambheti. Ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana sammappadhānavibhaṅge āgatoyeva.

Iddhipādesu chandaṃ nissāya pavatto samādhi **chandasaṃādhi**. Padhāna-
bhūtā saṅkhārā **padhānasaṅkhārā**. **Samannāgatanti** tehi dhammehi upetaṃ. Iddhiyā pādaṃ, iddhibhūtaṃ vā pādanti **iddhipādaṃ**. Sesesupi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana iddhipādavibhaṅge āgato eva. Visuddhimagge panassa attho dīpito. Jhānakathāpi visuddhimagge vitthāritāva.

307. Diṭṭhadhammasukhavihārāyāti imasmimīyeva attabhāve sukhavihāratthāya. Idha phalasaṃpattijhānāni, khīṇāsavassa aparabhāge nibbattitajhānāni ca kathitāni.

Ālokasaññaṃ manasikarotīti divā vā rattim vā sūriyacandapajjotamaṇi-ādīnaṃ ālokaṃ ālokoti manasikaroti. **Divāsaññaṃ adhiṭṭhātīti** evaṃ manasi katvā divāti-
saññaṃ ṭhapeti. **Yathā divā tathā rattinti** yathā divā diṭṭho āloko, tatheva taṃ rattim manasikaroti. **Yathā rattim tathā divāti** yathā rattim āloko diṭṭho, evameva divā manasikaroti. **Iti vivaṭena cetasāti** evaṃ apihitena cittaena. **Apariyonaddhenāti** samantato anaddhena. **Sappabhāsanti** sa-obhāsaṃ.

Ñāṇadassanapaṭilābhāyāti ñāṇadassanapaṭilābhatthāya. Iminā kiṃ kathitaṃ? Middhavinodana-āloko kathito parikamma-āloko vā. Iminā kiṃ kathitaṃ hoti? Khīṇāsavassa dibbacakkhuññaṃ. Tasmim vā āgatepi anāgatepi pādakajjhānasamāpattimeva sandhāya “sappabhāsaṃ cittaṃ bhāveti”ti vuttaṃ.

Satisampajaññāyāti sattaṭṭhānikassa satisampajaññassa atthāya. **Viditā vedanā uppajjantī**ti-ādīsu khīṇāsavassa vatthu viditaṃ hoti ārammaṇaṃ viditaṃ vatthārammaṇaṃ viditaṃ. Vatthārammaṇaviditatāya evaṃ vedanā uppajjanti, evaṃ tiṭṭhanti, evaṃ nirujjhanti. Na kevalaṅca vedanā eva idha vuttā saññādayopi (3.0190) avuttā cetanādayopi, viditā ca uppajjanti ceva tiṭṭhanti ca nirujjhanti ca. Api ca vedanāya uppādo vidito hoti, upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Avijjāsamudayā vedanāsamudayo, taṇhāsamudayā kammāsamudayo, phassasamudayā vedanāyasamudayo. Nibbatilakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa samudayaṃ passati. Evaṃ vedanāya uppādo vidito hoti. Kathaṃ vedanāya upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti? Aniccato manasikaroto khayatūpaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Dukkato manasikaroto bhayatūpaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Anattato manasikaroto suññatūpaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Evaṃ vedanāya upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti, khayato bhayato suññato jānāti. Kathaṃ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti? Avijjānirodhā vedanānirodho. ...Pe... evaṃ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Imināpi nāyenettha attho veditabbo.

Iti rūpanti-ādi vuttanayameva. **Ayaṃ āvuso samādhībhāvanā**ti ayaṃ āsavānaṃ khayaññaṃ pādakajjhānasamādhībhāvanā.

308. Appamaññāti pamāṇaṃ agahetvā anavasesapharaṇavasena appamaññāva. Anupadavaṇṇanā pana bhāvanāsamādhividhānaṅca etāsaṃ visuddhimagge vitthāritameva. Arūpakathāpi visuddhimagge vitthāritāva.

Apassenāni apassayāni. **Saṅkhāyā**ti ñāṇena ñatvā. **Paṭisevatī**ti ñāṇena ñatvā sevittabbayuttakameva sevati. Tassa ca vitthāro “paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṃ paribhuñjati”ti-ādinā nayena veditabbo. **Saṅkhāyekaṃ adhivāsetī**ti ñāṇena ñatvā adhivāsetabbayuttakameva adhivāseti. Vitthāro panettha “paṭisaṅkhā yoniso khāmo hoti sītassā”ti-ādinā nayena veditabbo. **Parivajjetī**ti ñāṇena ñatvā parivajjetuṃ yuttameva parivajjeti. Tassa vitthāro “paṭisaṅkhā yoniso caṇḍaṃ hatthiṃ parivajjeti”ti-ādinā nayena veditabbo. **Vinodetī**ti ñāṇena ñatvā vinodetabbameva vinodeti, nudati nīharati anto pavisitūṃ na deti. Tassa vitthāro “uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”ti-ādinā nayena veditabbo.

Ariyavaṃsacattakavaṇṇanā

309. Ariyavaṃsāti (3.0191) ariyānaṃ vaṃsā. Yathā hi khattiyavaṃso, brāhmaṇavaṃso, vessavaṃso, suddavaṃso, samaṇavaṃso, kulavaṃso, rājavaṃso, evaṃ ayampi aṭṭhamo ariyavaṃso ariyatanti ariyapaveṇī nāma hoti. So kho panāyaṃ ariyavaṃso imesaṃ vaṃsānaṃ mūlagandhādīnaṃ kāḷānusāritagandhādayo viya aggamaṃkhaṃyati. Ke pana te ariyā yesaṃ ete vaṃsāti? Ariyā vuccanti buddhā ca paccekabuddhā ca tathāgatasāvaka ca, etesaṃ ariyānaṃ vaṃsāti **ariyavaṃsā**. Ito pubbe hi satahassakappādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ

matthake taṇhaṅkaro medhaṅkaro saraṇaṅkaro dīpaṅkaroti cattāro buddhā uppannā, te ariyā, tesam ariyānaṃ vaṃsāti ariyavaṃsā. Tesam buddhānaṃ pari-nibbānato aparabhāge asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā koṇḍañño nāma buddho uppanno ...pe... imasmim kappe kakusandho, koṇāgamaṇo, kassapo, amhākaṃ bhagavā gotamoti cattāro buddhā uppannā. Tesam ariyānaṃ vaṃsāti ariyavaṃsā. Apica atītānāgatapaccuppannānaṃ sabbabuddhapacceka-buddhabuddhasāva-kānaṃ ariyānaṃ vaṃsāti ariyavaṃsā. Te kho panete **aggaññā** aggāti jānitabbā. **Rattaññā** dīgharattaṃ pavattāti jānitabbā. **Vaṃsaññā** vaṃsāti jānitabbā.

Porāṇāti na adhunuppattikā. **Asaṃkiṇṇā** avikiṇṇā anapanitā. **Asaṃkiṇṇapubbā** atītabuddhehi na saṃkiṇṇapubbā. “Kiṃ imehi”ti na apanītapubbā? **Na saṅkiya-**
ntīti idānipi na apanīyanti. **Na saṅkiyissantīti** anāgatabuddhehipi na apanīyissantīti, ye loke viññū samaṇabrāhmaṇā, tehi appaṭikuṭṭhā, samaṇehi brāhmaṇehi viññūhi aninditā agarahitā.

Santuṭṭho hotīti paccayasantosavasena santuṭṭho hoti. **Itarītarena cīvarenāti** thūlasukhumalūkhapaṇītatthirajīṇṇānaṃ yena kenaci. Atha kho yathāladdhādīnaṃ itarītarena yena kenaci santuṭṭho hotīti attho. Cīvarasmiñhi tayo santosā- yathālā-bhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantosoti. Piṇḍapātādīsupi eseva nayo. Tesam vitthārakathā sāmāññaphale vuttanayeneva veditabbā. Ime tayo santose sandhāya “santuṭṭho hoti, itarītarena yathāladdhādīsu yena kenaci cīva-rena santuṭṭho hotī”ti vuttaṃ.

Ettha (3.0192) ca cīvaraṃ jānitabbaṃ, cīvarakkhettaṃ jānitabbaṃ, paṃsukūlaṃ jānitabbaṃ, cīvarasantoso jānitabbo, cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni jānitabbāni. Tattha **cīvaraṃ jānitabbanti** khomādīni cha cīvarāni dukūlādīni cha anulomacīva-rāni jānitabbāni. Imāni dvādasa kappiyacīvarāni. Kusacīraṃ vākacīraṃ phalaka-cīraṃ kesakambalaṃ vāḷakambalaṃ potthako cammaṃ ulūkapakkaṃ rukkhadussaṃ latādussaṃ erakadussaṃ kadalidussaṃ veḷudussanti evamādīni pana akappiyacīvarāni. **Cīvarakkhettanti** “saṅghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vā”ti evaṃ uppajjanato cha khettāni, aṭṭhannaṅca mātīkānaṃ vasena **aṭṭha khettāni** jānitabbāni. **Paṃsukūlanti** sosānikaṃ, pāpa-ṇikaṃ, rathiyaṃ saṅkārakūṭakaṃ, sothiyaṃ, sinānaṃ, titthaṃ, gatapaccāgataṃ, aggidaḍḍhaṃ, gokhāyitaṃ upacikakhāyitaṃ, undūrakhāyitaṃ, antacchinnaṃ, dasācchinnaṃ, dhajāhaṭaṃ, thūpaṃ, samaṇacīvaraṃ, sāmuddiyaṃ, ābhisekiyaṃ, panthikaṃ, vātāhaṭaṃ, iddhimayaṃ, devadattiyanti tevīsati paṃsukūlāni vedita-bbāni.

Ettha ca **sothiyanti** gabbhamalaharaṇaṃ. **Gatapaccāgatanti** matakasarīraṃ pārupitvā susānaṃ netvā ānītacīvaraṃ. **Dhajāhaṭanti** dhajaṃ ussāpetvā tato ānītaṃ. **Thūpanti** vammike pūjitacīvaraṃ. **Sāmuddiyanti** samuddavīcīhi thalaṃ pāpitaṃ. **Panthikanti** panthaṃ gacchantehi corabhayena pāsāṇehi koṭṭetvā pāruta-cīvaraṃ. **Iddhimayanti** ehibhikkhucīvaraṃ. Sesam pākaṭameva.

Cīvarasantosoti vīsati cīvarasantosā, vitakkasantoso, gamanasantoso, pariyesa-nasantoso, paṭilābhasantoso, mattappaṭiggahaṇasantoso, loluppavivajjanasa-ntoso, yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantoso, udakasa-

ntoso, dhovanasantoso, karaṇasantoso, parimāṇasantoso, suttasantoso, sibbanasantoso, rajanasantoso, kappasantoso, paribhogasantoso, sannidhiparivajjanasantoso, vissajjanasantosoti.

Tattha sādakabhikkhunā temāsaṃ nibaddhavāsaṃ vasitvā ekamāsamattaṃ vitakketuṃ vaṭṭati. So hi pavāretvā cīvaramāse cīvaraṃ karoti. Paṃsukūliko (3.0193) aḍḍhamāseneva karoti. Iti māsāḍḍhamāsamattaṃ vitakkaṇaṃ vitakkasantoso. Vitakkasantosena pana santuṭṭhena bhikkhunā pācīnakkhaṇḍarājivāsikapapaṃsukūlikattherasadisena bhavitabbaṃ.

Thero kira cetiyapabbatavihāre cetiyaṃ vandissāmīti āgato cetiyaṃ vanditvā cintesi “mayhaṃ cīvaraṃ jiṇṇaṃ bahūnaṃ vasanaṭṭhāne labhissāmī”ti. So mahāvihāraṃ gantvā saṅghattheraṃ disvā vasanaṭṭhānaṃ pucchitvā tattha vuttho puna-divase cīvaraṃ ādāya āgantvā therāṃ vandi. Thero kiṃ āvusoti āha. Gāmadvāraṃ, bhante, gamissāmīti. Ahampāvuso, gamissāmīti. Sādhu, bhanteti gacchanto mahābodhidvārakoṭṭhake ṭhatvā puññavantānaṃ vasanaṭṭhāne manāpaṃ labhissāmīti cintetvā aparissuddho me vitakkoti tatova paṭinivatti. Punadivase ambaṅgaṇasamīpato, punadivase mahācetiyaṃ uttaradvārato, tatheva paṭinivattitvā catutthadivase therassa santikaṃ agamāsi. Thero imassa bhikkhuno vitakko na parisuddho bhavissatīti cīvaraṃ gahetvā tena saddhiṃyeva pañhaṃ pucchamāno gāmaṃ pāvīsi. Tañca rattiṃ eko manusso uccārapalibuddho sāṭakeyeva vaccaṃ katvā taṃ saṅkāraṭṭhāne chaḍḍesi. **Paṃsukūlikatthero** taṃ nīlamakkhikāhi samparikiṇṇaṃ disvā añjaliṃ paggahehi. Mahāthero “kiṃ, āvuso, saṅkāraṭṭhānassa añjaliṃ paggaṇhāmi, mayhaṃ pitu dasabalassa paggaṇhāmi, puṇṇadāsiyā sarīraṃ pārupitvā chaḍḍitaṃ paṃsukūlaṃ tumbamate pāṇake vidhunitvā susānato gaṇhantena dukkaraṃ kataṃ, bhante”ti. Mahāthero “parissuddho vitakko paṃsukūlikassā”ti cintesi. Paṃsukūlikattheropi tasmīyeva ṭhāne ṭhito vipassanaṃ vadḍhetvā tīṇi phalāni patto taṃ sāṭakaṃ gahetvā cīvaraṃ katvā pārupitvā pācīnakkhaṇḍarājīṃ gantvā aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇi.

Cīvaratthāya gacchantassa pana “kattha labhissāmī”ti acintetvā kammaṭṭhāna-sīseneva gamanaṃ **gamanasantoso** nāma.

Pariyesantassa pana yena vā tena vā saddhiṃ apariyesitvā lajjiṃ pesalaṃ bhikkhuṃ gahetvā pariyesanaṃ **pariyesanasantoso** nāma.

Evaṃ (3.0194) pariyesantassa āhariyamānaṃ cīvaraṃ dūrato disvā “etaṃ manāpaṃ bhavissati, etaṃ amanāpan”ti evaṃ avitakketvā thūlasukhumādīsu yathāladdheneva santussanaṃ **paṭilābhasantoso** nāma.

Evaṃ laddhaṃ gaṇhantassāpi “ettakaṃ dupaṭṭassa bhavissati, ettakaṃ ekapaṭṭassā”ti attano pahonakamatteneva santussanaṃ **mattappaṭiggahaṇasantoso** nāma.

Cīvaraṃ pariyesantassa pana “asukassa gharadvāre manāpaṃ labhissāmī”ti acintetvā dvārappaṭipāṭiyā caraṇaṃ **loluppavivajjanasantoso** Nāma.

Lūkhapaṇītesu yena kenaci yāpetuṃ sakkontassa yathāladdheneva yāpanaṃ **yathālābhasantoso** Nāma.

Attano thāmaṃ jānitvā yena yāpetuṃ sakkoti, tena yāpanaṃ **yathābalasantoso** nāma.

Manāpaṃ aññassa datvā attano yena kenaci yāpanaṃ **yathāsāruppasantoso** nāma.

“Kattha udakaṃ manāpaṃ, kattha amanāpan”ti avicāretvā yena kenaci dhovanupagena udakena dhovanaṃ **udakasantoso** nāma. Paṇḍumattikagerukapūtīpaṇṇarasakiliṭṭhāni pana udakāni vajjetuṃ vaṭṭati.

Dhavantassa pana muggarādīhi apaharivā hatthehi madditvā dhovanaṃ **dhovanasantoso** nāma. Tathā asujjhantaṃ paṇṇāni pakkipitvā tāpita-udakenāpi dhovituṃ vaṭṭati.

Evaṃ dhovivā karontassa idaṃ thūlaṃ, idaṃ sukhumanti akopetvā pahonakanīhāreneva karaṇaṃ **karaṇasantoso** nāma.

Timaṇḍalappaṭicchādanamattasseva karaṇaṃ **parimāṇasantoso** nāma.

Cīvarakaraṇatthāya pana manāpasuttaṃ pariyesissāmīti avicāretvā rathikādīsu vā devaṭṭhāne vā āharitvā pādamūle vā ṭhapitaṃ yaṃkiñcīdeva suttaṃ gahetvā karaṇaṃ **suttasantoso** nāma.

Kusibandhanakāle (3.0195) pana aṅgulamatte sattavāre na vijjhitaṃ, evaṃ karontassa hi yo bhikkhu sahāyo na hoti, tassa vattabhedopi natthi. Tivaṅgulamatte pana sattavāre vijjhitaṃ, evaṃ karontassa maggaṭṭipannena sahāyena bhavitaṃ. Yo na hoti, tassa vattabhedo. Ayaṃ **sibbanasantoso** nāma.

Rajantena pana kāḷakacchakādīni pariyesantena na rajitaṃ.

Somavakkalādīsu yaṃ labhati, tena rajitabbaṃ. Alabhantena pana manussehi araṇṇe vākaṃ gahetvā chaḍḍitarajanaṃ vā bhikkhūhi pacitvā chaḍḍitakasaṭṭaṃ vā gahetvā rajitabbaṃ, ayaṃ **rajanasantoso** nāma.

Nīlakaddamakālasāmesu yaṃkiñci gahetvā hatthipiṭṭhe nisinnassa paññāyamā-nakapakaṇaṃ **kappasantoso** nāma.

Hirikopīnapaṭicchādanamattavasena paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma.

Dussaṃ pana labhitvā suttaṃ vā sūciṃ vā kāraṃ vā alabhantena ṭhapetuṃ vaṭṭati, labhantena na vaṭṭati. Katampi sace antevāsikādīnaṃ dātukāmo hoti, te ca asannihitā yāva āgamanā ṭhapetuṃ vaṭṭati. Āgatamatesu dātubbaṃ. Dātuṃ asakkontena adhiṭṭhātabbaṃ. Aññasmiṃ cīvare sati paccattharaṇampi adhiṭṭhātuṃ vaṭṭati. Anadhiṭṭhitameva hi sannidhi hoti. Adhiṭṭhitaṃ na hotīti **mahāsivatthero** āha. Ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma.

Vissajjantena pana na mukhaṃ oloketvā dātubbaṃ. Sāraṇīyadhamme ṭhatvā vissajjitabbanti ayaṃ **vissajjanasantoso** nāma.

Cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni nāma paṃsukūlikaṅgañceva tecīvarikaṅgañca. Tesāṃ vitthārakathā **visuddhimaggato** veditabbā. Iti cīvarasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni dve dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento cīvarasantosamahā-ariyavaṃsena santuṭṭho hoti.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ na katheti, eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ katheti, eko (3.0196) neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṃ katheti, eko santuṭṭho ceva hoti, santosassa ca vaṇṇaṃ katheti, taṃ dassetuṃ “itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī”ti vuttaṃ.

Anesananti dūteyyapahinagamānūyogappabhedāṃ nānappakāraṃ anesanaṃ. **Appatirūpanti** ayuttaṃ. **Aladdhā cāti** alabhitvā. Yathā ekacco “kathaṃ nu kho cīvaraṃ labhissāmi”ti. Puññavantehi bhikkhūhi saddhiṃ ekato hutvā kohaññaṃ karonto uttasati paritasati, santuṭṭho bhikkhu evaṃ aladdhā cīvaraṃ na paritasati. **Laddhā cāti** dhammena samena labhitvā. **Agadhitoti** vigatalobhagiddho. **Amucchitoti** adhimattataṅhāya mucchaṃ anāpanno. **Anajjhāpannoti** taṅhāya anottthato apariyonaddho. **Ādīnavadassāvīti** anesanāpattiyañca gedhitaparibhoge ca ādīnavaṃ passamāno. **Nissaraṇapaññoti** “yāvadeva sitassa paṭighātāyā”ti vuttaṃ nissaraṇameva pajānanto.

Itarītaracīvarasantuṭṭhiyāti yena kenaci cīvarena santuṭṭhiyā. **Nevattānukkamaṃse-tīti** “ahaṃ paṃsukūlika mayā upasampadamāleyeva paṃsukūlikaṅgaṃ gahitaṃ, ko mayā sadiso atthī”ti attukkaṃsaṃ na karoti. **Na paraṃ vambhetīti** “ime panaññe bhikkhū na paṃsukūlikā”ti vā “paṃsukūlikaṅgamattampi etesaṃ natthī”-ti vā evaṃ paraṃ na vambheti. **Yo hi tattha dakkhoti** yo tasmim cīvarasantose, vaṇṇavādādīsu vā dakkho cheko byatto. **Analasoti** sātaccakiriyāya ālasiyavirahito. **Sampajāno paṭissatoti** sampajānapaññāya ceva satiyā ca yutto. **Ariyavaṃse ṭhitoti** ariyavaṃse patitṭhito.

Itarītarena piṇḍapātenāti yena kenaci piṇḍapātena. Etthāpi piṇḍapāto jānitabbo. Piṇḍapātakkhettaṃ jānitabbaṃ, piṇḍapātasantoso jānitabbo, piṇḍapātaṭisaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha **piṇḍapātoti** “odano, kummāso, sattu,

maccho, maṃsaṃ, khīraṃ, dadhi, sappi, navanītaṃ, telaṃ, madhu, phāṇitaṃ, yāgu, khādaniyaṃ, sāyaniyaṃ, lehaniyaṃ”ti soḷasa piṇḍapātā.

Piṇḍapātakkhattanti (3.0197) saṅghabhataṃ, uddesabhataṃ, nimantaṃ, salākabhataṃ, pakkhikaṃ, uposathikaṃ, pāṭipadikaṃ, āgantukabhataṃ, gamikabhataṃ, gilānabhataṃ, gilānupaṭṭhākabhataṃ, dhurabhataṃ, kuṭibhataṃ, vārabhataṃ, vihārabhattanti pannarasa piṇḍapātakkhattāni.

Piṇḍapātasantosoti piṇḍapāte vitakkasanto, gamanasanto, pariyesanasanto paṭilābhasanto, paṭiggahaṇasanto, mattappaṭiggahaṇasanto, loluppavivajjanasanto, yathālābhasanto, yathābalasanto, yathāsāruppasanto, upakārasanto, parimāṇasanto, paribhogasanto, sannidhiparivajjanasanto, vissajjanasantosoti pannarasa santosā.

Tattha sādako bhikkhu mukhaṃ dhovivā vitakketi. Piṇḍapātikena pana gaṇena saddhiṃ caratā sāyaṃ therūpaṭṭhānakāle “sve kattha piṇḍāya carissāmāti asukagāme, bhante”ti, ettakaṃ cintetvā tato paṭṭhāya na vitakketabbaṃ. Ekacārikena vitakkamāḷake ṭhatvā vitakketabbaṃ. Tato paraṃ vitakkento ariyavaṃsā cuto hoti paribāhiro. Ayaṃ **vitakkasanto** nāma.

Piṇḍāya pavisantena “kuhiṃ labhissāmi”ti acintetvā kammaṭṭhānasīsenagantabbaṃ. Ayaṃ **gamanasanto** nāma.

Pariyesantena yaṃ vā taṃ vā agahetvā lajjim pesalameva gahetvā pariyesitabbaṃ. Ayaṃ **pariyesanasanto** nāma.

Dūratova āhariyamānaṃ disvā “etaṃ manāpaṃ, etaṃ amanāpan”ti cittaṃ na uppādetabbaṃ. Ayaṃ **paṭilābhasanto** nāma.

“Imaṃ manāpaṃ gaṇhissāmi, imaṃ amanāpaṃ na gaṇhissāmi”ti acintetvā yaṃkiñci yāpanamattaṃ gahetabbameva, ayaṃ **paṭiggahaṇasanto** nāma.

Ettha pana deyyadhammo bahu, dāyako appaṃ dātukāmo, appaṃ gahetabbaṃ. Deyyadhammo bahu, dāyakopi bahuṃ dātukāmo, pamāṇeneva gahetabbaṃ. Deyyadhammo na bahu, dāyakopi appaṃ dātukāmo, appaṃ gahetabbaṃ. Deyyadhammo na bahu, dāyako pana bahuṃ dātukāmo, pamāṇena gahetabbaṃ. Paṭiggahaṇasmiñhi (3.0198) mattaṃ ajānanto manussānaṃ pasādaṃ makkheti, saddhādeyyaṃ vinipāṭeti, sāsanaṃ na karoti, vijātamātuyāpi cittaṃ gahetuṃ na sakkoti. Iti mattaṃ jānitvāva paṭiggahetabbanti ayaṃ **mattappaṭiggahaṇasanto** nāma.

Saddhakulāniyeva agantvā dvārappaṭipāṭiyā gantabbaṃ. Ayaṃ **loluppavivajjanasanto** Nāma. **Yathālābhasantosā** dayo cīvare vuttanayā eva.

Piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ anupālessāmiti evaṃ upakāraṃ ṇatvā paribhuñjanaṃ **upakārasanto** nāma.

Pattaṃ pūretvā ānītaṃ na paṭiggahetabbaṃ, anupasampanne sati tena gāhāpetabbaṃ, asati harāpetvā paṭiggahaṇamattaṃ gahetabbaṃ. Ayaṃ **parimāṇasanto** nāma.

“Jighacchāya paṭivinodanaṃ idamettha nissaraṇaṃ”ti evaṃ paribhuñjanaṃ **paribhogasanto** nāma.

Nidahitvā na paribhuñjitabbanti ayaṃ **sannidhiparivajjanasanto** nāma.

Mukhaṃ anoloketvā sāraṇiyadhamme ṭhitena vissajjetabbaṃ. Ayaṃ **vissajjana-santoso** nāma.

Piṇḍapātaṇḍapaṭisaṃyuttāni Pana pañca dhutaṅgāni- piṇḍapātikaṅgaṃ, sapadāna-cārikaṅgaṃ, ekāsanikaṅgaṃ, pattapiṇḍikaṅgaṃ, khalupacchābhattikaṅganti. Tesam vitthārakathā visuddhimagge vuttā. Iti piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni pañca dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsena santuṭṭho hoti. “Vaṇṇavādī” ti-ādīni vuttanayeneva veditabbāni.

Senāsanenāti idha senāsanam jānitabbaṃ, senāsanakkhettaṃ jānitabbaṃ, senāsanasantoso jānitabbo, senāsanapaṭisaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha **senāsananti** mañco, piṭṭhaṃ, bhisi, bimbohanaṃ, vihāro, aḍḍhayogo, pāsādo, hammiyaṃ, guhā, leṇaṃ, aṭṭo, māḷo (3.0199), veḷugumbo, rukkhamaḷaṃ, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti imāni pannarasa senāsanāni.

Senāsanakkhettanti “saṅghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vā” ti cha khettāni.

Senāsanasantosoti senāsane vitakkasantosādayo pannarasa santosā. Te piṇḍapāte vuttanayeneva veditabbā. **Senāsanapaṭisaṃyuttāni** pana pañca dhutaṅgāni- āraññikaṅgaṃ, rukkhamaḷikaṅgaṃ, abbhokāsikaṅgaṃ, sosānikaṅgaṃ, yathāsantatikaṅganti. Tesam vitthārakathā visuddhimagge vuttā. Iti senāsanasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni pañca dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento senāsanasantosamahā-ariyavaṃsena santuṭṭho hoti.

Gilānapaccayo pana piṇḍapāteyeva pavitṭho. Tattha yathālābhayathābalayathā-sārūppasantoseneva santussitabbaṃ. Nesajjikaṅgaṃ bhāvanārāma-ariyavaṃsaṃ bhajati. Vuttampi cetam-

“Pañca senāsane vuttā, pañca āhāranissitā;
eko vīriyaṃyutto, dve ca cīvaranissitā” ti.

Iti āyasmā dhammasenāpati sārīputtatthero pathaviṃ pattharamāno viya sāgarakucchiṃ pūrayamāno viya ākāsaṃ vitthārayamāno viya ca paṭhamaṃ cīvarasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā candaṃ utthāpento viya sūriyaṃ ullaṅghento viya ca dutiyaṃ piṇḍapātasantaṃ kathetvā sineruṃ ukkhipento viya tatiyaṃ senāsanasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā idāni sahasanayappaṭimaṇḍitaṃ catutthaṃ bhāvanārāmaṃ ariyavaṃsaṃ kathetuṃ **puna caparam āvuso bhikkhu pahānārāmo hotīti** desanaṃ ārabhi.

Tattha āramaṃ ārāmo, abhiraṭṭīti attho. Pañcavidhe pahāne ārāmo assāti **pahānārāmo**. Kāmacchandaṃ pajahanto ramati, nekkhamaṃ bhāvento ramati, byāpādaṃ pajahanto ramati ...pe... sabbakilese pajahanto ramati, arahattamaggaṃ bhāvento ramatīti evaṃ pahāne ratoti **pahānarato** (3.0200). Vuttanayeneva bhāvanāya ārāmo assāti **bhāvanārāmo**. Bhāvanāya ratoti **bhāvanārato**.

Imesu pana catūsu ariyavaṃsesu purimehi tīhi terasannaṃ dhutaṅgānaṃ catupaccayasantosassa ca vasena sakalaṃ vinayapiṭakaṃ kathitaṃ hoti. Bhāvanārāmena avasesaṃ piṭakadvayaṃ. Imaṃ pana bhāvanārāmataṃ ariyavaṃsaṃ kathentena bhikkhunā paṭisambhidāmagge nekkhammapāḷiyā kathetabbo. Dīgha-

nikāye dasuttarasuttantapariyāyena kathetabbo. Majjhimanikāye satipaṭṭhānasuttantapariyāyena kathetabbo. Abhidhamme niddesapariyāyena kathetabbo.

Tattha **paṭisambhidāmagge nekkhammapāḷiyāti** so nekkhammaṃ bhāvento ramati, kāmacchandaṃ pajahanto ramati. Abyāpādaṃ byāpādaṃ. Ālokasaññaṃ, thinamiddhaṃ. Avikkhepaṃ uddhaccaṃ. Dhammavavatthānaṃ, vicikicchaṃ. Ñāṇaṃ, avijjaṃ. Pāmojjaṃ, aratiṃ. Paṭhamaṃ jhānaṃ, pañca nīvaraṇe. Duttiyaṃ jhānaṃ, vitakkavicāre. Tatiyaṃ jhānaṃ, pītiṃ. Catutthaṃ jhānaṃ, sukhadukkhe. Ākāsaññāyatanasamāpattiṃ bhāvento ramati, rūpasaññaṃ paṭighasaññaṃ nānattasaññaṃ pajahanto ramati. Viññāṇāyatanasamāpattiṃ ...pe... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ bhāvento ramati, ākiñcaññāyatanasaññaṃ pajahanto ramati.

Aniccānupassanaṃ bhāvento ramati, niccasaññaṃ pajahanto ramati. Dukkhānupassanaṃ, sukhasaññaṃ. Anattānupassanaṃ, attasaññaṃ. Nibbidānupassanaṃ, nandiṃ. Virāgānupassanaṃ, rāgaṃ. Nirodhānupassanaṃ, samudayaṃ. Paṭinissaggānupassanaṃ, ādānaṃ. Khayānupassanaṃ, ghanasaññaṃ. Vayānupassanaṃ, āyūhanaṃ. Vipariṇāmānupassanaṃ, dhuvasaññaṃ. Animittānupassanaṃ, nimittaṃ.

Apaṇihitānupassanaṃ, paṇidhiṃ. Suññatānupassanaṃ abhinivesaṃ. Adhipaññā-dhammavipassanaṃ, sārādānābhinivesaṃ. Yathābhūtañāṇadassanaṃ, sammo-hābhinivesaṃ. Ādinavānupassanaṃ, ālayābhinivesaṃ. Paṭisaṅkhānupassanaṃ, appaṭisaṅkhaṃ. Vivaṭṭānupassanaṃ, saṃyogābhinivesaṃ. Sotāpattimaggā, diṭṭhekaṭṭhe kilese. Sakadāgāmicchā, oḷārike kilese. Anāgāmicchā, aṇusa-hagata kilese. Arahattamaggā bhāvento ramati, sabbakilese pajahanto ramatīti evaṃ **paṭisambhidāmagge** nekkhammapāḷiyā kathetabbo.

Dīghanikāye (3.0201) **dasuttarasuttantapariyāyenā**ti ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati, ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati ...pe... dasa dhamme bhāvento ramati, dasa dhamme pajahanto ramati. Katamaṃ ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati? Kāyagatāsatiṃ sātasahagataṃ. Imaṃ ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati. Katamaṃ ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati? Asmimānaṃ. Imaṃ ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati. Katame dve dhamme ...pe... katame dasa dhamme bhāvento ramati? Dasa kasiṇāyatanāni. Ime dasa dhamme bhāvento ramati. Katame dasa dhamme pajahanto ramati? Dasa micchatte. Ime dasa dhamme pajahanto ramati. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hotīti evaṃ dīghanikāye dasuttarasuttantapariyāyena kathetabbo.

Majjhimanikāye satipaṭṭhānasuttantapariyāyenāti ekāyano, bhikkhave, maggo sattānaṃ visuddhiyā, sokaparidevānaṃ samatikkamāya, dukkhadomanassānaṃ atthaṅgamāya, ñāyassa adhigamāya, nibbānassa sacchikiriyāya yadidaṃ cattāro satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha, bhikkhave, bhikkhu kāye kāyānupassī viharati... vedanāsu vedanānupassī... citte cittānupassī... dhammesu dhammānupassī... 'atthi dhammā'ti vā panassa sati paccupaṭṭhitā hoti yāvadeva ñāṇamattāya paṭissatimattāya anissito ca viharati na ca kiñci loke upādiyati. Evampi, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hoti bhāvanārato, pahānārāmo hoti pahānarato. Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu gacchanto vā gacchāmīti pajānāti ...pe... puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu seyyathāpi passeyya sarīraṃ sivathikāya chaḍḍitaṃ ...pe... pūṭīni cuṇṇakajātāni. So imameva kāyaṃ upasaṃharati, ayampi kho kāyo evaṃdhammo evaṃbhāvī evaṃ-anatītoti. Iti ajjhattaṃ vā kāye kāyānupassī viharati ...pe... evampi kho, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hotīti evaṃ majjhimanikāye satipaṭṭhānasuttantapariyāyena kathetabbo.

Abhidhamme niddesapariyāyenāti sabbepi saṅkhate aniccato dukkhato rogato gaṇḍato ...pe... saṃkilesikadhammato passanto ramati. Ayaṃ, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hotīti evaṃ niddesapariyāyena kathetabbo.

Neva attānukkaṃsetīti ajja me saṭṭhi vā sattati vā vassāni aniccaṃ dukkhaṃ anattāti vipassanāya kammaṃ karontassa, ko mayā sadiso atthīti evaṃ attukkaṃsanaṃ na karoti. **Na paraṃ vambhetīti** aniccaṃ dukkhanti vipassanāmatkampi natthi, kiṃ ime vissatṭhakammaṭṭhānā carantīti evaṃ paraṃ vambhanaṃ na karoti. Sesāṃ vuttanayameva.

310. Padhānānīti (3.0202) uttamavīriyāni. **Samvarapadhānanti** cakkhādīni samvarantassa uppannavīriyaṃ. **Pahānapadhānanti** kāmavitakkādayo pajahantassa uppannavīriyaṃ. **Bhāvanāpadhānanti** bojjhaṅge bhāventassa uppannavī-

riyaṃ. **Anurakkhaṇāpadhānanti** samādhinimittam anurakkhantassa uppannavīriyaṃ.

Vivekanissitanti-ādīsu viveko virāgo nirodhoti tīṇipi nibbānassa nāmāni. Nibbānañhi upadhivivekattā **viveko**. Tam āgamma rāgādayo virajantīti **virāgo**. Nirujjantīti **nirodho**. Tasmā “vivekanissitan”ti-ādīsu ārammaṇavasena adhigantabbavasena vā nibbānanissitanti attho. **Vossaggapariṇāminti** ettha dve vossaggā pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo ca. Tattha vipassanā tadaṅgavasena kilese ca khandhe ca pariccatīti pariccāgavossaggo. Maggo ārammaṇavasena nibbānaṃ pakkhandatīti pakkhandanavossaggo. Tasmā vossaggapariṇāminti yathā bhāviyamāno satisambojjhaṅgo vossaggatthāya pariṇamati, vipassanābhāvañca maggabhāvañca pāpuṇāti, evaṃ bhāvetīti ayamettha attho. Sesapadesupi eseva nayo.

Bhadrakanti bhaddakaṃ. **Samādhinimittam** vuccati aṭṭhikasaññādivasena adhi-gato samādhiyeva. **Anurakkhatī**ti samādhiparibandhakadhamme rāgadosamohe sodhento rakkhati. Ettha ca aṭṭhikasaññādikā pañceva saññā vuttā. Imasmiṃ pana ṭhāne dasapi asubhāni vitthāretvā kathetabbāni. Tesam vitthāro visuddhimagge vuttoyeva.

Dhamme ñāṇanti ekapaṭivedhavasena catusaccadhamme ñāṇam catusaccabbhantare nirodhasacce dhamme ñāṇaṃca. Yathāha- “tattha katamaṃ dhamme ñāṇam? Catūsu maggesu catūsu phalesu ñāṇan”ti (vibha. 796). **Anvaye ñāṇanti** cattāri saccāni paccakkhato disvā yathā idāni, evaṃ atītepi anāgatepi imeva pañcakkhandhā dukkhasaccaṃ, ayameva taṇhā samudayasaccaṃ, ayameva nirodho nirodhasaccaṃ, ayameva maggo maggasaccanti evaṃ tassa ñāṇassa anugatiyaṃ ñāṇam. Tenāha- “so iminā dhammena ñātena diṭṭhena pattena viditena pariyoḡāhena atitānāgatena nayaṃ neti”ti. **Pariye ñāṇanti** paresam cittapari-cchede (3.0203) ñāṇam. Yathāha- “tattha katamaṃ pariye ñāṇam? Idha bhikkhu parasattānaṃ parapuggalānaṃ cetasā ceto paricca jānātī”ti (vibha. 796) vitthārettabbaṃ. Ṭhapetvā pana imāni tīṇi ñāṇāni avasesam **sammutiñāṇam** nāma. Yathāha- “tattha katamaṃ sammutiñāṇam? Ṭhapetvā dhamme ñāṇam ṭhapetvā anvaye ñāṇam ṭhapetvā paricchede ñāṇam avasesam sammutiñāṇan”ti (vibha. 796).

Dukkhe ñāṇādīhi arahattaṃ pāpetvā ekassa bhikkhuno niggamaṃ catusaccakammaṭṭhānaṃ kathitaṃ. Tattha dve saccāni vaṭṭam, dve vivaṭṭam, vaṭṭe abhivaso hoti, no vivaṭṭe. Dvīsu saccesu ācariyasantike pariyattim uggahetvā kammaṃ karoti, dvīsu saccesu “nirodhasaccaṃ nāma iṭṭhaṃ kantaṃ manāpaṃ, maggasaccaṃ nāma iṭṭhaṃ kantaṃ manāpan”ti savanavasena kammaṃ karoti. Dvīsu saccesu uggahaparipucchāsavanadhāraṇasammasanapaṭivedho vaṭṭati, dvīsu savanapaṭivedho vaṭṭati. Tīṇi kiccavasena paṭivijjhati, ekaṃ ārammaṇavasena. Dve saccāni duddasattā gambhīrāni, dve gambhīrattā duddasāni.

Sotāpattiyaṅgādicatukkavaṇṇanā

311. Sotāpattiyaṅgānīti sotāpattiyā aṅgāni, sotāpattimaggassa paṭilābhakāraṇānīti attho. **Sappurisasamsevoti** buddhādīnaṃ sappurīsānaṃ upasaṅkamtivāsevanaṃ. **Saddhammassavananti** sappāyassa tepiṭakadhammassa savanaṃ. **Yonisomanasikāroti** aniccādivasena manasikāro. **Dhammānudhammapaṭipattīti** lokuttaradhammassa anudhammabhūtāya pubbabhāgapaṭipattiyā paṭipajjanaṃ.

Aveccappasādenāti acalappasādena. “Itipi so bhagavā”ti-ādīni visuddhimagge vitthāritāni. Phaladhātu-āhāracatukkāni uttānatthāneva. Apicettha lūkhapaṇitavattthuvāsena oḷārikasukhumatā veditabbā.

Viññāṇaṭṭhityoti viññāṇaṃ etāsu tiṭṭhatiti viññāṇaṭṭhityo. Ārammaṇaṭṭhitivasevetaṃ vuttaṃ. **Rūpūpāyanti** rūpaṃ upagataṃ hutvā. Pañcavokārabhavasmiñhi abhisāṅkhāraviññāṇaṃ rūpakkhandhaṃ nissāya tiṭṭhati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Rūpārammaṇanti** rūpakkhandhagocaraṃ rūpapaṭiṭṭhitaṃ hutvā. **Nandūpasecanti** (3.0204) lobhasahagataṃ sampayuttanandiyāva upasittaṃ hutvā. Itaraṃ upanissayakoṭiyā. **Vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjati** saṭṭhipi sattatipi vassāni evaṃ pavattamānaṃ vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjati. **Vedanūpāyādīsupi** eseva nayo. Imehi pana tihi padehi catuvokārabhave abhisāṅkhāraviññāṇaṃ vuttaṃ. Tassa yāvatāyukaṃ pavattanavasena vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanā veditabbā. Catukkavasena pana desanāya āgatattā viññāṇūpāyanti na vuttaṃ. Evaṃ vuccamāne ca “katamaṃ nu kho ettha kammaviññāṇaṃ, katamaṃ vipākaviññāṇaṃ”ti sammoho bhaveyya, tasmāpi na vuttaṃ. **Agatigamanāni** vitthāritāneva.

Cīvarahetūti tattha manāpaṃ cīvaraṃ labhissāmīti cīvarakāraṇā uppajjati. **Iti bhavābhavahetūti** ettha itīti nidassanathe nipāto. Yathā cīvarādihetu, evaṃ bhavābhavahetūpīti attho. **Bhavābhavoti** cettha paṇitapaṇitatarāni telamadhuphāṇitādīni adhippetāni. Imesaṃ pana catunnaṃ taṇhuppādānaṃ pahānatthāya paṭipāṭiyāva cattāro ariyavaṃsā desitāti veditabbā. **Paṭipadācatukkaṃ** heṭṭhā vuttameva. Akkhamādīsū padhānakaraṇakāle sītādīni na khamatīti **akkhamā**. Khamatīti **khamā**. Indriyadamaṇaṃ **damā**. “Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”ti-ādīnā nayena vitakkasamaṇaṃ **samā**.

Dhammapadānīti dhammakotṭhāsāni. Anabhijjhā dhammapadaṃ nāma alobhō vā alobhasīsena adhigatajjhānavipassanāmaggaphalanibbānāni vā. Abyāpādo dhammapadaṃ nāma akopo vā mettāsīsena adhigatajjhānādīni vā. Sammāsati dhammapadaṃ nāma suppaṭṭhitasati vā satisīsena adhigatajjhānādīni vā. Sammāsamādhi dhammapadaṃ nāma samāpatti vā aṭṭhasamāpattivāsena adhigatajjhānavipassanāmaggaphalanibbānāni vā. Dasāsubhavasena vā adhigatajjhānādīni anabhijjhā dhammapadaṃ. Catubrahmavihāravāsena adhigatāni abyāpādo dhammapadaṃ. Dasānussati-āhārepaṭikūlasaṅghāvasena adhigatāni sammāsati dhammapadaṃ. Dasakasiṇa-ānāpānavāsena adhigatāni sammāsamādhi dhammapadanti.

Dhammasamādānesu paṭhamaṃ acelakapaṭipadā. Dutiyamaṃ tibbakilesassa arahattaṃ gahetaṃ asakkontassa assumukhassāpi rudato parisuddhabrahmacariya-

caraṇaṃ. Tatiyaṃ kāmesu pātabyatā. Catutthaṃ cattāro paccaye alabhamāna-
ssāpi (3.0205) jhānavipassanāvasena sukhasamaṅgino sāsanaabrahmacariyaṃ.

Dhammakhandhāti ettha guṇaṭṭho khandhaṭṭho. **Sīlakkhandhoti** sīlaguṇo. Ettha
ca phalasīlaṃ adhippettaṃ. Sesapadesupi eseva nayo. Iti catūsipi ṭhānesu phala-
meva vuttaṃ.

Balānīti upatthambhanaṭṭhena akampiyaṭṭhena ca balāni. Tesam paṭipakkhehi
kosajjādīhi akampaniyatā veditabbā. Sabbānipi samathavipassanāmaggavasena
lokiyalokuttarāneva kathitāni.

Adhiṭṭhānānīti ettha **adhīti** upasaggamattaṃ. Atthato pana tena vā tiṭṭhanti,
tatha vā tiṭṭhanti, ṭhānameva vā taṃtaṃguṇādhikānaṃ purisānaṃ adhiṭṭhānaṃ,
paññāva adhiṭṭhānaṃ **paññādhiṭṭhānaṃ**. Ettha ca paṭhamena aggaphalapaññā.
Dutiyaena vacīsaccaṃ. Tatiyaena āmisapariccāgo. Catutthena kilesūpasamo kathi-
toti veditabbo. Paṭhamena ca kammassakatapaññaṃ vipassanāpaññaṃ vā ādiṃ
katvā phalapaññā kathitā. Dutiyaena vacīsaccaṃ ādiṃ katvā paramatthasaccaṃ
nibbānaṃ. Tatiyaena āmisapariccāgaṃ ādiṃ katvā aggamaggena kilesapariccāgo.
Catutthena samāpattivikkhambhite kilese ādiṃ katvā aggamaggena kilesavūpa-
samo. Paññādhiṭṭhānena vā ekena arahattaphalapaññā kathitā. Sesehi parama-
tthasaccaṃ. Saccādhiṭṭhānena vā ekena paramatthasaccaṃ kathitaṃ. Sesehi ara-
hattapaññāti **mūsikābhayatthero** āha.

Pañhabyākaraṇādicatukkavaṇṇanā

312. Pañhabyākaraṇāni mahāpadesakathāya vitthāritāneva.

Kaṇhanti kāḷakaṃ dasa-akusalakammamapathakammaṃ. **Kaṇhavipākanti** apāye
nibbattanato kāḷakavipākaṃ. **Sukkanti** paṇḍaraṃ kusalakammamapathakammaṃ.
Sukkavipākanti sagge nibbattanato paṇḍaravipākaṃ. **Kaṇhasukkanti** missaka-
kammaṃ. **Kaṇhasukkavipākanti** sukhaḍukkavipākaṃ. Missakakammañhi katvā
akusalena tiracchānāyoniyaṃ maṅgalaḥatthiṭṭhānādīsu uppanno kusalena
pavatte sukhaṃ vedayati. Kusalena rājakulepi nibbatto akusalena pavatte
dukkhaṃ vedayati. **Akaṇha-asukkanti**

kammakkhayakaraṃ catumaggañāṇaṃ adhippetam. Tañhi (3.0206) yadi kaṇhaṃ bhavēyya, kaṇhavipākaṃ dadeyya. Yadi sukkaṃ bhavēyya, sukkavipākaṃ dadeyya. Ubhayavipākassa pana adānato akaṇhāsukavipākattā akaṇhaṃ asukkanti ayamettha attho.

Sacchikaraṇiyāti paccakkhakarāṇena ceva paṭilābhena ca sacchikātabbā. **Cakkhunāti** dibbacakkhunā. **Kāyenāti** sahaṇṇatanāmakāyena. **Paññāyāti** arahattaphalañāṇena.

Oghāti vaṭṭasmiṃ satte ohananti osīdāpentiti oghā. Tattha pañcakāmaguṇiko rāgo **kāmogho**. Rūpārūpabhavesu chandarāgo **bhavogho**. Tathā jhānanikanti sassatadiṭṭhisahagato ca rāgo. Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo **diṭṭhogho**.

Vaṭṭasmiṃ yojentiti **yogā**. Te oghā viya veditabbā.

Viyaṃyojentiti **visaññogā**. Tattha asubhajjhānaṃ kāmayogavisaṃyogo. Taṃ pādakaṃ katvā adhigato anāgāmimaggo ekanteneva **kāmayogavisaññogo** nāma. Arahattamaggo **bhavayogavisaññogo** nāma. Sotāpattimaggo **diṭṭhiyogavisaññogo** nāma. Arahattamaggo **avijjāyogavisaññogo** nāma.

Ganthanavasena **ganthā**. Vaṭṭasmiṃ nāmakāyañceva rūpakāyañca ganthati bandhati palibundhatiti **kāyagantho**. **Idaṃsaccābhinivesoti** idameva saccaṃ, moghamaññanti evaṃ pavatto diṭṭhābhiniveso.

Upādānānīti ādānaggahaṇāni. Kāmoti rāgo, soyeva gahaṇaṭṭhena upādānanti **kāmupādānaṃ**. Diṭṭhīti micchādiṭṭhi, sāpi gahaṇaṭṭhena upādānanti **diṭṭhupādānaṃ**. Iminā suddhīti evaṃ silavatānaṃ gahaṇaṃ **silabbatupādānaṃ**. Attāti etena vadati ceva upādiyati cāti **attavādupādānaṃ**.

Yoniyoti koṭṭhāsā. Aṇḍe jātāti **aṇḍajā**. Jalābumhi jātāti **jalābujā**. Saṃsede jātāti **saṃsedajā**. Sayanasmiṃ pūtimacchādīsu ca nibbattānametaṃ adhivacanaṃ. Vegena āgantvā upapatitā viyāti **opapātikā**. Tattha devamanussesu saṃsedaja-opapātikānaṃ ayaṃ (3.0207) viseso. Saṃsedajā mandā daharā hutvā nibbattanti. Opapātikā soḷasavassuddesikā hutvā. Manussesu hi bhummadevesu ca imā cataṣṣopi yoniyo labbhanti. Tathā tiracchānesu supaṇṇanāgādīsu. Vuttañhetam-“tattha, bhikkhave, aṇḍajā supaṇṇā aṇḍajeva nāge haranti, na jalābujā na saṃsedaje na opapātikā” ti (saṃ. ni. 3.393). Cātumahārājikato paṭṭhāya uparidevā opapātikāyeva. Tathā nerayikā. Petesu cataṣṣopi labbhanti. **Gabbhāvakkantiyo** Sampaśādanīye kathitā eva.

Attabhāvapaṭilābhesu paṭhamo khiḍḍāpadosikavasena veditabbo. Dutiyo orabbhikādīhi ghātiyamāna-urabbhādivasena. Tatiyo manopadosikāvasena. Catuttho cātumahārājike upādāya uparisesadevatāvasena. Te hi devā neva attasañcetanāya maranti, na parasañcetanāya.

Dakkhiṇāvisuddhādicatukkavaṇṇanā

313. Dakkhīṇāvisuddhiyoti dānasañkhātā dakkhiṇā visujjhanti mahapphalā honti etāhīti **dakkhiṇāvisuddhiyo**.

Dāyakato visujjhati, no paṭiggāhakatoti yattha dāyako silavā hoti, dhammenu-

ppannaṃ deyyadhammaṃ deti, paṭiggāhako dussīlo. Ayaṃ dakkhiṇā vessantara-
mahārājassa dakkhiṇāsadisā. **Paṭiggāhakato visujjhati, no dāyakatoti** yattha paṭi-
ggāhako sīlavā hoti, dāyako dussīlo, adhammenuppannaṃ deti, ayaṃ dakkhiṇā
coraghātakassa dakkhiṇāsadisā. **Neva dāyakato visujjhati, no paṭiggāhakatoti**
yattha ubhopi dussīlā deyyadhammopi adhammena nibbatto. Vipariyāyena
catutthā veditabbā.

Saṅgahavatthūṇi saṅgahakāraṇāni. Tāni heṭṭhā vibhattāneva.

Anariyavohārāti anariyānaṃ lāmakānaṃ vohārā.

Ariyavohārāti ariyānaṃ sappurisānaṃ vohārā.

Diṭṭhavādītāti (3.0208) diṭṭhaṃ mayāti evaṃ vādītā. Ettha ca taṃtaṃsamuṭṭhāpa-
kacetanāvasena attho veditabbo.

Attantapādicatukkavaṇṇanā

314. Attantapādīsu paṭhamo acelako. Dutīyo orabbhikādīsu aññataro. Tatiyo
yaññayājako. Catuttho sāsane sammāpaṭipanno.

Attahitāya paṭipannādīsu paṭhamo yo sayaṃ sīlādisampanno, paraṃ sīlādīsu na
samādapeti āyasmā vakkalitto viya. Dutīyo yo attanā na sīlādisampanno,
paraṃ sīlādīsu samādapeti āyasmā upanando viya. Tatiyo yo nevattanā sīlādisa-
mpanno, paraṃ sīlādīsu na samādapeti devadatto viya. Catuttho yo attanā ca sīlā-
disampanno parañca sīlādīsu samādapeti āyasmā mahākassapo viya.

Tamādīsu **tamoti** andhakārabhūto. **Tamaparāyaṇoti** tamameva paraṃ ayaṃ
gati assāti tamaparāyaṇo. Evaṃ sabbapadesu attho veditabbo. Ettha ca paṭhamo
nīce caṇḍālādikule dujjīvite hīnattabhāve nibbattivā tiṇi duccharitāni paripūreti.
Dutīyo tathāvidho hutvā tiṇi succharitāni paripūreti. Tatiyo uḷāre khattiyakule bahu-a-
nnapāne sampannattabhāve nibbattivā tiṇi duccharitāni paripūreti. Catuttho tādi-
sova hutvā tiṇi succharitāni paripūreti.

Samaṇamacaloti samaṇa-acalo. Ma-kāro padasandhimattaṃ. So sotāpanno
veditabbo. Sotāpanno hi catūhi vātehi indakhīlo viya parappavādehi akampiyo.
Acalasaddhāya samannāgatoti **samaṇamacalo**. Vuttampi cetam- “katamo ca
puggalo samaṇamacalo? Idhekacco puggalo tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkha-
yā”ti (pu. pa. 190) vitthāro. Rāgadosānaṃ pana tanubhūtattā sakadāgāmī **samaṇa-
padumo** nāma. Tenāha- “katamo pana puggalo samaṇapadumo? Idhekacco
puggalo sakideva imaṃ lokaṃ āgantvā dukkhassantaṃ karoti, ayaṃ vuccati
puggalo (3.0209) samaṇapadumo”ti (pu. pa. 190). Rāgadosānaṃ abhāvā khippa-
meva pupphissatīti anāgāmī **samaṇapuṇḍarīko** nāma. Tenāha- “katamo ca
puggalo samaṇapuṇḍarīko? Idhekacco puggalo pañcannaṃ orambhāgiyānaṃ
...pe... ayaṃ vuccati puggalo samaṇapuṇḍarīko”ti (pu. pa. 190). Arahā pana
sabbesampi ganthakārakilesānaṃ abhāvā samaṇesu **samaṇasukhumālo** nāma.
Tenāha- “katamo ca puggalo samaṇesu samaṇasukhumālo? Idhekacco āsa-
vānaṃ khayā ...pe... upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati puggalo samaṇesu
samaṇasukhumālo”ti.

“Ime kho, āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti samapaññāsāya catu-
kkānaṃ vasena dvepañhasatāni kathento thero sāmaggirasaṃ dassesīti.

Catukkavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcakavaṇṇanā

315. Iti catukkavasena sāmaggirasaṃ dassetvā idāni pañcakavasena dassetuṃ
puna desanaṃ ārabhi. Tattha pañcasu khandhesu **rūpakkhando** lokiyo. Sesā **loki-
yalokuttarā**. **Upādānakkhandhā** lokiyāva. Vitthārato pana khandhakathā visuddhi-
magge vuttā. **Kāmaguṇā** heṭṭhā vitthāritāva.

Sukatadukkaṭṭādīhi gantabbāti **gatiyo**. **Nirayoti** nirassādo. Sahokāsenā khandhā
kathitā. Tato paresu tīsu nibbattā khandhāva vuttā. Catutthe okāsopi.

Āvāse macchariyaṃ **āvāsamacchariyaṃ**. Tena samannāgato bhikkhu āga-
ntukaṃ disvā “ettha cetiyassa vā saṅghassa vā parikkhāro ṭhapito”ti-ādīni vatvā
saṅghikampi āvāsaṃ nivāreti. So kālaṅkatvā peto vā ajagarō vā hutvā nibbattati.
Kule macchariyaṃ **kulamacchariyaṃ**. Tena samannāgato bhikkhu tehi kāraṇehi
attano upaṭṭhākakule aññesaṃ (3.0210) pavesanampi nivāreti. Lābhe maccha-
riyaṃ **lābhamacchariyaṃ**. Tena samannāgato bhikkhu saṅghikampi lābhaṃ
maccharāyanto yathā aññe na labhanti, evaṃ karoti. Vaṇṇe macchariyaṃ **vaṇṇa-
macchariyaṃ**. **Vaṇṇoti** cettha sarīravaṇṇopi guṇavaṇṇopi veditabbo. Pariyatti-
dhamme macchariyaṃ **dhammacchariyaṃ**. Tena samannāgato bhikkhu “imaṃ
dhammaṃ pariyāpuṇitvā eso maṃ abhibhavissatī”ti aññassa na deti. Yo pana
dhammānuggahena vā puggalānuggahena vā na deti, na taṃ macchariyaṃ.

Cittaṃ nivārenti pariyonandhantīti **nīvaraṇāni**. Kāmacchando nīvaraṇapatto ara-
hattamaggavajjho. Kāmarāgānusayo kāmarāgasamaṃyojanapatto anāgāmimagga-
vajjho. Thinaṃ cittagelaññaṃ. Middhaṃ khandhattayagelaññaṃ. Ubhayampi ara-
hattamaggavajjhaṃ. Tathā uddhaccaṃ. Kukkuccaṃ anāgāmimagga-
vajjhaṃ. Vicikicchā paṭhamamaggavajjhā.

Saṃyojanānīti bandhanāni. Tehi pana baddhesu puggalesu rūpārūpabhāve
nibbattā sotāpannasakadāgāmino antobaddhā bahisayitā nāma. Tesañhi kāma-
bhāve bandhanaṃ. Kāmabhāve anāgāmino bahibaddhā antosayitā nāma.
Tesañhi rūpārūpabhāve bandhanaṃ. Kāmabhāve sotāpannasakadāgāmino anto-
baddhā antosayitā nāma. Rūpārūpabhāve anāgāmino bahibaddhā bahisayitā
nāma. Khīṇāsavo sabbattha abandhano.

Sikkhitabbaṃ padaṃ **sikkhāpadaṃ**, sikkhākoṭṭhāsoti attho. Sikkhāya vā padaṃ
sikkhāpadaṃ, adhicitā-adhipaññāsikkhāya adhigamupāyoti attho. Ayamettha
saṅkhepo. Vitthārato pana sikkhāpadakathā vibhaṅgappakaraṇe sikkhāpadavi-
bhaṅge āgatā eva.

Abhabbaṭṭhānādipañcakavaṇṇanā

316. “Abhabbo, āvuso, khīṇāsavo bhikkhu sañcicca pāṇan”ti-ādi desanāsīsa-meva, sotāpannādayopi pana abhabbā. Puthujjanakhīṇāsavānaṃ nindāpasamaṣa-tthampi evaṃ vuttaṃ. Puthujjano nāma gārayho, mātughātādīnīpi karoti (3.0211). Khīṇāsavo pana pāsaṃso, kunthakipillikaghātādīnīpi na karotīti.

Byasanesu viyassatīti byasanaṃ, hitasukhaṃ khipati viddhamsetīti attho. Ñātīnaṃ byasanaṃ **ñātibyasanaṃ**, corarogabhayādīhi ñātivināsoti attho. Bhogānaṃ byasanaṃ **bhogabyasanaṃ**, rājacorādivasena bhogavināsoti attho. Rogo eva byasanaṃ **rogabyasanaṃ**. Rogo hi ārogyaṃ byasati vināsetīti byasanaṃ, sīlassa byasanaṃ **sīlabyasanaṃ**. Dussīlyassetamaṃ nāmaṃ. Sammā-ditṭhiṃ vināsayamānā uppannā ditṭhi eva byasanaṃ **ditṭhibyasanaṃ**. Ettha ca ñātibyasanādīni tīṇi neva akusalāni na tilakkhaṇāhatāni. Sīladiṭṭhibyasanaadvayaṃ akusalaṃ tilakkhaṇāhataṃ. Teneva “nāvuso, sattā ñātibyasanahetu vā”ti-ādimāha.

Ñātisampadāti ñātīnaṃ sampadā pāripūrī bahubhāvo. **Bhogasampadā**yapi eseva nayo. Ārogyassa sampadā **ārogyasampadā**. Pāripūrī dīgharattaṃ arogatā. **Sīladiṭṭhisampadā**supi eseva nayo. Idhāpi ñātisampadādayo no kusalā, na tilakkhaṇāhatā. Sīladiṭṭhisampadā kusalā, tilakkhaṇāhatā. Teneva “nāvuso, sattā ñātisampadāhetu vā”ti-ādimāha.

Sīlavipattisīlasampattikathā mahāparinibbāne vitthāritāva.

kkhepo, sāmīcippaṭikkhepoti catūhi codanāvattūhi codayamānena. Kālena **Codakenāti** vatthusam̐sandassanā, āpattisam̐sandassanā, sam̐vāsappaṭi-
kkhepo, sāmīcippaṭikkhepoti catūhi codanāvattūhi codayamānena. **Kālena
vakkhāmi no akālenāti** ettha cuditakassa kālo kathito, na codakassa. Paraṃ code-
ntena hi parisamajjhe vā uposathapavāraṇagge vā āsanasālābhojanasālādīsu vā
na codetabbaṃ. Divāṭṭhāne nisinnakāle “karotāyasmā okāsaṃ, ahaṃ āya-
smantaṃ vattukāmo” ti evaṃ okāsaṃ kāretvā codetabbaṃ. Puggalaṃ pana upapa-
rikkhitvā yo lolapuggalo abhūtaṃ vatvā bhikkhūnaṃ ayasaṃ āropeti, so okāsa-
kammaṃ vināpi codetabbo. **Bhūtenāti** tacchena sabhāvena. **Saṇhenāti** maṭṭhena
mudukena. **Atthasañhitenāti** atthakāmatāya hitakāmatāya upetena.

Padhāniyaṅapañcakavaṇṇanā

317. Padhāniyaṅānīti (3.0212) padhānaṃ vuccati padhanaṃ, padhānamassa
atthīti padhāniyo, padhāniyassa bhikkhuno aṅgāni **padhāniyaṅgāni**. **Saddho** Ti
saddhāya samannāgato. Saddhā panesā āgamanasaddhā, adhigamanasaddhā,
okappanasaddhā, pasādasaddhāti catubbidhā. Tattha sabbaññubodhisattānaṃ
saddhā abhinīhārato āgatattā **āgamanasaddhā** nāma. Ariyasāvakaṇaṃ paṭive-
dhena adhigatattā **adhigamanasaddhā** nāma. Buddho dhammo saṅghoti vutte
acalabhāvena okappanaṃ **okappanasaddhā** Nāma. Pasāduppatti **pasādasaddhā**
nāma. Idha okappanasaddhā adhippetā. **Bodhinti** catutthamaggañāṇaṃ. Taṃ
suppaṭividdhaṃ tathāgatenāti saddahati. Desanāsīsameva cetam, iminā pana
aṅgena tīsupi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi buddhādīsu pasādo balavā,
tassa padhānavīriyaṃ ijjhati. **Appābādhoti** arogo. **Appātaṅkoti** niddukkho. **Samave-**
pākinīyā Ti samavipācanīyā. **Gahaṇīyāti** kammajatejodhātuyā. **Nātisītāya nāccu-**
ṇhāyāti atisītagahaṇiko sītabhīrū hoti, accuṇhagahaṇiko uṇhabhīrū hoti, tesam
padhānaṃ na ijjhati. Majjhimagahaṇikassa ijjhati. Tenāha- “majjhīmāya padhāna-
kkhamāyā” ti. **Yathābhūtaṃ attānaṃ āvikattā** Ti yathābhūtaṃ attano aṅgaṃ pakā-
setā. **Udayatthagāminīyāti** udayaṅca atthaṅgamaṅca gantuṃ paricchindituṃ
samatthāya, etena paññāsalakkhaṇapariggāhakaṃ udayabbayañāṇaṃ vuttaṃ.
Ariyāyāti parisuddhāya. **Nibbedhikāyāti** anibbidhapubbe lobhakkhandhādayo
nibbijhituṃ samatthāya. **Sammā dukkhakkhayagāminīyāti** tdaṅgavasena kile-
sānaṃ pahīnattā yaṃ yaṃ dukkhaṃ khīyati, tassa tassa dukkhassa khayagāmi-
niyā. Iti sabbehi imehi padehi vipassanāpaññāva kathitā. Duppaññassa hi
padhānaṃ na ijjhati.

Suddhāvāsādīpañcakavaṇṇanā

318. Suddhāvāsāti suddhā idha āvasiṃsu āvasanti āvasissanti vāti suddhāvāsā.
Suddhāti kilesamalarahitā anāgāmikhīṇāsavā. **Avihāti**-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ
mahāpadāne vuttameva.

Anāgāmīsu (3.0213) āyuno majjhaṃ anatikkamitvā antarāva kilesaparinibbānaṃ arahattaṃ patto **antarāparinibbāyī** nāma. Majjhaṃ upahacca atikkamitvā patto **upahaccaparinibbāyī** Nāma. Asañkhārena appayogena akilamanto sukkena patto **asañkhāraparinibbāyī** nāma. Sasañkhārena sappayogena kilamanto dukkkena patto **sasañkhāraparinibbāyī** nāma. Ime cattāro pañcasupi suddhāvāsesu labbhanti. **Uddhaṃsoto-akaniṭṭhagāmī**ti ettha pana catukkaṃ veditabbaṃ. Yo hi avihāto paṭṭhāya cattāro devaloke sodhetvā akaniṭṭhaṃ gantvā parinibbāyati, ayaṃ uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo avihāto dutiyaṃ vā tatiyaṃ vā catutthaṃ vā devalokaṃ gantvā parinibbāyati, ayaṃ uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmī nāma. Yo kāmabhavato akaniṭṭhesu nibbattitvā parinibbāyati, ayaṃ na uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo heṭṭhā catūsu devalokesu tattha tattheva nibbattitvā parinibbāyati, ayaṃ na uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmī nāmāti.

Cetokhilapañcakavaṇṇanā

319. Cetokhilāti cittassa thaddhabhāvā. **Satthari kaṅkhatī**ti satthu sarīre vā guṇe vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno “dvattiṃsamahāpurisavaralakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ nāma sarīraṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. Guṇe kaṅkhamāno “atitānāgatapa-ccuppanajānanasamatthaṃ sabbaññutaññaṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Āta-ppāyā**ti vīriyakaraṇatthāya. **Anuyogāyā**ti punappunaṃ yogāya. Sātaccāyāti **satata-kiriyāya**. **Padhānāyā**ti padahanatthāya. **Ayaṃ paṭhamo cetokhiloti** ayaṃ satthari vicikicchasañkhāto paṭhamo cittassa thaddhabhāvo. **Dhammeti** pariyattidhamme ca paṭivedhadhamme ca. Pariyattidhamme kaṅkhamāno “tepiṭakaṃ buddhava-canaṃ caturāsītidhammakhandhasahassānīti vadanti, atthi nu kho etaṃ natthī”ti kaṅkhati. Paṭivedhadhamme kaṅkhamāno “vipassanānissando maggo nāma, magganissando phalaṃ nāma, sabbasañkhārapaṭinissaggo nibbānaṃ nāmāti vadanti, taṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Saṅghe kaṅkhatī**ti “ujuppaṭipannoti-ā-dīnaṃ padānaṃ vasena evarūpaṃ paṭipadaṃ paṭipanno cattāro maggaṭṭhā cattāro phalaṭṭhāti aṭṭhannaṃ puggalānaṃ samūhabhūto saṅgho nāma atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Sikkhāya kaṅkhamāno** “adhisīlasikkhā nāma, adhicitta-adhipaññāsikkhā nāmāti vadanti (3.0214), sā atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Ayaṃ pañcamoti** ayaṃ sabrahmacārīsu kopasañkhāto pañcamo cittassa thaddhabhāvo kacavarabhāvo khāṇukabhāvo.

Cetasovinibandhādipañcakavaṇṇanā

320. Cetasovinibandhāti cittaṃ bandhitvā muṭṭhiyaṃ katvā viya gaṇhantīti ceta-
sovinibandhā. **Kāmeti** vatthukāmepe kilesakāmepe. **Kāyeti** attano kāye. **Rūpeti**
bahiddhārūpe. **Yāvadatthanti** yattakaṃ icchatī, tattakaṃ. **Udarāvadehakanti** udara-
pūraṃ. Tañhi udaraṃ avadehanato “udarāvadehakan”ti vuccati. **Seyyasukhanti**
mañcapīṭhasukhaṃ. **Passasukhanti** yathā samparivattakaṃ sayantassa dakkhiṇa-
passavāmapassānaṃ sukhaṃ hoti, evaṃ uppannaṃ sukhaṃ. **Middhasukhanti**

niddāsukhaṃ. **Anuyuttoti** yuttappayutto viharati. **Pañidhāyāti** patthayitvā. **Brahmacariyenāti** methunaviratibrahmacariyena. **Devo vā bhavissāmīti** mahesakkhadevo vā bhavissāmi. **Devaññataro vāti** appesakkhadevesu vā aññataro.

Indriyesu paṭhamapañcake lokiyāneva kathitāni. Dutiyapañcake paṭhamadutiya-catutthāni lokiyāni, tatiyapañcamāni lokiyalokuttarāni. Tatiyapañcake samathavipassanāmagavasena lokiyalokuttarāni.

Nissaraṇiyapañcakavaṇṇanā

321. Nissaraṇiyāti nissaṭṭhā visaññuttā. **Dhātuyoti** attasuññasabhāvā. **Kāme manasikarototi** kāme manasikarontassa, asubhajjhānato vuṭṭhāya agadaṃ gahetvā visaṃ vīmaṃsanto viya vīmaṃsanatthaṃ kāmābhikṣaṃ cittaṃ pesentassāti attho. **Na pakkhandatīti** na pavisati. **Na pasīdatīti** pasādaṃ nāpajjati. **Na santiṭṭhatīti** na patiṭṭhati. **Na vimuccatīti** nādhimuccati. Yathā pana kukkuṭapattaṃ vā nhārudaddulaṃ vā aggimhi pakkhittaṃ patilīyati patikuṭati pativattati na sampasāriyati; evaṃ patilīyati na pasāriyati. **Nekkhammaṃ kho panāti** idha nekkhammaṃ nāma dasasu asubhesu paṭhamajjhānaṃ, tadassa manasikaroto cittaṃ pakkhandati. **Tassa taṃ cittanti** tassa taṃ (3.0215) asubhajjhānacittaṃ. **Sugatanti** gocare gatattā suṭṭhu gataṃ. **Subhāvanti** ahānabhāgiyattā suṭṭhu bhāvitā. **Suvuṭṭhitanti** kāmato suṭṭhu vuṭṭhitaṃ. **Suvimuttanti** kāmehi suṭṭhu vimuttaṃ. Kāmapaccayā āsavā nāma kāmahetukā cattāro āsavā. **Vighātāti** dukkhā. **Pariḷāhāti** kāmārāgapariḷāhā. **Na so taṃ vedanaṃ vedetīti** so taṃ kāmavedanaṃ vighātāpariḷāhavedanañca na vedayati. **Idamakkhātaṃ kāmānaṃ nissaraṇanti** idaṃ asubhajjhānaṃ kāmehi nissaṭṭhattā kāmānaṃ nissaraṇanti akkhātaṃ. Yo pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā sañkhāre sammāsanto tatiyaṃ maggaṃ patvā anāgāmi-phalena nibbānaṃ disvā puna kāmā nāma natthīti jānāti, tassa cittaṃ accantanissaraṇameva. Sesapadesupi eseva nayo.

Ayaṃ pana viseso, dutiyavāre mettājhānāni byāpādassa nissaraṇaṃ nāma. Tatiyavāre karuṇājhānāni vihiṃsāya nissaraṇaṃ nāma. Catutthavāre arūpajjhānāni rūpānaṃ nissaraṇaṃ nāma. Accantanissaraṇe cettha arahattaphalaṃ yojettabbaṃ.

Pañcamavāre **sakkāyaṃ manasikarototi** suddhasañkhāre pariggaṇhitvā arahattaṃ pattassa sukkhavi-passakassa phalasaṃpattito vuṭṭhāya vīmaṃsanatthaṃ pañcupādānakkhandhābhikṣaṃ cittaṃ pesentassa. **Idamakkhātaṃ sakkāyanissaraṇanti** idaṃ arahattamaggena ca phalena ca nibbānaṃ disvā ṭhitassa bhikkhuno puna sakkāyo natthīti uppannaṃ arahattaphalasaṃpatticittaṃ sakkāyassa nissaraṇanti akkhātaṃ.

Vimuttāyatanapañcakavaṇṇanā

322. Vimuttāyatanānīti vimuccanakāraṇāni. **Atthapaṭisaṃvedinoti** pāḷi-atthaṃ jānantassa. **Dhammapaṭisaṃvedinoti** pāḷiṃ jānantassa. **Pāmojjanti** taruṇapīti.

Pītiti tuṭṭhākārabhūtā balavapīti. **Kāyoti** nāmakāyo paṭipassambhati. **Sukhaṃ veda-**
yaṭīti sukhaṃ paṭilabhati. **Cittaṃ samādhīyaṭīti** arahattaphalasangāmahīyati. Ayañhi taṃ dhammaṃ suṇanto āgatāgataṭṭhāne jhānavipassanāmagga-
lāni jānāti, tassa evaṃ jānato pīti uppajjati. So tassā pītiyā antarā osakkituṃ na
dento upacārakammaṭṭhāniko hutvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti.
Taṃ sandhāya vuttaṃ- “cittaṃ samādhīyaṭīti”ti. Sesesupi eseva nayo (3.0216).
Ayaṃ pana viseso, **samādhinimittanti** aṭṭhatimsāya ārammaṇesu aññataro samā-
dhiyeva samādhinimittaṃ. **Suggahitaṃ hotīti**-ādīsu ācariyasantike kammaṭṭhānaṃ
uggaṇhantena suṭṭhu gahitaṃ hoti. **Suṭṭhu manasikataṃti** suṭṭhu upadhāritaṃ.
Suppaṭividdhaṃ paññāyāti paññāya suṭṭhu paccakkhaṃ kataṃ. **Tasmiṃ**
dhammeti tasmiṃ kammaṭṭhānapāḷidhamme.

Vimuttiparipācanīyāti vimutti vuccati arahattaṃ, taṃ paripācentīti **vimuttiparipāca-**
nīyā. **Aniccasaññāti** aniccānupassanāññāṇe uppannasaññā. **Anicce dukkhasa-**
ññāti dukkhānupassanāññāṇe uppannasaññā. **Dukkhe anattasaññāti** anattānupa-
ssanāññāṇe uppannasaññā. **Pahānasaññāti** pahānānupassanāññāṇe uppanna-
saññā. **Virāgasaññāti** virāgānupassanāññāṇe uppannasaññā.

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti chabbīsatiyā pañcakānaṃ
vasena tiṃsasatapañhe kathento thero sāmaggirasam dassesīti.

Pañcakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Chakkavaṇṇanā

323. Iti pañcakavasena sāmaggirasam dassetvā idāni chakkavasena dassetuṃ
puna desanaṃ ārabhi. Tattha **ajjhattikānīti** ajjhatajjhattikāni. **Bāhirānīti** tato ajjha-
ttajjhattato bahibhūtāni. Vitthārato pana āyatanakathā **visuddhimagge** Kathitāva.
Viññāṇakāyāti viññāṇasamūhā. **Cakkhuviññāṇanti** cakkhupasādanissitaṃ kusalā-
kusalavipākaviññāṇaṃ. Esa nayo sabbattha. **Cakkhusamphassoti** cakkhunissito
samphasso. **Sotasamphassādisupi** eseva nayo. **Manosamphassoti** ime dasa
samphasse ṭhapetvā seso sabbo manosamphasso nāma. Vedanāchakkampi ete-
neva nayena veditabbaṃ. **Rūpasaññāti** rūpaṃ ārammaṇaṃ katvā uppannā saññā.
Etenupāyena sesāpi veditabbā. Cetanāchakkepi eseva nayo. Tathā taṇhāchakke.

pana yo bhikkhu satthari dharamāne tīsu kālesu upaṭṭhānaṃ na yāti. Satthari anu-
Agāravoti (3.0217) gāravavirahito. **Appatissoti** appatissayo anīcavutti. Ettha
pana yo bhikkhu satthari dharamāne tīsu kālesu upaṭṭhānaṃ na yāti. Satthari anu-
pāhane caṅkamante sa-upāhano caṅkamati, nīce caṅkamante ucce caṅkamati,
heṭṭhā vasante upari vasati, satthudassanaṭṭhāne ubho aṃse pārupati, chattaṃ
dhāreti, upāhanaṃ dhāreti, nahāyati, uccāraṃ vā passāvaṃ vā karoti. Parinibbute
pana cetiyaṃ vandituṃ na gacchati, cetiyassa paññāyanaṭṭhāne satthudassana-
ṭṭhāne vuttaṃ sabbaṃ karoti, ayaṃ **satthari agāravo** nāma. Yo pana dhammassa-
vane saṃghuṭṭhe sakkaccaṃ na gacchati, sakkaccaṃ dhammaṃ na suṇāti, samu-
llapanto nisīdati, sakkaccaṃ na gaṇhāti, na vāceti, ayaṃ **dhamme agāravo** nāma.
Yo pana therena bhikkhunā anajjhīṭṭho dhammaṃ deseti, nisīdati, pañhaṃ katheti,
vuḍḍhe bhikkhū ghaṭṭento gacchati, tiṭṭhati, nisīdati, dussapallatthikaṃ vā hatthapa-
llatthikaṃ vā karoti, saṅghamajjhe ubho aṃse pārupati, chattupāhanaṃ dhāreti,
ayaṃ **saṅghe agāravo** nāma. Ekabhikkhusmimpi hi agārave kate saṅghe agāravo
katova hoti. Tisso sikkhā pana apūrayamānova **sikkhāya agāravo** nāma. Appamā-
dalakkhaṇaṃ ananubrūhayamāno **appamāde agāravo** nāma. Duvidhampi **paṭisa-**
nthāraṃ akaronto **paṭisanthāre agāravo** nāma. Cha gāravā vuttappaṭipakkhava-
sena veditabbā.

Somanassūpavicārāti somanassasampayuttā vicārā. **Somanassaṭṭhāniyanti**
somanassakāraṇabhūtaṃ. **Upavicaratī**ti vitakkena vitakketvā vicārena paricchi-
ndati. Esa nayo sabbattha. **Domanassūpavicārā**pi evameva veditabbā. Tathā **upe-**
kkhūpavicārā. **Sāraṇiyadhammā** heṭṭhā vitthāritā. **Diṭṭhisāmaññagatoti** iminā pana
padena kosambakasutte paṭhamamaggo kathito. Idha cattāropi maggā.

Vivādamūlachakkavaṇṇanā

325. Vivādamūlānīti vivādassa mūlāni. **Kodhanoti** kujjhanalakkhaṇena kodhena
samannāgato. **Upanāhī**ti vera-appaṭinissaggalakkhaṇena upanāhena samannā-
gato. **Ahitāya dukkhāya devamanussānanti** dvinnaṃ bhikkhūnaṃ vivādo kathaṃ
devamanussānaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattati. Kosambakakkhandhake viya
dvīsu bhikkhūsu vivādaṃ āpannesu tasmim vihāre (3.0218) tesam antevāsikā
vivadanti. Tesam ovādaṃ gaṇhanto bhikkhunisaṅgho vivadati. Tato tesam upa-
ṭṭhākā vivadanti. Atha manussānaṃ ārakkhadevatā dve koṭṭhāsā honti. Tattha
dhammavādīnaṃ ārakkhadevatā dhammavādīniyo honti adhammavādīnaṃ adha-
mmavādīniyo. Tato ārakkhadevatānaṃ mittā bhummā devatā bhijjanti. Evaṃ para-
mparā yāva brahmalokā ṭhapetvā ariyasāvake sabbe devamanussā dve koṭṭhāsā
honti. Dhammavādīhi pana adhammavādīnova bahutarā honti. Tato “yaṃ bahu-
kehi gahitaṃ, taṃ tacchan”ti dhammaṃ vissajjetvā bahutarāva adhammaṃ
gaṇhanti. Te adhammaṃ purakkhatvā vadantā apāyesu nibbattanti. Evaṃ
dvinnaṃ bhikkhūnaṃ vivādo devamanussānaṃ ahitāya dukkhāya hoti.

Ajjhattaṃ vāti tumhākaṃ abbhantaraparisāya. **Bahiddhā vāti** paresaṃ parisāya.

Makkhīti paresaṃ guṇamakkhanalakkhaṇena makkhena samannāgato. **Paḷā-sīti** yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato. **Issukīti** parasakkārādīni issāyanalakkhaṇāya issāya samannāgato. **Maccharīti** āvāsamacchariyādīhi samannāgato. **Saṭhoti** kerāṭiko. **Māyāvīti** katapāpapaṭicchādako. **Pāpicchoti** asantasambhāvanicchako dussīlo. **Micchādiṭṭhīti** natthikavādī ahetukavādī akiriyavādī. **Sandiṭṭhiparāmāsīti** sayamaṃ diṭṭhimeva parāmasati. **Ādhānaggāhīti** daḷhaggāhī. **Duppaṭinissaggīti** na sakkā hoti gahitaṃ vissajjāpetuṃ.

Pathavīdhātūti patiṭṭhādadhātu. **Āpodhātūti** ābandhanadhātu. **Tejodhātūti** paripācānadhātu. **Vāyodhātūti** vitthambhanadhātu. **Ākāsadhātūti** asamphuṭṭhadhātu. **Viññāṇadhātūti** vijānanadhātu.

Nissaraṇiyachakkavaṇṇanā

326. Nissaraṇiyā dhātuyoti nissaṭadhātuyova. **Pariyādāya tiṭṭhatīti** pariyādiyitvā hāpetvā tiṭṭhati. ‘**Mā hevantissa vacanīyo**’ti yasmā abhūtaṃ byākaraṇaṃ byākāroti, tasmā mā evamaṃ bhaṇīti (3.0219) vattabbo. **Yadidaṃ mettācetovimuttīti** yā ayaṃ mettācetovimutti, idaṃ nissaraṇaṃ byāpādassa, byāpādato nissaṭāti attho. Yo pana mettāya tikacatukkajjhānato vuṭṭhito saṅkhāre sammāsivā tatiyamaggaṃ patvā “puna byāpādo natthī”ti tatiyaphalena nibbānaṃ passati, tassa cittaṃ accantaṃ nissaraṇaṃ byāpādassa. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo.

Animittā cetovimuttīti arahattaphalasaṃpatti. Sā hi rāganimittādīnañceva rūpanimittādīnañca niccanimittādīnañca abhāvā “animittā”ti vuttā. **Nimittānusārīti** vuttappabhedamaṃ nimittaṃ anusaratīti nimittānusārī.

Asmīti asmimāno. **Ayamahasmīti** pañcasu khandhesu ayaṃ nāma ahaṃ asmīti ettāvataṃ arahattaṃ byākataṃ hoti. **Vicikicchākathaṃkathāsallanti** vicikicchābhūtaṃ kathaṃkathāsallaṃ. ‘**Mā hevantissa vacanīyo**’ti sace te paṭhamamaggavajjhā vicikicchā uppajjati, arahattabyākaraṇaṃ micchā hoti, tasmā mā abhūtaṃ bhaṇīti vāretabbo. **Asmimānasamuggātōti** arahattamaggo. Arahattamaggaphalavasena hi nibbāne diṭṭhe puna asmimāno natthīti arahattamaggo asmimānasamuggātōti vutto.

Anuttariyādichakkavaṇṇanā

327. Anuttariyānīti anuttarāni jeṭṭhakāni. Dassanesu anuttariyaṃ **dassanānuttariyaṃ**. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha hatthiratanādīnaṃ dassanaṃ na dassanānuttariyaṃ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena dasabalassa vā bhikkhusaṅghassa vā kasiṇāsūbhānimittādīnaṃ vā aññatarassa dassanaṃ **dassanānuttariyaṃ** nāma. Khattiyādīnaṃ guṇakathāsavanaṃ na savanānuttariyaṃ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena tiṇṇaṃ vā ratanānaṃ guṇakathāsavanaṃ tepiṭakabuddhavacanasavanaṃ vā **savanānuttariyaṃ** nāma. Maṇiratanādilābho na lābhānuttariyaṃ, sattavidha-ariyadhanalābho pana **lābhānuttariyaṃ** nāma. Hatthisippādisikkhanaṃ na sikkhānuttariyaṃ, sikkhattayapūraṇaṃ pana

sikkhānuttariyaṃ nāma. Khattiyādīnaṃ pāricariyā na pāricariyānuttariyaṃ, tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ pāricariyā **pāricariyānuttariyaṃ** nāma. Khattiyādīnaṃ guṇānussaraṇaṃ nānussatānuttariyaṃ, tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ guṇānussaraṇaṃ **anussatānuttariyaṃ** nāma.

Anussatiyova (3.0220) **anussatiṭṭhānāni** nāma. **Buddhānussatīti** buddhassa guṇānussaraṇaṃ. Evaṃ anussarato hi pīti uppajjati. So taṃ pītiṃ khayato vayato paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Upacārakammaṭṭhānaṃ nāmetaṃ gihīnampi labbhati, esa nayo sabbattha. Vitthārakathā panettha visuddhimagge vuttanayeneva veditabbā.

Satatavihārachakkavaṇṇanā

328. Satatavihārāti khīṇāsavassa niccavihārā. **Cakkhunā rūpaṃ disvāti** cakkhuvārāmmaṇe āpāthagate taṃ rūpaṃ cakkhuviññāṇena disvā javanakkhaṇe iṭṭhe arajjanto **neva sumano hoti**, aniṭṭhe adussanto **na dummano**. Asamapekkhane moḥaṃ anuppādentō **upekkhako viharati** majjhato, satiyā yuttatā **sato**, sampajaññaṇa yuttatā **sampajāno**. Sesapadesupi eseva nayo. Iti chasupi dvāresu upekkhako viharatīti iminā chaḷaṅgupekkhā kathitā. **Sampajānoti** vacanato pana cattāri ñāṇasampayuttacittāni labbhanti. **Satatavihārāti** vacanato aṭṭhapi mahācittāni labbhanti **arajjanto adussantoti** vacanato dasapi cittāni labbhanti. Somanassaṃ kathaṃ labbhatīti ce āsevanato labbhati.

Abhijātichakkavaṇṇanā

329. Abhijātiyoti jātiyo. **Kaṇhābhijātiko samānoti** kaṇhe nīcakule jāto hutvā. **Kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyatīti** kāḷakaṃ dasadussīlyadhammaṃ pasavati karoti. So taṃ abhijāyitvā niraye nibbattati. **Sukkaṃ dhammanti** ahaṃ pubbepi puññānaṃ akatattā nīcakule nibbatto. Idāni puññaṃ karomīti puññasāṅkhātaṃ paṇḍaraṃ dhammaṃ abhijāyati. So tena sagge nibbattati. **Akaṇhaṃ asukkaṃ nibbānanti** nibbānañhi sace kaṇhaṃ bhavēyya, kaṇhavipākaṃ dadeyya. Sace sukkaṃ, sukkavipākaṃ dadeyya. Dvinnampi appadānato pana “akaṇhaṃ asukkan”ti vuttaṃ. Nibbānañca nāma imasmim atthe arahattaṃ adhippetā. Tañhi kilesanibbānante jātattā nibbānaṃ nāma. Taṃ esa abhijāyati pasavati karoti. **Sukkābhijātiko samānoti** sukke uccakule jāto hutvā. Sesāṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Nibbedhabhāgiyachakkavaṇṇanā

Nibbedhabhāgiyāti (3.0221) nibbedho vuccati nibbānaṃ, taṃ bhajanti upagacchantīti **nibbedhabhāgiyā**. Aniccasaññādayo pañcake vuttā. Nirodhānupassanāññaṇe saññā **nirodhasaññā** nāma.

“Ime kho, āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti dvāvīsatiyā chakkānaṃ vasena bāttiṃsasatapañhe kathento thero sāmaggiraṃsaṃ dassesīti.

Chakkavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattakavaṇṇanā

330. Iti chakkavasena sāmaggirasam dassetvā idāni sattakavasena dassetuṃ puna desanam ārabhi.

Tattha sampattiṭṭhānaṃ sabbhāva dhanam **saddhādhanam**. Esa nayo sabbattha. **Paññādhanam** Panettha sabbasetṭham. Paññāya hi ṭhatvā tīni sucari-tāni pañcasīlāni dasasīlāni pūretvā saggūpagā honti, sāvakaṃpāramiññaṃ, pacce-kabodhiññaṃ, sabbaññutaññāṇaṃca paṭivijjhanti. Imāsam sampattiṇam paṭilā-bhakāraṇato paññā “dhanam”ti vuttā. Sattapi cetāni lokiyalokuttaramissakāneva kathitāni. **Bojjhaṅga**kathā kathitāva.

Samādhiparikkhārāti samādhiparivārā. Sammādiṭṭhādīni vuttatthāneva. Imepi satta parikkhārā lokiyalokuttarāva kathitā.

Asatam dhammā asantā vā dhammā lāmakā dhammāti **asaddhammā**. Vipariyā-yena **saddhammā** veditabbā. Sesamettha uttānatthameva. **Saddhammesu** Pana saddhādayo sabbepi vipassakasseva kathitā. Tesupi paññā lokiyalokuttarā. Ayaṃ viseso.

Sappurisānam dhammāti **sappurisadhammā**. Tattha suttageyyādikaṃ dhammam jānātīti **dhammaññū**. Tassa tasseva bhāsitassa attham jānātīti **atthaññū**. “Ettakomhi sīlena samādhinā paññāyā”ti evam attānam jānātīti **attaññū**. Paṭigga-haṇaparibhogesu mattam jānātīti **mattaññū**. Ayaṃ (3.0222) kālo uddesassa, ayaṃ kālo paripucchāya, ayaṃ kālo yogassa adhigamāyāti evam kālam jānātīti **kālaññū**. Ettha ca pañca vassāni uddesassa kālo. Dasa paripucchāya. Idaṃ atisambādham. Dasa vassāni pana uddesassa kālo. Vīsati paripucchāya. Tato param yoge kammaṃ kātabbam. Aṭṭhavidham parisam jānātīti **parisaññū**. Sevitabbāsevi-tabbam puggalam jānātīti **puggalaññū**.

331. Niddasavatthūnīti niddasādivatthūni. Niddaso bhikkhu, nibbīso, nittiṃso, niccattālīso, nippaññāso bhikkhūti evam vacanakāraṇāni. Ayaṃ kira pañho titthiya-samaye uppanno. Titthiyā hi dasavassakāle matam nigaṇṭham niddasoti vadanti. So kira puna dasavasso na hoti. Na kevalaṅca

dasavassova. Navavassopi ...pe... ekavassopi na hoti. Eteneva nayena vīsativa-ssādikālepi mataṃ nibbīso, nittiṃso, niccattālīso, nippaññāsoti vadanti. Āyasmā ānando gāme vicaranto taṃ kathaṃ sutvā vihāraṃ gantvā bhagavato ārocesi. Bhagavā āha-

“Na idaṃ, ānanda, titthiyānaṃ adhivacanaṃ mama sāsane khīṇāsavassetaṃ adhivacanaṃ. Khīṇāsavo hi dasavassakāle parinibbuto puna dasavasso na hoti. Na kevalaṅca dasavassova, navavassopi ...pe... ekavassopi. Na kevalaṅca ekavassova, dasamāsikopi ...pe... ekamāsikopi. Ekadivasikopi. Ekamuhuttopi na hoti eva. Kasmā? Puna paṭisandhiyā abhāvā. Nibbīsādīsupi eseva nayo. Iti bhagavā mama sāsane khīṇāsavassetaṃ adhivacanaṃ”ti-

Vatvā yehi kāraṇehi so niddaso hoti, tāni dassetuṃ satta niddasavatthūni deseti. Theropi tameva desanaṃ uddharitvā satta niddasavatthūni **idhāvuso, bhikkhu, sikkhāsamādāneti**-ādimāha. Tattha **idhāti** imasmiṃ sāsane. **Sikkhāsamādāne tibbacchando hotīti** sikkhattayapūraṇe bahalacchando hoti. **Āyatiṅca sikkhāsamādāne avigatapemoti** (3.0223) anāgate punadivasādīsupi sikkhāpūraṇe avigatapemena samannāgato hoti. **Dhammanisantiyāti** dhammanisāmanāya. Vipassanāyetaṃ adhivacanaṃ. **Ichhāvinayeti** taṇhāvinayane. **Paṭisallāneti** ekībhāve. **Vīriyārambheti** kāyikacetasikassa vīriyassa pūraṇe. **Satinepakketi** satiyañceva nepakka-bhāve ca. **Diṭṭhipaṭivedheti** maggadassane. Sesam sabbattha vuttanayeneva veditabbaṃ.

Saññāsu asubhānupassanāññāṇe saññā **asubhasaññā**. Ādinavānupassanāññāṇe saññā **ādinavasaññā** nāma. Sesā heṭṭhā vuttā eva. Balasattakaviññāṇaṭṭhitisatta-kapuggalasattakāni vuttanayāneva. Appahīnaṭṭhena anusayantīti **anusayā**. Thāmagato kāmarāgo kāmarāgānusayo. Esa nayo sabbattha. Saṃyojanasattakaṃ uttānatthameva.

Adhikaraṇasamathasattakavaṇṇanā

Adhikaraṇasamathesu adhikaraṇāni samenti vūpasamentīti **adhikaraṇasamathā**. **Uppannuppannānanti** uppannānaṃ uppannānaṃ. **Adhikaraṇānanti** vivādādhikaraṇaṃ anuvādādhikaraṇaṃ āpattādhikaraṇaṃ kiccādhikaraṇanti imesaṃ catunnaṃ. **Samathāya vūpasamāyāti** samathatthañceva vūpasamanatthañca. **Sammukhāvinayo dātabbo ...pe... tiṇavatthārakoti** ime satta samathā dātabbā.

Tatrāyaṃ vinicchayanayo. Adhikaraṇesu tāva dhammoti vā adhammoti vā aṭṭhārasahi vatthūhi vivadantānaṃ bhikkhūnaṃ yo vivādo, idaṃ **vivādādhikaraṇaṃ** nāma. Sīlavipattiyā vā ācāradiṭṭhi-ājīvavipattiyā vā anuvadantānaṃ anuvādo upavadanā ceva codanā ca, idaṃ **anuvādādhikaraṇaṃ** nāma. Mātikāya āgatā pañca, vibhaṅge dveti sattapi āpattikkhandhā, idaṃ **āpattādhikaraṇaṃ** nāma. Saṅghassa apalokanādīnaṃ catunnaṃ kammānaṃ karaṇaṃ, idaṃ **kiccādhikaraṇaṃ** nāma.

Tattha vivādādhikaraṇaṃ dvīhi samathehi sammati sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca. Sammukhāvinayeneva sammamānaṃ yasmiṃ vihāre uppannaṃ tasmimyeva vā aññattha vūpasametum gacchantānaṃ antarāmagge

vā yattha gantvā saṅghassa niyyātiṃ tattha saṅghena vā saṅghe vūpasametum asakkonte tattheva (3.0224) ubbāhikāya sammatapuggalehi vā vinicchitam sammati. Evaṃ sammamāne ca panetasmim yā saṅghasammukhatā dhammasammukhatā vinayasammukhatā puggalasammukhatā, ayaṃ **sammukhāvinayo** nāma.

Tattha ca kārakasaṅghassa saṅghasāmaggivasena sammukhībhāvo **saṅghasammukhatā**. Sametabbassa vatthuno bhūtatā **dhammasammukhatā**. Yathā taṃ sametabbaṃ, tattheva sammanaṃ **vinayasammukhatā**. Yo ca vivadati, yena ca vivadati, tesam ubhinnaṃ atthapaccatthikānaṃ sammukhībhāvo **puggalasammukhatā**. Ubbāhikāya vūpasame panettha saṅghasammukhatā parihāyati. Evaṃ tāva sammukhāvinayeneva sammati.

Sace panevampi na sammati, atha naṃ ubbāhikāya sammatā bhikkhū “na mayaṃ sakkoma vūpasametun”ti saṅghasseva niyyātentī, tato saṅgho pañcaṅga-samannāgataṃ bhikkhum salākaggāhāpakaṃ sammannati. Tena guḥhakavivaṭṭa-kasakaṅṅajappakesu tisu salākaggāhesu aññataravasena salākaṃ gāhāpetvā sannipatitaparīsāya dhammavādīnaṃ yebhuyyatāya yathā te dhammavādino vadanti, evaṃ vūpasantaṃ adhikaraṇaṃ sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca vūpasantaṃ hoti.

Tattha sammukhāvinayo vuttanayo eva. Yaṃ pana yebhuyyasikākamma karaṇaṃ, ayaṃ **yebhuyyasikā** nāma. Evaṃ vivādādhikaraṇaṃ dvīhi samathehi sammati. **Anuvādādhikaraṇaṃ** catūhi samathehi sammati- sammukhāvinayena ca sativinayena ca amūḥhavinayena ca tassapāpiyasikāya ca. **Sammukhāvinayeneva** sammamānaṃ yo ca anuvadati, yañca anuvadati, tesam vacanaṃ sutvā sace kāci āpatti natthi, ubho khamāpetvā, sace atthi, ayaṃ nāmettha āpattīti evaṃ vinicchitam vūpasammati. Tattha sammukhāvinayalakkhaṇaṃ vuttanayameva. Yadā pana khīṇāsavassa bhikkhuno amūlikāya sīlavipattiyā anuddhaṃsitassa sativinayaṃ yācamānassa saṅgho ñatticatutthena kammena sativinayaṃ deti, tadā sammukhāvinayena ca sativinayena ca vūpasantaṃ hoti. Dinne pana sativina- yena puna tasmim puggale kassaci anuvādo na ruhati.

Yadā ummattako bhikkhu ummādasena assāmaṇake ajjhācāre “saratā- yasmā evarūpiṃ āpattin”ti bhikkhūhi codiyamāno “ummattakena me (3.0225), āvuso, etaṃ kataṃ, nāhaṃ taṃ sarāmi”ti bhaṇantopi bhikkhūhi codiyamānova puna acodanattāya amūḥhavinayaṃ yācati, saṅgho cassa ñatticatutthena kammena amūḥhavinayaṃ deti, tadā sammukhāvinayena ca amūḥhavinayena ca vūpasantaṃ hoti. Dinne pana amūḥhavinaye puna tasmim puggale kassaci tappa- ccayā anuvādo na ruhati.

Yadā pana pārājikena vā pārājikasāmantena vā codiyamānassa aññenaññaṃ paṭicarato pāpussannatāya pāpiyassa puggalassa “sacāyaṃ acchinnamūlo bhavissati, sammā vattitvā osāraṇaṃ labhissati. Sace chinnamūlo ayamevassa nāsanā bhavissati”ti maññaṃāno saṅgho ñatticatutthena kammena tassapāpiya- sikaṃ karoti, tadā sammukhāvinayena ca tassapāpiyasikāya ca vūpasantaṃ hotīti. Evaṃ anuvādādhikaraṇaṃ catūhi samathehi sammati. **Āpattādhikaraṇaṃ**

tīhi samatthehi sammati sammukhāvinayena ca paṭiññātakaraṇena ca tiṇavatthāra-
kena ca. Tassa sammukhāvinayeneva vūpasamo natthi. Yadā pana ekassa vā
bhikkhuno santike saṅghagaṇamajjesu vā bhikkhu lahukaṃ āpattiṃ deseti, tadā
āpattādhikaraṇaṃ sammukhāvinayena ca paṭiññātakaraṇena ca vūpasammati.

Tattha sammukhāvinaye tāva yo ca deseti, yassa ca deseti, tesaṃ sammukhī-
bhāvo puggalasammukhatā. Sesam vuttanayameva.

Puggalassa gaṇassa ca desanākāle saṅghasammukhatā parihāyati. Yā
panettha ahaṃ, bhante, itthannāmaṃ āpattiṃ āpannoti ca āma, passāmiti ca
paṭiññā, tāya paṭiññāya “āyatiṃ saṃvareyyāsī”ti karaṇaṃ, taṃ **paṭiññātakaraṇaṃ**
nāma. Saṅghādisese hi parivāsādiyācanā paṭiññā. Parivāsādīnaṃ dānaṃ paṭiññā-
takaraṇaṃ nāma. Dve pakkhajātā pana bhaṇḍanakārakā bhikkhū bahum assāma-
nakaṃ ajjhācaritvā puna lajjidhamme uppanne sace mayaṃ imāhi āpattihi añña-
maññaṃ kāressāma, siyāpi taṃ adhikaraṇaṃ kakkhaḷattāya saṃvatteyyāti añña-
maññaṃ āpattiyā kārāpane dosaṃ disvā yadā tiṇavatthārakakammaṃ karonti,
tadā āpattādhikaraṇaṃ sammukhāvinayena ca tiṇavatthārakena ca sammati.

Tattha hi yattakā hatthapāsūpagatā “na metaṃ khamati”ti evaṃ diṭṭhāvi-
kammaṃ akatvā niddampi okkantā honti, sabbesaṃ ṭhapetvā thullavajjañca gihi-
paṭisaṃyuttañca (3.0226) sabbāpattiyo vuṭṭhahanti, evaṃ āpattādhikaraṇaṃ tīhi
samatthehi sammati. **Kiccādhikaraṇaṃ** ekena samathena sammati sammukhāvina-
yeneva. Imāni cattāri adhikaraṇāni yathānurūpaṃ imehi sattahi samatthehi
sammanti. Tena vuttaṃ- uppannuppannānaṃ adhikaraṇānaṃ samathāya vūpasa-
māya sammukhāvinayo dātabbo ...pe... tiṇavatthārakoti. Ayamettha vinicchaya-
nayo. Vitthāro pana samathakkhandhake āgatoyeva. Vinicchayopissa samantapā-
sādikāyaṃ vutto.

“Ime kho, āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti cuddasannaṃ sattaḷānaṃ
vasena aṭṭhanavuti pañhe kathento thero sāmaggiraṃ dassesīti.

Sattakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhakavaṇṇanā

333. Iti sattaḷavasena sāmaggiraṃ dassetvā idāni aṭṭhakavasena dassetuṃ
puna desanaṃ ārabhi. Tattha **micchattāti** ayāthāvā micchāsabhāvā. **Sammattāti**
yāthāvā sammāsabhāvā.

334. Kusītavatthūnīti kusītassa alasassa vatthūni paṭiṭṭhā kosajjakāraṇānīti attho.
Kammaṃ kattabbaṃ hotīti cīvaravicāraṇādikammaṃ kātabbaṃ hoti. **Na vīriyaṃ**
ārabhatīti duvidhampi vīriyaṃ nārabhati. **Appattassāti** jhānavipassanāmagga-
pāramitāya appattassa pattiya. **Anadhigatassāti** tasseeva anadhigatassa adhi-
gamaṃ matthāya. **Asacchikatassāti** tasseeva apaccakkhakatassa sacchikaraṇatthāya. **Idaṃ**
paṭhamanti idaṃ handāhaṃ nipajjāmīti evaṃ osīdanaṃ paṭhamaṃ kusītavatthu.
Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. “Māsācītaṃ maññe”ti ettha pana **māsā-**

citaṃ nāma tintamāso. Yathā tintamāso garuko hoti, evaṃ garukoti adhippāyo. **Gilānā vuṭṭhito hotīti** gilāno hutvā pacchā vuṭṭhito hoti.

335. Ārambhavatthūnīti vīriyakāraṇāni. Tesampi imināva nayena attho vedittabbo.

336. Dānavatthūnīti (3.0227) dānakāraṇāni. **Āsajja dānaṃ detīti** patvā dānaṃ deti. Āgataṃ disvāva muhuttaṃyeva nisīdāpetvā sakkāraṃ katvā dānaṃ deti, dassāmi dassāmīti na kilameti. Iti ettha āsādanaṃ dānakāraṇaṃ nāma hoti. **Bhayā dānaṃ detīti**-ādīsopi bhayādīni dānakāraṇānīti vedittabbāni. Tattha **bhayaṃ** nāma ayaṃ adāyako akāraṃ hoti garahābhayaṃ vā apāyabhayaṃ vā. **Adāsi meti** mayhaṃ pubbe esa idaṃ nāma adāsīti deti. **Dassati meti** anāgate idaṃ nāma dassatīti deti. **Sāhu dānanti** dānaṃ nāma sādhu sundaraṃ, buddhādīhi paṇḍitehi pasatthanti deti. **Cittālaṅkāracittaparikkhāratthaṃ dānaṃ detīti** samathavipassanācittassa alaṅkāratthañceva parivāratthañca deti. Dānañhi cittaṃ mudukaṃ karoti. Yena laddhaṃ hoti, sopi laddhaṃ meti muducitto hoti, yena dinnaṃ, sopi dinnaṃ mayāti muducitto hoti, iti ubhinnampi cittaṃ mudukaṃ karoti, teneva “adantadamaṃ dānaṃ”ti vuccati. Yathāha-

“Adantadamaṃ dānaṃ, adānaṃ dantadūsakaṃ;
dānena piyavācāya, unnamanti namanti cā”ti.

Imesu pana aṭṭhasu dānesu cittālaṅkāradānameva uttamaṃ.

337. Dānūpapattiyoti dānapaccayā upapattiyoti. **Dahatīti** ṭhapeti. **Adhiṭṭhātīti** tasseva vevacanaṃ. **Bhāvetīti** vaḍḍhenti. **Hīne vimuttanti** hīnesu pañcakāmaguṇesu vimuttaṃ. **Uttari abhāvitanti** tato Uttari maggaphalattāya abhāvitaṃ. **Tatrūpapattiyā saṃvattatīti** yaṃ patthetvā kusalaṃ kataṃ, tattha tattha nibbattanattāya saṃvattati.

Vitarāgassāti maggena vā samucchinnarāgassa samāpattiyā

vā vikkhambhitarāgassa. Dānamatteneva hi brahmaloke nibbattituṃ na sakkā. Dānaṃ pana samādhivipassanācittassa alaṅkāro parivāro hoti. Tato dānena muducitto brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattati. Tena vuttaṃ “vītarāgassa no sarāgassā”ti.

Khattiyānaṃ parisā **khattiyaparisā**, samūhoti attho. Esa nayo sabbattha.

Lokassa (3.0228) dhammā **lokadhammā**. Etehi mutto nāma natthi, buddhānampi hontiyeva. Vuttampi cetaṃ- “aṭṭhime, bhikkhave, lokadhammā lokaṃ anuparivattanti, loko ca aṭṭha lokadhamme anuparivattati”ti (a. ni. 8.5). **Lābho alābhoti** lābhe āgate alābho āgato evāti veditabbo. **Yasādisupi** eseva nayo.

338. Abhibhāyatanavimokkhakathā heṭṭhā kathitā eva.

“Ime kho, āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti ekādasannaṃ aṭṭhakānaṃ vasena aṭṭhāsīti pañhe kathento thero sāmaggirasaṃ dassesīti.

Aṭṭhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Navakavaṇṇanā

340. Iti aṭṭhakavasena sāmaggirasaṃ dassetvā idāni navakavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha **āghātavattūnīti** āghātakāraṇāni. **Āghātaṃ bandhatīti** kopamaṃ bandhati karoti uppādeti.

Taṃ kutettha labbhāti taṃ anattacaraṇaṃ mā ahoṣīti etasmiṃ puggale kuto labbhā, kena kāraṇena sakkā laddhuṃ? Paro nāma parassa attano cittaruciyaṃ anattaṃ karotīti evaṃ cintetvā āghātaṃ paṭivinodeti. Atha vā sacāhaṃ paṭikopamaṃ kareyyaṃ, taṃ kopakaraṇaṃ ettha puggale kuto labbhā, kena kāraṇena laddhabbanti attho. Kuto lābhātīpi pāṭho, sacāhaṃ ettha kopamaṃ kareyyaṃ, tasmīṃ me kopakaraṇe kuto lābhā, lābhā nāma ke siyunti attho. Imasmiñca atthe **tanti** nipātamattameva hoti.

341. Sattāvāsāti sattānaṃ āvāsā, vasanaṭṭhānānīti attho. Tattha suddhāvāsāpi sattāvāsova, asabbakālikattā pana na gahitā. Suddhāvāsā hi buddhānaṃ khandhāvārasadisā. Asaṅkhyeyyakappe buddhesu anibbattantesu (3.0229) taṃ ṭhānaṃ suññaṃ hotīti asabbakālikattā na gahitā. Sesamettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva.

342. Akkhaṇesu **dhammo ca desiyatīti** catusaccadhammo desiyati. **Opasami-koti** kilesūpasamakaro. **Parinibbānikoti** kilesaparinibbānena parinibbānāvaho. **Sambodhagāmīti** catumaggañāṇapaṭivedhagāmī. **Aññataranti** asaññabhavaṃ vā arūpabhavaṃ vā.

343. AnupubbavīhārāTi anupaṭipāṭiyā samāpajjitabbavīhārā.

344. AnupubbanirodhāTi anupaṭipāṭiyā nirodhā.

“Ime, kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti channaṃ navakānaṃ vasena catupaṇṇāsa pañhe kathento thero sāmaggirasaṃ dassesīti.

Navakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dasakavaṇṇanā

345. Iti navakavasena sāmaggirasam dassetvā idāni dasakavasena dassetuṃ puna desanam ārabhi. Tattha **nāthakaraṇā**ti “sanāthā, bhikkhave, viharatha mā anāthā, dasa ime, bhikkhave, dhammā nāthakaraṇā”ti (a. ni. 10.18) evaṃ akkhātā attano patiṭṭhākarā dhammā.

Kalyāṇamittoti-ādīsu sīlādiguṇasampannā kalyāṇā assa mittāti **kalyāṇamitto**. Te cassa ṭhānanisajjādīsu saha ayanato sahāyāti **kalyāṇasahāyo**. Cittena ceva kāyena ca kalyāṇamittesu eva sampavaṅko onatoti **kalyāṇasampavaṅko**. **Suvaco hotī**ti sukkena vattabbo hoti sukkena anusāsitabbo. **Khamoti** gāḷhena pharusena kakkhaḷena vuccamāno khamati, na kuppāti. **Padakkhiṇaggāhī anusāsaninti** yathā ekacco ovadiyamāno vāmato gaṇhāti, paṭippharati vā asuṇanto vā gacchati, evaṃ akatvā “ovadatha, bhante (3.0230), anusāsatha, tumhesu anovadantesu ko añño ovadissati”ti padakkhiṇam gaṇhāti.

Uccāvacānīti uccāni ca avacāni ca. **Kim karaṇīyānī**ti kim karomīti evaṃ vatvā kattabbakammāni. Tattha **uccakammāni** nāma cīvarassa karaṇam rajanam cetiye sudhākammaṃ uposathāgāracetiyagharabodhiyagharesu kattabbanti evamādi. **Avacakammaṃ** nāma pādadhovanamakkhānādikhuddakammaṃ. **Tatrupāyāyāti** tatrupalāmanīyā. **Alaṃ kātunti** kātuṃ samattho hoti. **Alaṃ saṃvidhātunti** vicāretuṃ samattho.

Dhamme assa kāmo sinehoti **dhammakāmo**, tepiṭakam buddhavacanam piyāyātīti attho. **Piyasamudāhāroti** parasmim kathente sakkaccaṃ suṇāti, sayañca paresam desetukāmo hotīti attho. “Abhidhamme abhivinaye”ti ettha dhammo abhidhammo, vinayo abhivinayoti catukkaṃ veditabbaṃ. Tattha **dhammoti** suttantapiṭakam. **Abhidhammoti** satta pakaraṇāni. **Vinayoti** ubhatovibhaṅgā. **Abhivinyoti** khandhakaparivārā. Atha vā suttantapiṭakampi abhidhammapiṭakampi **dhammo** eva. Maggaphalāni **abhidhammo**. Sakalam vinayapiṭakam **vinayo**. Kilesavūpasamakāraṇam **abhivinayo**. Iti sabbasmimpi ettha dhamme abhidhamme vinaye abhivinaye ca. **Uḷārapāmojjoti** bahulapāmojjo hotīti attho.

Kusalesu dhammesūti kāraṇatthe bhummaṃ, catubhūmakakusaladhammakāraṇā, tesam adhigamatthāya anikkhittadhuro hotīti attho.

346. Kasiṇadasake sakalaṭṭhena **kasiṇāni**. Tadārammaṇānam dhammānam khettaṭṭhena vā adhiṭṭhānaṭṭhena vā **āyatanāni**. **Uddhanti** upari gaganatalābhimukham. **Adhoti** heṭṭhā bhūmitalābhimukham. **Tiriyanti** khettaṃḍalamiva samantā paricchindivā. Ekacco hi uddhameva kasiṇam vaḍḍheti, ekacco adho, ekacco samantato. Tena tena vā kāraṇena evaṃ pasāreti ālokaṃmiva rūpadassana-kāmo. Tena vuttaṃ “pathavīkasiṇameko sañjānāti uddham adho tiriyan”ti. **Advayanti** idaṃ pana ekassa aññabhāvānupagamantam vuttaṃ. Yathā hi udakam pavīṭṭhassa sabbadisāsu udakameva hoti, na aññam, evameva pathavīkasiṇam

pathavīkasiṇameva hoti (3.0231), natthi tassa añño kasiṇasambhedoti. Esa nayo sabbattha. **Appamāṇanti** idaṃ tassa tassa pharaṇa-appamāṇavasena vuttaṃ. Tañhi cetasa pharanto sakalameva pharati, na “ayamassa ādi, idaṃ majjhan”ti pamāṇaṃ gaṇhātīti. **Viññāṇakasiṇanti** cettha kasiṇugghāṭimākāse pavattaviññāṇaṃ. Tattha kasiṇavasena kasiṇugghāṭimākāse kasiṇugghāṭimākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhaṃ adho tiriyaṭā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo. Kammatṭhānabhāvanāyena paṇetāni pathavīkasiṇādīni vitthārato visuddhimagge vuttāneva.

Akusalakammapathadasakavaṇṇanā

347. Kammapathesu kammāneva sugatiduggatīnaṃ pathabhūtattā **kammapathā** nāma. Tesu paṇātipāto adinnādānaṃ musāvādādayo ca cattāro brahmajāle vitthāritā eva. **Kāmesumicchācāro**ti ettha pana **kāmesū**ti methunasamācāresu methunavatthūsu vā. **Micchācāro**ti ekantanindito lāmakācāro. Lakkhaṇato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārappavattā agamanīyaṭṭhānavitikkamacetanā **kāmesumicchācāro**.

Tattha **agamanīyaṭṭhānaṃ** nāma purisānaṃ tāva māturakkhitā, piturakkhitā, mātāpiturakkhitā, bhāturakkhitā, bhaginirakkhitā, ñātirakkhitā, gottarakkhitā, dhammarakkhitā, sārakkhā, saparidaṇḍāti māturakkhitādayo dasa. Dhanakkītā, chandavāsini, bhogavāsini, paṭavāsini, odapattakini, obhatacumbaṭā, dāsī ca bhariyā ca, kammakārī ca bhariyā ca, dhajāhaṭā, muhuttikāti etā dhanakkītādayo dasāti vīsati. Itthīsu pana dvinnaṃ sārakkhasaparidaṇḍānaṃ dasannañca dhanakkītādīnanti dvādasannaṃ itthīnaṃ aññe purisā. Idaṃ agamanīyaṭṭhānaṃ nāma. So panesa micchācāro silādiguṇarahite agamanīyaṭṭhāne appasāvajjo. Silādiguṇasampanne mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā agamanīyavatthu, tasmim sevanacittaṃ, sevanappayogo, maggenamaggappaṭipatti-adhivāsananti. Eko payogo sāhatthiko eva.

Abhijjhāyatīti **abhijjhā**, parabhaṇḍābhimukhī hutvā tanninnatāya pavattatīti attho. Sā “aho vata idaṃ mamassā”ti evaṃ parabhaṇḍābhijjhāyanalakkhaṇā adinnādānaṃ viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Tassā dve sambhārā parabhaṇḍaṃ, attano pariṇāmanañca. Parabhaṇḍavatthuke hi (3.0232) lobhe uppannepi na tāva kammapathabhedo hoti, yāva “aho vatīdaṃ mamassā”ti attano na pariṇāmeti.

Hitasukhaṃ byāpādayatīti **byāpādo**. So paraṃ vināsāya manopadosalakkhaṇo pharusāvācā viya appasāvajjo mahāsāvajjo ca. Tassa dve sambhārā parasatto ca, tassa vināsacintā ca. Parasattavatthuke hi kodhe uppannepi na tāva kammapathabhedo hoti, yāva “aho vatāyaṃ ucchijjheyya vinasseyyā”ti tassa vināsaṃ na cinteti.

Yathābhuccagahaṇābhāvena micchā passatīti **micchādiṭṭhi**. Sā “natthi dinnan”ti-ādinā nayena viparītadassanalakkhaṇā. Samphappalāpo viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Apica aniyatā appasāvajjā, niyatā mahāsāvajjā. Tassā dve sambhārā vatthuno ca gahitākāraviparītātā, yathā ca taṃ gaṇhāti, tathābhāvena

tassūpaṭṭhānanti.

Imesaṃ pana dasannaṃ akusalakammaṃ pathānaṃ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo.

Tattha **dhammatoti** etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanādhammāva honti. Abhijjhādayo tayo cetanāsampayuttā.

Koṭṭhāsatotī paṭipāṭiyā satta, micchādiṭṭhi cāti ime aṭṭha kammaṃ pathā eva honti, no mūlāni. Abhijjhābyāpādā kammaṃ pathā ceva mūlāni ca. Abhijjhā hi mūlaṃ patvā lobho akusalamūlaṃ hoti. Byāpādo doso akusalamūlaṃ hoti.

Ārammaṇatotī pāṇātipāto jīvitindriyārammaṇato saṅkhārārammaṇo hoti. Adinnādānaṃ sattārammaṇaṃ vā saṅkhārārammaṇaṃ vā, micchācāro phoṭṭhabbava-sena saṅkhārārammaṇo. “Sattārammaṇo”tipi eke. Musāvādo sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā, tathā pisuṇavācā. Pharusavācā sattārammaṇāva. Samphappalāpo diṭṭhasutamutaviññātavasena sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā. Tathā abhijjhā. Byāpādo sattārammaṇova. Micchādiṭṭhi tebhūmakadhammava-sena saṅkhārārammaṇā.

Vedanātotī (3.0233) pāṇātipāto dukkhavedano hoti. Kiñcāpi hi rājāno coraṃ disvā hasamānāpi “gacchatha naṃ ghāthethā”ti vadanti, sannīṭṭhāpakacetanā pana dukkhasampayuttāva hoti. Adinnādānaṃ tivedanaṃ. Micchācāro sukhamajjhattavasena dvivedano. Sannīṭṭhāpakacitte pana majjhattavedano na hoti. Musāvādo tivedano. Tathā pisuṇavācā. Pharusavācā dukkhavedanā. Samphappalāpo tivedano. Abhijjhā sukhamajjhattavasena dvivedanā tathā micchādiṭṭhi.

Byāpādo dukkhavedano.

Mūlatoti pāṇātipāto dosamohavasena dvimūlako hoti. Adinnādānaṃ dosamohavasena vā lobhamohavasena vā. Micchācāro lobhamohavasena. Musāvādo dosamohavasena vā lobhamohavasena vā tathā pisuṇavācā samphappalāpo ca. Pharusavācā dosamohavasena. Abhijjhā mohavasena ekamūlā. Tathā byāpādo. Micchādiṭṭhi lobhamohavasena dvimūlāti.

Kusalakammaphadadasakavaṇṇanā

Pāṇātipātā veramaṇīādīni samādānasampattasamucchedavirativasena veditabbāni.

Dhammato pana etesupi paṭipāṭiyā satta cetanāpi vattanti viratiyopi. Ante tayo cetanāsampayuttāva.

Koṭṭhāsatoti paṭipāṭiyā satta kammaphathā eva, no mūlāni. Ante tayo kammaphathā ceva mūlāni ca. Anabhijjhā hi mūlaṃ patvā alobho kusalamūlaṃ hoti. Abyāpādo adoso kusalamūlaṃ. Sammādiṭṭhi amoho kusalamūlaṃ.

Ārammaṇatoti pāṇātipātādīnaṃ ārammaṇāneva etesaṃ ārammaṇāni. Vītikka-mitabbatoyeva hi veramaṇī nāma hoti. Yathā pana nibbānārammaṇo ariyamaggo kilese pajahati, evaṃ jīvitindriyādi-ārammaṇāpete kammaphathā pāṇātipātādīni dussīlyāni pajahantīti veditabbā.

Vedanātoti (3.0234) sabbe sukhavedanā honti majjhattavedanā vā. Kusalaṃ patvā hi dukkhavedanā nāma natthi.

Mūlatoti paṭipāṭiyā satta ñāṇasampayuttacittena viramantassa alobha-adosa-amohavasena timūlāni honti, ñāṇavippayuttacittena viramantassa dvimūlāni. Anabhijjhā ñāṇasampayuttacittena viramantassa dvimūlā, ñāṇavippayuttacittena ekamūlā. Alobho pana attanāva attano mūlaṃ na hoti. Abyāpādepi eseva nayo. Sammādiṭṭhi alobhādosavasena dvimūlā evāti.

Ariyavāsadasakavaṇṇanā

348. Ariyavāsāti ariyā eva vaṣiṃsu vasanti vasissanti etesūti ariyavāsā. **Pañcaṅgavippahīnoti** pañcahi aṅgehi vippayuttova hutvā khīṇāsavo avasi vasati vasissatīti tasmā ayaṃ pañcaṅgavippahīnatā, ariyassa vāsattā ariyavāsoti vutto. Esa nayo sabbattha.

Evaṃ kho, āvuso, bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hotīti chaḷaṅgupekkhāya samannāgato hoti. Chaḷaṅgupekkhā nāma keti? Ñāṇādayo. “Ñāṇan”ti vutte kiri-yato cattāri ñāṇasampayuttacittāni labbhanti. “Satatavihāro”ti vutte aṭṭha mahācittāni. “Rajjanadussanaṃ natthī”ti vutte dasa cittāni labbhanti. Somanassaṃ āsevanavasena labbhanti.

Satārakkhena cetasāti khīṇāsavassa hi tisu dvāresu sabbakālaṃ sati ārakkhakkiccam sādheti. Tenevassa “carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṃ samitaṃ ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ hoti”ti vuccati.

Puthusamaṇabrāhmaṇānanti bahūnaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ. Ettha ca **samaṇāti** pabbajjupagatā. **Brāhmaṇāti** bhovādino. **Puthupaccekasaccānīti** bahūni pāṭe-kkasaccāni, idameva dassanaṃ saccaṃ, idameva dassanaṃ saccanti evaṃ pāṭi-yekkaṃ gahitāni bahūni saccānīti attho. **Nunnānīti** nihatāni. **Paṇunnānīti** suṭṭhu nihatāni. **Cattānīti** vissaṭṭhāni. **Vantānīti** vomitāni. **Muttānīti** chinnabandhanāni (3.023) katāni. **Pahīnānīti** pajahitāni. **Paṭinissatṭhānīti** yathā na puna cittaṃ āruhanti, evaṃ paṭinissajjitāni. Sabbāneva tāni gahitaggahaṇassa vissaṭṭhabhāvavevacanāni.

Samavayasatṭhesanoti ettha **avayāti** anūnā. **Satṭhāti** vissaṭṭhā. Sammā avayā satṭhā esanā assāti **samavayasatṭhesano**. Sammā vissaṭṭhasabba-esanoti attho. **Rāgā cittaṃ vimuttanti**-ādīhi maggassa kiccanipphatti kathitā.

Rāgo me pahīnoTi-ādīhi paccavekkhaṇāya phalaṃ kathitaṃ.

Asekkhadhammadasadakavaṇṇanā

Asekkhā sammādiṭṭhīti-ādayo sabbepi phalasampayuttadhammā eva. Ettha ca sammādiṭṭhi, sammāñāṇanti dvīsu ṭhānesu paññāva kathitā. **Sammāvimuttī**Ti iminā padena vuttāvasesā. Phalasaṃpattidhammā saṅgahitāti veditabbā.

“Ime kho, āvuso”ti-ādī vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti channaṃ dasakānaṃ vasena samasatṭhi pañhe kathento thero sāmaggirasam dassesīti.

Dasakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañhasamodhānavaṇṇanā

349. Idha pana ṭhatvā pañhā samodhānetabbā. Imasmiñhi sutte ekakavasena dve pañhā kathitā. Dukavasena sattati. Tikavasena asītisataṃ. Catukkavasena dvesatāni. Pañcakavasena tiṃsasataṃ. Chakkavasena bāttiṃsasataṃ. Sattakavasena aṭṭhanavuti. Aṭṭhakavasena aṭṭhāsīti. Navakavasena catupaṇṇāsa. Dasakavasena samasatṭhīti evaṃ saḥassaṃ cuddasa pañhā kathitā.

Imañhi suttantaṃ ṭhapetvā tepiṭake buddhavadane añño suttanto evaṃ bahupañhapaṭimaṇḍito natthi. Bhagavā imaṃ suttantaṃ ādito paṭṭhāya sakalaṃ (3.0236) sutvā cintesi- “dhammasenāpati sārīputto buddhabalaṃ dīpetvā appaṭivattiyaṃ sīhanādaṃ nadati. Sāvaka bhāsītōti vutte okappanā na hoti, jinabhāsītōti vutte hoti, tasmā jinabhāsitaṃ katvā devamanussānaṃ okappanaṃ imasmiṃ suttante uppādessāmi”ti. Tato vuṭṭhāya sādhu kāraṃ adāsi. Tena vuttaṃ “atha kho bhagavā vuṭṭhahitvā āyasmantaṃ sārīputtaṃ āmantesi, sādhu, sādhu, sārīputta, sādhu kho tvaṃ sārīputta, bhikkhūnaṃ saṅgītipariyāyaṃ abhāsī”ti.

Tattha **saṅgītipariyāyanti** sāmaggiyā kāraṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- “sādhu, kho tvaṃ, sārīputta, mama sabbaññutaññāṇena saṃsanditvā bhikkhūnaṃ sāmaggirasam abhāsī”ti. **Samanuñño sathā ahosīti** anumodanena samanunño ahosi. Etta-kena ayaṃ suttanto jinabhāsito nāma jāto. Desanāpariyosāne imaṃ suttantaṃ

manasikarontā te bhikkhū arahattaṃ pāpuṇiṃsūti.

Sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya

Saṅgītisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Dasuttarasuttavaṇṇanā

350. Evaṃ (3.0237) me sutanti dasuttarasuttaṃ. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā- **āvuso bhikkhave**ti sāvakānaṃ ālapanametaṃ. Buddhā hi pariśaṃ āmanta-
yamānā ‘bhikkhave’ti vadanti. Sāvakā satthāraṃ uccaṭṭhāne ṭhapesāmāti satthu
ālapanena anālapitvā āvusoti ālapanti. **Te bhikkhū**ti te dhammasenāpatiṃ parivā-
retvā nisinnā bhikkhū. Ke pana te bhikkhūti? Anibaddhavāsā disāgamanīyā
bhikkhū. Buddhakāle dve vāre bhikkhū sannipatanti- upakaṭṭhavassūpanāyika-
kāle ca pavāraṇakāle ca. Upakaṭṭhavassūpanāyikāya dasapi vīsatiṃ tiṃsampi
cattālīsampi paññāsampi bhikkhū vaggā vaggā kammaṭṭhānatthāya āgacchanti.
Bhagavā tehi saddhiṃ sammoditvā kasmā, bhikkhave, upakaṭṭhāya vassūpanāyi-
kāya vicarathāti pucchati. Atha te “bhagavā kammaṭṭhānatthaṃ āgatamha,
kammaṭṭhānaṃ no dethā”ti yācanti.

Satthā tesam cariyavasena rāgacaritassa asubhakammaṭṭhānaṃ deti. Dosaca-
ritassa mettākammaṭṭhānaṃ, mohacaritassa uddeso paripucchā- ‘kālena
dhammassavanaṃ, kālena dhammasākacchā, idaṃ tuyhaṃ sappāyan’ti āci-
kkhati. Vitakkacaritassa ānāpānassatikammaṭṭhānaṃ deti. Saddhācaritassa pasā-
danīyasuttante buddhasubodhiṃ dhammasudhammataṃ saṅghasuppaṭipattiṃca
pakāseti. Nāṇacaritassa aniccatādipaṭisaṃyutte gambhīre suttante katheti. Te
kammaṭṭhānaṃ gahetvā sace sappāyaṃ hoti, tattheva vasanti. No ce hoti,
sappāyaṃ senāsaṇaṃ pucchitvā gacchanti. Te tatha vasantā temāsikaṃ paṭi-
padaṃ gahetvā ghaṭetvā vāyamantā sotāpannāpi honti sakadāgāminopi anāgā-
minopi arahantopi.

Tato vutthavassā pavāretvā satthu santikaṃ gantvā “bhagavā ahaṃ tumhākaṃ
santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā sotāpattiphalaṃ patto ...pe... ahaṃ aggaphalaṃ
arahattan’ti paṭiladdhaguṇaṃ ārocenti. Tattha ime bhikkhū upakaṭṭhāya vassūpa-
nāyikāya āgatā. Evaṃ āgantvā gacchante pana bhikkhū (3.0238) bhagavā agga-
sāvakānaṃ santikaṃ peseti, yathāha “apaloketha pana, bhikkhave, sārīputta-
moggallāne”ti. Bhikkhū ca vadanti “kiṃ nu kho mayaṃ, bhante, apalokema sārīputta-
moggallāne”ti (saṃ. ni. 3.2). Atha ne bhagavā tesam dassane uyyojesi. “Sevatha,
bhikkhave, sārīputtamoggallāne; bhajatha, bhikkhave, sārīputtamoggallāne.
Paṇḍitā bhikkhū anuggāhakā sabrahmacārīnaṃ. Seyyathāpi, bhikkhave, janetā
evaṃ sārīputto. Seyyathāpi jātassa āpādetā evaṃ moggallāno. Sārīputto,
bhikkhave, sotāpattiphale vineti, moggallāno uttamatthe”ti (ma. ni. 3.371).

Tadāpi bhagavā imehi bhikkhūhi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā tesam bhikkhūnaṃ āsayaṃ upaparikkhanto “ime bhikkhū sāvakaṃvineyyā”ti addasa. **Sāvakaṃvineyyā** Nāma ye buddhānampi dhammadesanāya bujjhanti sāvakaṃnampi. **Buddhakaṃvineyyā** pana sāvakaṃ bodhetuṃ na sakkonti. Sāvakaṃvineyyabhāvaṃ pana etesaṃ ñatvā katarassa bhikkhuno desanāya bujjhissantīti olokeno sārīputta-ssāti disvā therassa santikaṃ pesesi. Thero te bhikkhū pucchi “sattu santikaṃ gatatha āvuso”ti. “Āma, gatama sathārā pana amhe tumhākaṃ santikaṃ pesitā”-ti. Tato thero “ime bhikkhū mayhaṃ desanāya bujjhissanti, kīdisī nu kho tesam desanā vaṭṭati”ti cintento “ime bhikkhū samaggārāmā, sāmaggirasassa dīpikā nesaṃ desanā vaṭṭati”ti sannīṭṭhānaṃ katvā tathārūpaṃ desanaṃ desetukāmo **dasuttaraṃ pavakkhāmī**ti-ādimāha. Tattha dasadhā mātikaṃ ṭhapetvā vibhattoti dasuttaro, ekakato paṭṭhāya yāva dasakā gatoti dasuttaro, ekekasmīṃ pabbe dasa dasa pañhā visesitātipi dasuttaro, taṃ **dasuttaraṃ. Pavakkhāmī**ti kathe-ssāmi. **Dhammanti** suttaṃ. **Nibbānapattiyā**ti nibbānapaṭilābhatthāya. **Dukkhasa-ntakiriyāyā**ti sakalassa vaṭṭadukkhasa pariyantakaraṇatthaṃ. **Sabbaganthappa-mocananti** abhijjhākāyaganthādīnaṃ sabbaganthānaṃ pamocanaṃ.

Iti thero desanaṃ uccaṃ karonto bhikkhūnaṃ tattha pemaṃ janento evameṭaṃ uggahetabbaṃ pariyāpuṇitabbaṃ dhāretabbaṃ vācetabbaṃ maññissantīti catūhi padehi vaṇṇaṃ kathesi, “ekāyano ayaṃ, bhikkhave, maggo”ti-ādinā nayena tesam tesam suttānaṃ bhagavā viya.

Ekadhammavaṇṇanā

351. (ka) tattha (3.0239) **bahukāro**ti bahūpakāro.

(kha) **bhāvetabboti** vaḍḍhetabbo.

(ga) **pariññeyyoti** tīhi pariññāhi pariṇānitabbo.

(gha) **pahātabboti** pahānānupassanāya pajahitabbo.

- (ca) visesabhāgiyoti visesagāmivisesāya saṃvattanako.
 (ña) **hānabhāgiyoti** apāyagā miparihānāya saṃvattanako.
 (ca) **visesabhāgiyoti** visesagāmivisesāya saṃvattanako.
 (cha) **duppaṭivijjhoti** duppacakkhakarō.
 (ja) **uppādetabboti** nipphādetabbo.
 (jha) **abhiññeyyoti** ñātapariññāya abhijānitabbo.
 (ña) **sacchikātabboti** paccakkhaṃ kātabbo.

Evam sabbattha mātikāsu attho veditabbo. Iti āyasmā sāriputto yathā nāma dakkho veḷukāro sammukhībhūtaṃ veḷuṃ chetvā niggaṇṭhiṃ katvā dasadhā khaṇḍe katvā ekamekaṃ khaṇḍaṃ hīraṃ hīraṃ karonto phāleti, evameva tesam bhikkhūnaṃ sappāyaṃ desanaṃ upaparikkhitvā dasadhā mātikaṃ ṭhapetvā ekekakoṭṭhāse ekekapadaṃ vibhajanto “katamo eko dhammo bahukāro, appamādo kusalesu dhammesūti” ti-ādinā nayena desanaṃ vitthāretuṃ āraddho.

Tattha **appamādo kusalesu dhammesūti** sabbatthakaṃ upakāraṃ appamādaṃ kathesi. Ayañhi appamādo nāma silapūraṇe, indriyasaṃvare, bhojane mattaññutāya, jāgariyānuyoge, sattasu saddhammesu, vipassanāgabbhaṃ gaṇhāpane, atthapaṭisambhidādisu, silakkhandhādipaṅcadhammakhandhesu, ṭhānāṭṭhānesu, mahāvihārasamāpattiyaṃ, ariyasaccesu, satipaṭṭhānādīsu, bodhipakkhiyesu, vipassanāññādīsu aṭṭhasu vijjāsūti sabbesu anavajjaṭṭhena kusalesu dhammesu bahūpakāro.

Teneva (3.0240) naṃ bhagavā “yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā ...pe... tathāgato tesam aggamakkhāyati. Evameva kho, bhikkhave, ye keci kusalā dhammā, sabbete appamādamūlakā appamādasamosaraṇā, appamādo tesam dhammānaṃ aggamakkhāyati” ti-ādinā (saṃ. ni. 5.139) nayena hatthipadādīhi opammehi opamento **saṃyuttanikāye appamādavagge** nānappakāraṃ thometi. Taṃ sabbaṃ ekapadeneva saṅgahetvā thero appamādo kusalesu dhammesūti āha. **Dhammapade** appamādavaggenāpissa bahūpakāratā dīpetabbā. Asokavatthunāpi dīpetabbā-

(ka) asokarājā hi nigrodhasāmaṇerassa “appamādo amatapadan” ti gāthaṃ sutvā eva “tiṭṭha, tāta, mayhaṃ tayā tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ kathitan” ti sāmānere pasīditvā caturāsītivihārasahassāni kāresi. Iti thāmasampanna bhikkhunā appamādassa bahūpakāratā tīhi piṭakehi dīpetvā kathetabbā. Yaṃkiñci suttaṃ vā gāthaṃ vā appamādadīpanatthaṃ āharanto “aṭṭhāne ṭhatvā āharasi, atitthena pakkhando” ti na vattabbo. Dhammakathikasavevetha thāmo ca balañca pamāṇaṃ.

(kha) **kāyagatāsati**ti ānāpānaṃ catu-iriyāpatho satisampajaññaṃ dvattiṃsākāro catudhātuvavatthānaṃ dasa asubhā nava sivathikā cuṅṅikamanasikāro kesādīsu cattāri rūpajjhānānīti ettha uppannasatiyā etaṃ adhivacanaṃ. **Sātasahagatā**ti ṭhapetvā catutthajjhānaṃ aññattha sātasahagatā hoti sukhasampayuttā, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

(ga) **sāsavo upādāniyoti** āsavānañceva upādānānañca paccayabhūto. Iti tebhūmakadhamameva niyameti.

(gha) **asmimānoti** rūpādīsu asmīti māno.

(ña) **ayoniso manasikāroti** anicce niccanti-ādinā nayena pavatto uppathamana-sikāro.

(ca) vipariyāyena **yoniso manasikāro** veditabbo.

(cha) **ānantariko** (3.0241) **cetosamādhīti** aññattha maggānantaraṃ phalaṃ ānantariko cetosamādhī nāma. Idha pana vipassanānantaro maggo vipassanāya vā anantarattā attano vā anantaraṃ phaladāyakattā ānantariko cetosamādhīti adhippeto.

(ja) **akuppaṃ ñāṇanti** aññattha phalapaññā akuppaññaṃ nāma. Idha paccavekkhaṇapaññā adhippetā.

(jha) **āhāraṭṭhitikāti** paccayaṭṭhitikā. **Ayaṃ eko dhammoti** yena paccayena tiṭṭhanti, ayaṃ eko dhammo ñātapariññāya abhiññeyyo.

(ñā) **akuppā cetovimuttīti** arahattaphalavimuttīti.

Imasmim vāre abhiññāya ñātapariññā kathitā. Pariññāya tīraṇapariññā. Pahātabbasacchikātabbehi pahānapariññā. **Duppaṭivijjhoti** ettha pana maggo kathito. **Sacchikātabboti** phalaṃ kathitaṃ, maggo ekasmimyeva pade labbhati. Phalaṃ pana anekesupi labbhatiyeva.

Bhūtāti sabhāvato vijjamānā. **Tacchāti** yāthāvā. **Tathāti** yathā vuttā tathāsa-bhāvā. **Avitathāti** yathā vuttā na tathā na honti. **Anaññathāti** vuttappakārato na aññathā. **Sammā tathāgatena abhisambuddhāti** tathāgatena bodhipallaṅke nisīditvā hetunā kāraṇena sayameva abhisambuddhā ñātā veditā sacchikatā. Imināthero “ime dhammā tathāgatena abhisambuddhā, ahaṃ pana tumhākaṃ rañño lekhaṇācakasādiso” ti jinasuttaṃ dassento okappanaṃ janesi.

Ekadhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dvedhammavaṇṇanā

352. (ka) **ime dve dhammā bahukārāti** ime dve satisampajaññā dhammā silapūraṇādīsu appamādo viya sabbattha upakārakā hitāvahā.

(kha) **samatho** (3.0242) **ca vipassanā cāti** ime dve saṅgītisutte lokiyalokuttarā kathitā. Imasmim dasuttarasutte pubbabhāgā kathitā.

(cha) **sattānaṃ saṃkilesāya sattānaṃ visuddhiyāti** ayoniso manasikāro hetu ceva paccayo ca sattānaṃ saṃkilesāya, yoniso manasikāro visuddhiyā. Tathā dovacassatā pāpamittatā saṃkilesāya; sovacassatā kalyāṇamittatā visuddhiyā. Tathā tīṇi akusalamūlāni; tīṇi kusalamūlāni. Cattāro yogā cattāro viṣaṃyogā. Pañca cetokhilā pañcīndriyāni. Cha agāravā cha gāravā. Satta asaddhammā satta saddhammā. Aṭṭha kusītavatthūni aṭṭha ārambhavatthūni. Nava āghātavatthūni nava āghātappaṭivīnaya. Dasa akusalakammaṃpathā dasa kusalakammaṃpathāti evaṃ pabhedā ime dve dhammā duppaṭivijjhāti veditabbā.

(jha) **saṅkhatā dhātūti** paccayehi katā pañcakkhandhā. Asaṅkhatā dhātūti

paccayehi akataṃ nibbānaṃ.

(ñā) **vijjā ca vimutti cāti** ettha **vijjāti** tisso vijjā. **Vimuttī** Ti arahattaphalaṃ.

Imasmim vāre abhiññādīni ekakasadisāneva, uppādetabbapade pana maggo kathito, sacchikātabbapade phalaṃ.

Dvedhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tayodhammavaṇṇanā

353. (cha) **kāmānametaṃ nissaraṇaṃ yadidaṃ nekkhammanti** ettha **nekkhammanti** anāgāmi maggo adhippeto. So hi sabbaso kāmānaṃ nissaraṇaṃ. **Rūpānaṃ nissaraṇaṃ yadidaṃ āruppanti** ettha āruppepi arahattamaggo. Puna uppattinivāraṇato sabbaso rūpānaṃ nissaraṇaṃ nāma. **Nirodho tassa nissaraṇanti** idha arahattaphalaṃ nirodhoti (3.0243) adhippetam. Arahattaphalena hi nibbāne diṭṭhe puna āyatim sabbasaṅkhārā na hontīti arahattam saṅkhatanirodhassa paccayattā nirodhoti vuttaṃ.

(ja) **atītaṃse ñāṇanti** atītaṃsārammaṇaṃ ñāṇaṃ itaresupi eseva nayo.

Imasmimpi vāre abhiññādayo ekakasadisāva. Duppaṭivijjhapade pana maggo kathito, sacchikātabbe phalaṃ.

Tayodhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cattārodhammavaṇṇanā

354. (ka) **cattāri cakkānīti** ettha **cakkaṃ** nāma dārucakkaṃ, ratanacakkaṃ, dhammacakkaṃ, iriyāpathacakkaṃ, sampatticakkanti pañcavidhaṃ. Tattha “yaṃ panidaṃ samma, rathakāra, cakkaṃ chahi māsehi niṭṭhitaṃ, chārattūnehī” ti (a. ni. 3.15) idaṃ dārucakkaṃ. “Pitarā pavattitaṃ cakkaṃ anuppavatteti” ti (a. ni. 5.132) idaṃ ratanacakkaṃ. “Pavattitaṃ cakkānīti” ti (ma. ni. 2.399) idaṃ dhammacakkaṃ. “Catucakkaṃ navadvāraṇaṃ” ti (saṃ. ni. 1.29) idaṃ iriyāpathacakkaṃ. “Cattārimāni, bhikkhave, cakkāni, yehi samannāgatānaṃ devamanussānaṃ catucakkaṃ pavattati” ti (a. ni. 4.31) idaṃ sampatticakkaṃ. Idhāpi etadeva adhippetam.

Patirūpadesavāsoti yattha catasso parisā sandissanti, evarūpe anucchavike dese vāso. **Sappurisūpanissayoti** buddhādīnaṃ sappurisānaṃ avassayanaṃ sevanaṃ bhajanaṃ. **Attasammāpaṇidhīti** attano sammā ṭhapanam, sace pana pubbe assaddhādīhi samannāgato hoti, tāni pahāya saddhādīsu patiṭṭhāpanam. **Pubbe ca katapuññatāti** pubbe upacitakusalatā. Idamevettha pamāṇam. Yena hi ñāṇasampayuttacittena kusalam kataṃ hoti, tadeva kusalam taṃ purisaṃ patirūpadese upaneti, sappurise bhajāpesi (3.0244). So eva ca puggalo attānaṃ sammā ṭhāpeti. Catūsu āhāresu paṭhamo lokiyova. Sesā pana tayo saṅgītisutte

lokiyalokuttaramissakā kathitā. Idha pubbabhāge lokiyā.

(ca) **kāmayogavisamṃyogā** Dayo anāgāmimaggādivasena veditabbā.

(cha) **hānabhāgiyā** dīsu paṭhamassa jhānassa lābhī kāmasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti **hānabhāgiyo** Samādhi. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati **ṭhitibhāgiyo** samādhi. Vitakkasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti **visesa-bhāgiyo** samādhi. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasañhito **nibbedhabhāgiyo** samādhīti iminā nayena sabbasamāpattiyo vitthāretvā attho veditabbo. Visuddhimagge panassa vinicchayakathā kathitāva.

Imasmimpi vāre abhiññādīni ekakasadisāneva. Abhiññāpade panettha maggo kathito. Sacchikātabbapade phalaṃ.

Cattārodhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcadhammavaṇṇanā

355. (kha) pītipharaṇatādīsu pītiṃ pharamānā uppajjatīti dvīsu jhānesu paññā **pītipharaṇatā** nāma. Sukhaṃ pharamānaṃ uppajjatīti tīsu jhānesu paññā **sukhapharaṇatā** nāma. Paresaṃ ceto pharamānā uppajjatīti cetopariyapaññā **cetopharaṇatā** nāma. Ālokapharaṇe uppajjatīti dibbacakkhupaññā **ālokapharaṇatā** nāma. Paccavekkhaṇañāṇaṃ **paccavekkhaṇanimittaṃ** nāma. Vuttampi cetaṃ “dvīsu jhānesu paññā pītipharaṇatā, tīsu jhānesu paññā sukhapharaṇatā. Paracitte paññā cetopharaṇatā, dibbacakkhu ālokapharaṇatā. Tamhā tamhā samādhimhā

vuṭṭhitassa paccavekkhaṇañāṇaṃ paccavekkhaṇanimittan”ti (vibha. 804).

Tattha piṭipharaṇatā sukhapharaṇatā dve pādā viya. Cetopharaṇatā ālokapharaṇatā dve hatthā viya. Abhiññāpādakajjhānaṃ majjhimakāyo viya (3.0245). Paccavekkhaṇanimittam sīsam viya. Iti āyasmā sārīputtatthero pañcaṅgikaṃ sammāsamādhiṃ aṅgapaccaṅgasampannaṃ purisaṃ katvā dassesi.

(ja) **ayaṃ samādhi paccuppannasukho ce vā**ti-ādīsu arahattaphalasangāhāyāni adhippeto. So hi appitappitakkhaṇe sukhattā **paccuppannasukho**. Purimo purimo pacchimassa pacchimassa samādhisukhassa paccayattā āyatiṃ **sukhavipāko**.

Kilesehi ārakattā **ariyo**. Kāmāmisavaṭṭāmisalokāmisānaṃ abhāvā **nirāmisō**. Buddhādīhi mahāpurisehi sevitattā **akāpurisasevito**. Aṅasantatāya ārammaṇasantatāya sabbakilesadarathasantatāya ca **santo**. Atappanīyaṭṭhena **paṇīto**. Kilesapaṭippassaddhiyā laddhattā kilesapaṭippassaddhibhāvaṃ vā laddhattā **paṭippassaddhaladdho**. Paṭippassaddham paṭippassaddhīti hi idaṃ atthato ekaṃ. Paṭippassaddhakilesena vā arahatā laddhattā paṭippassaddhaladdho. Ekodibhāvena adhiyatattā ekodibhāvameva vā adhiyatattā **ekodibhāvādhiyato**. Appaṇasāvasamādhi viya sasaṅkhārena sappayogena cittaṃ paccanīkadhamme niggayha kilese vāretvā anadhiyatattā **nasasaṅkhāraniggayhavāritagato**. Taṅca samādhiṃ samāpajjanto tato vā vuṭṭhahanto sativapullapattattā. **Satova samāpajjati sato vuṭṭhahati**. Yathāparicchinnaṃ kālavasena vā sato samāpajjati sato vuṭṭhahati. Tasmā yadettha “ayaṃ samādhi paccuppannasukho ceva āyatiṅca sukhavipāko”-ti evaṃ paccavekkhamānassa paccattaṃyeva aparappaccayaṃ ñāṇaṃ uppajjati, taṃ ekamaṅgaṃ. Esa nayo sesesupi. Evamimehi pañcahi paccavekkhaṇañāṇehi ayaṃ samādhi “pañcañāṇiko sammāsamādhi”ti vutto.

Imasmiṃ vāre visesabhāgiyapade maggo kathito. Sacchikātabbapade phalaṃ. Sesam purimasadisameva.

Chadhammavaṇṇanā

356. Chakkesu sabbaṃ uttānatthameva. Duppaṭivijjhāpade panettha maggo kathito. Sesam purimasadisam.

Sattadhammavaṇṇanā

357. (ñā) **sammappaññāya** (3.0246) **sudīṭṭhā hontīti** hetunā nayena vipassanāñāṇena sudīṭṭhā hontī. **Kāmā**ti vatthukāmā ca kilesakāmā ca, dvepi sapariḷāhaṭṭhena aṅgārakāsu viya sudīṭṭhā hontī. **Vivekaninnanti** nibbānaninnaṃ. **Poṇaṃ pabbhāranti** ninnassetam vevacanaṃ. **Byantībhūtanti** niyatībhūtaṃ. Nittanṇanti attho. Kuto? Sabbaso āsavaṭṭhānīyehi dhammehi tebhūmakadhammehīti attho. Idha bhāvetabbapade maggo kathito. Sesam purimasadisameva.

Aṭṭhadhammavaṇṇanā

358. (ka) **ādibrahmacariyikāya paññāyā**ti sikkhattayasaṅgahassa maggabrahmacariyassa ādibhūtāya pubbabhāge taruṇasamathavipassanāpaññāya. Aṭṭhaṅgikassa vā maggassa ādibhūtāya sammādiṭṭhipaññāya. **Tibbanti** balavaṃ. **Hirota-****ppanti** hirī ca ottappañca. **Pemanti** gehassitapemaṃ. **Gāravoti** garucittabhāvo. Garubhāvanīyañhi upanissāya viharato kilesā nuppajjanti ovādānusāsaniṃ labhati. Tasmā taṃ nissāya vihāro paññāpaṭilābhassa paccayo hoti.

(cha) akkhaṇesu yasmā petā asurānaṃ āvāhanaṃ gacchanti, vivāhanaṃ gacchanti, tasmā pettivisayeneva asurakāyo gahitoti veditabbo.

(ja) **appicchassāti** ettha paccaya-appiccho, adhigama-appiccho, pariyatti-appiccho, dhutaṅga-appicchoti cattāro appicchā. Tattha paccaya-appiccho bahuṃ dente appaṃ gaṇhāti, appaṃ dente appataraṃ vā gaṇhāti, na vā gaṇhāti, na anavasesagāhī hoti. Adhigama-appiccho majjhantikatthero viya attano adhigamaṃ aññesaṃ jānituṃ na deti. Pariyatti-appiccho tepiṭakopi samāno na bahussuta-bhāvaṃ jānāpetukāmo hoti sāketatissatthero viya. Dhutaṅga-appiccho dhutaṅga-pariharaṇabhāvaṃ aññesaṃ jānituṃ na deti dvebhātikattheresu jeṭṭhakatthero viya. Vatthu visuddhimagge kathitaṃ. **Ayaṃ dhammoti** evaṃ santaguṇanigūhanena ca paccayapaṭiggahaṇe (3.0247) mattaññutāya ca appicchassa puggalassa ayaṃ navalokuttaradhammo sampajjati, no mahicchassa. Evaṃ sabbattha yojettabbaṃ.

Santuṭṭhassāti catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭhassa. **Pavivittassāti** kāyacitta-upadhivivekehi vivittassa. Tattha **kāyaviveko** nāma gaṇasaṅgaṇikaṃ vinodetvā aṭṭha-ārambhavatthivasena ekībhāvo. Ekībhāvamattena pana kammaṃ na nipphajjati kasiṇaparikkammaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo nibbatteti, ayaṃ **cittaviveko** nāma. Samāpattimatteneva kammaṃ na nipphajjati jhānaṃ pādakaṃ katvā saṅkhāre sammāsivā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇāti, ayaṃ **upadhiviveko** nāma. Tenāha bhagavā- “kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiraṭānaṃ. Cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ. Upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānaṃ”ti (mahāni. 49).

Saṅgaṇikārāmassāti gaṇasaṅgaṇikāya ceva kilesasaṅgaṇikāya ca ratassa. **Āraddhavīriyassāti** kāyikacetasikavīriyavasena āraddhavīriyassa. **Upaṭṭhitasatissāti** catusatipaṭṭhānavasena upaṭṭhitasatissa. **Samāhitassāti** ekaggacittassa. **Paññavato**ti kammassakatapaññāya paññavato. **Nippapañcassāti** vigatamānataṇhādīṭṭhipapañcassa.

Idha bhāvetabbapade maggo kathito. Sesāṃ purimasadisameva.

Navadhammavaṇṇanā

359. (kha) **sīlavisuddhī**ti visuddhiṃ pāpetuṃ samatthaṃ catupārisuddhisīlaṃ. **Pārisuddhipadhāniyaṅanti** parisuddhabhāvassa padhānaṅgaṃ. **Cittavisuddhī**ti vipassanāya padaṭṭhānabhūtā aṭṭha paguṇasamāpattiyo. **Diṭṭhivisuddhī**ti sapaccayanāmarūpadassanaṃ. **Kaṅkhāvitaraṇavisuddhī**ti paccayākāraññaṃ. Addhatta-yepi hi paccayavaseneva dhammā pavattantīti passato kaṅkhaṃ vitarati. **Maggāma-**

ggaññadassanavisuddhīti obhāsādayo na maggo, vithipattipannaṃ udayabbayaññāṃ maggoti evaṃ maggāmagge ñāṃ. **Paṭipadāññadassanavisuddhīti** rathavinīte vuṭṭhānagāminivipassanā kathitā, idha taruṇavipassanā. **Ñāṇadassanavisuddhīti** rathavinīte maggo kathito, idha vuṭṭhānagāminivipassanā. Etā pana sattapi visuddhiyo vitthārena (3.0248) visuddhimagge kathitā. **Paññāti** arahattaphalapaññā. **Vimutti** arahattaphalavimuttiyeva.

(cha) **dhātunānattaṃ paṭicca uppajjati phassanānattanti** cakkhādiddhātunānattaṃ paṭicca cakkhusamphassādinānattaṃ uppajjati attho. **Phassanānattaṃ paṭiccāti** cakkhusamphassādinānattaṃ paṭicca. **Vedanānānattanti** cakkhusamphassajādivedanānānattaṃ. **Saññānānattaṃ paṭiccāti** kāmasaññādinānattaṃ paṭicca. **Saṅkappanānattanti** kāmasaṅkappādinānattaṃ. **Saṅkappanānattaṃ paṭicca uppajjati chandanānattanti** saṅkappanānattatāya rūpe chando sadde chandoti evaṃ chandanānattaṃ uppajjati. **Pariḷāhanānattanti** chandanānattatāya rūpapariḷāho saddapariḷāhoti evaṃ pariḷāhanānattaṃ uppajjati. **Pariyesanānānattanti** pariḷāhanānattatāya rūpapariyesanādinānattaṃ uppajjati. **Lābhanānattanti** pariyesanānānattatāya rūpapaṭilābhādinānattaṃ uppajjati.

(ja) saññāsu **maraṇasaññāti** maraṇānupassanāññāṇe saññā. **Āhārepaṭikūlasaññāti** āhāraṃ parigaṇhantassa uppannasaññā. **Sabbaloke-anabhiratisaññāti** sabbasmim vaṭṭe ukkaṇṭhantassa uppannasaññā. Sesā heṭṭhā kathitā eva. Idha bahukārapade maggo kathito. Sesā purimasadisameva.

Dasadhamvaṇṇanā

360. (jha) **nijjaravatthūnīti** nijjarakāraṇāni. **Micchādiṭṭhi nijjiṇṇā hotīti** ayaṃ heṭṭhā vipassanāyapi nijjiṇṇā eva pahīnā. Kasmā puna gahitāti asamucchinnatā. Vipassanāya hi kiñcāpi jiṇṇā, na pana samucchinnā, maggo pana uppajjitvā taṃ samucchindati, na puna vuṭṭhātuṃ deti. Tasmā puna gahitā. Evaṃ sabbapadesu nayo netabbo.

Ettha ca sammādiṭṭhipaccayā catusaṭṭhi dhammā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Katame catusaṭṭhi? Sotāpattimaggakkaṇe adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ paripūreti, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ paripūreti, anussaraṇaṭṭhena satindriyaṃ paripūreti, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ paripūreti, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ paripūreti, vijānanaṭṭhena (3.0249) manindriyaṃ, abhinandanaṭṭhena somanassindriyaṃ, pavattasantati-adhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṃ paripūreti ...pe... arahattaphalakkhaṇe adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ, pavattasantati-adhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṃ paripūretīti evaṃ catūsu maggesu catūsu phalesu aṭṭha aṭṭha hutvā catusaṭṭhi dhammā pāripūriṃ gacchanti. Idha abhiññeyyapade maggo kathito. Sesā purimasadisameva.

Idha ṭhatvā pañhā samodhānetabbā. Dasake sataṃ pañhā kathitā. Ekake ca navake ca sataṃ, duke ca aṭṭhake ca sataṃ, tike ca sattake ca sataṃ, catukke ca chakke ca sataṃ, pañcake pañāsāti aḍḍhachaṭṭhāni pañhasatāni kathitāni honti. “Idamavoca āyasmā sārīputto, attamanā te bhikkhū āyasmato sārīputtassa

bhāsitaṃ abhinandun”ti sādhu, sādhūti abhinandantā sirasā sampāṭicchimsu.
Tāya ca pana attamanatāya imameva suttaṃ āvajjamānā pañcasatāpi te bhikkhū
saha paṭisambhidāhi aggaphale arahatte paṭiṭṭhahimsūti.

Sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya

Dasuttarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca pāthikavaggassa vaṇṇanāti.

Pāthikavaggaṭṭhakathā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Ettāvatā (3.0250) ca-

Āyācito **sumaṅgala**, **pariveṇa**nivāsinā thiraguṇena.

Dāṭhānāgasaṅghattherena, theravaṃsanvayena.

Dīghāgamavarassa dasabala, guṇagaṇaparidīpanassa aṭṭhakathaṃ.

yaṃ ārabhiṃ **sumaṅgala**, **vilāsiniṃ** nāma nāmena.

Sā hi mahāṭṭhakathāya, sāramādāya niṭṭhitā;

esā ekāsītipamāṇāya, pāḷiyā bhāṇavārehi.

Ekūnasaṭṭhimatto, **visuddhimaggopi** bhāṇavārehi;

atthappakāsanatthāya, āgamānaṃ kato yasmā.
Tasmā tena sahā'yaṃ, aṭṭhakathā bhāṇavāraṇanāya;
suparimitaparicchinnāṃ, cattālisasataṃ hoti.
Sabbāṃ cattālisādhikasata, parimāṇaṃ bhāṇavārato evaṃ;
samayaṃ pakāsayantiṃ, mahāvihāre nivāsinaṃ.
Mūlakatṭhakathāsāra, mādāya mayā imaṃ karontena;
yaṃ puññamupacitaṃ tena, hotu sabbo sukhī lokoti.

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyapaṭimaṇḍitena silācārajjavamaddavādigu-
ṇasamudayasamuditena sakasamayasaṃmayantaragahanajjhogāhaṇasamatthena
paññāveyyattiyasaṃmannāgatena tipīṭakapariyattippabhede sātṭhakathe satthusā-
sane appaṭihatañāṇappabhāvena mahāveyyākaraṇena karaṇasampattijanitasu-
khaviniggatamadhurodāravacanālāvaṇṇayuttana yuttamuttavādinā vādīvarena
mahākavinā pabhinnapaṭisambhidāparivāre chaḷabhiññādippabhedaguṇapaṭima-
ṇḍite uttarimanussadhamme suppatiṭṭhitabuddhīnaṃ theravaṃsappadīpānaṃ
therānaṃ mahāvihāravāsīnaṃ vaṃsālaṅkārabhūtena vipulavisuddhabuddhinā
buddhaghosoti garūhi gahitanāmadheyyena therena katā ayaṃ **sumaṅgalavilāsini**
Nāma dīghanikāyaṭṭhakathā-

Tāva (3.0251) tiṭṭhatu lokasmiṃ, lokanittaraṇesinaṃ;
dassenti kulaputtānaṃ, nayaṃ diṭṭhivisuddhiyā.
Yāva buddhoti nāmaṃpi, suddhacittassa tādino;
lokamhi lokajetṭhassa, pavattati mahesinoti.

Sumaṅgalavilāsini nāma

Dīghanikāyaṭṭhakathā niṭṭhitā.